

Franciscus Patricius
DISCUSSIONUM PERIPATETICARUM TOMUS QUARTUS
(Liber VI-X)

Frane Petrić
PERIPATETIČKE RASPRAVE – SVEZAK ČETVRTI
(Knjiga VI.-X.)

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

IZDAJE:
INSTITUT ZA FILOZOFIJU

ZA IZDAVAČA:
Filip Grgić

UREDNICI:
Mihaela Girardi-Karšulin
Ivica Martinović
Olga Perić

PREVELA:
Mihaela Girardi-Karšulin

FILOLOŠKA REDAKTURA LATINSKOG TEKSTA
I HRVATSKOG PRIJEVODA:

Olga Perić

RECENZENTI:
Erna Banić-Pajnić
Branko Despot
Darko Novaković

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

Knjiga je proizašla iz znanstvenog projekta: *Grisogono i Petrić – dva svijeta renesansne filozofije (191-1911112-1100)* koji je financiralo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa RH

Knjiga je izrađena i tiskana uz potporu Zaklade Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH i Ministarstva kulture RH.

Franciscus Patricius
DISCUSSIONUM
PERIPATETICARUM
TOMUS QUARTUS (Liber VI–X)

Frane Petrić
PERIPATETIČKE
RASPRAVE
SVEZAK ČETVRTI (Knjiga VI.–X.)

Prevela
Mihaela Girardi-Karšulin

Filološka redakтура latinskog teksta i prijevoda
Olga Perić

Priredili
Mihaela Girardi-Karšulin, Ivica Martinović i Olga Perić

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

Zagreb, 2012.

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

SADRŽAJ

Discussionum peripateticarum tomus quartus (Liber VI-X) Peripatetičke rasprave – svezak četvrti (Knjiga VI.-X.)

Discussionum peripateticarum tomus quartus	
Peripatetičke rasprave, svezak četvrti	341
Liber sextus – Šesta knjiga	342
Liber septimus – Sedma knjiga	384
Liber octavus – Osma knjiga	446
Liber nonus – Deveta knjiga	476
Liber decimus – Deseta knjiga	528
Kazalo pojmova	573
Kazalo imena	617
Popis citiranih mjesta i izvora grčkih citata	625
Bibliografija	631
Izdanja <i>Peripatetičkih rasprava</i> Frane Petrića	631
Sekundarna literatura o <i>Peripatetičkim raspravama</i> Frane Petrića (izbor)	631
Hrvatski prijevodi djela Frane Petrića	640

SADRŽAJ

Discussionum peripateticarum tomus quartus (Liber I-V) Peripatetičke rasprave – svezak četvrti (Knjiga I.-V.)

<i>Predgovor</i>	VII
Metode <i>Peripatetičkih rasprava</i> i njihova uloga u Petrićevoj obrani <i>Nove sveopće filozofije</i> (Mihaela Girardi-Karšulin) . . .	XI
Petrićeva prosudba Aristotelove prirodne filozofije u <i>Discussiones peripateticae</i> i njezini odjeci u <i>Nova de universis philosophia</i> (Ivica Martinović)	XLVII
Naslovna strana i sadržaj <i>Peripatetičkih rasprava</i> , Basel 1581 (latinski i hrvatski)	XCIV
Discussionum peripateticarum tomus quartus Peripatetičke rasprave, svezak četvrti	1
Ad Benedictum Manzoliium – Benedettu Manzoliiju	6
Liber primus – Prva knjiga	10
Liber secundus – Druga knjiga	84
Liber tertius – Treća knjiga	144
Liber quartus – Četvrta knjiga	194
Liber quintus – Peta knjiga	262

Franciscus Patricius
DISCUSSIONUM
PERIPATETICARUM
TOMUS QUARTUS
(Liber VI-X)

Frane Petrić
PERIPATETIČKE
RASPRAVE
SVEZAK ČETVRTI
(Knjiga VI.-X.)

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

DISCUSSIONUM PERIPATETICARUM
TOMI IIII LIBER VI

DE COELI AETERNITATE
ESSENTIAQUE

5

Nunc alteram aeternitatis huius coelestis fabricam consideremus, quae ab Aristotele fabricatur 1. et 2. libris *De coelo*, capitibus 5. libri 1. nimirum 3, libri 2. vero 2. Quibus non plura quam quatuor argumenta uno bis repetito continentur. 3. igitur capite libri 10 1. tria sunt argumenta, primum iis verbis comprehensum est:¹ *Similiter rationabile est credere de eo, quod ingenitum et incorruptibile sit et non augmentabile et inalterabile, quoniam generatur quodcumque generatur ex contrario et subiecto aliquo et corrumpitur eodem modo, subiecto aliquo, et a contrario et in contrarium, sicut in primis dictum* 15 *est sermonibus. Contrariorum autem lationes sunt contrariae. Si igitur huic nihil contrarium esse potest, eo quia lationi circulari nullus sit contrarius motus, recte videtur natura, quod futurum erat ingenerabile et [429] incorruptibile exemisse ex contrariis, in contrariis enim generatio et corruptio.* Primum igitur hoc argumentum, quod va- 20 lidissimum semper est habitum, in manus sumamus, perpendamus, excutiamus. Vis eius ita explicetur. Generatio et corruptio

¹ Ὁμοίως δ' εὐλόγον ὑπολαβεῖν περὶ αὐτοῦ καὶ ὅτι ἀγένητον καὶ ἄφθαρτον καὶ ἀναυξές καὶ ἀναλλοίωτον, διὰ τὸ γίνεσθαι μὲν ἅπαν τὸ γιγνόμενον ἐξ ἐναντίου τε καὶ ὑποκειμένου τινός, καὶ φθειρεσθαι ὡσαύτως ὑποκειμένου τέ τινος καὶ ὑπ' ἐναντίου καὶ εἰς ἐναντίον, καθάπερ ἐν τοῖς πρώτοις εἴρηται λόγοις· τῶν δ' ἐναντίων καὶ αἱ φοραὶ ἐναντία. Εἰ δὴ τούτῳ μηδὲν ἐναντίον ἐνδέχεται εἶναι διὰ τὸ καὶ τῇ φορᾷ [φθορᾷ, ali u prijevodu je točno – lationi] τῇ κύκλῳ μὴ εἶναι ἄν τιν' ἐναντίαν κίνησιν, ὀρθῶς ἔοικεν ἢ φύσις τὸ μέλλον ἔσεσθαι ἀγένητον καὶ ἄφθαρτον ἐξελέσθαι ἐκ τῶν ἐναντίων· ἐν τοῖς ἐναντίοις γὰρ ἡ γένεσις καὶ ἡ φθορά. [ARIST. Cael. 270a.12–22]

PERIPATETIČKE RASPRAVE
SVEZAK IV. KNJIGA 6.

O VJEČNOSTI I BITI

NEBA

5

Sada razmotrimo drugo zdanje ove nebeske vječnosti koje je Aristotel sagradio u 1. i 2. knjizi *O nebu* u 5 poglavlja; naime u 1. knjizi u 3 poglavlja, a u 2. knjizi u 2. Ona sadrže ne više od četiri obrazloženja, jedno dva puta ponovljeno. U 3. poglavlju 1. knjige tri su obrazloženja, prvo je sadržano u ovim riječima: »Slično je razložito vjerovati o onome što je nenastalo i nepropadljivo i ne može se povećati i ne može se mijenjati; jer što god nastaje nastaje iz kontrarnog i iz nekog subjekta i propada na isti način u nekom subjektu od kontrarnog i u kontrarno, kako je rečeno u prvim raspravama. Također su pomicanja kontrarnog kontrarna. Ako, dakle, ovome ništa ne može biti kontrarno, zbog toga jer kružnom pomicanju nijedno kretanje nije kontrarno, ispravno se čini da je priroda ono što je trebalo biti nenastalo i [429] nepropadivo izuzela iz kontrarnog; u kontrarnom je naime nastajanje i propadanje.« Prvo, dakle, to obrazloženje, koje se smatralo uvijek najvaljanijim, uzmimo u ruke, odvagimo ga i pretresimo. Njegova

10

15

20

ZA FILOZOFIJU

fiunt inter contraria. Coelum nullum habet contrarium. Coelum ergo nullam habet generationem aut corruptionem.

Primum quaero, de qua generatione loquatur propositione maiore? Nonne de ea, quae fit ἐν τῷ περὶ ἡμᾶς τόπῳ, *in eo, qui est circa nos loco*, terra, aqua, aere, nullam enim alibi generationem videtur agnoscere vel admittere.

Hoc constituto, quid altera autumat? Coelum nullum habet contrarium. Examinemus diligenter, omnibus mentis aciebus perspiciamus. Primum itaque illud interrogo. Coelum non habere contrarium, qui id scit Aristoteles? Sensune id percepit? An ratione investigavit? Si ratione, sensu prius aliquid percepit. *Nihil enim est in intellectu*, ait ipse, *quod non prius fuerit in sensu*. Quis igitur illius sensus coelum attigit? Gustus, olfactus, auditus, tactus, tam alte non attingunt. Visus igitur eo pertingit. Visus igitur quid ibi videt? Quid aliud quam visibilia obiecta? Sibi propria obiecta et communia quaedam? Quas, inquam, alias qualitates, quam lumina, quam obscuritates quasdam, ex quibus vel visus vel ratio colligit perspicuitatem sphaerarum, opacitatem stellarum.

Age, ergo, dicat nobis, an ipse suis viderit oculis, quae nos nostris videmus, vel non vidit? Si non vidit, cur tam secure affirmare audet in coelo non esse contrarium, cum lumen ibi sit vel lux, et obscuritas et perspicuitas et opacitas? Si haec suis temporibus in coelo non fuerunt, ergo coelum mutatum est. Si fuerunt et vidit, cur non fatetur ibi esse has duas saltem contrarietates? Luminosi et obscuri, diaphani et opaci? Luminosum in stellis omnibus, obscurum in Lunae facie? Diaphanum in or-

će se snaga tako iskazati. Nastajanje i propadanje biva između kontrarnog. Nebo nema ništa kontrarnog. Nebo, dakle, nema nikakvo nastajanje ili propadanje.

Prvo pitam o kojem se nastajanju govori u prvoj premisi? Da li o onom koje nastaje ἐν τῷ περὶ ἡμᾶς τόπῳ¹ – u mjestu koje je oko nas: u zemlji, vodi, zraku; čini se naime da drugdje ne priznaje, niti dozvoljava nikakvo nastajanje. 5

Kad je utvrđeno to, što podrazumijeva u drugoj <premissi>: nebo nema ništa kontrarno? Pažljivo ispitajmo, razmotrimo svom oštrinom uma. Stoga prvo pitam ovo: kako to zna Aristotel da nebo nema ono kontrarno? Da li je to zamjetio osjetilom, ili je istražio razumom? Ako razumom, prije je nešto zamijetio osjetilom. Ništa, naime, nije u razumu, kaže sam, što prije nije bilo u osjetilu². Koje je, dakle, njegovo osjetilo dohvatilo nebo? Okus, njuh, sluh i dodir ne dopiru tako visoko. Dakle do tamo vid doseže. Stoga što vid tamo vidi? Što drugo do vidljivih predmeta? Njemu vlastite predmete ili neke opće³? Koje, kažem, druge kvalitete nego svjetla, pa neke tame iz kojih, bilo vid, bilo razum izvodi prozirnost sfera, neprozirnost zvijezda. 10 15

Stoga neka nam kaže, da li je sam vidio svojim očima ono što mi našim vidimo, ili nije vidio? Ako nije vidio, zašto se tako sigurno usuđuje tvrditi da u nebu ne postoji kontrarno, kad je tamo svjetlo ili svjetlost i tama i prozirnost i neprozirnost? Ako toga u njegovo doba na nebu nije bilo, nebo se dakle promijenilo. Ako je bilo i on je to vidio, zašto ne priznaje da ondje postoje bar ove dvije kontrarnosti: sjajnog i tamnog, prozirnog i neprozirnog – sjajno u svim zvijezdama, tamno u licu mjeseca, prozirno 20 25

¹ Čini se da nije citat Aristotela, nego Petrićeva asocijacija na Prokla, usp. PROCLUS, in Platonis Rempublicam commentarii 1.39.4: τὴν γένεσιν ἐν τῷ περὶ ἡμᾶς δεχόμενα τόπῳ.

² U Aristotelovu tekstu ne postoji doslovan citat, ali se aristotelizam za tu frazu često poziva na Aristotela, na knjigu *De sensu*, na *Fiziku* i na *De anima*. Usp. Paul F. Cranefield, *On the origin of the phrase nihil est in intellectu quod non prius fuerit in sensu*, *Journal of the history of medicine* 1970; XXV: 77–80.

³ Petrić vjerojatno misli na predmete općeg osjetila – *sensus communis*.

bibus, opacum in Luna, in aliis planetis? An non hae duae sunt contrarietates. Ait familia sua eum de activa et passiva contrarietate agere. Aristoteles in argumento nihil horum, omnem prorsus coelo abnegat contrarietatem, sed condonemus. Si ea
5 fuit Aristotelis sententia, explicent nobis, quae nam sit ista activa contrarietas et passiva. In substantia coeli nulla est, inquit, quia non est in substantiis contrarietas. In quantitate etiam nulla est.

At in coelo magnum et parvum, maximus stellatus orbis,
10 minimus Lunae, quae loco etiam contraria videntur: ille supremus, Luna infima. Quomodo ergo asseritur contrarietates nullas esse in coelo, si qualitatum, si quantitatum, si relationum, si loci contrarietates ibi sunt, sunt itidem actio et passio contraria, nam et Luna et stellae omnes lumen a Sole recipiunt,
15 ut est apud Peripatum, at recipere est pati, mittere est agere. Si concedant prius et posterius contraria esse, ibi est et temporis contrarietas. Situs etiam contrarietatem ibi reperiemus, in polis altero sursum, altero deorsum. Si rectum et obliquum contraria sunt, multi ibi circuli recta protensi et obliquus est
20 Zodiacus. Sol quoque per se lumen habet; Luna, stellae per se non habent. Itaque novem praedicamentorum in coelo sunt contrarietates 18, quomodo ergo nulla ibi est contrarietas? Et extra praedicamenta motus quoque ibi contrarii sunt: a contrariis terminis, ab oriente in occidens, ab occidente in oriens,
25 contrarietas quoque antecessionis planetarum, retrocessionis, stationis, tarditas itidem ac velocitas, in apogeeum scandere, in perigeum descendere.

Quo ergo confugient? Ad contrarietatem, opinor, qualitatum activarum et passivarum, uti dixi, nullae enim reliquae sunt, nisi
30 velint, actus et potentiae, privationis et formae, habitus et privationis, affirmationis et negationis pernegare, quod non puto eos facturos.

u krugovima, neprozirno u Mjesecu i ostalim planetama? Nisu li to dvije kontrarnosti? Kaže njegova obitelj da on raspravlja o aktivnoj i pasivnoj kontrarnosti. Aristotel u obrazloženju <ne govori> ništa o tome, nijeće nebu uopće svaku kontrarnost. Ali dozvolimo. Ako je to bila Aristotelova misao, neka nam objasne 5
koja je ta aktivna i pasivna kontrarnost. U supstanciji neba nije nikakva, reći će, jer u supstancijama ne postoji kontrarnost. Ne postoji također ni u kvantiteti.

A u nebu <postoji> veliko i malo, najveći zvjezdani krug, najmanji mjesec za koje se čini da su i po mjestu kontrarni: 10
onaj je najviši, Mjesec je najniži. Kako se tvrdi da nema nikakvih kontrarnosti u nebu, ako tamo postoje kontrarnosti kvalitetâ, kvantitetâ, relacija, mjesta; djelovanje i trpnja su isto tako kontrarni, naime i Mjesec i sve zvijezde primaju svjetlo od Sunca, kako se to smatra u peripatetičkoj školi, a *primati* je *trpjeti*, *oda-* 15
šiljati je *djelovati*. Ako bi dopustili da su *prije* i *poslije* kontrarni, tamo postoji i kontrarnost vremena. Pronaći ćemo ondje također kontrarnost položaja u polovima, u jednome *gore*, u drugome *dolje*. Ako su ravno i zakrivljeno kontrarni, mnogi su ondje krugovi koji se ravno naprijed šire, a zakrivljen je zodijak. Sunce također 20
samo po sebi ima svjetlo, a Mjesec i zvijezde nemaju same po sebi. U nebu, dakle, postoji od devet predikamenata osamnaest kontrarnosti; kako onda tamo nema nikakve kontrarnosti? I izvan predikamenata, tamo također postoje kontrarna kretanja – od kontrarnih međa, od istoka na zapad, od zapada na istok. 25
Postoji također kontrarnost napredovanja planeta i retrogradnog kretanja, stacionarnosti, <postoji> također polaganost i brzina, uspinjanje u apogej⁴, silaženje u perigej⁵.

Kamo će onda oni pobjeći? Mislím – ka kontrarnosti aktivnih i pasivnih kvaliteta, kako sam rekao, jer nema nikakvih drugih, 30
ako ne bi htjeli poricati <kontrarnosti> djelovanja i mogućnosti, lišenosti i forme, posjedovanja i lišenosti, potvrđivanja i nijekanja. Ne mislim da će to učiniti.

⁴ Točka staze nekog nebeskog tijela u kojoj je ono najudaljenije od Zemlje.

⁵ Točka staze nekog nebeskog tijela u kojoj je ono najbliže Zemlji.

Sed illa, quam negant, est nobis excutienda, et ne ἐρήμην καταδικάζεσθαι δοκῶμεν, *in solitate condemnare videamur*. Aristotelem audiemus, τὰ τῶν Ἀριστοτελικῶν λόγων δικαιώματα, *iustificationes Aristotelicarum rationum*:² *Oportet enim arbitros non adversarios esse eos, qui verum de proposita re sufficienter iudicare debent*. Ut est apud eum celebre philosophantibus monitum. Proferantur ergo qualitates, quas vocant activas et passivas, quas negat Aristoteles, pernegant sui esse in coelo, proferentur, ut ego arbitrator, ex 2. capite 2. *De ortu*, istae scilicet: θερμόν – ψυχρόν, ξηρόν – ὑγρόν, βαρύ – κοῦφον, σκληρόν – μαλακόν, γλίσχρον – κραῦρον, τραχύ – λεῖον, παχύ – λεπτόν, *calidum – frigidum; siccum – humidum; grave – leve; durum – molle; tenax – friabile; asperum – lene; crassum – tenue*. Et ne quicquam huic enumerationi desit, aliunde adiicient: πυκνὸν μανόν, *densum et rarum*. [430]

De octo his combinationibus primas duas vocant primarias, reliquas ex illis ortas, secundarias, has autem ex illis ortas scribit:³ *Tenue vero et crassum et tenax et friabile et durum et molle et aliae differentiae ex his*.

Quam rem toto eo capite prosequitur. In quo docet etiam primarum calidum et frigidum esse activas. Duas passivas, humidum et siccum; gravitatem vero et levitatem negat esse activas vel passivas et rationem reddit:⁴ *Non enim facere quid aliud aut pati ab alio dicuntur*.¹ Reliquas vero alias esse activas, alias passivas esse expresse docet:⁵ *Tenax enim humidum quiddam passum est*. Et:⁶ *Molle, quod cedit in se ipsum*. Quod si haec passiva sunt, contra-

² δεῖ <γὰρ> διαιτητὰς {ἀλλ'} οὐκ ἀντιδίκους εἶναι {τοὺς} μέλλοντας τὰληθῆς <περὶ τοῦ προτεθέντος> κρίνειν ἰκανῶς. [ARIST. Cael. 279b.11–12]

³ Τὸ δὲ λεπτόν καὶ παχύ καὶ γλίσχρον καὶ κραῦρον καὶ <τὸ> σκληρόν καὶ μαλακόν καὶ αἱ ἄλλαι διαφοραὶ ἐκ τούτων. [ARIST. GC 329b.31–33]

⁴ οὐ γὰρ {τῶ} ποιεῖν τε {τι} ἕτερον ἢ πάσχειν ὑφ' ἑτέρου λέγονται [ARIST. GC 329b.20–21]

⁵ τὸ γὰρ γλίσχρον ὑγρὸν πεπονθός τί ἐστίν [ARIST. GC 330a.5–6]

⁶ <τὸ> μαλακόν γὰρ τὸ ὑπεῖκον εἰς ἑαυτὸ [ARIST. GC 330a.8–9]

¹ U citatu se netočno navodi: λέγεται, ali u prijevodu je točno – *dicuntur*

Ali onu <kontrarnost> koju niječu trebamo pretresti. Da se ne čini ἐρήμην καταδικάζεσθαι δοκῶμεν⁶, da je u osami osuđujemo, saslušat ćemo Aristotela: τὰ τῶν Ἀριστοτελικῶν λόγων δικαιώματα⁷ opravdavanja Aristotelovih razloga. »Treba, naime, da budu suci a ne protivnici oni koji istinito trebaju dovoljno 5 prosuditi o predloženoj stvari,« kako je kod njega slavno upozorenje onima koji filozofiraju. Neka se iznesu, dakle, kvalitete koje zovu aktivnim i pasivnima, za koje Aristotel niječe, niječu i njegovi da postoje u nebu; iznijet će se, kako mislim iz 2. poglavlja 2. knjige *O nastajanju*, tj. ove: [1] θερμὸν – ψυχρόν, [2] 10 ξηρὸν – ὑγρόν, [3] βαρὺ – κοῦφον, [4] σκληρὸν – μαλακόν, [5] γλίσχρον – κραῦρον, [6] τραχὺ – λείον, [7] παχὺ – λεπτόν⁸, »toplo – hladno, suho – vlažno, teško – lagano, tvrdo – mekano, čvrsto – drobljivo, hrapavo – glatko, grubo – nježno.« I da nešto ne bi nedostajalo u tom nabranju od drugdje će dodati: [8] πυκνὸν 15 – μανόν⁹, gusto i rijetko. [430] Od tih osam povezivanja prva dva zovu primarnima, ostala koja su nastala iz njih, sekundarnima; a za ova opet piše da su nastala iz onih. »Nježno pak i grubo i čvrsto i drobljivo, tvrdo i mekano i druge razlike, iz njih su.«

Tu stvar u cijelom tom poglavlju istražuje. U njemu uči također da su od prvih <kvaliteta> toplo i hladno aktivne, dvije 20 pasivne su vlažno i suho, a za težinu pak i laganost niječe da su bilo aktivne, bilo pasivne i daje razlog: »Za njih se ne kaže da čine nešto drugo, ili da trpe od drugog.« Da su ostale pak, jedne aktivne, druge pasivne izrijekom poučava. »Naime, čvrsto <i> 25 vlažno je nešto trpno.« I: »Mekano koje se povlači u sebe.« Ako je to pasivno, njima kontrarno bit će aktivno. »Uzroci kontrarnog

⁶ Usp. ARIST. Cael. 279b.10.

⁷ Parafraza, usp. ARIST. Cael. 279b.9.

⁸ Usp. ARIST. GC 329b.18–19

⁹ Usp. npr. ARIST. Metaph. 985b.11–12.

ria eorum activa erunt:⁷ *Contrariorum enim contrariae sunt causae*, docet hoc eodem libro. Est etiam Aristotelis doctrina, si alterum contrarium reperiatur, reperiri necessario et alterum, hac ipsaⁱⁱ ratione terra posita ignem esse intulit 2. *De coelo* capite 3. et his
5 extremis positus contraria alia intermedia:⁸ *Contrariorum enim si alterum natura sit, necesse est alterum esse natura.*

His itaque ex Aristotelis doctrina positus, confirmatis, confessis, examinemus si quis nobis sensus ostendat, si quae nos ratio ducat, ut aliquam octo propositarum combinationum in coelo
10 inesse cognoscamus. Ac primo loco consideremus hanc ipsam mollitiem et duritiemⁱⁱⁱ, si forte aliqua sit in coelo. Utrum igitur coelum sit corpus molle videndum est. Tactu, qui molliciei est proprius iudex, eo non attingimus. Visu, quo coelum cognoscimus, molliciem non iudicamus. Ad rationem igitur confugiendum et rationem quidem Aristotelis, non de plebe philosophi
15 alicuius.

Expromamus e libris eius caput 4. libri 2. *De coelo*, quo adstruit coelum esse sphaericae figurae. Quibus id rationibus adstruit? Primo corpori prima competit figura: primum corpus est
20 coelum. Secunda ratio, si coelum angularis esset figurae aut ovalis, extra coelum et locus et vacuum necessario esset, id esse impossibile ait se superius probasse. Tertia ratio est autoritas eorum, qui superficies secabant ex eisque corpora constituebant.

Tribus his rationibus ostendit extimum coelum esse sphaericum et per hoc inferiora etiam corpora sphaerica esse, ait etenim:⁹
25 *Ergo et continuum illi. Id enim, quod sphaerico continuum est, sphae-*

⁷ τῶν γὰρ ἐναντίων τὰναντία <τὰ> αἷτια [ARIST. GC 336a.30–31]

⁸ τῶν γὰρ ἐναντίων εἰ θάτερον φύσει, ἀνάγκη καὶ θάτερον εἶναι φύσει, [ARIST. Cael. 286a.23–24]

⁹ Καὶ τὸ συνεχὲς ἄρα ἐκείνω· τὸ γὰρ τῷ σφαιροειδεῖ συνεχὲς σφαιροειδές. [ARIST. Cael. 287a.5–6]

ⁱⁱ Corr. ex ipse

ⁱⁱⁱ Petrić na nekim mjestima piše *mollities i durities*, a na drugima *mollicies i duricies*. Budući da je to u to doba bilo uobičajeno – ostavljeno je onako, kako je na pojedinom mjestu pisano.

su kontrarni.« – poučava u toj istoj knjizi. Također je Aristotelov nauk, ako se može naći jedno kontrarno, nužno se nađe i drugo; iz tog razloga, kad je postavljena zemlja, on sam uvodi da postoji vatra u 2. knjizi *O nebu* u 3. poglavlju; i kad su postavljene te krajnosti da postoji drugo kontrarno srednje. »Od kontrarnog, ako postoji jedno po prirodi, nužno je da postoji i drugo po prirodi.« 5

Stoga, kad je to postavljeno po Aristotelovom nauku, potvrđeno i priznato, istražimo, da li nam koje osjetilo pokazuje, da li nas koji razlog vodi da spoznamo da neko od osam predloženih povezivanja postoji u nebu. A na prvom mjestu razmotrimo tu istu mekanost i tvrdost, da li možda neka postoji u nebu. Treba vidjeti da li je nebo mekano tijelo. Dodirom, koji je vlastiti sudac mekanosti, do tamo ne dopiremo. Vidom, kojim nebo spoznaje- 10
mo, mekanost ne prosuđujemo. Treba, dakle, pribjeći razlogu, i to razlogu zaista Aristotelovom a ne nekog filozofa iz naroda. 15

Izvučimo iz njegovih knjiga 4. poglavlje 2. knjige *O nebu* u kojem je utvrdio da je nebo sfernog oblika. Kojim je to razlozima utvrdio? Prvom tijelu pripada prvi oblik; prvo tijelo je nebo. Drugi razlog, ako bi nebo bilo uglatog oblika ili jajastog, izvan neba bilo bi nužno i mjesto i prazan prostor; kaže da je prije dokazao 20
da je to nemoguće. Treći razlog je autoritet onih koji su sijekli površine¹⁰ i iz njih uspostavljali tijela.

Tim trima razlozima pokazuje da je krajnje nebo sferno i po tome da su i niža također tijela sferna, kaže, naime: »Dakle i kontinuirano njemu. Ono što je kontinuirano sfernom, <i samo> je 25

¹⁰ Usp. ARIST. Cael. 286b.27–32 Ἐτι δὲ καὶ οἱ διαιροῦντες εἰς ἐπίπεδα καὶ ἐξ ἐπιπέδων τὰ σώματα γεννῶντες μεμαρτυρηκέναι φαίνονται τούτοις· μόνην γὰρ τῶν στερεῶν οὐ διαιροῦσι τὴν σφαιρᾶν ὡς οὐκ ἔχουσιν πλείους ἐπιφανείας ἢ μίαν· ἢ γὰρ εἰς τὰ ἐπίπεδα διαίρεισιν οὐχ ὡς ἂν τέμνων τις εἰς τὰ μέρη διέλοι τὸ ὅλον, τοῦτον διαιρεῖται τὸν τρόπον, ἀλλ' ὡς εἰς ἕτερα τῶ εἶδει.

ricum est. Et praeterea:¹⁰ Similiter vero et ea, quae ad medium horum, ea namque, quae a sphaerico continentur et tanguntur, tota sphaerica esse necesse est. Ea vero, quae planetis inferius sunt, contingunt superiorem sphaeram, ita ut omnis latio sit sphaerica. Omnia enim contingunt et contigua sunt sphaeris. Haec sane Aristotelica sententia est. Quia supremum coelum sphaericum est, id quoque, quod proxime ex planetis ab eo continentur tangiturque, sphaericum esse et ita deinceps usque ad Lunae sphaeram, qua ignis continetur. Ideoque sphaericus est, ab hoc aer ideo sphaericus, ab hoc eodem modo aqua. Sic enim paulo post scribit:¹¹ Acciperet vero aliquis et ex corporibus circa medium positis hanc eandem fidem, si enim aqua est circa terram, aer vero circa aquam, ignis vero circa aera, et corpora^{iv} sursum secundum eandem rationem continua quidem non sunt. Tangunt vero haec, superficies autem aquae est sphaerica, id vero quod sphaerico continuum est aut positum circa sphaericum, et ipsum necesse est tale esse, itaque et propter hoc clarum est sphaericum esse coelum.

Hae sunt mirabiles Aristotelis rationes, quas in manus discutiendas sumamus, si quid forte ad rem nostram conferre queant. Neque tamen ego ea nego, concedo et fateor, sed rationem exquirō, cur Saturni coelum sphaericum sit: et deinceps inferiora, quia scilicet (ait Aristoteles) primo sphaerico coelo continuum seu contiguum sit. Hoc mihi exactius explicetur obsecro. Saturni coe-

¹⁰ Ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ [τὸ] πρὸς τὸ μέσον τούτων· τὰ γὰρ ὑπὸ [ἀπὸ] τοῦ σφαιροειδοῦς περιεχόμενα καὶ ἀπτόμενα ὅλα σφαιροειδῆ ἀνάγκη εἶναι· τὰ δὲ κάτω τῆς τῶν πλανήτων ἀπτεται τῆς ἐπάνω σφαίρας. Ὡστε σφαιροειδῆς ἂν εἴη πᾶσα <φορά>· πάντα γὰρ ἀπτεται καὶ συνεχῆ ἐστι ταῖς σφαίραις. [ARIST. Cael. 287a.6–11]

¹¹ Λάβοι δ' ἂν τις καὶ ἐκ τῶν περὶ τὸ μέσον ἰδρυμένων σωμάτων ταύτην τὴν πίστιν. Εἰ γὰρ τὸ μὲν ὕδωρ ἐστὶ περὶ τὴν γῆν, ὁ δ' αἴθρ περὶ τὸ ὕδωρ, τὸ δὲ πῦρ περὶ τὸν αἶρα, καὶ τὰ ἄνω σώματα κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον (συνεχῆ μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν, ἀπτεται δὲ τούτων), ἡ δὲ τοῦ ὕδατος ἐπιφάνεια σφαιροειδῆς ἐστίν, τὸ δὲ τῷ σφαιροειδεῖ συνεχῆς ἢ κείμενον περὶ τὸ σφαιροειδῆ καὶ αὐτὸ τοιοῦτον ἀναγκαῖον εἶναι ὥστε κἂν διὰ τοῦτο [τούτου] φανερόν εἴη ὅτι σφαιροειδῆς ἐστὶν ὁ οὐρανός. [ARIST. Cael. 287a.30–b.4]

^{iv} Corr. ex corpore

sferno.« I osim toga: »Slično pak i ono što je u sredini njih; ono što ono sferno sadrži i dodiruje, sve to je nužno da jest sferno. Ono pak što je ispod planeta dodiruje gornju sferu, tako da je sve pomicanje sferno. Sve naime dodiruje i dodirno je sa sferama.«
To je Aristotelova misao: jer je krajnje nebo sferno, također da je i 5
ono što najbliže od planeta sadrži i dodiruje, sferno i tako redom
sve do sfere Mjeseca koja sadrži <pod sobom> vatra. Stoga je
vatra sferna, od toga je zrak sferni, na isti način od toga je sferna
voda. Tako malo poslije piše: »Uvjerio bi se u to isto netko po
tijelima koja su postavljena oko sredine; ako je, naime, voda oko 10
zemlje, zrak oko vode a vatra oko zraka, i tijela gore po istom
razlogu zaista nisu kontinuirana, dodiruju ih, a površina vode
je sferna, zato jer je ono što je kontinuirano sa sfernim ili postav-
ljeno oko sfernog, nužno i samo takvo; i zbog toga je jasno da je
nebo sferno.« 15

To su divni Aristotelovi razlozi, uzmimo ih u ruke da ih raspravimo ako možda nešto mogu pridonijeti našoj stvari. Ja to ipak ne niječem, dopuštam i priznajem, ali ispitujem razlog zašto je Saturnovo nebo sferno i redom niža <nebesa>, tj. jer je (kaže Aristotel) kontinuirano ili dodirno prvom sfernom nebu. Mo- 20
lim da mi se točnije objasni. Nebo Saturna oblikovano je prema

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

lum conformatum est ad sphaericam primi coeli figuram. Qua ratione id? Qua causa? Qua vi? Quia continetur a primo (ait Aristoteles) eique continuum est.

Accipio. Idne factum est, quia Saturni coelum primo coelo
 5 resistit aut restitit? Vel quia cedit et cessit? Quid respondebitur
 huic quaestioni? Expendamus utramque [431] partem. Si resistit
 aut restitit, quomodo ad illius figuram conformatum est? Cessit
 et cedit, si alterius imperio ac vi conformatum est. Si cessit aut
 cedit, est ergo molle, molle namque id esse docuit Aristoteles,
 10 quod in se cedit. Si restitit aut resistit durum ergo est, contrariorum
 enim et causae et actiones sunt. Inquient ita a principio seu
 sine principio fuit. Intellego, sed quaero suane id sponte an primi
 amplexu? Si sponte sua et natura, non ergo opus habuit primi
 coeli amplexu, quo sphaericum evaderet. Ergo Aristoteles fallit
 15 nos, cum causam rotunditatis assignet eam, quae nulla eius rei
 causa sit. Si propter ambitum primae sphaerae secunda sphaerica
 est, et ut sphaerica esset, amplexu primae habuit opus, ea iam
 figura a prima in secundam impressa est. Impressio ista ac compressio
 primae sphaerae nonne actio eius est? Receptio figurae,
 20 cessio, nonne passio est? Quis id neget?

Non negabunt, puto, sed dicent non esse actionem aut passionem corruptivam. Modo non est hoc in quaestione. Quaestio est, an in coelo sit ulla qualitas activa, ulla passiva? Stemus in hoc pede, ne vagemur. Quaero, dum primum coelum comprimit
 25 secundum eique sphaericitatem suam imprimit, secundum coelum
 dum eam recipit, quid e duobus accidit? Secundum coelum
 tum resistitne ita, ut nullam recipiat rotunditatem, aut cedit tantisper,
 ut eam recipiat? Nequaquam est dicendum nullam accipere,
 quam dicat Aristoteles recipere. Est ergo fatendum, dum
 30 accipit tantisper cedere, ut accipiat. Cessio nonne mollis corporis
 est?

Quis aliter ex Aristotelis doctrina doceat? μαλακὸν γὰρ τὸ ὑπεῖκον¹² *Molle enim quod cedit*. Et ni fallor: τὸ ὑπεῖκον μαλακὸν *quod cedit, molle*, ex definitionis cum definito conversione. Coelum
 35 ergo Saturni molle est, ita ut a primo coelo cedendo rotunditatis

¹² [ARIST. GC 330a.8–9]

sfernom obliku prvoga neba. Zbog kojeg to razloga, zbog kojeg uzroka, kojom silom? Zato jer ga prvo <nebo> sadrži (kaže Aristotel) i njemu je kontinuirano.

Prihvaćam. Je li to nastalo jer se Saturnovo nebo opire prvom nebu, ili se opiralo, ili zato jer popušta i popuštalo je? Što će biti odgovoreno na ovo pitanje? Odvagnimo jedan i drugi dio. [431] Ako se opire ili se opiralo, kako je oblikovano prema njegovom obliku? Popustilo je i popušta, ako je oblikovano vlašću i silom drugoga. Ako je popustilo ili popušta, onda je mekano; Aristotel je naime učio da je mekano ono što pušta u sebe. Ako se opiralo ili opire, onda je tvrdo; uzroci i djelovanja kontrarnog su, naime, <kontrarni>. Reći će, tako je bilo od početka ili bez početka. Razumijem ali pitam, da li samo od sebe, ili od obuhvaćanja prvog <neba>. Ako samo od sebe i po svojoj naravi, nije, dakle, bilo potrebno obuhvaćanje prvoga neba da bi <Saturnovo nebo> postalo sferno. Dakle, Aristotel nas vara kad za uzrok okruglosti određuje onaj koji nije nikakav uzrok te stvari. Ako je zbog opsezanja prve sfere druga sferna i da bi bila sferna bilo je potrebno obuhvaćanje prve, taj je oblik prva utisnula u drugu. To utiskivanje i pritiskivanje prve sfere, nije li to njezino djelovanje? Prihvaćanje oblika, popuštanje, nije li to trpnja? Tko bi to mogao nijekati?

Neće nijekati, mislim, nego će reći, da to nije djelovanje i trpnja koja upropaštava. Ali to nije u pitanju. Pitanje je, postoji li u nebu ikakva aktivna ili pasivna kvaliteta? Stojmo čvrsto u tome, ne lutajmo. Pitam, dok prvo nebo steže drugo i utiskuje mu svoju sfernost, a drugo nebo dok ju prihvaća, što se od dvojeg događa? Da li se drugo nebo tada tako odupire, da ne prima nikakvu okruglost, ili privremeno popušta da ju prihvati? Nikako ne treba reći da ne prihvaća onu za koju je Aristotel rekao da ju prihvaća. Treba dakle priznati, dok prihvaća, toliko popušta da ju prihvati. Nije li popuštanje svojstvo mekanog tijela?

Tko bi drugačije poučavao iz Aristotelova nauka? μαλακὸν γὰρ τὸ ὑπεῖκον »Mekano je ono što popušta.« I ako se ne varam: τὸ ὑπεῖκον μαλακὸν »ono što popušta, mekano je« – po definiciji s konverzijom onoga što se definira¹¹. Dakle, nebo Satur-

¹¹ Petrić navodi konverziju univerzalno afirmativnog suda koja je moguća samo ako su S i P ekvipolentni pojmovi.

impressionem recipiat. Si ergo est cessio, ibi et mollities. Si haec, et durities contraria, comprimentis scilicet primis coeli: τῶν γὰρ ἐναντίων εἰ θάτερον φύσει, καὶ θάτερον *Contrariorum namque si alterum est secundum naturam et alterum*. Et si unum ponitur, 5 ponitur et alterum in natura. Alioqui quo nam pacto primum coelum comprimeret secundum eiusque cessionem causaret, si vim non haberet comprimendi? Namque aut primum mollius est secundo, aut aequae molle, aut minus molle. Si mollius et aequae, nullam faciet compressionem, ergo minus molle primum, secundum 10 vero mollius et quod minus molle participatione contrarii tale est, ergo durities in primo coelo, ergo in coelo duo contraria sunt activa et passiva.

At durum et molle secundae qualitates sunt, ergo a primis ortae sunt, mollitudo ab humido, durities a sicco, hos enim fontes 15 qualitatum harum nobis monstravit Peripati Pegasus. Non negabunt hoc (ut puto) sed negabunt elementales: duritiem, mollitudinem, humiditatem, siccitatem in coelo esse. Aliam excellentiorem toto genere ab elementalibus distantem eam esse contendunt, non corruptivam, non generativam. Id iam est principium 20 quaestionis petere. Id enim quaeritur, an ea mollities et durities coelestis sit eadem cum nostrate? Non itaque est assumendum, quod est in quaestione positum, ratione est probandum, non auctoritate arripiendum.

Pergam ergo contrarietates alias qualitatum^v activarum passivarumque in coelo esse demonstrare: postea erit Peripateticis locus adstruendi eas ab elementalibus esse alias. Primum itaque 25 coelum tantulum est durum, ut possit mollitudinem secundi ita comprimere, ut illi sphaericam figuram indat, secundum quoque tantum habet duritiei, ut hanc eandem sphaericam tertio coelo imprimere possit. Tertium quoque duriusculum ita, ut quarto 30 rotunditatem eandem imprimat, atque ita deinceps usque ad lu-

^v Corr. ex qualitatem

na mekano je, tako da od prvog neba popuštajući prima utisak okruglosti. Ako, dakle, postoji popuštanje, ondje je i mekanost. Ako ona <postoji>, <postoji> i kontrarna tvrdost, tj. <tvrdost> prvog neba koje pritišće. τῶν γὰρ ἐναντίων εἰ θάτερον φύσει, καὶ θάτερον¹² »Od kontrarnog naime, ako je jedno po prirodi, i drugo je.« I ako se jedno postavlja, postavlja se i drugo u prirodi. Drugačije, na koji bi način prvo nebo pritiskalo drugo i uzrokovalo njegovo popuštanje, ako ne bi imalo snagu pritiskanja. Naime, ili je prvo mekanije od drugog, ili je jednako mekano ili manje mekano. Ako je mekanije i jednako <mekano>, neće činiti nikakav pritisak, dakle prvo je manje mekano a drugo mekanije; i ono što je manje mekano, takvo je na temelju sudjelovanja kontrarnog. Stoga je tvrdoća u prvom nebu, u nebu postoji dvoje kontrarno, aktivno i pasivno.

Tvrdo i mekano su sekundarne kvalitete, nastale su od prvih, mekanost od vlažnog, tvrdost od suhog; a da su to izvori tih kvaliteta pokazao nam je Pegaz peripatetičke škole. Neće nijekati to (kako mislim) nego će nijekati da elementarne <kvalitete>: tvrdost, mekanost, vlažnost i suhost postoje u nebu. Tvrdit će da je izvrsnija ona druga koja se cijelim rodnom razlikuje od elementarne, koja ne može propasti, koja ne može nastati. To već znači zahtijevati počelo pitanja.¹³ Pita se naime, je li ta nebeska mekanost i tvrdost ista s našom? Stoga se ne smije pretpostaviti ono što je postavljeno u pitanju, treba razlogom dokazati, a ne navaliti autoritetom.

Nastavit ću, dakle, dokazivati da u nebu postoje druge kontrarnosti aktivnih i pasivnih kvaliteta; poslije će peripatetičari imati priliku da utvrde da su te <kvalitete> različite od elementarnih. Prvo, dakle, nebo sasvim je malo tvrdo, da bi moglo pritisnuti mekanost drugog <neba> da mu dade sferni oblik; drugo <nebo> također ima toliko tvrdosti, da taj isti sferni <oblik> može utisnuti trećem nebu. Treće <nebo> također je malkice tvrdo tako da istu okruglost utisne četvrtom i tako nadalje sve

¹² Usp. ARIST. Cael. 286a.23 : τῶν γὰρ ἐναντίων εἰ θάτερον φύσει, ἀνάγκη καὶ θάτερον εἶναι φύσει,

¹³ Usp. ovdje 3. knjiga, str. 179. bilj. 19.

nae orbem, qui eam figuram mollitudine sua ab orbe proxime superiore suscipiat. Qua ratione eveniet necessario, ut primum coelum sit omnium minime molle, maxime durum, sequentes orbis duricie deficientes, mollicie abundantiores sunt, ita ut Lunae orbis minime omnium durus, maxime omnium mollis relinquatur.

In omnibus ergo coelestibus sphaeris est durities et mater eius siccitas. Est mollicies et mater eius humiditas. Si ibi sunt passivae istae qualitates, ergo etiam activae qualitates ibi sunt caliditas et frigiditas. Alteris enim contrariis positae ponenda sunt necessario et altera, ex clarissimo Aristotelis dogmate.

Sed ad mollissimum Lunae orbem revertamur. Ignis ab eo ambitur ab eoque sphaericus fit. Mollior igitur ignis, si mollior, et mollis. Si mollis, etiam humidus.

Alant, si placet, Peripatetici hoc monstrum, in Aristotelis gremio ex semine eius proprio natum. Ignis Aristotelicus siccissimus etiam humidus est. Rotundatio aeris ab igne est, ergo mollior igne aer. Aer aquam circumplectitur, mollior igitur aere aqua, hoc aliud monstrum ex eodem semine procreatum:¹³ *Similiter etiam ea, quae circa medium horum. Et mox:*¹⁴ [432] *Ea vero, quae sub planetis sunt, tangunt eam quae supra est sphaeram.*

Tertium monstrum terra ambitur ab aqua, ergo terra mollior. Tria ista monstra Peripati curae permittamus.

Nos pro re nostra colligemus, in coelo, quia sit ibi mollicies et duricies et contrariae qualitates, ex ordine earum quas passivas dicunt esse, ex his humidum quoque ibi esse et siccum, ex his calidum et frigidum. Quam rem colligemus non tantum ex proposita ratione, sed etiam alia adversis gradibus gradiente.

Aqua est rotunda, ergo et aer ambiens, aer rotundus, ergo et ignis ambiens, ignis rotundus, ergo et Lunae orbis ambiens. Sic deinceps ergo et orbis supremus. Hic contraria omnia eveniunt. Aqua siquidem in sese rotunda aerem molliorem sese amplecten-

¹³ Ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ πρὸς [περὶ] τὸ μέσον τούτων. [ARIST. Cael. 287a.6–7]

¹⁴ τὰ δὲ κάτω τῆς τῶν πλανήτων ἄπτεται τῆς ἐπάνω σφαίρας. [ARIST. Cael. 287a.8–9]

do kruga Mjeseca koji taj oblik svojom mekanošću prima od najbližeg višeg kruga. Iz tog razloga nužno će se dogoditi da je prvo nebo najmanje mekano od svih, a najviše tvrdo – krugovi koji slijede, kojima nedostaje tvrdosti, više obiluju mekanošću – tako da preostaje da je krug Mjeseca od svih najmanje tvrd, a od svih najviše mekan. 5

U svim, dakle, nebeskim sferama postoji tvrdost i njezina majka suhost; postoji mekanost i njezina majka vlažnost. Ako su tamo te pasivne kvalitete, također postoje tamo i aktivne kvalitete: toplina i hladnoća. Naime, kad je postavljeno jedno kontrarno, nužno treba postaviti i drugo po sasvim jasnom Aristotelovom nauku. 10

Ali vratimo se najmekanijem krugu Mjeseca. Njime je obuhvaćena vatra, i po njemu je sferna. Stoga je vatra mekanija, a ako je mekanija, onda je i mekana. Ako je mekana, također je vlažna. 15

Neka peripatetičari hrane tu nakazu, ako im se sviđa, rođenu u Aristotelovu krilu iz njegova vlastita sjemena. Aristotelova sasvim suha vatra također je i vlažna. Zaokrugljenost zraka je od vatre, zrak je dakle mekaniji od vatre. Zrak obuhvaća vodu, stoga je voda mekanija od zraka – ta druga nakaza rođena je iz istog sjemena: »Slično također ono što je u sredini tih.« I zatim: [432] »Ono pak što je ispod planeta, dodiruje onu sferu koja je iznad.« 20

Treća nakaza: zemlja je obuhvaćena vodom, zemlja je dakle mekanija. Te tri nakaze ostavimo na brigu peripatetičke škole. 25

Mi ćemo za našu stvar povezati: da u nebu tamo po njima postoji – jer su tamo mekanost i tvrdost i kontrarne kvalitete, iz reda onih za koje kažu da su pasivne – također vlažno i suho i iz tih toplo i hladno. Tu ćemo stvar povezati ne samo iz izloženog razloga, nego također na temelju drugog koji napreduje suprotnim koracima. 30

Voda je okrugla, dakle i zrak koji je okružuje; zrak je okrugao, dakle i vatra koja ga okružuje, vatra je okrugla, dakle i krug Mjeseca koji ju okružuje, tako nadalje, dakle i najviši krug. Tu se događa sve kontrarno. Ako je uistinu voda u sebi okrugla, imat

tem habebit, aeri duriori ignis mollior. Igni duriori Lunae orbis mollior et sic deinceps, ergo et supremus orbis mollior, Saturno duriori circumfundetur, atque ita fiet, ut mollissimus coelestium orbium sit orbis extimus, qui prius durissimus fuerat, Lunae durissimus, qui antea mollissimus, mollior tamen igne, cum prius eo fuisset durior, atque ita de aere et aqua omnia contraria. Quid igitur inquierent ex istis contrariis Aristotelicis probationibus tot monstra nasci?

Sed progrediamur, si forte aliam quampiam de qualitatibus istis coelo inesse ex Aristotelis doctrina convincamus. Quid est id, quod eiusdem capituli fine fere concludit?¹⁵ *Quod quidem sphaericus est mundus, clarum ex his, et quod exacte tornatus, ita ut nihil aut manu factum eo modo se habeat, nec aliud quicquam eorum, quae apud nos ante oculos fiunt. Illud tornatus nonne talem in rotunditate esse mundum, qualia quae torno fiunt, sed longe exactiorem. Quae vero tornata sunt, levia et glabra sunt, id λειον appellavit. Quod si glabrics in coelo est, ibi est etiam asperitas contraria. Aient, nulla ibi apparet.*

Esto, est tamen inter secundas qualitates ab Aristotele enumerata, quam postea in explicatione ortus earum oblitus est solum, omnes alias primis illis nobilissimis parentibus, humiditate et siccitate derivavit. Hanc misellam veluti notham non curavit. Sed ea semel, tamquam aliarum soror agnita, ex eisdem parentibus se ortam asseret partemque haereditatis ab aequis iudicibus obtinebit.

Est itaque in coelo glabritas, est igitur et mater eius quaecumque ea sit. Si mater, patrem quoque ibi adesse necesse est.

Quid vero de tenacitate? Estne ea in coelo? Sic eam explicat eo loci:¹⁶ *Tenax enim humidum est, passum quidpiam, quale est oleum, friabile vero sicci est.* Et 4. *Meteoro* sive libro de concretis,

¹⁵ Ὅτι μὲν οὖν σφαιροειδὴς ἐστὶν ὁ κόσμος, δῆλον ἐκ τούτων, καὶ ὅτι κατ' ἀκρίβειαν ἔντονος οὕτως ὥστε μηθὲν μήτε χειρόκμητον ἔχειν παραπλησίως μήτ' ἄλλο μηθὲν τῶν ἡμῖν ἐν ὀφθαλμοῖς φαινομένων [γυνομένων]. [ARIST. Cael. 287b.14–18]

¹⁶ (τὸ γὰρ γλίσχρον ὑγρὸν πεπονθός τί ἐστίν, οἶον τὸ ἔλαιον), τὸ δὲ κραῦρον τοῦ ξηροῦ. [ARIST. GC 330a.5–6]

će mekaniji zrak koji je obuhvaća, od tvrđeg zraka vatra je mekanija; od tvrđe vatre mekaniji je krug Mjeseca, i tako nadalje, stoga će i najviši krug preliven preko tvrđeg Saturnovog biti mekaniji; tako će biti da je najmekaniji od nebeskih krugova krajnji krug, koji je prije bio najtvrđi, a <krug> Mjeseca najtvrđi, koji je prije bio najmekaniji, mekaniji čak od vatre, iako je prije od nje bio tvrđi; i tako o zraku, vodi – sve kontrarno. Zar će reći da se iz tih kontrarnih Aristotelovih dokazivanja rađaju tolike nakaze?

No idimo naprijed ako možda dokažemo da po Aristotelovu nauku u nebu postoji neka druga od onih kvaliteta. Što je ono što zaključuje gotovo pri kraju istog poglavlja? »Iz toga je jasno da je zaista svijet sferan i da je točno istokaren, tako da na taj način nije ništa ni rukom učinjeno, niti nešto drugo od onoga koje nam je kod nas pred očima.« Ono <tornatus> *istokaren*, ne znači li da je svijet takav u okruglosti kakvo je ono istokareno, ali mnogo točnije. Ono što je istokareno je glatko i uglačano, to je zvao λείον. Ako postoji glatkost u nebu, tamo je također i kontrarna hrpavost. Reći će, nikakva se tamo ne pokazuje.

Neka bude. Ipak ju je Aristotel naveo među sekundarnim kvalitetama; nju je kasnije u objašnjenju njihova nastanka jedinu zaboravio, sve ostale izveo je od prvih onih najplemenitijih roditelja: vlažnosti i suhosti. Za nju se jadnicu kao nezakonitu nije brinuo. Ali jedanput će za nju kao priznatu sestru drugih reći da je rođena od istih roditelja i dobit će dio nasljedstva od pravednih sudaca.

Postoji, dakle, u nebu uglačanost i stoga postoji njezina majka, koja god bila. Ako postoji majka, nužno je da tamo postoji i otac.

Što pak o čvrstoći, postoji li ona u nebu? Tumači ju na onom mjestu: »Čvrsto je naime vlažno, nešto trpno, kakvo je uljnato, a drobljivo pripada suhom.« I u 4. knjizi *Meteorologije* ili u knjizi

capite 9. sic illud describit:¹⁷ *Tenax est quando tractile, vel quia humidum, vel quia molle sit, tale vero fit immutatione quaecumque veluti cathenae composita sunt corpora. Haec enim valde possunt extendi et contrahi. Idem est in coelo tenax, ubi pars partem in*
 5 *motu trahit, ἔλκει ὡσπερ αἱ ἀλύσεις, veluti cathenae seu funes. Et partes partibus συνιοῦσι, coeunt. Et pars partem ita sequitur, ut non divellantur. Si vero tenax ibi est, est ex praesenti contextu et molle et humidum. Oportet ergo et contraria horum esse in coelo.*

10 *Quid vero in coelo non est et τὸ λεπτὸν καὶ τὸ παχύ, tenue et crassum? Est ex Aristotelis quidem dogmate, ait enim:¹⁸ Tenue est repletivum, quia parvi pars et parvi pars est repletivum. Si ergo in coelo repletio haec sit, fatendum erit tenuitatem quoque ibi esse. Si negent, cur dixit Aristoteles locum supra elementa plenum esse τοιοῦτου σώματος, talis corporis. At si coelum replet*
 15 *universum eum locum, certe coelum est parvi pars, at si hoc, et repletivum. Et si hoc, tenue quoque ex necessitate. At si tenue ibi est, erit et crassum, indicat id Lunae corpus. Et si haec, ibi etiam humiditas est mater tenuitatis et siccitas mater crassitudinis.*

20 *Iam vero ibi esse et densum et rarum quis dubitat, cum id Aristoteli non est negatum et conspiciantur oculis astra densiora, orbis rariores? Sic etiam Aristoteles asseruit 2. De coelo capite 8. Astra esse densiores orbis partes.*

¹⁷ γλίσχρον δ' ἐστὶν ὅταν ἐλκτὸν ἢ ὑγρὸν ὃν ἢ μαλακόν. τοιοῦτον δὲ γίγνεται {τῆ} ἐπαλλάξει ὅσα ὡσπερ αἱ ἀλύσεις σύγκεινται τῶν σωμάτων· ταῦτα γὰρ ἐπὶ πολὺ δύναται ἐκτείνεσθαι καὶ συνιέναι. [ARIST. Mete. 387a.11–14]

¹⁸ τὸ δὲ λεπτὸν ἀναπληστικόν, λεπτομερὲς γάρ, καὶ τὸ μικρομερὲς, ἀναπληστικόν. [ARIST. GC 330a.1–2]

o skrutnutom u 9. poglavlju tako to opisuje. »Čvrsto je kad je povlačljivo, ili zato jer je vlažno, ili jer je mekano, takovo nastaje izmjenjivanjem¹⁴, kao što su neki lanci složena tijela. Oni se dobro mogu razvući i skupiti.« Isto je u nebu čvrsto gdje dio u kretanju vuče dio: ἔλκει ὥσπερ αἱ ἀλύσεις¹⁵ – <vuče> kao lanci ili konopci. I dijelovi s dijelovima συνιοῦσιν, idu zajedno. I dio tako slijedi za dijelom da se ne trgaju. Ako je, dakle, čvrsto ondje, a iz sadašnjeg sklopa jest – i mekano i vlažno – onda treba da i njihovo kontrarno bude u nebu.

Što pak, nije li u nebu τὸ λεπτὸν καὶ παχὺ, sitno i krupno? Zaista postoji po Aristotelovu nauku, jer kaže: »Sitno je ono što ispunjava jer je malodjelno, a malodjelno je ispunjavajuće.« Ako postoji u nebu to ispunjavanje, trebat će priznati da je tamo i sitnost. Ako bi nijekali, zašto je Aristotel rekao da je mjesto iznad elemenata puno τοιοῦτου σώματος, takvoga tijela? A ako nebo ispunjava ono cjelokupno mjesto, sigurno je nebo malodjelno, a ako to jest, ono je ispunjavajuće. I ako to jest, također je po nužnosti sitno. A ako je ondje sitno, bit će i krupno – pokazuje to tijelo Mjeseca. I ako to jest, tamo je također vlažnost majka sitnosti i suhost majka krupnosti.

Tko pak već sumnja da je ondje i gusto i rijetko, kad to Aristotel nije nijekao i očima se vidi da su zvijezde gušće, a krugovi rjeđi? Tako je također Aristotel tvrdio u 2. knjizi *O nebu* u 8. poglavlju da su zvijezde gušći dijelovi kruga.¹⁶

¹⁴ S *immutatio* prevodi Petrić grčku riječ ἐπάλλαξις. Ἐπάλλαξις, međutim, ima dva značenja: mijenjanje, izmjenjivanje i isprepletanje. Ovdje bi ovo drugo značenje bilo prikladnije.

¹⁵ Parafrazirano, usp. ARIST. Mete. 387a.11–13: γλίσχρον δ' ἐστὶν ὅταν ἑλκτὸν ἢ ὑγρὸν ὃν ἢ μαλακόν. τοιοῦτον δὲ γίγνεται τῇ ἐπαλλάξει ὅσα ὥσπερ αἱ ἀλύσεις σύγκεινται τῶν σωμάτων.

¹⁶ Broj koji je ovdje u originalu tiskan nije sasvim jasan. Mogao bi biti 8. ili ἐπίσημον, tj. 6. Ni na jednom od tih mjesta Aristotel ne govori ono što Petrić navodi kao sadržaj tog mjesta. Citat koji navodim nalazi se u 7. poglavlju 2. knjige *O nebu*. Usp. ARIST. Cael. 289a.13–16 Εὐλογώτατον δὴ καὶ τοῖς εἰρημένοις ἐπόμενον ἡμῖν τὸ ἕκαστον τῶν ἄστρον ποιεῖν ἐκ τούτου τοῦ σώματος ἐν ᾧ τυγχάνει τὴν φορὰν ἔχον, ἐπειδὴ ἔφαμέν τι εἶναι ὁ κύκλω φέρεσθαι πέφυκεν. U tekstu koji neposredno slijedi ne kaže se, međutim, da su zvijezde gušće od krugova. Moguće je da je to

5 Sex hucusque probavimus in coelo qualitatum passivarum esse: quinque secundarum: molle – durum; lene – asperum; tenax – friabile; tenue – crassum; rarum – densum; primarum unam: humidum et siccum; ex quibus duabus secundae illae decem orientur ex Aristotelis doctrina, ex eius doctrinae sequela.

Est nunc considerandum, an ibi levitas quoque et gravitas reperiantur, [433] quae reliquae sunt de secundis. Caliditas et frigiditas, quae supersunt de primis.

10 Primo ergo de levitate. Ignis levis est? Maxime omnium, alacriter respondebunt. Interrogemus eos, non de nostrate hoc igne, clarum enim id est. Sed illo sphaerali suo, qui totum aerem continet locaturque, ut ipse princeps credidit, sub orbe Lunae. Putamus responsuros ideo eum locum ignem illum obtinere, quia levior aere sit, atque ita levitatis summum possidere. Interrogemus post haec, si particulam aliquam illius ignis fingamus
15 in aere esse, an ibi manebit? An vero ad suum ignem revolabit, lippis et tonsoribus notum revolaturam. Numquam tamen visa est particula illius ignis in aere.

20 Eadem ratione fingamus, quod numquam visum est, particulam quampiam orbis Lunae esse in illo igne: nemo hominum est, qui dubitet ad orbem suum revolaturam, nisi velit quis eam in loco non proprio nec naturali manere, quod Aristoteles minime omnium vult. Scribit namque 9. capite 1. *De coelo*:¹⁹ *Omnia enim quiescunt mota, quando venerint in proprium locum*. Ergo Lunae orbis levis est ex casu isto.
25

¹⁹ πάντα γὰρ παύεται κινούμενα ὅταν ἔλθῃ εἰς τὸν οἰκεῖον τόπον, [ARIST. Cael. 279b.1–2]

Do sada smo dokazali da u nebu postoji šest pasivnih kvaliteta: pet drugih, mekano – tvrdo, glatko – hrapavo, čvrsto – drobljivo, sitno – krupno, rijetko – gusto, od prvih jedna, vlažno i suho. Iz tih dviju moglo je nastati onih drugih deset, po Aristotelovu nauku, na temelju onoga što slijedi iz njegova nauka. 5

Sada treba razmotriti, je li se tamo nalazi i laganost i teškost [433] koje su preostale od drugih <kvaliteta>, te toplina i hladnoća koje su preostale od prvih.

Prvo o laganosti. Je li vatra lagana? Najlakša od svega, žustro će odgovoriti. Pitali bismo ih ne o ovoj našoj vatri, to je, naime, jasno, nego o onoj njegovoj sfernoj koja sadrži cijeli zrak i smještena je, kako je sam prvak povjerovao, pod krugom Mjeseca. Mislimo da će odgovoriti da vatra zato zauzima ono mjesto, jer je laganija od zraka i tako posjeduje vrhunac laganosti. Pitali bismo poslije toga: ako bismo zamislili da je neki djelić te vatre u zraku, da li će tamo ostati, ili pak odletjeti natrag k svojoj vatri? I maloumnima i brijačima poznato je da će odletjeti. Nikad, naime, nije viđen djelić one vatre u zraku. 10 15

Iz istog razloga zamislimo nešto, što nikad nije viđeno, da se neki djelić kruga Mjeseca nalazi u onoj vatri; ne postoji nijedan čovjek koji bi sumnjao da će odletjeti k svojem krugu – osim ako netko ne bi htio da on ostane u tuđem i ne-prirodnom mjestu, što Aristotel najmanje od svih želi. Piše, naime, u 9. poglavlju 1. knjige *O nebu*: »Sve, naime, pokrenuto miruje kad dođe na vlastito mjesto.« Dakle, krug Mjeseca je lagan na temelju tog pada. 20 25

Petrić preuzeo iz nekog komentara: Usp. Toma Akvinski, Komentari uz drugu knjigu *De caelo*: Prima quidem dubitatio est quia corpora stellarum videntur habere differentiam ad corpora sphaerarum caelestium, ex eo quod sunt lucida et videntur spissiora; et ita videtur in corporibus caelestibus esse aliqua contrarietas. Corpus Thomisticum, [71194] In *De caelo*, lib. 2 l. 10 n. 3. Također SIMPLICIUS, in *Cael.* 7.436.4–9: Ἀπορεῖ δὲ καλῶς ὁ Ἀλέξανδρος, πῶς ἀπλῆς οὐσῆς τῆς πέμπτης λεγομένης οὐσίας τοῦ κυκλοφορητικοῦ σώματος τοσαύτη φαίνεται διαφορὰ τοῦ τῶν ἄστρον σώματος πρὸς τὸ οὐράνιον· εἰ δὲ διαφέρει ὅλως πυκνότησιν ἢ μανότησιν ἢ κατὰ χρώματα ἢ κατὰ τινὰ ἄλλα τοιαῦτα εἶδη, πῶς ἀπλᾶ λέγεται ἢ πῶς ἀπαθῆ, εἴπερ τὰ πάθη κατὰ ταύτας γίνεται τὰς διαφορὰς καὶ εἰσιν αἱ διαφοραὶ πάθη.

Nec mihi nunc reclamant casum esse impossibilem, quia exemplo Aristotelico id factum est, qui universum terrae globum ad Lunam evexit, ut nescio quid tale ostenderet. Levis ergo Lunae orbis, leves et reliqui, aut causa diversitatis ostendatur. Et si
 5 levitas, ibi et gravitas, ratione tum contrarii, tum alia. Si enim stellati orbis particula extra universum vi aliqua proiciatur, cui dubium ad suum locum reversuram versus centrum scilicet universi itaque gravitatem suam ostendet. At si pars gravis, cur non et tota sphaera? Si extra proprium locum ponatur? In proprio autem loco
 10 tum tota ipsa, tum particulae, nec graves nec leves sunt non aliter atque elementa haec nostratia, quaecumque sint et particulae eorum nec gravia nec levia ab Aristotele edicuntur et docentur.

Ergo in coelis elementorum et conditiones. Si conditiones, cur non et qualitates? Si dicent non esse elementalis cognationis,
 15 id nobis postea demonstrent, libenter enim ac diligenter rationes eorum auscultabimus.

Nunc vero quod nobis nostrae rei reliquum est, prosequamur ad finem. Calidum et frigidum in coelo an sit, inquirendum est. De calido non longa quaestio erit, non quidem Platonis: Pythagoreorum, veterum omnium Graecorum, Aegyptiorum, Magorum
 20 Chaldaeorum iudicio, qui omnes coelum esse ignem et crediderunt sensibus et sermonibus adstruxerunt, sed iudicio Aristotelico 1. *Meteoro* capitulo 3:²⁰ *Si sane fit aqua ex aere et aer ex aqua, quam ob causam non consistunt nebulae in superiore loco? Decuerat enim magis quanto longius est locus a terra et frigidior, eo, quia neque ita vicinus est*
 25 *astris calidis existentibus, neque a terra refractis radiis.* Altero quoque

²⁰ εἰ δὴ γίγνεται ὕδωρ ἐξ ἀέρος καὶ ἀήρ ἐξ ὕδατος, διὰ τίνα ποτ' αἰτίαν οὐ συνίσταται νέφη κατὰ τὸν ἄνω τόπον; προσήκε γὰρ μᾶλλον ὅσω πορρώτερον ὁ τόπος τῆς γῆς καὶ ψυχρότερος, διὰ τὸ μήθ' οὕτω πλησίον εἶναι τῶν ἀστρῶν θερμῶν ὄντων μήτε τῶν ἀπὸ τῆς γῆς ἀνακλωμένων ἀκτίνων, [ARIST. Mete. 340a.24–29]

Neka mi sada ne viču da je pad nemoguć, jer je učinjen prema Aristotelovom primjeru koji je cijeli globus zemlje izdigao k Mjesecu da bi dokazao, ne znam što¹⁷. Lagan je, dakle, krug Mjeseca, lagani su i ostali, ili neka se pokaže uzrok različitosti. I ako postoji laganost, tamo je i teškost, kako iz razloga kontrarnoga, 5 tako i iz drugog: naime, ako se djelić zvjezdanog kruga izbaci nekom silom izvan sveukupnosti, kome je dvojbeno da će se vratiti na svoje mjesto, tj. prema središtu sveukupnosti – i da tako pokazuje svoju težinu. A ako je dio težak, zašto ne i cijela sfera, ako se stavi izvan vlastitog mjesta? Na vlastitom mjestu, kako 10 ona cijela sama, tako i djelići, nisu ni teški ni lagani, jednako kao ovi naši elementi, koji god bili. Aristotel utvrđuje i poučava da njihovi djelići nisu ni teški ni lagani.

U nebu dakle postoje i uvjeti elemenata, a ako postoje uvjeti, zašto ne i kvalitete; ako budu rekli da <nebo> nema svojstvo 15 elementarnog srodstva, neka nam to kasnije dokažu; drage volje i pažljivo slušat ćemo njihove razloge.

Sada pak prosljedimo do kraja ono što nam je preostalo od naše stvari. Treba ispitati da li u nebu postoji toplo i hladno. O toplom neće biti dugo ispitivanje, doista ne samo po sudu Platonu, 20 pitagorovaca, svih starih Grka, Egipćana, kaldejskih maga koji su svi vjerovali osjetilima da je nebo vatra i to su utvrdili raspravama, nego i po Aristotelovu sudu u 1. knjizi *Meteorologije* u 3. poglavlju: »Ako uistinu nastaje voda iz zraka i zrak iz vode, 20 iz kojeg razloga ne postoje maglice na gornjem mjestu? Više je, naime, dolikovalo, da je mjesto hladnije koliko je udaljenije od zemlje i stoga jer nije tako blizu zvijezdama koje su tople, niti

¹⁷ Usp. ARIST. Cael. 310b.3–7: οὐ γὰρ ἐάν τις μεταθῆ τὴν γῆν οὐ νῦν ἢ σελήνην, οἰσθήσεται τῶν μορίων ἕκαστον πρὸς αὐτήν, ἀλλ' ὅπου περ καὶ νῦν. Ὅλως μὲν οὖν τοῖς ὁμοίοις καὶ ἀδιαφόροις ὑπὸ τῆς αὐτῆς κινήσεως ἀνάγκη τοῦτο συμβαίνειν, ὥσθ' ὅπου πέφυκεν ἐν τι φέρεσθαι μόριον, καὶ τὸ πᾶν.

loco eadem asserit 2. *De ortu animalium*, capite 3:²¹ *Omnis itaque animae potentia alterius corporis videtur communicasse, et diviniore quam sint ea, quae elementa vocantur, ut vero differunt animae dignitate et indignitate inter se, sic et haec natura differt: omnium quidem*
 5 *in seminibus inest. Quod quidem facit foecunda esse semina, id quod vocatur calidum. Hoc autem non est ignis, neque talis potentia est, sed is, qui in spermate comprehensus est et in spuma spiritus. Et ea natura, quae in spiritu est, similis existens astrorum elemento, ideo ignis nullum gignit animal, neque cernitur consistere in ignitis seu humidis seu*
 10 *siccis. Solis vero caliditas et animalium non solum per semen, sed etiam si quodpiam fuerit excrementum alterius naturae, attamen habet etiam hoc vitale principium. Quod quidem caliditas, quae in animalibus est, neque ignis, neque ab igne principium habet, ex talibus clarum est.*

Quod si calor animalium neque ignis est, neque ab igne, unde
 15 [434] nam est? Ait ipse a corpore diviniore quam sint elementa: id autem est elementum astrorum. Non fit autem in animalibus is calor per refractionem astrorum, sed innato ipsis calore, qualis est solis caliditas similis calori animalium. Calor est itaque in coelo, sed non elementalis, neque ab igne elementali. Qua sententia quid clarius? Etiam si plerisque ex Peripato nova videatur,
 20 isque calor non est accidens (quod novius iisdem videatur), sed natura, sed spiritus, sed corpus. Hisce enim Aristoteles cum nominibus insignivit, itaque substantia est. Fateor ergo et Aristotelis et veterum omnium sententia in coelo esse calorem, non accedentem ei, non recedentem ab eo, non accidens, non qualitatem,
 25

²¹ Πάσης μὲν οὖν ψυχῆς δύναμις ἑτέρου σώματος ἔοικε κοινηκέναι καὶ θειοτέρου τῶν καλουμένων στοιχείων· ὡς δὲ διαφέρουσι τιμιότητι αἱ ψυχαὶ καὶ ἀτιμία ἀλλήλων οὕτω καὶ ἡ τοιαύτη διαφέρει φύσις. πάντων μὲν γὰρ ἐν τῷ σπέρματι ἐνυπάρχει ὅπερ ποιεῖ γόνιμα εἶναι τὰ σπέρματα, τὸ καλούμενον θερμόν. τοῦτο δ' οὐ πῦρ οὐδὲ τοιαύτη δύναμις ἐστὶν ἀλλὰ τὸ ἐμπεριλαμβανόμενον ἐν τῷ σπέρματι καὶ ἐν τῷ ἀφρώδει πνεῦμα καὶ ἡ ἐν τῷ πνεύματι φύσις, ἀνάλογον οὖσα τῷ τῶν ἀστρῶν στοιχείῳ. διὸ πῦρ μὲν οὐθέν γεννᾷ ζῶον, οὐδὲ φαίνεται συνιστάμενον {ἐν} πυρρμένοις οὔτ' ἐν ὑγροῖς οὔτ' ἐν ξηροῖς οὐθέν· ἡ δὲ τοῦ ἡλίου θερμότης καὶ ἡ τῶν ζῶων οὐ μόνον {ἡ} διὰ τοῦ σπέρματος, ἀλλὰ καὶ τι περιττωμα τύχη τῆς φύσεως ὃν ἕτερον, ὅμως ἔχει καὶ τοῦτο ζωτικὴν ἀρχήν. ὅτι μὲν οὖν ἡ ἐν τοῖς ζῶοις θερμότης οὔτε πῦρ οὔτε ἀπὸ πυρὸς ἔχει τὴν ἀρχήν ἐκ τῶν τοιούτων ἐστὶ φανερόν. [ARIST. GA 736b.29–737a.7]

zrakama koje su odbijene od zemlje.« Na drugom mjestu također isto tvrdi u 2. knjizi *O nastanku životinja* u 3. poglavlju. »Stoga je mogućnost svake duše da se združi s tijelom drugim i božanskim, nego što su ona <tijela> koja se zovu elementi. Kao što se duše međusobno razlikuju dostojnošću i nedostojnošću, tako se i ta priroda razlikuje; prisutna je doista u sjemenima svega. To doista čini da su sjemena plodna, a to je ono što se zove toplo; no to nije vatra, niti je takva mogućnost, nego onaj duh koji je sadržan u sjemenu i u pjenu. I ta priroda koja je u duhu, slična je elementu zvijezda; stoga vatra ne rađa nijednu životinju, niti se razabire da se sastoji iz vatrenog ili vlažnog ili suhog. Toplina pak sunca i životinja, ne samo ona po sjemenu, nego također ako postoji neka izlučevina druge prirode, ima i to životno počelo; doista iz toga je jasno da toplina koja je u životinjama, nije niti vatra, niti ima počelo od vatre.«¹⁸

Ako toplina životinja nije ni vatra, niti od vatre, odakle [434] je? Sam kaže: od božanskijeg tijela nego što su elementi: a taj je element zvijezda. No, ne nastaje u životinjama ta toplina na temelju odbijanja od zvijezda, nego jer je njima urođena toplina, kakva je toplina sunca, slična toplini životinja. Toplina je, dakle, u nebu, ali ne elementarna, niti od elementarne vatre. Što je jasnije od te misli? Premda bi se mnogima iz peripatetičke škole činilo novom, ta toplina nije akcident (što bi se istima činilo još novijim), nego priroda, nego duh, nego tijelo; naime, tim ju je imenima Aristotel počastio. Stoga je supstancija. Priznajem, dakle, da je misao Aristotela i svih starih da u nebu postoji toplina, koja mu ne pristupa, ne odlazi od njega, nije akcident, nije kvaliteta,

¹⁸ U trećem svesku Petrić također navodi to mjesto, ali je i latinski prijevod citata malo drukčiji i navod ima komentar koji ovdje nadostaje. Usp. Franciscus Patricius, *Discussionum peripateticarum* tomus tertius/Frane Petrić: *Peripatetičke rasprave*, svezak treći, Zagreb 2009. str. 196. r. 16–19.

nec ideo passivam, sed substantiam omnium maxime activam ac mirabilibus modis activam.

Unum de omnibus contrarietatibus non esse in coelo frigiditatem credam, nec enim habeo unde coniciam, nec rationem ullam video, quae id persuadeat, quando calor, qui ibi est, non
5 qualitas, sed substantia est.

Reliquas ibi esse qualitates et contrarias quidem iam est ostensum. Falsum igitur est, quod docuit Aristoteles, coelum a natura fuisse ab omni contrarietate exemptum. Itaque si coelum
10 ullam habeat aeternitatem, non hoc merito habeat.

Sed cur ego tantos labores exantlavi, tot noctes vigiliis absumpsi, ut in coelo tot contrarietates adinvenirem, quando Aristoteles in eo argumento nullius praeterquam unius fecerit mentionem? Sic enim scripsit:²² *Si vero huic nullum contrarium
15 potest esse, eo quod etiam lationi circulari nullus sit contrarius motus, recte videtur natura quod futurum erat ingenitum et incorruptibile exemisse ex contrariis.* Suffecisse videtur illi, ut motui coelesti nullus esset contrarius, quo natura illud ab omni contrario eximeret.

At quaenam haec est ratio? Circulari motui nullus est alius
20 contrarius motus, ergo natura exemit coelum ab omnibus contrariis? De particulari propositione conclusionem universalem colligere sane est contra leges ab eo in logicis latas. Paralogismo ergo tam absurdo tantus philosophus rem tantam nobis voluit
25 persuadere? Et quidem persuasit innumeris, non de plebe tantum, sed de summo senatu summis viris, qui inepte inepto huic sophismati summam habuerint fidem. Coeli motui nullus est contrarius motus. Coelum ergo nulla habet contraria. Quid ineptius?

²² Εἰ δὴ τοῦτω μηδὲν ἐναντίον ἐνδέχεται εἶναι διὰ τὸ καὶ τῇ φορᾷ τῇ κύκλω μὴ εἶναι ἄν τιν' ἐναντίαν κίνησιν, ὀρθῶς ἔοικεν ἢ φύσις τὸ μέλλον ἔσεσθαι ἀγένητον καὶ ἀφθαρτον ἐξελέσθαι ἐκ τῶν ἐναντίων [ARIST. Cael. 270a.18–21]

nije stoga pasivna, nego je od svih supstancija ponajviše aktivna i na čudesne načine aktivna.¹⁹

Vjerovat ću jedno, da od svih kontrarnosti ne postoji u nebu – hladnoća. I nemam <ništa> po čemu bih pretpostavio, niti vidim ikoji razlog koji bi u to uvjeravao, jer toplina, koja je ondje, nije kvaliteta, nego je supstancija. 5

Već je pokazano da tamo postoje ostale kvalitete – i doista kontrarne. Stoga je netočno ono što je Aristotel učio, da je nebo po prirodi bilo izuzeto iz svake kontrarnosti. Ako bi nebo imalo ikakvu vječnost, ne bi je imalo tom zaslugom. 10

No zašto sam ja izdržao tolike napore, tolike noći proveo u bdijenju, da bih u nebu pronašao tolike kontrarnosti, kad je Aristotel u onom obrazloženju naveo samo jednu.²⁰ Napisao je ovako: »Ako pak ovome ne može biti ništa kontrarno, zato što također kružnom pomicanju nije kontrarno nijedno kretanje, čini se ispravnim da je priroda ono što će biti nenastalo i nepropadljivo izuzela iz kontrarnosti.« Čini se da je njemu bilo dovoljno to da nebeskom kretanju nije kontrarno nijedno <kretanje>, da bi ga priroda time izuzela iz svake kontrarnosti. 15

A koji je to razlog? Kružnom kretanju nijedno drugo kretanje nije kontrarno, priroda je dakle izuzela nebo iz sveg kontrarnog? Iz partikularne premise izvesti univerzalnu konkluziju uistinu je protiv pravila koje je on donio u logičkim <knjigama>. Zar nas je, dakle, tako apsurdnim paralogizmom tako značajan filozof htio uvjeriti u tako važnu stvar? I zaista je uvjerio bezbrojne, ne samo iz naroda, nego iz najvišeg senata, najveće muževe. Oni su ludo imali krajnje povjerenje u taj ludi sofizam. Nijedno kretanje nije kontrarno kretanju neba. Nebo, dakle, nema ništa kontrarno. Što je luđe? 20 25

¹⁹ Usp. Frane Petrić, *Nova sveopća filozofija*, »Panarhija«, O prvotnoj toplini, Zagreb 1979, 75v–77v.

²⁰ Čini se da se tu Petrić brani od prigovora: *Qui nimis probat, nil probat*. Naime, Aristotel je rekao da u nebu nema kontrarnosti (singular), a Petrić je dokazivao da u nebu postoje različite kontrarnosti (plural). Petrić ne opravdava svoj postupak, nego nastavlja ispitivanjem, da li u kružnom kretanju postoji ili ne postoji (jedna) kontrarnost.

Sed si obstitero Aristoteli et falsam esse ostendam paralogismi istius priorem, quid tum erit reliqui ad tam magnam persuasionem? Circulari motui nullus est contrarius motus, asserit Aristoteles: toto capite 4. adstruit. Alibi tamen contraria docet. Adeo
 5 libuit illi in utramque partem, ut commodum venit, in horas excurrere. Secundo *De caelo*, capite 2. contra Pythagoreos concludit in haec verba:²³ *Sed secundae circulationis veluti planetarum nos quidem in supernis et dextris summus, illi^{vi} vero (antoecci) in infernis et sinistris. E converso enim illis est motus principium, eo quia lationes contrariae sunt, ita ut accidat nos quidem esse versus principium, illos vero versus finem.*

Quid clarius quam hoc, lationes planetarum circulares nempe contrariae sunt lationibus circularibus nimirum supernae sphaerae. At et huic initio sequentis capituli contradicit:²⁴ *Quando non est contrarius motus circularis circulari.* Quid modo inconstantius?
 15

Sed mittamus haec, tametsi maximi ponderis in principe philosophiae. Illa intelligamus:²⁵ *Plurimum distant secundum locum, quae posita ad invicem sunt per diametrum. At quae plurimum distant,*
 20 *docuerat in loco esse contraria eodem loco, qui est 2. Meteoro capite 6:²⁶ Supponatur vero primum, contraria esse secundum locum ea, quae plurimum distant secundum locum. Et 8. Physico capite 8:²⁷*

²³ Ἀλλὰ τῆς μὲν δευτέρας περιφορᾶς, οἷον τῆς τῶν πλανήτων, ἡμεῖς μὲν ἐν τοῖς ἄνω καὶ ἐν τοῖς δεξιοῖς ἔσμεν, ἐκεῖνοι δὲ ἐν τοῖς κάτω καὶ ἐν τοῖς ἀριστεροῖς· ἀνάπαλιν γὰρ τούτοις ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως ἐστὶ διὰ τὸ ἐναντίας εἶναι τὰς φορὰς, ὥστε συμβαίνειν ἡμᾶς μὲν εἶναι πρὸς τῇ ἀρχῇ, ἐκεῖνους δὲ πρὸς τῷ τέλει. [ARIST. Cael. 285b.28–33]

²⁴ Ἐπεὶ δ' οὐκ ἔστιν ἐναντία κίνησις ἢ κύκλω τῇ κύκλω [ARIST. Cael. 286a.3]

²⁵ πλεῖστον δ' ἀπέχει κατὰ τόπον τὰ κείμενα πρὸς ἄλληλα κατὰ διάμετρον. [ARIST. Mete. 363a.32–34]

²⁶ ὑποκείσθω δὲ πρῶτον μὲν ἐναντία κατὰ τόπον εἶναι τὰ πλεῖστον ἀπέχοντα κατὰ τόπον, [ARIST. Mete. 363a.30–31]

²⁷ (ταύτη γὰρ ἔστιν ἐναντία κατὰ τόπον, οἷον τὰ [ἦ] κατὰ διάμετρον· ἀπέχει γὰρ πλεῖστον), [ARIST. Ph. 264b.15–16]

^{vi} Corr. ex ille

No ako se suprotstavim Aristotelu i ako dokažem da je neistinita prva premisa tog paralogizma, što će preostati za tako velik nagovor? Kružnom kretanju nijedno kretanje nije kontrarno, tvrdi Aristotel; u cijelom 4. poglavlju to je potvrdio. Drugdje ipak poučava kontrarno. Tako mu se s vremena na vrijeme svidjelo istrčati, da iskoristi priliku, na jednu i drugu stranu. U 2. knjizi *O nebu* u 2. poglavlju zaključuje protiv pitagorovaca ovim riječima: »Za vrijeme drugog kruženja, kao onog <kruženja> planeta, mi smo gore i desno, oni pak (anteci²¹) dolje i lijevo. Suprotno je, naime, njima početak kretanja, zato jer su pomicanja kontrarna, tako da biva da smo mi zaista prema početku, a oni pak prema kraju.«

Što je jasnije od toga, naime kružna pomicanja planeta kontrarna su kružnim pomicanjima najviše sfere. No i tome protuslovi na početku sljedećeg poglavlja: »Kad nije kontrarno kretanje kružno kružnome.« Što je nedosljednije?

No pustimo to, premda to ima najveću težinu kod prvaka filozofije. Pojmimo ovo: »Najviše je udaljeno s obzirom na mjesto ono što je postavljeno nasuprot po promjeru.« A što je najviše udaljeno²² – poučavao je da je s obzirom na mjesto <najviše udaljeno> ono kontrarno – na istom mjestu koje je u 2. knjizi *Meteorologije* u 6. poglavlju: »Neka se prvo pretpostavi da je kontrarno s obzirom na mjesto ono što je najviše udaljeno s obzirom na mjesto.« I u 8. knjizi *Fizike* u 8. poglavlju: »To je kontrarno s obzirom

²¹ Petrić ne donosi latinski termin, nego latinsku transliteraciju od ἄντοικοι. *Antoikoi* ili *antoeeci* žive na istom meridijanu, ali s druge strane ekvatora, jednako udaljeni od ekvatora. Vrijeme dana im je isto, razlikuju im se samo godišnja doba. Termin ἄντοικος Petrić je našao (vjerojatno) ili kod Filopona ili kod Aleksandra iz Afrodizijade ili kod Prokla. U prethodnom tekstu rabi Aristotel frazu: οἱ μὲν ἐκεῖ οἰκοῦντες. Usp. ARIST. Cael. 285b.23–25: Καὶ οἱ μὲν ἐκεῖ οἰκοῦντες ἐν τῷ ἄνω εἰσὶν ἡμισφαιρίῳ καὶ πρὸς τοῖς δεξιῶις, ἡμεῖς δ' ἐν τῷ κάτω καὶ πρὸς τοῖς ἀριστεροῖς, ἐναντίως ἢ ὡς οἱ Πυθαγόρειοι λέγουσιν.

²² Pisano kao citat, ali je parafraza prethodnog citata.

Haec enim sunt contraria secundum locum, veluti quae secundum diametrum, distant enim plurimum. At oriens ab occidente et plurimum et diametro distare cui dubium esse queat? Si ergo primum coelum ab oriente in occidens vertitur, planetae e contra ab occidente in oriens, quod et ipsemet fatetur, dubiumne erit amplius hosce duos [435] circulares motus inter se contrarios esse?

Sed quid dico duos circulares, quando et unus circularis solus sibi ipsi contrarius est, docente nos ipso Aristotele hisce verbis, quae sunt initio libri *Mechanici*:²⁸ *Secundum vero quia simul movetur contrarios motus*, de circulo loquens. Quomodo ergo verum fuerit illud: circulari motui, non est contrarius motus, quando et duo contrarii inter se sunt et unus sibi ipsi contrarius non minus, et quando vera sunt illa verba 1. *De coelo*, capite 4:²⁹ *Latioris contrarietates sunt secundum locorum contrarietates*. Sunt autem in circulo contraria loca ea, quae per diametrum distant: motus ergo ab eorum altero contrarius erit ei, qui ab altero cietur. Falsa itaque est et forma et materia tota haec argumentatio. Iaceat ergo Achilles iste Aristotelicus ordine nescio iam quotus, tot telis perfossus.

Nunc Thersitas illos, invalidos quidem, clamorosos tamen arripiamus, qui dispositi sunt 2. *De coelo*. Et eum ante omnes, qui ab etymo aetheris coeli aeternitatem astruere est conatus. Age eia egregie Thersites: ecquidnam est aeternitatis coeli haec: scientifica demonstratio? Aut dialectica probatio? Aut rhetorica persuasio? Aut sophistica apparentia? Aristoteles quidem tuus 2. *De ortu* capite 6. Empedocli obiecit:³⁰ *Oportet equidem aut definire, aut supponere, aut demonstrare, vel exacte, vel molliter, vel quovis alio modo*. Etymon nominis 'aether', ἀπὸ τοῦ ἀεὶ θεῖν, quod est in *Cratylō* Platonis, quia semper currat, ex hominumne sensu deductum est et opinione? Vel deorum lingua ita appellatum?

²⁸ δεύτερον δὲ ὅτι ἅμα κινεῖται τὰς ἐναντίας κινήσεις. [ARIST. Mech. 848a.4]

²⁹ αἱ δὲ τῆς φορᾶς ἐναντιώσεις κατὰ τὰς τῶν τόπων εἰσὶν ἐναντιώσεις. [ARIST. Cael. 271a.27–28]

³⁰ Ἔδει οὖν [γὰρ] ἢ ὀρίσασθαι ἢ ὑποθέσθαι ἢ ἀποδείξαι, ἢ [καὶ] ἀκριβῶς ἢ μαλακῶς, ἢ ἄλλως γέ πως. [ARIST. GC 333b.24–26]

na mjesto, kao ono na promjeru; naime, najviše je udaljeno.« A kome može biti dvojbeno da su najviše udaljeni s obzirom na promjer istok od zapada? Ako se, dakle, prvo nebo vrti od istoka k zapadu, planete obratno od zapada k istoku, što i sam priznaje, hoće li biti i dalje dvojbeno da su ta dva [435] kružna kretanja međusobno kontrarna? 5

No zašto kažem dva kružna <kretanja>, kad je i jedno samo kružno sebi samome kontrarno, kako nas sam Aristotel uči ovim riječima koje su na početku knjige *Mehanike*: »Drugo pak, jer se istovremeno pokreće kontrarnim kretanjima.« – govoreći o kružnici. Kako je, dakle, bilo istinito ono: ne postoji kontrarno kretanje kružnom kretanju, kad su i dva međusobno kontrarna i jedno je ne manje kontrarno samo sebi i kad su istinite one riječi u 1. knjizi *O nebu* u 4. poglavlju: »Kontrarnosti pomicanja su kontrarnosti s obzirom na mjesta.« Kontrarna su u krugu ona mjesta koja su udaljena promjerom: kretanje od jednog od njih bit će kontrarno onome koje kreće od drugog <mjesta> od njih. Netočno je, dakle, s obzirom na formu i materiju cijelo ovo obrazloženje. Stoga neka leži taj Aristotelov Ahilej, ne znam već koji po redu, tolikim strijelama proboden. 10 15 20

Sad uhvatimo one Terzite, slabe doista, ali ipak drečave koji su raspoređeni u 2. knjizi *O nebu*. I prije svih onoga kojim je nastojao učvrstiti vječnost neba na temelju značenja korijena riječi *eter*. Deder daj, časni Terzite, je li to znanstveni dokaz vječnosti neba, ili dijalektičko dokazivanje, ili retorički nagovor, ili sofistički privid? Zaista je tvoj Aristotel u 2. knjizi *O nastajanju* u 6. poglavlju prigovorio Empedoklu: »Treba doista ili definirati ili pretpostaviti ili dokazivati – ili točno ili slabo ili na neki drugi način.« Značenje korijena riječi *eter*: ἀπὸ τοῦ ἀεὶ θεῖν²³ koje se nalazi u Platonovu *Kratilu*²⁴ – jer uvijek trči – da li je izvedeno iz osjetila ljudi ili iz mnijenja, ili je tako nazvano jezikom bogova? 25 30

²³ Usp. ARIST. Cael. 270b.23: ἀπὸ τοῦ θεῖν ἀεὶ τὸν ἀϊδιον χρόνον

²⁴ Usp. PLATON, Crat. 414.b.1–2 οἷόνπερ οὖν μεμίμηται τῷ ὀνόματι συναρμόσας ἀπὸ τοῦ θεῖν καὶ ἄλλεσθαι τὸ ὄνομα.

Si probaveris nobis deorum lingua id nomen coelo impositum, recipiemus non pro sophistica apparentia, sed pro demonstratione et ea quidem non molli, sed exacta. Ni id facias pro mollissima demonstratione, pro dialectica probatione, pro rhetorica^{vii}
 5 persuasione habebimus, nec in scientia, in veritatis tantae inquisitione admitteremus:³¹ *Et supremum locum veteres diis tribuerunt, tamquam solus sit immortalis. Hic vero sermo testatur, quod incorruptibilis et ingenerabilis et impatibilis omnis mortalis difficultatis.*

Locum diis in supremo coelo ab hominibus datum ait philosophorum maximus Aristoteles, quia scilicet immortalibus diis
 10 non alius, quam immortalis locus tribuendus fuit. Ne quando forte loco corrupto rueret coelum, ruerent dii ipsi quoque praecipites. Sed quaeso, dii ipsi opene hominum eguerunt, ne de loco in praeceptis ruerent? An ipsi sibi cavere potuerunt?

15 Sed quomodo Aristoteles nobiscum agit? Reliqua diis ipsis sinamus, demonstratne istis argumentis an dialectice probat, an rhetorice persuadet, an vero sophistice praestigiatur, quando locum diis assignat eo loco, ubi nullum locum, dum de loco ageret, locum habere voluit, asseveravit, contendit.

20 Quo etiam modo diis incorporeis locum assignat? Poetice forte, inquit salvator aliquis, ac metaphorice. At in re seria, re tanti momenti fabulas nodis ingerit? Metaphoris contra sua decreta utitur? Cur inquam dii sunt in supremo coelo, non etiam in infimo? Quoniam ibi maiores vires exercent, ait aliquis de Peripato
 25 non minimus. Quid supremus locus ad vires ubique semper aequae pollentibus? Quid illa specula opus fuit, omnia undequaque noscentibus? Aut etiam, si Averroi placet, omnia ignorantibus.

³¹ καὶ τὸν ἄνω τόπον οἱ μὲν ἀρχαῖοι τοῖς θεοῖς ἀπένειμαν ὡς ὄντα μόνον ἀθάνατον· ὁ δὲ νῦν μαρτυρεῖ λόγος ὡς ἀφθαρτος καὶ ἀγένητος, ἔτι δ' <καὶ> ἀπαθῆς πάσης θνητῆς δυσχερείας ἐστίν, [ARIST. Cael. 284a.11–14]

^{vii} Corr. ex rhetorica

Ako nam dokažeš da je to ime postavljeno nebu jezikom bogova, prihvatit ćemo to ne kao sofistički privid, nego kao dokaz, i to doista ne slab nego točan. Ako to ne učiniš, držat ćemo to kao najslabiji dokaz, kao dijalektički dokaz, kao retorički nagovor i nećemo ga dozvoliti u znanosti, u istraživanju toliko važne istine: 5
 »I najviše mjesto stari su pridali bogovima kao da je jedini <bog> besmrtn; te riječi svjedoče da je <najviše mjesto> nepropadljivo i da ne može nastati i da ne trpi nikakvu smrtnu poteškoću.«

Aristotel, najveći od filozofa, kaže da su ljudi dali mjesto bogovima u najvišem nebu, tj. zato jer besmrtnim se bogovima nije smjelo pridati drugo mjesto osim vječnoga, da se ne bi možda jednom, ako mjesto propadne, srušilo nebo, te se strmoglavili i sami bogovi. No pitam, jesu li sami bogovi trebali ljudsku pomoć da se ne bi strmoglavili s mjesta? Jesu li se sami mogli čuvati? 10

No kako se Aristotel s nama ponaša? Ostalo ostavimo samim bogovima.²⁵ Zar ne dokazuje tim obrazloženjima, ili dijalektički dokazuje, ili retorički nagovara, ili sofistički vara, kad doznačuje mjesto bogovima na onome mjestu gdje je, dok je raspravljao o mjestu, htio, potvrđivao i tvrdio da ne postoji nikakvo mjesto.²⁶ 15

I na koji način bestjelesnim bogovima doznačuje mjesto? Možda pjesnički, kaže neki spasitelj, i metaforički. Zar u ozbiljnoj stvari, stvari tako značajnoj, uzlovima uvodi mitove, služi se metaforama protiv svojih stavova? Zašto su, kažem, bogovi na najvišem nebu, a ne također i na najnižem? Jer tamo snažnije djeluju, kaže neki istaknutiji iz peripatetičke škole. Što će najviše mjesto za snagu onima koji su posvuda uvijek jednako moćni. Što su trebala ona zrcala²⁷ onima koji znaju sve posvuda, ili također, ako se Averoesu²⁸ sviđa, onima koji ništa ne znaju. 20 25

²⁵ Vjerojatno Petricéva aluzija na tekst koji slijedi: ARIST. Cael 284b.3-5: ἀλλὰ καὶ τῆ μαντεία τῆ περὶ τὸν θεὸν μόνως ἂν ἔχοιμεν οὕτως ὁμολογουμένως ἀποφαίνεσθαι συμφώνους λόγους.

²⁶ Usp. ARIST. Cael. 279a.11-12 Ἄμα δὲ δῆλον ὅτι οὐδὲ τόπος οὐδὲ κενὸν οὐδὲ χρόνος ἐστὶν ἔξω τοῦ οὐρανοῦ.

²⁷ Možda aluzija na Kuzanskog, usp. [...] immo incognoscibilis deus se mundo in speculo et aenigmate cognoscibiliter ostendit. Trialogus de possest [72].

²⁸ Usp. *Aristotelis Metaphysicorum libri XIII cum Averrois Cordubensis [...] Comentariis*, Venetiis apud Iunctas MVLXII: [...] Ille igitur primus non

Immortalibus diis, immortalis locus datus egregia liberalitate, ne scilicet in corruptibili loco positi corrumperentur et ipsi. Cur non etiam in terra posuerunt? In centro terrae? Haec enim sunt immortalia quoque. Sed sunt in summo coelo, quoniam ita
 5 placuit bonis veteribus collocari, quid tum? Ergo immortalis ille locus. Quaero, qua id ratione? An quia dii ibi locati sunt coelum immortale est? Vel quia coelum est immortale, dii sunt ibi collocati. Si coelum immortale sit, quia ibi dii sint, iam non ex sui
 10 natura coelum est immortale, sed praesentia et virtute deorum, quae est Platonis fere sententia, ab Aristotele tam studiose, tam anxie oppugnata. Si vero sui natura coelum immortale est, nihil habuit deorum praesentia opus, poterant dii et alibi locari. Cur ergo deorum praesentia pro argumento affertur coelestis immortalitatis?

15 Ad tertium Thersitem accedamus. Ait clamosus iste: *Memoriae ab antiquis proditum non est coelum mutatum esse neque partibus suis neque universo corpore*. Ergo immutabile. Ergo immortale. Quid ait historiotatus iste, mutatum quid appellat? Qua re mutatum? An figura, qualitatibus, viribus, motu, [436]
 20 substantia? Si Aegyptias historias legisset, si Aegyptum peragrasset, ut Praeceptor suus Plato et Democritus, ut Pythagoras, ut Thales, ut Solon, ut Orpheus audisset, legisset, didicisset literis apud Aegyptios servari, memoriae proditum fuisse, dum Aegyptii sunt, quater cursus suos sydera vertisse
 25 ac Solem bis iam occidisse unde nunc oritur, quod testatur Mela antiquus autor, quod Plato in *Politico* scripserat fere, quod Aristoteles ibi legerat, quod ipse memoriae tradidit de Galaxia aggressus dicere:³² *Pythagoreorum quidem dicunt viam hanc esse, alii quidem eorum, quae ceciderunt, astrorum alicuius*

³² τῶν μὲν οὖν {καλουμένων} Πυθαγορείων φασί τινες ὁδὸν εἶναι ταύτην οἱ μὲν τῶν ἐκπεσόντων τινὸς ἀστέρων, κατὰ τὴν λεγομένην [τὸν λεγομένων] ἐπὶ Φαέθοντος φθορὰν, οἱ δὲ τὸν ἥλιον τοῦτον τὸν κύκλον φέρεσθαι ποτέ {φασιν}: οἷον οὖν διακεκαῦσθαι τὸν τόπον τοῦτον ἢ τι τοιοῦτον ἄλλο πεπονθέναι πάθος ὑπὸ τῆς φορᾶς αὐτῶν. [ARIST. Mete. 345a.13–18]

Besmrtnim bogovima dano je besmrtno mjesto izvanrednom dobrohotnošću, da ne bi, postavljeni na propadljivom mjestu, i sami propali. Zašto ih nisu postavili i na zemlji, u središtu Zemlje? To je, naime, također besmrtno. No neka budu na najvišem nebu, jer se tako svidjelo dobrim starima da ih smjeste. Što tada? Besmrtno je to mjesto. Pitam, iz kojeg to razloga? Da li je nebo besmrtno jer su bogovi tamo smješteni, ili su smješteni ondje bogovi, zato jer je nebo besmrtno? Ako je nebo besmrtno jer su bogovi tamo, nije nebo po svojoj prirodi besmrtno, nego po prisutnosti i vrlini bogova – to je otprilike Platonova misao koju je Aristotel tako marljivo, tako brižno pobijao. Ako je pak nebo po svojoj prirodi besmrtno, nije trebala prisutnost bogova, bogovi su mogli biti i drugdje smješteni. Zašto se, dakle, prisutnost bogova iznosi za obrazloženje besmrtnosti neba?

Pristupimo trećem Terzitu. Kaže taj galamdžija: »stari nisu prenijeli sjećanje da se nebo promijenilo, niti u svojim dijelovima, niti u cijelom tijelu«²⁹, dakle nepromjenljivo je, dakle besmrtno je. Što kaže taj najhistoričniji, što naziva promijenjenim, u kojoj stvari promijenjenim? Da li oblikom, u kvalitetama, u silama, kretanjem, s obzirom na [436] supstanciju? Da je čitao egipatske povijesti, da je putovao po Egiptu kao njegov učitelj Platon i Demokrit, kao Pitagora i Tales, kao Solon, kao Orfej, čuo bi, čitao bi, naučio bi da se kod Egipćana čuva u zapisima, da je bilo prenijeto sjećanje da su zvijezde, dok Egipćani postoje, četiri puta obrnule svoje staze i da je Sunce već dva puta zalazilo tamo gdje sada izlazi. Svjedoči to stari autor Mela;³⁰ Platon je otprilike to napisao u *Državniku*; to je Aristotel tamo čitao, a to je i sam predao sjećanju pokušavši govoriti o galaksiji: »Neki od pitagorovaca kažu da je to taj put, a drugi da je od neke od onih zvijezda koje su pale

disponitur per scientiam, quae est in nobis, nec per ignorantiam, quae est ei opposita. str. 337 r.

²⁹ Nema grčkog navoda, usp. ARIST. Cael. 270b.13–16: ἐν ἅπαντι γὰρ τῷ παρεληλυθότι χρόνῳ κατὰ τὴν παραδεδομένην ἀλλήλοις μνήμην οὐθὲν φαίνεται μεταβεβληκὸς οὔτε καθ' ὅλον τὸν ἔσχατον οὐρανὸν οὔτε κατὰ μέρη αὐτοῦ τῶν οἰκειῶν οὐθὲν.

³⁰ Vjerojatno Pomponius Mela, 1. st. rimski geograf. Napisao je knjigu: *Opis zemalja*.

in Phaethontea corruptione, alii Solem hoc circulo latum olim, ac veluti adustum hunc locum, vel talem aliquam aliam passionem passum ab eorum latone.

Mutatos ergo coelestes motus, qualitates, memoriae traditum
5 est. Falsum id est inquiet. Esto, sed tamen memoriae traditum
est. Falsum ergo memoriae non fuisse traditum, si viribus non
mutari coelum intelligit. Et hoc quidem falsum praesertim mag-
nis et maximis coniunctionibus, a quibus et terrae motus magnus
et diluvia agnoscit ipsemet provenire 1. *Meteoro*. Quae si nunc
10 non sunt, fuerunt autem, quomodo coeli vires mutatae non sunt?
Lumen est coelestis qualitas. Nonne lumina mutantur in dies in
Luna, in aliis planetis?

Sed esto, ante Aristotelem natum nulla lumina immutata
fuisse. An non potuit id postea accidere? In morte Carneadis phi-
15 losophi non solum Luna eclipsim passa est, sed solito lumine
Sol debiliore splenduit? Et Iustiniani temporibus sex continuos
menses Solem semimortuo quodam lumine splenduisse, quasi
eclipsin pateretur est in historiis.

Si itaque ipse argumentatur immortalitatem caeli, quia lu-
20 mina non sunt mutata, arguam ego ex eisdem mutatis mortalita-
tem. Cur non liceat mihi, liceat illi, rationibus uti?

Mittamus magna nomina philosophis de plebe. Substantia
coeli non est immutata, ait. Aio ego, quis id memoriae potuit
mandare? Si cessante coeli motu, suo dogmate, inferiora omnia
25 corrumpuntur, desinente substantia, vel mutata, nonne multo
magis infera corrumpentur? Corruptis hisce nonne et homines
corrumpentur eo tempore, quis id memoria tenebit? Renovato
mundo novi homines nascuntur. Quid memoria recolent rerum
non visarum? Si memoria suo dogmate est rerum, quas sensibus
30 hausimus, asservatio? Non ergo memoriam hanc requirat, quae
neque fuit, neque esse potuit.

Esto, aient de substantia coeli non requiro memoriam, at fi-
gura certe non est immutata. Concedo non haberi eius rei memo-

u Faetontovoj propasti, treći kažu da se sunce nekoć pomicalo u tom krugu; da je to mjesto kao spaljeno, ili da je pretrpjelo neku drugu trpnju od njihovog pomicanja.«

Prenijeto je, dakle, sjećanje da su se mijenjala nebeska kretanja, kvalitete. Netočno je to, reći će. Neka bude, ali je ipak pre- 5
nijeto sjećanje. Netočno je, dakle, da nije bilo prenijeto sjećanje, ako <vlastitim> silama ne poima da se nebo mijenjalo. I to je zaista netočno, osobito zbog velikih i najvećih konjunkcija od kojih, kako sam priznaje u 1. knjizi *Meteorologije*, dolaze i veliki potresi i potopi. Ako to sada nije, a bilo je, kako se sile neba nisu mijenjale? Svjetlost je nebeska kvaliteta, zar se svjetlosti ne mijenjaju iz 10
dana u dan u Mjesecu, u drugim planetima?

No neka bude, prije Aristotelova rođenja nikoje se svjetlosti nisu promijenile, zar se to nije moglo kasnije dogoditi? U vrijeme smrti filozofa Karneada, nije bila samo pomrčina Mjeseca, nego 15
je i Sunce sjajilo svjetlom slabijim od uobičajenog. Stoji u povijestima da je u vrijeme Justinijana šest uzastopnih mjeseci Sunce sjajilo nekom polumrtvom svjetlošću kao da je pomrčina³¹.

Stoga ako on obrazlaže besmrtnost neba, jer se svjetlosti nisu mijenjale, ja ću dokazivati smrtnost na temelju istih promijenjenih <svjetlosti>. Zašto ne bi bilo dopušteno meni, a bilo bi dopu- 20
šteno njemu, služiti se razlozima?

Ostavimo velika imena filozofima iz naroda. Supstancija neba nije se promijenila, kaže. Ja kažem, tko je to mogao preni- 25
jeti u sjećanju? Ako po njegovu nauku, kad stane kretanje neba, sve niže propada, kad prestane supstancija ili kada se promijeni, neće li još mnogo više propasti ono niže? Kad to propadne, neće li i ljudi propasti u to vrijeme – tko će to zadržati u sjećanju? Kada se svijet obnovi, rađaju se novi ljudi; kako će se oni sjećati neviđenih stvari, ako je sjećanje, po njegovu nauku, čuvanje stva- 30
ri koje smo primili osjetilima. Ne može se tražiti ono sjećanje koje nije niti bilo, niti je moglo biti.

Neka bude, reći će, ne tražim sjećanje o supstanciji neba, no oblik se sigurno promijenio. Priznajem da nema sjećanja na tu

³¹ Najopširnije izvješće o tom, vjerojatno meteorološkom, fenomenu (između 536–537.g.) usp. Cassiodorus, *Variae* XII, 25.

riam, ergo coelum est immutabile, si inferet, hanc consequentiam negabo. Neque enim recte sequitur: ovum non mutat figuram: ergo ovum est immutabile et immortale. Si presseris^{viii} ovum, cadaver ovi fiet.

5 Nunc de coeli partibus. Nulla coeli pars mutata est, nec quicquam tale memoriae proditum est, ut omittamus lapidem, quem Anaxagoras vir non amplius 75 annis Aristotele antiquior e caelo casurum praedixit, ut cecidit tota cernente et stupescente Graecia. Si proferam testimonia ex Chaldaeorum observationibus, ex
10 Aegyptiorum memoriis pervetustissimis, nonnullas stellas, ut est apud Diodorum, quae antea conspiciebantur, videri desiisse, multas mutasse loca, quam Hipparchus observavit desiisse lucere, ridebit, mendaces illos, nos fatuos appellabit, quod fidem illis, non sibi praestemus.

15 Hac praerogativa utatur cum suis iuratis: nos rationibus doceat validioribus quam iis, quas discussimus, quas ostendimus, non solum non esse ἀκριβείς ἀποδείξεις, uti Simplicius, uti sui omnes credunt ac contendunt, sed mollissimas esse ostendimus, sed quod peius longe est, sophismata putida fuisse convicimus.

FINIS LIBRI SEXTI

---

^{viii} Corr. ex praesseris

stvar; stoga je nebo nepromjenjivo. Ako izlože <to izvođenje>, nijekat ću tu posljedicu. Ne slijedi naime ispravno: jaje ne mijenja oblik, dakle jaje je nepromjenjivo i vječno. Ako zdrobiš jaje, nastat će lješina jajeta.

Sada o dijelovima neba. Nijedan dio neba nije se promijenio, niti je što takvo prenijeto u sjećanju – s time da zanemarimo kamen za koji je Anaksagora, muž ne više od 75 godina stariji od Aristotela, prorekao da će pasti s neba. Kad je pao, Grčka je to vidjela i zaprepastila se. Ako iznesem svjedočanstva iz promatranja Kaldejaca, iz sjećanja pradavnih Egipćana da su se, kako je kod Diodora, mnoge zvijezde, koje su se prije zamjećivale, prestale vidjeti, da su mnoge promijenile mjesta, da je ona koju je promatrao Hiparh prestala svijetliti – <Aristotel> će se smijati, zvati ih lažljivcima, a nas ludima što vjerujemo njima, a ne njemu.

Tim pravom neka se on služi s onima koji su mu se zakleli. Nas neka pouči valjanijim razlozima od onih koje smo raspravili; za njih smo pokazali ne samo da nisu ἀκριβεῖς ἀποδείξεις <strogi dokazi>, kako Simplicije, kako svi njegovi vjeruju i tvrde, nego smo pokazali da su veoma slabi, čak, što je daleko gore, neosporno smo dokazali da su bili gnjili sofizmi.

KRAJ ŠESTE KNJIGE

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

[437]

DISCUSSIONUM PERIPATETICARUM
TOMI IIII LIBER VII

DE ELEMENTIS I.

5 Quatuor esse mundi elementa: ignem, aerem, aquam et terram
veteres et cognoverunt multi ante Aristotelem et docuerunt, inter
quos Empedocles, Ocellus, Hippocrates. An vero id rationibus
ullis comprobarint incertum est. Nam ex Empedoclis fragmentis
nullam forte eliciemus. Quod vero Hippocrates argumento illo
10 a Galeno magnificato, si unum esset elementum, nec generaretur
quidquam, nec homo doleret, plura esse probat fortasse: quot
sint, certe non probat. Ocellus vero Hippocrate aetate superior,
qui quatuor elementa sub Luna forte primus excogitavit, nullam
attulit ea quatuor esse probationem. Timaeus vero Locrus, Ocel-
15 lo contemporaneus (uterque enim Pythagoram audivit) quatuor
esse mundi elementa probavit ratione analogiae, eo quod inter
duo solida extrema, qualia essent ignis et terra, non unum me-
dium sufficeret, sed duo necessaria esse, quae extrema duo co-
niungerent: aerem scilicet et aquam. Eadem probatione Plato est
20 usus, qui suum Timaeum ex libello illius exscripsit totum, sed
divina illa sua eloquentia et ampliavit et exornavit. Sed hi viri et

[437]

PERIPATETIČKE RASPRAVE
SVEZAK IV. KNJIGA 7.

O ELEMENTIMA I.

Mnogi stari su znali prije Aristotela da postoje četiri elemen- 5
ta svijeta: vatra, zrak, voda i zemlja. Poučavali su to između njih
Empedoklo, Okel, Hipokrat. Neizvjesno je da li su to dokazali i
kojim razlozima. Iz Empedoklovih fragmenata naime možda ne-
ćemo izvući nijedan. Što pak Hipokrat onim obrazloženjem koje
je Galen slavio – ako bi bio jedan element, niti bi što nastajalo, 10
niti bi čovjek trpio¹ – možda dokazuje da ih je više, sigurno ne
dokazuje, koliko ih je. Okel², od Hipokrata po dobi stariji, koji je
možda prvi izmislio četiri elementa pod Mjesecom, nije donio
nikakav dokaz da ih je četiri. Timej pak Lokranin³, Okelov suvre-
menik (i jedan i drugi slušali su Pitagoru) postupkom analogije 15
dokazivao je da su četiri elementa svijeta, zbog toga što između
dviju čvrstih krajnosti, kakve su vatra i zemlja, nije dovoljan je-
dan posrednik, nego je nužno da su dva koji bi povezivali dvije
krajnosti: tj. zrak i voda. Istim se dokazivanjem poslužio Platon
koji je cijelog svojeg *Timeja* prepisao iz njegove knjižice, ali ju 20
je proširio i ukrasio onom svojom božanskom rječitošću. No, ti

¹ Usp. GALENUS, De elementis ex Hippocrate libri II, 1.426.8–11:
καλῶς οὖν ὁ Ἱπποκράτης συνελογίσαστο μὴ ἓν εἶναι τὸ στοιχεῖον,
εἰ μέλλοι τι τῶν ὄντων ἀλγήσειν. οὐδὲ γὰρ ἄν, φησὶν, ἦν, ὑφ' ὅτου
ἀλγήσειεν ἓν ἕών. ὥστε πάντως μὲν ἑνὸς πλείω τὰ στοιχεῖα.

² Usp. SEXTUS EMPIRICUS, Adversus Mathematicos, 10.316. 1–3:
ἐκ πέντε δὲ (sc. ἐγέννησαν τὰ πάντα) Ὀκελος ὁ Λευκανὸς καὶ
Ἀριστοτέλης· συμπαρέλαβον γὰρ τοῖς τέσσαρσι στοιχείοις τὸ πέμπ-
τον καὶ κυκλοφορητικὸν σῶμα ἐξ οὗ λέγουσιν εἶναι τὰ οὐράνια.

³ TIMAEUS LOCURUS, Περὶ φύσιος κόσμῳ καὶ ψυχᾶς, 217.3–6:
Τούτοις δὲ ποτιχρεόμενος ὁ θεὸς τόνδε τὸν κόσμον κατεσκεύαξεν,
ἄπτὸν μὲν διὰ τὰν γᾶν, ὀρατὸν δὲ διὰ τὸ πῦρ, ἅπερ δύο ἄκρα ἐντί. δι'
ἄερος δὲ καὶ ὕδατος συνεδήσατο δεσμῶ κρατίστῳ, ἀναλογίᾳ, ἃ καὶ
αὐτὰν καὶ τὰ δι' αὐτὰς κρατεόμενα συνέχεν δύναται.

Pythagoram et Aegyptios et Chaldaeos secuti non alium ignem pro elemento mundi statuerunt, quam ipsum coelum, ita ut nulla alia quam coelum esset elementalis ignis sphaera. Sed Aristoteles Ocellum per omnia secutus coelum quintum elementum nominavit et
 5 sub eo ignis sphaeram aliam, quae cum aere, aqua, terra quatuor efficeret mundi sublunaris elementa. Sed quoniam Ocellus nullas ad id attulit probationes, Aristoteles autem attulit plures, eas perpendamus. Eas omnes, nisi memoria non fefellerit, proponam.

Prima est libro 2. *De elementis*, alii vocant quarto *De coelo*, capite quinto ita:¹ *Aliud habens talem materiam leve et semper sursum, aliud quod contrariam grave et semper deorsum. Aliud alias quidem ab his habentes tamen ad se invicem, ut hae simpliciter et sursum et deorsum latae, ideo aer et aqua habent et levitatem et gravitatem utrumque et aqua quidem praeterquam terrae omnibus subest. Aer vero praeterquam igni omnibus supernatat. Cum vero unum solum sit, quod omnibus supernatat, et unum solum, quod omnibus subest, necesse est duo alia esse, quae et subsint alicui et supernatent alicui. Itaque necesse est et materias tot esse, quot sunt hae quatuor.*

Est deinde alia demonstratio eiusdem rei secundo *De ortu*, capite tertio, his verbis exposita:² [438] *Postea quam quatuor elementa*

¹ Τὸ μὲν οὖν ἔχον τοιαύτην ὕλην κοῦφον καὶ αἰεὶ ἄνω, τὸ δὲ τὴν ἐναντίαν βαρὺν [βαρῆ] καὶ αἰεὶ κάτω τὸ δ' ἑτέρας μὲν τούτων, ἐχούσας δ' οὕτω πρὸς ἀλλήλας ὡς αὐταὶ ἀπλῶς, καὶ ἄνω καὶ κάτω φερομένας· διὸ ἀήρ καὶ ὕδωρ ἔχουσι καὶ κουφότητα καὶ βάρος ἐκάτερον, καὶ ὕδωρ μὲν πλήν γῆς πᾶσιν ὑφίσταται, ἀήρ δὲ πλήν πυρὸς πᾶσιν ἐπιπολάζει. Ἐπεὶ δ' {ἐστίν} ἓν μόνον ὃ πᾶσιν ἐπιπολάζει καὶ ἓν ὃ πᾶσιν ὑφίσταται, ἀνάγκη δύο ἄλλα εἶναι ἃ καὶ ὑφίσταται τινὶ καὶ ἐπιπολάζει τινί. Ὡστε ἀνάγκη καὶ τὰς ὕλας τοσαύτας εἶναι ὅσαπερ ταῦτα, τέτταρας, [ARIST. Cael. 312a.22–31]

² Ἐπεὶ δὲ <καὶ> τέτταρα {τὰ} στοιχεῖα, τῶν δὲ τεττάρων ἕξ {αἰ} συζεύξεις, τὰ δ' ἐναντία οὐ πέφυκε συνδυάζεσθαι (θερμὸν γὰρ καὶ ψυχρὸν εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ πάλιν ξηρὸν καὶ ὑγρὸν ἀδύνατον), φανερόν ὅτι τέτταρες ἔσονται αἱ τῶν στοιχείων συζεύξεις, θερμοῦ καὶ ξηροῦ, καὶ θερμοῦ καὶ ὑγροῦ, καὶ πάλιν ψυχροῦ καὶ ὑγροῦ, καὶ ψυχροῦ καὶ ξηροῦ. Καὶ ἠκολούθηκε κατὰ λόγον τοῖς ἀπλοῖς φαινομένοις σώμασι, πυρὶ καὶ ἀέρι καὶ ὕδατι καὶ γῆ· τὸ μὲν γὰρ πῦρ θερμὸν καὶ ξηρὸν, ὃ δ' ἀήρ θερμὸν [θερμὸς] καὶ ὑγρὸν [ὑγρός] (οἶον ἀτμὶς γὰρ ὁ ἀήρ), τὸ δ' ὕδωρ ψυχρὸν καὶ ὑγρὸν, ἢ δὲ γῆ ψυχρὸν καὶ ξηρὸν, ὥστ' εὐλόγως διανέμεσθαι τὰς διαφορὰς τοῖς πρώτοις [ἀπλοῖς] σώμασι, καὶ τὸ πλῆθος αὐτῶν εἶναι κατὰ λόγον. [ARIST. GC 330a.30–b.7]

muževi slijedili su i Pitagoru i Egipćane i Kaldejce, nisu postavili drugu vatru za element svijeta, nego samo nebo, tako da ne postoji nijedna druga sfera elementarne vatre, nego nebo. No Aristotel u svemu slijedeći Okela nazvao je nebo petim elementom i pod njim drugu sferu vatre koja sa zrakom, vodom i zemljom čini četiri elementa sublunarnog svijeta. Budući da Okel za to nije donio nikakve dokaze, a Aristotel ih je donio više, odvagajmo njih. Stoga, ako me sjećanje nije prevarilo, sve ću ih izložiti. 5

Prvi je u 2. knjizi *O elementima*, drugi je zovu 4. knjigom *O nebu*, u 5. poglavlju ovako <izložen>: »Jedno koje ima takvu materiju, lagano je i uvijek gore, drugo koje ima kontrarnu, teško je i uvijek dolje. A treće – oni imaju druge <materije> od ovih, ipak međusobno nasuprotne, tako da se pomiču jednostavno i gore i dolje. Stoga zrak i voda imaju i laganost i težkost, i jedno i drugo, voda je u osnovi svima osim zemlji. Zrak pak plovi nad svime osim nad vatrom. Budući da je samo jedno što plovi nad svime i samo jedno što je u osnovi svemu, nužno je da postoji drugo dvoje što je nečemu u osnovi i što nad nečim plovi. Stoga je nužno da bude toliko materijâ, koliko je to četvero.« 10 15

Postoji potom drugi dokaz iste stvari u 2. knjizi *O nastajanju* u 3. poglavlju izložen ovim riječima: [438] »Budući da ima četiri 20

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

et horum quatuor sint sex coniugationes et contraria non sint apta a natura combinari (calidum enim et frigidum esse idem et rursus siccum et humidum impossibile), clarum est, quod quatuor erunt elementorum coniugationes. Calidi et sicci et calidi et humidi et rursus frigidi et sicci
 5 et frigidi et humidi et consequuntur, recta ratione, iis corporibus, quae apparent simplicia, igni et aeri, aquae et terrae. Namque ignis calidus et siccus, aer vero calidus et humidus (nam veluti vapor est aer), aqua autem frigida et humida, terra vero frigida et sicca: ita quod rationabiliter distributae sunt differentiae simplicibus corporibus et multitudo
 10 ipsorum secundum rationem.

Tota vero haec coniugationum ratio est ex Ocello desumpta, ex qua tamen apud illum numerus elementorum non elicitur, sed ipsis suppositis quatuor hae accomodantur.

Eiusdem postea libri capite 5. alia est probatio:³ Si igitur contrarietas una est, secundum quam transmutantur necesse est duo esse.
 15 Materia enim medium est insensibilis et inseparabilis, sed cum plura conspiciantur esse, duae fuerint, quam minimum; duae autem cum sint, non possunt esse tres, sed quatuor, sicut apparet: tot enim sunt coniugationes. Sex enim cum sint, duas impossibile est fieri eo, quod
 20 sint contrariae ad invicem.

Sed tertio capite aliam adduxerat probationem eius rei ex antiquorum auctoritate, his:⁴ Omnes enim, etiam ii, qui simplicia

³ Εἰ μὲν τοίνυν ἡ ἐναντιότης μία ἐστὶ καθ' ἣν μεταβάλλουσιν, ἀνάγκη δύο εἶναι· ἢ γὰρ ὅλη τὸ μέσον ἀναίσθητος {οὔσα} καὶ ἀχώριστος. Ἐπεὶ δὲ πλείω ὁρᾶται ὄντα, δύο ἂν εἶεν αἱ ἐλάχισται. Δύο δ' οὐσῶν [ὄντων] οὐχ οἷόν τε τρία εἶναι, ἀλλὰ τέσσαρα, ὥσπερ φαίνεται τσαῦται γὰρ αἱ συζυγίαι· ἐξ γὰρ οὐσῶν τὰς δύο ἀδύνατον γενέσθαι διὰ τὸ ἐναντίας εἶναι ἀλλήλαις. [ARIST. GC 332a.34–b.5]

⁴ Ἄπαντες γὰρ οἱ τὰ ἀπλᾶ σώματα στοιχεῖα ποιῶντες οἱ μὲν ἓν, οἱ δὲ δύο, οἱ δὲ τρία, οἱ δὲ τέσσαρα ποιοῦσιν. [ARIST. GC 330b.7–9]

elementa i od njih četiri ima šest spajanja, a kontrarno po naravi nije prikladno da se sjedinjuje (nemoguće je da isto bude i toplo i hladno i opet suho i vlažno), jasno je da će biti četiri spajanja elemenata: toplog i suhog, toplog i vlažnog, opet hladnog i suhog, te hladnog i vlažnog. <Ta spajanja> prate ispravnim razlogom ona tijela koja se čine da su jednostavna: vatru, zrak, vodu i zemlju. Naime, vatra je topla i suha, zrak pak topao i vlažan (zrak je naime kao para), voda hladna i vlažna, a zemlja hladna i suha; tako da su razumno raspoređene razlike jednostavnim tijelima i njihovo mnoštvo prema razumu.«

Cijeli taj razlog spajanja uzet je iz Okela; ipak se iz njega kod Okela ne izvodi broj elemenata, nego, budući da su oni <razlozi povezivanja> pretpostavljeni, prilagođuje im se ovo četvero.

Kasnije u istoj knjizi u 5. poglavlju drugi je dokaz: »Stoga ako je kontrarnost prema kojoj se mijenjaju jedna, nužno je da postoje dva <elementa>: materija je, naime, ono srednje, neosjetilna i neodvojiva; no budući da se zamjećuje da je više <elementa>, najmanje bi bile dvije <kontrarnosti>. Budući da su najmanje dvije, ne mogu biti tri, nego četiri <elementa>, kako je očito. Toliko naime ima spajanja. Premda ih je šest, za dva je nemoguće da nastanu, zato što su kontrarna međusobno.«⁴

No u trećem poglavlju naveo je drugi dokaz za tu stvar po autoritetu starih ovime: »Naime svi oni koji jednostavna tijela

⁴ Radi se o sljedećem: Po Aristotelu postoje elementi od kojih svaki ima dvije kvalitete i ti se elementi međusobno mijenjaju jedni u druge, a prema svojim kvalitetama i to tako da se svaki element mijenja u svaki drugi. Međusobno mijenjanje određuje Aristotel kao mijenjanje prema kontrarnosti. Ako postoji mijenjanje unutar samo jedne kontrarnosti – nužno postoje dva elementa. No činjenica je da ima više elemenata – dakle moraju postojati bar dvije kontrarnosti u okviru kojih se elementi mijenjaju. Ako postoje dvije kontrarnosti proizlazi da mora biti četiri elementa. Ta četiri elementa omogućuju četiri povezivanja kvaliteta (to povezivanje kvaliteta pretpostavka je međusobnog mijenjanja elemenata: toplo-sušo; toplo-vlažno; hladno-sušo; hladno-vlažno). Formalno bi bilo zapravo dvanaest povezivanja, ako svaki element ima dva svojstva i svako se svojstvo povezuje sa svakim drugim svojstvom, no prvo otpada jedno od povezivanja gdje se povezuju iste kvalitete u drugom redosljedu, potom otpadaju dva povezivanja koja povezuju kontrarna svojstva (toplo-hladno; suho-vlažno). Preostaju četiri povezivanja.

5 corpora elementa faciunt, hi quidem unum, hi vero duo, hi autem tria, hi vero quatuor faciunt. Quatuor hisce probationibus astruxit Aristoteles elementa mundi quatuor esse numero nec non singula duabus qualitatibus insignita. Quarum tamen unam esse principem fine eiusdem 3. declaravit:⁵ *Sed tamen simpliciter quatuor cum sint, unius est unumquodque, terra enim sicci magis quam frigidi, aqua autem frigidi magis quam humidi, aer vero humidi magis quam calidi, ignis denique magis calidi quam sicci.*

10 Quid autem elementum intelligat, 1. De elementis capite 3. sic explicat:⁶ *Esto ergo elementum corporum, id in quod alia corpora dividuntur, quod inest potentia aut actu (hoc enim utro modo adhuc ambiguum est), ipsum est autem indivisibile in alia specie. Tale enim aliquid elementum omnes et in omnibus volunt dicere.*

15 Haec veluti ex sententia aliorum, sed ex sua prodit, quid elementum sit 5. *Metaphysico*, seu 2. *De ente*, capite 3:⁷ *Elementum dicitur, ex quo primo inexistente componuntur indivisibili specie in aliam speciem. Superiore vero loco aliorum sententiam approbans sic eam exponit:⁸ Si itaque quod dictum est, elementum est, necesse est esse quaedam talia corporum. In carne enim et ligno et singulo talium inest potentia ignis et terrae, manifesta enim haec ex illi secreta. In igne vero caro vel lignum non insunt, nec secundum potentiam, nec secundum actum, secernerentur etenim. Esse autem simplicia quoque*

⁵ Οὐ μὴν ἀλλ' ἀπλῶς γε τέτταρα ὄντα ἑνὸς ἕκαστόν ἐστι, γῆ μὲν <γὰρ> ξηροῦ μᾶλλον ἢ ψυχροῦ, ὕδωρ δὲ ψυχροῦ μᾶλλον ἢ ὑγροῦ, ἀήρ δ' ὑγροῦ μᾶλλον ἢ θερμοῦ, πῦρ δὲ θερμοῦ μᾶλλον ἢ ξηροῦ. [ARIST. GC 331a.3–6]

⁶ Ἐστω δὴ <τὸ> στοιχεῖον τῶν σωμάτων, εἰς ὃ τᾶλλα σώματα διαιρεῖται, ἐνυπάρχον δυνάμει ἢ ἐνεργείᾳ (τοῦτο γὰρ ποτέρως, ἔτι ἀμφισβητήσιμον), αὐτὸ δ' ἐστὶν ἀδιαίρετον εἰς ἕτερα τῶ εἶδει τοιοῦτον γὰρ τι τὸ στοιχεῖον ἅπαντες καὶ ἐν ἅπασι βούλονται λέγειν. [ARIST. Cael. 302a.15–19]

⁷ Στοιχεῖον λέγεται ἐξ οὗ σύγκειται πρώτου ἐνυπάρχοντος ἀδιαίρετου τῶ εἶδει εἰς ἕτερον εἶδος, [ARIST. *Metaph.* 1014a.26–27]

⁸ Εἰ δὴ τὸ εἰρημένον ἐστὶ στοιχεῖον, ἀνάγκη εἶναι ἅττα τοιαῦτα τῶν σωμάτων. Ἐν μὲν γὰρ σαρκὶ καὶ ξύλῳ καὶ ἑκάστῳ τῶν τοιούτων ἐνεσσι δυνάμει πῦρ καὶ γῆ· φανερὰ γὰρ ταῦτα ἐξ ἐκείνων ἐκκρινόμενα. Ἐν δὲ πυρὶ σὰρξ ἢ ξύλον οὐκ ἐνυπάρχουσιν, οὔτε κατὰ δύναμιν οὔτε κατ' ἐνεργειαν· ἐξεκρίνετο γὰρ ἄν. [ARIST. Cael. 302a.19–25]

čine elementima, jedni jedan, drugi pak dva, treći tri, četvrti pak čine četiri.« Tim četirima dokazima utvrdio je Aristotel da elementata svijeta ima brojem četiri: a pojedini su istaknuti dvjema kvalitetama. Od tih da je ipak jedna vrhovna, izložio je na kraju istog 3. <poglavlja>: »No ipak budući da su naprosto četiri, svakom pripada <navlastito> jedno: zemlja naime više suhom nego hladnom, a voda više hladnom nego vlažnom, zrak pak više vlažnom, nego toplom, vatra konačno više toplom nego suhom.«

Što pak razumije pod elementom objašnjava u 1. knjizi *O elementima* u 3. poglavlju ovako: »Neka bude element tijelâ ono u što se druga tijela dijele, što se nalazi < u njima>, u mogućnosti ili aktualno (na koji je to način dosad je dvosmisleno), a samo je s obzirom na vrstu nedjeljivo u drugo. Svi hoće reći da je takav neki element u svima.«

To kao iz mišljenja drugih, ali iz svojeg otkriva što je element u 5. knjizi *Metafizike* ili u 2. knjizi *O biću* u 3. poglavlju: »Naziva se elementom ono iz čega se prvog u-postojećeg i vrstom nedjeljivog u drugu vrstu <tijela> sastavljaju.« Na gornjem mjestu odobravajući misao drugih ovako ju izlaže: »Ako je dakle ono rečeno element, nužno je da postoje neka takva tijela. U mesu i drvu i pojedinom od takvih prisutna je mogućnost vatre i zemlje; očite su, naime, kad su izdvojene iz njih. U vatri pak meso i drvo nisu prisutni niti s obzirom na mogućnost, niti aktualno, jer bi se

haec elementa et corpora, hoc est non ex aliis corporibus mista, declarat secundo *De elementis* capite tertio:⁹ *Quoniam autem omnis naturalis corporis est motus proprius, motuum autem alii quidem simplices sunt, alii autem misti. Et misti quidem mistorum, simplices autem simplicium sint. Manifestum est, quod erunt quaedam corpora simplicia, sunt enim motus simplices. Quare patet et quid sint elementa et propter quid sint.*

Quam eandem rem docuerat etiam 1. *De coelo* capite 2:¹⁰ [439] *Posteaquam corporum alia sunt simplicia, alia composita, ex his dico vero simplicia, quaecumque motus principium habent secundum naturam, veluti ignem et terram et horum species et congenera his.*

Quatuor autem haec corpora transmutari omnia in omnia docet eodem libro capite sequenti in his:¹¹ *Quod sane omnia nata sunt in se invicem transmutari, clarum. Generatio enim in contraria et ex contrariis. Elementa autem omnia habent contrarietatem ad invicem, quia differentiae sunt contrariae, his enim ambae contrariae ut igni et aquae. Ille enim siccus et calidus, haec autem frigida et humida, illis autem altera solum ut aeri et aquae. Illud enim calidum et humidum, hoc autem frigidum et humidum. Quapropter universaliter quidem manifestum est, quod omne ex omni generari natum est.*

⁹ Ἐπεὶ δ' ἐστὶ παντὸς <του> φυσικοῦ σώματος κινήσεις οἰκεία, τῶν δὲ κινήσεων αἱ μὲν ἀπλαῖ αἱ δὲ μικταί, καὶ αἱ μὲν μικταὶ τῶν μικτῶν, αἱ δὲ ἀπλαῖ τῶν ἀπλῶν εἰσι, φανερόν ὅτι ἔσται ἅττα σώματα ἀπλᾶ. Εἰσὶ γὰρ καὶ κινήσεις ἀπλαῖ. Ὡστε δῆλον καὶ ὅτι ἐστὶ στοιχεῖα καὶ διὰ τὶ ἐστίν. [ARIST. Cael. 302b.5–9]

¹⁰ Ἐπεὶ δὲ τῶν σωμάτων τὰ μὲν ἐστὶν ἀπλᾶ τὰ δὲ σύνθετα ἐκ τούτων (λέγω δ' ἀπλᾶ μὲν ὅσα κινήσεως ἀρχὴν ἔχει κατὰ φύσιν, οἷον πῦρ καὶ γῆν καὶ τούτων εἶδη καὶ τὰ συγγενῆ τούτοις), [ARIST. Cael. 269b.1–3]

¹¹ Ὅτι μὲν οὖν ἅπαντα πέφυκεν εἰς ἄλληλα μεταβάλλειν, φανερόν· ἢ γὰρ γένεσις εἰς ἐναντία καὶ ἐξ ἐναντίων, τὰ δὲ στοιχεῖα πάντα ἔχει ἐναντίωσιν πρὸς [εἰς] ἄλληλα διὰ τὸ τὰς διαφορὰς ἐναντίας εἶναι· τοῖς μὲν γὰρ ἀμφοτέραι ἐναντία, οἷον πυρὶ καὶ ὕδατι (τὸ μὲν γὰρ ξηρὸν καὶ θερμόν, τὸ δ' ὑγρὸν καὶ ψυχρόν), τοῖς δ' ἢ ἑτέρα μόνον, οἷον ἀέρι καὶ ὕδατι (τὸ μὲν γὰρ ὑγρὸν καὶ θερμόν, τὸ δὲ ὑγρὸν καὶ ψυχρόν). Ὡστε καθόλου μὲν φανερόν ὅτι πᾶν ἐκ παντὸς γίνεσθαι πέφυκεν, [ARIST. GC 331a.12–21]

izdvajali.« A da su i to jednostavni elementi i tijela, to jest nepomiješana iz drugih tijela, objašnjava u 2. knjizi *O elementima* u 3. poglavlju. »Budući da je kretanje vlastito svojstvo svakog prirodnog tijela, a od kretanja jedna su jednostavna, a druga miješana; i miješana kretanja zaista neka pripadaju miješanim <tijelima>, a jednostavna jednostavnim <tijelima> – očito je da će postojati neka jednostavna tijela, jer postoje jednostavna kretanja. Stoga je jasno i što su elementi i zbog čega su.« 5

Tu istu stvar poučavao je također u 1. knjizi *O nebu* u 2. poglavlju: [439] »Pošto su od tijela jedna jednostavna, a druga složena, od njih pak nazivam jednostavnima koja god imaju počelo kretanja u skladu s prirodom, kao vatru i zemlju i njihove vrste i njima srodno.« 10

A poučava da se ta četiri tijela mijenjaju sva u sva u istoj knjizi u sljedećem poglavlju ovim <riječima>: »Jasno je uistinu da su sva nastala, da se mijenjaju jedna u druga međusobno. Nastajanje biva naime u kontrarno i iz kontrarnog. A svi elementi imaju međusobnu kontrarnost jer su kontrarne razlike: *ovima* su obje istovremeno kontrarne, kao vatri i vodi; ona <vatra> je suha i topla a ova <voda> hladna i vlažna; *onima* samo jedna <od dvije>, kao zraku i vodi; on <zrak> je, naime, topao i vlažan, a ona <voda> hladna i vlažna. Stoga je općenito bjelodano da je sve rođeno da nastane iz svega.« 15 20

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

Differre autem hasce generationes facilitate maiore vel minore subiungit:¹² *Differet autem ipso citius et tardius et facilius et difficilius, quaecumque enim habent cognationem ad invicem, velox horum transmutatio est, quaecumque autem non habent tarda, quia facilius est*
 5 *unum quam multa transmutare.*

Colligamus itaque fragmenta haec in unum atque enumeremus, quot dogmata simus hisce ab Aristotele docti, sunt autem 16 nempe. Elementa esse quatuor, elementum quid sit, quatuor illa simplicia esse corpora. Simplicia ea habere motus, levitate
 10 sursum, gravitate deorsum. Ignem levissimum omnibus supernatare, terram gravissimam omnibus subsidere, reliqua media esse. Singula duabus qualitatibus esse praedita, una tamen praecipua. Quas omnes ad invicem esse contrarias, secundum quas omnia in omnia transmutari, facilius ea, quae unam habeant
 15 communem.

Quae quidem omnia dogmata cum non paucis annis mecum ipse considerassem diligentissimeque examinassem, in eam tandem sententiam veni, ut omnia falsa esse existimarem praeter dumtaxat unum. Indignaque, quae rerum naturae studiosis crederentur. Quibus vero rationibus in eam opinionem sim adductus, libet in praesentiarum scriptis commendare: uti praesentium
 20 aliqui et posterorum veritatis rerum plus quam authoritatis, cuiusvis hominis amatores veritate detecta falsitateque convicta, habeant unde res ipsas, non verba, quod mille millia hominum adhuc fecerunt, philosophentur.
 25

Ac principio mehercule admiror maximopere Aristotelem philosophum tam sensatum, tam sensibus addictum, philosophiae suae illius, quam omnem a sensu pendere est saepe pro-

¹² διοίσει δὲ τῷ θᾶπτον καὶ βραδύτερον καὶ τῷ ῥᾶον καὶ χαλεπώτερον. Ὅσα μὲν γὰρ ἔχει σύμβολα πρὸς ἄλληλα, ταχέια τούτων ἢ μετάβασις, ὅσα δὲ μὴ ἔχει, βραδεῖα, διὰ τὸ ῥᾶον εἶναι τὸ ἐν ἧ τὰ πολλὰ μεταβάλλειν, [ARIST. GC 331a.22–26]

Dodaje da se ta nastajanja razlikuju većom ili manjom lakom-
ćom <nastajanja>: »Razlikuje se samim *brže* i *polaganije*, *laganije* i
teže; štogod ima međusobnu srodnost, promjena među njima je
brza, a štogod nema, polagana, jer je lakše mijenjati jedno nego
mного.«

5

Povežimo, dakle, te fragmente u jedno i pobrojimo o koliko
nas je poučaka Aristotel ovime poučio; ima ih, naime, šesnaest:
[1] postoji četiri elementa, [2] što je element, [3] to su ona četiri
jednostavna tijela, [4] ona imaju jednostavna kretanja, [5] laganoš-
ću prema gore, [6] težinom prema dolje, [7] vatra je najlaganija,
[8] pliva nad svime, [9] zemlja je najteža, [10] leži pod svime,
[11] ostali <elementi> su u sredini, [12] pojedini su opskrblje-
ni dvjema kvalitetama, [13] ali jedna je ipak glavna, [14] sve su
te <kvalitete> međusobno kontrarne, [15] na osnovi njih svi se
<elementi> pretvaraju u sve, [16] laganije oni koji imaju jednu
<kvalitetu> zajedničku.

10

15

Kad sam sve te poučke sam sa sobom ne malo godina promi-
šljao i veoma revno ispitivao, došao sam napokon do tog zaključ-
ka da smatram da su svi netočni osim jednog, i da je bezvrijedno
ono što su držali istinitim istraživači prirode. Kojim sam pak raz-
lozima doveden do tog mnijenja, želim sada napisati, da bi neki
od sadašnjih i kasnijih ljubitelja više istine stvari, nego autoriteta
bilo kojeg čovjeka, kad istina bude otkrivena, a neistina pobijede-
na, imali odakle bi filozofirali o samim stvarima, a ne o riječima⁵,
što su dosad činile tisuće tisuća ljudi.

20

25

Od početka se najviše čudim, tako mi Herkula, da je Aristotel,
filozof tako razuman, tako predan osjetilima, onoj svojoj filozofiji
za koju je često govorio da cijela ovisi o osjetu, postavio ona

⁵ U prvom svesku *Peripatetičkih rasprava* u knjizi 13. razlikuje Petrić šest stupnjeva istine: 1. Postojanje stvari samih, 2. Postojanje i pojavljivanje stvari, 3. Istina povezivanja pojmova u sudovima, 4. Na temelju sudova istina se u duši posjeduje kao razum, mudrost, znanost, razboritost, vještina, mnijenje i smatranje, 5. Istina govora, 6. Istina pisanog. Istina autoriteta ili filozofiranje o riječima odnosi se očito na (peti) i šesti stupanj istine kako je navedena u prvom svesku. Usp. Franciscus Patricius, *Discussiones peripateticae*, Köln, Weimar, Wien 1999. str. 163–174.

fessus, principia ea posuisse, quae nullis sensibus percipiuntur, sine ulla quidem necessitate, nulla etiam valida ratione suadente.

Mitto nunc materiam illam primam, formam et privationem, quae ita abstrusae sunt, ut non modo nullis sensibus pateant, sed
 5 etiam nulla rationis vi satis comprehendantur, quid sint, quod hoc eodem tomo a nobis est ostensum. Sed de secundis hisce ex illis primo gradu, ut credit ipse, genitis, quae secundaria rerum principia atque elementa appellat, nobis esto sermo. Ea esse
 10 quatuor docet: ignem, aerem, aquam, terram. Terram quidem et pedibus calcamus et manibus attrectamus et oculis aspiciamus. Aquam et aerem et cernimus et contingimus et reliquis sensibus attingimus, sed ignem, qui elementum sit, nullis aut sensibus aliis attingimus, aut oculis conspeximus. Non ambigo nunc de igne hoc nostrate culinario aut subterraneo, sed illo, qui in quadam
 15 sphaera supra aerem, sub Lunae orbe est ab Ocello, deinde etiam ab Aristotele collocatus, quem nemo umquam tetigit, nullus hominum umquam vidit. Qui tamen si ibi esset, ex dogmate Aristotelico et interdiu et noctu conspiceretur, docet enim nos 2. *De anima* capite 3. ignem esse et in tenebris et in lumine visibilem:¹³ *Ignis vero in ambobus cernitur, et tenebris et lumine, et hoc ex necessitate.* Quod si hoc verum est de minima facula ignis, cur tantus ignis centuplo terra maior non [440] cernitur? Nonne eadem contra Aristotelem nos obiicere possumus, quae ipse contra Empedoclem hoc eodem modo citato et libro et capite scripsit?¹⁴
 20 *Et non recte Empedocles, neque si quis alius sic dixit tamquam feratur lumen et fiat aliquando inter terram et ambiens, nos vero lateat.*

Idem enim Aristoteles asserit, cum inter terram et ambiens coelum ignem statuat, cuius color lux est, uti libro de coloribus est scriptum. Et oculis patet et lux sit per se visibilis. Attamen tantum corpus, tanto lumine natura sua splendens, nos latet neque
 30 oculis nostris obiicitur, itaque recte in eum subiiciemus, quod

¹³ πῦρ δὲ ἐν ἀμφοῖν ὁρᾶται, καὶ ἐν σκότει καὶ ἐν φωτί, καὶ τοῦτο ἐξ ἀνάγκης· [ARIST. deAn. 419a.23–24]

¹⁴ καὶ οὐκ ὀρθῶς Ἐμπεδοκλῆς, οὐδ' εἴ τις ἄλλος οὕτως εἶρηκεν, ὡς φερομένου τοῦ φωτὸς καὶ γιγνομένου ποτὲ μεταξὺ τῆς γῆς καὶ τοῦ περιέχοντος, ἡμᾶς δὲ λαμβάνοντος· [ARIST. deAn. 418b.20–23]

počela koja se ne zamjećuju nikojim osjetilima – zaista bez ikakve nužde, bez ikakva valjanog razloga koji <ih> preporučuje.

Ostavljam sada onu prvu materiju, formu i lišenost, koje su tako tajnovite, da ne samo da nisu očite nikojim osjetilima, nego se također ne može nikojom snagom razuma dovoljno spoznati što su. To smo pokazali u ovom istom svesku.⁶ Ali raspravljajmo o ovim drugima, rođenima, kako je sam vjerovao, iz onih u prvom stupnju koje naziva sekundarnim počelima stvari i elementima. Poučava da ih je četiri: vatra, zrak, voda, zemlja. Zemlju zaista i nogama gazimo i rukama dodirujemo i očima gledamo. Vodu i zrak i razabiremo i dodirujemo i ostalim osjetilima zamjećujemo, no vatru, koja je element, nismo zamijetili nijednim drugim osjetilima, niti vidjeli očima. Ne raspravljam sada o ovoj našoj kuharskoj vatri ili podzemnoj, nego o onoj koju je Okel a zatim i Aristotel smjestio u nekoj sferi iznad zraka, ispod kruga Mjeseca; nju nitko nikada nije dotaknuo, nitko od ljudi nikada nije vidio. Da je ona ipak tamo, po Aristotelovu bi se nauku vidjela i danju i noću; poučava nas, naime u 2. knjizi *O duši* u 3. poglavlju da je vatra vidljiva i u mraku i na svjetlu: »Vatra se razabire u obojem, u mraku i svjetlu i to po nužnosti.« Ako je to istinito o najmanjoj baklji vatre, zašto se tolika vatra sto puta veća od zemlje ne [440] razabire? Zar ne možemo mi protiv Aristotela prigovoriti isto što je on sam protiv Empedokla u upravo navedenoj knjizi i poglavlju napisao: »I nije točno Empedoklo, niti ako <je bio> tko drugi, tako rekao kao da se kreće svjetlo i nastaje nekad usred zemlje i obuhvaćajući je, a da nam je skriveno.«

Isto, naime, Aristotel tvrdi kad između zemlje i neba koje ju obuhvaća postavlja vatru, čija je boja svjetlost, kako je napisano u knjizi *O bojama*. I očima je jasna svjetlost i po sebi je vidljiva⁷. A takvo tijelo ipak, tolikim svjetlom po svojoj naravi sjajeći, skriveno nam je i ne pokazuje se našim očima; stoga ćemo mu ispravno

⁶ Usp. IV. svezak, knj. 2. De principiis privatione et forma. str. 84–143.

⁷ Up. ARIST. Col. 791b.6–9: τὸ δὲ φῶς ὅτι πυρός ἐστι χρώμα, δηλον ἐκ τοῦ μηδεμίαν ἄλλην ἢ ταύτην ἔχον εὐρίσκεισθαι χροάν, καὶ διὰ τὸ μόνον τοῦτο δι' ἑαυτοῦ ὁρατὸν γίνεσθαι, τὰ δ' ἄλλα διὰ τούτου. Usp. također: ARIST. Mete. 346a.21: (τοῦτο δ' ἐστὶν καὶ τοῖς ὀμμασιν ἰδεῖν φανερόν) – jedino riječ τοῦτο ne odnosi se na svjetlost.

ipse in Empedoclem eo loco:¹⁵ *Hoc enim est et praeter eam, quae in ratione est, veritatem et praeter apparentia. In parva enim distantia lateat forte. Sed ab oriente in occidens latere grande nimis postulatum est. Quod si Empedoclis postulatum fuit Aristoteli grande nimis,*
 5 *lumen ab oriente in occidens latum, nos latere, cur non par fuerit postulatum suum ignem natura sua lucidum die noctuque visilem eodem spacio ab oriente in occidens nos latere? Sed longe etiam ampliore spacio a meridie ad septentriones etiam, sed etiam quaqua versum sub toto Lunae orbe extensum? Ad omnes*
 10 *mundi et cardines et ventos ventorumque particulas et protensum et distensum? Nonne longe maius hoc est postulatum quam Empedocleum? Longeque absurdius distantiusque tum a rationum veritate, tum ad apparentia in natura?*

Sed aiet, ratio combinationum qualitatum primarum coegit
 15 *me, ut ignem pro elemento calido et sicco ponerem, aiam ego: καὶ τούτου ζητεῖν λόγον ἀφέντας τὴν αἴσθησιν, ἀρρωστία τίς ἐστὶν διανοίας¹⁶ Sed huius rationem quaerere dimittentes sensum imbecillitas quaedam mentis est. Sic enim ipse pronunciavit*
 8. *Physico, sic itidem 3. Physico: τῇ νοήσει πιστεύειν ἄτοπον.¹⁷*
 20 *Cogitationi credere absurdum est. Cur id ita sit, causam ipse reddidit 1. De elementis, de his ipsis elementis tractans:¹⁸ Finis quidem factivae scientiae, opus naturalis vero id, quod semper proprie apparet secundum sensum. Non ergo opus fuit in naturali re sensum dimittere, ut rationem combinationum sine ulla necessitate, sine*
 25 *ulla etiam veritate construeret. Sine ulla, inquam, veritate, neque enim reliqua elementa reliquas illas combinationes habent, uti non procul ab hac disputatione a nobis palam fiet. Neque ulla necessitas coegit eum aut cogit nos, ibi ignem alium collocare quam coelum, quod veteres omnes praeter suum Ocellum*

¹⁵ τοῦτο γάρ ἐστι καὶ παρὰ τὴν τοῦ λόγου [τῷ λόγῳ] ἐνάργειαν καὶ παρὰ τὰ φαινόμενα· ἐν μικρῷ μὲν γὰρ διαστήματι λάθοι ἄν, ἀπ' ἀνατολῆς δ' ἐπὶ δυσμὰς τὸ λανθάνειν μέγα λίαν τὸ αἴτημα. [ARIST. deAn. 418b.23–26]

¹⁶ [ARIST. Ph. 253a.32–34]

¹⁷ [ARIST. Ph. 208a.14–15]

¹⁸ Τέλος δὲ τῆς μὲν ποιητικῆς ἐπιστήμης τὸ ἔργον, τῆς δὲ φυσικῆς τὸ φαινόμενον ἀεὶ κυρίως κατὰ τὴν αἴσθησιν. [ARIST. Cael. 306a.16–17]

odgovoriti ono što je on Empedoklu na onom mjestu: »To je i mimo one istine koja je u razboru i mimo pojavnosti, jer bi na maloj udaljenosti možda bilo skriveno, ali od istoka do zapada biti skriveno odviše je veliki zahtjev.« Ako je taj Empedoklov zahtjev Aristotelu bio suviše velik, da nam je svjetlo, koje se pomiče od istoka na zapad, skriveno, zašto nije bio jednak njegov zahtjev: da nam je skrivena vatra, po svojoj naravi svjetleća, vidljiva danju i noću, na istom prostoru od istoka na zapad? No i na daleko većem prostoru <skrivena>, također od juga do sjevera, također na sve strane rastegnuta pod cijelim krugom Mjeseca, k svim uglovima⁸ svijeta i vjetrovima i djelićima vjetrova i protegnuta i rastegnuta? Nije li to daleko veći zahtjev od Empedoklovog i daleko besmisleniji, udaljeniji, kako od istine razloga, tako i prema pojavnosti u prirodi?

No reći će: razlog spajanja prvih kvaliteta prisilio me je da postavim vatru kao element topao i suh; reći ću ja: καὶ τούτου ζητεῖν λόγον ἀφέντας τὴν αἴσθησιν, ἀρρωστία τίς ἐστὶν διανοίας⁹, »tražiti razlog toga zanemariivši osjetilo, neka je glupost uma«. Tako je, naime, sam izložio u 8. knjizi *Fizike*; tako također u 3. knjizi *Fizike*: τῇ νοήσει πιστεύειν ἄτοπον; »Besmisleno je vjerovati mišljenju.« Zašto je tome tako, sam daje uzrok u 1. knjizi *O elementima* raspravljajući o tim istim elementima: »Svrha tvorbene znanosti je djelo, prirodne pak ono što se uvijek navlastito pojavljuje prema osjetilu.« Nije, dakle, trebalo u prirodnoj stvari napustiti osjetilo da bi se konstruirao razlog povezivanja, bez ikakve nužnosti, također bez ikakve istine. Kažem, bez ikakve istine – naime, ni ostali elementi nemaju ta povezivanja, kako ćemo mi to objelodaniti ne daleko od ove rasprave. Nikoja ga nužnost nije prisiljavala, niti prisiljava nas, da ondje smjestimo drugu vatru nego nebo – koje su <tamo> smjestili svi stari

⁸ Uglovi svijeta – to je astrološki termin koji obuhvaća ascendent, descendent, medium caeli i imum caeli. Ovdje nije upotrijebljeno u precizno astrološkom smislu, nego bi odgovaralo frazi: na sve strane.

⁹ Citat ARIST. Ph. 253a.32–34 doslovan je, ali je uzet u drugom kontekstu.

unum hac eadem combinationum vana coniugatione collocant.

Neque ratio ulla alia earum, quas adduximus, id cogit, possunt enim si qui sunt naturales recti elementorum motus (quod
5 ego prorsus nego et negationis sensum et rationem a sensu ductam mox ostendam), vel gravitate vel levitate facti tribus elementis reliquis accomodari, nec veterum autoritas ignis illius necessitatem ullam ostendit.

Quae quidem omnia acutissimi vir ingenii pervidens, postea,
10 veluti in aenigmata, ignem hunc vertit, ita ut quid de eo senserit non possit vere elici. Nam quod prioribus allatis locis affirmarat, primo *Meteoro* in dubium primo vertit, deinde etiam negat. In hunc enim modum capite 4. scriptum reliquit:¹⁹ *Super medio quidem et circa medium gravissimum et frigidissimum secretum terra et*
15 *aqua. Circa haec vero et ea, quae his contigua aer et quod ex consuetudine vocamus ignem, non est autem ignis.* In quibus nil clarius dici potuit ad negandum ignem eum, quem toties et tot locis prius ignem appellarat, nunc autem ait eum ita appellari ex consuetudine, revera autem ignem non esse et causam statim apponit:²⁰
20 *Excessus enim calidi et veluti ebullitio est ignis, sed oportet cogitare eius, qui a nobis dicitur et vocatur aer, eam [441] partem, quae est circa terram, esse humidam et calidam, quia terra evaporet et exhalationem emittat, eam vero, quae supra hanc est, calidam iam et siccam, est enim vaporis quidem natura humida et calida, exhalationis vero calida et sicca, si est quidem vapor potentia veluti aqua, exhalatio autem potentia veluti ignis.* Quibus in verbis manifeste asserit eum, quem
25

¹⁹ ἐπὶ μὲν οὖν τοῦ μέσου καὶ περὶ τὸ μέσον τὸ βαρύτερον ἐστὶν καὶ ψυχρότατον ἀποκεκριμένον, γῆ καὶ ὕδωρ· περὶ δὲ ταῦτα καὶ <τὰ> ἐχόμενα τούτων, ἀήρ τε καὶ ὁ διὰ συνήθειαν καλοῦμεν πῦρ, οὐκ ἔστι δὲ πῦρ· [ARIST. Mete. 340b.19–22]

²⁰ ὑπερβολὴ γὰρ θερμοῦ καὶ οἶον ζέσις ἐστὶ τὸ πῦρ. ἀλλὰ δεῖ νοῆσαι τοῦ λεγομένου <καὶ καλουμένου> ὑφ' ἡμῶν ἀέρος τὸ μὲν περὶ τὴν γῆν οἶον ὑγρὸν καὶ θερμὸν εἶναι διὰ τὸ ἀτμίζειν τε καὶ ἀναθυμιάσιν ἔχειν γῆς, τὸ δὲ ὑπὲρ τοῦτο θερμὸν ἤδη καὶ ξηρόν. ἔστιν γὰρ ἀτμίδος μὲν φύσις ὑγρὸν καὶ θερμὸν, ἀναθυμιάσεως δὲ θερμὸν καὶ ξηρόν· καὶ ἔστιν ἀτμὶς μὲν δυνάμει οἶον ὕδωρ, ἀναθυμιάσις δὲ δυνάμει οἶον πῦρ. [ARIST. Mete. 340b.23–29]

osim jedinog njegovog Okela zbog tog istog uzaludnog spajanja povezivanja.

I nikoji drugi razlog, od onih koje smo naveli, ne sili na to. Mogu se, naime, ako postoje neka prirodna pravocrtna kretanja elemenata¹⁰ (što ja potpuno niječem i uskoro ću pokazati i osjet u prilog nijekanja i razlog koji je izveden iz osjeta) nastala ili zbog težine ili laganosti, prilagoditi trima preostalim elementima. Ni ugled starih ne pokazuje nikakvu nužnost te vatre. 5

Premda je sve to uviđao veoma oštrouman muž, okrenuo je kasnije tu vatru kao na zagonetku, tako da se ne bi moglo uistinu dokučiti što je o njoj mislio. Naime, ono što je na prije navedenim mjestima tvrdio, u 1. knjizi *Meteorologije* prvo okreće na dvojbu, potom također i niječe, u 4. je poglavlju ostavio ovako napisano: »Nad sredinom uistinu i oko sredine izdvojeno je ono najteže i najhladnije: zemlja i voda; oko njih pak i ono što ih dotiče je zrak i ono što iz navike zovemo vatra, a nije vatra.« Time se nije moglo reći ništa jasnije da se zaniječe ona vatra koju je toliko puta i na toliko mjesta prije nazivao vatrom, a sada kaže da ju se tako naziva iz navike, a da uistinu nije vatra; i odmah dodaje uzrok: »Vatra je, naime, pretjecanje toplog i poput kipljenja; no treba misliti na ono što izričemo i zovemo zrakom, da je onaj dio [441] koji je oko zemlje kao vlažan i topao, jer zemlja pušta pare i ispušta isparavanja, onaj <dio> pak koji je iznad njega da je topao i već suh; naime priroda pare je zaista vlažna i topla, isparavanja pak topla i suha, ako je para uistinu s obzirom na mogućnost kao voda, a isparavanje s obzirom na mogućnost kao vatra.« Tim riječima očito tvrdi da ona koju peripatetička škola smatra sfer- 10 15 20 25

¹⁰ Aristotelov argument za sferalnu vatru (eter) temelji se (tako drži Petrić) na razlici kretanja *naše vatre* koje je pravocrtno i ide prema gore (zbog laganosti vatre) od kretanja etera koje je kružno. Petrić smatra da 1. razlika pravocrtnog i kružnog kretanja nije argument za postojanje etera i 2. da se elementi ne kreću pravocrtno.

sphaeralem ignem existimat Peripatus, non ignem esse, sed aeris partem calidam et siccam, et veluti ignem potentia, non actu.

Sed sequentibus aliter exponit:²¹ *Quod vero in loco sursum non conficiantur nubes, hanc oportet causam esse existimare, quod non sit aer solum, sed magis ignis.* Non absolute ignis ait, sed magis ignis quam aer, cum tamen esse aerem priore loco dixisset et non ignem. In qua sententia persistens capite sequenti sic iterum scripsit:²² *Primo quidem sub circularem lationem est calidum et siccum, quod dicimus ignem. Caret enim nomine id, quod commune est omni fumosae exhalationi, nihilominus quia maxime praeter caetera corpora aptum est tale corpus accendi, ita necesse est uti nominibus.* Quibus verbis corpus illud ignem revera non esse affirmat, sed ita vocari ex carentia nominis et praeterea id esse, quod accenditur, non autem aliud in eo, quod statim subiectis verbis etiam indicat, cum ait:²³ *Sub hac vero natura est aer, oportet autem cogitare veluti hypeccauma, hoc quod nunc ignem appellavimus, extensum esse circa terrae sphaeram ultimum, ita ut parvam motionem sortitum, inflammetur saepe veluti fumus.*

Ex hisce ergo locis corpus illud, seu natura proxima supra aerem, ait Aristoteles, non est ignis, etiamsi nos ita ex consuetudine, ex necessitate, ex proprii nominis carentia ignem vocemus, sed est pars quaedam aeris calida et sicca, exhalatio quaedam veluti fumus, fumosa, potentia ignis et magis ignis quam aer, quod ob parvum motum facile accendatur. Contraria ergo est doctrina haec priori illi doctrinae, quae ignem verum ibi collocabat. Si in-

²¹ τοῦ μὲν οὖν ἐν τῷ ἄνω τόπῳ μὴ συνίστασθαι νέφη ταύτην ὑποληπτέον αἰτίαν εἶναι, ὅτι οὐκ ἔνεστιν ἀήρ μόνον ἀλλὰ μᾶλλον {οἶον} πῦρ. [ARIST. Mete. 340b.29–32]

²² πρῶτον μὲν γὰρ ὑπὸ τὴν ἐγκύκλιον φορᾶν ἔστιν τὸ θερμὸν καὶ ξηρὸν, ὃ λέγομεν πῦρ (ἀνώνυμον γὰρ τὸ κοινὸν ἐπὶ πάσης τῆς καπνώδους διακρίσεως· ὅμως δὲ διὰ τὸ μάλιστα πεφυκέναι τὸ τοιοῦτον ἐκ καίεσθαι τῶν σωμάτων οὕτως ἀναγκαῖον χρῆσθαι τοῖς ὀνόμασιν), [ARIST. Mete. 341b.13–18]

²³ ὑπὸ δὲ ταύτην τὴν φύσιν ἀήρ. δεῖ δὲ νοῆσαι οἶον ὑπέκκαυμα τοῦτο ὃ νῦν εἶπομεν πῦρ περιτετάσθαι τῆς περὶ τὴν γῆν σφαίρας ἔσχατον, ὥστε μικρᾶς κινήσεως τυχὸν ἐκκαίεσθαι πολλακίς ὥσπερ {τὸν} καπνόν· [ARIST. Mete. 341b.18–21]

nom vatrom, nije vatra, nego topli i suhi dio zraka i kao vatra u mogućnosti, a ne aktualno.

No u sljedećem drugačije izlaže: »Da pak na mjestu *gore* ne nastaju oblaci, treba smatrati da je uzrok ovaj: jer nije samo zrak <tamo>, nego više vatra.« Ne kaže *bez ograničenja* vatra, nego 5
više vatra od zraka, premda je na prethodnom mjestu rekao da je zrak a ne vatra. Ostajući kod te misli u sljedećem poglavlju ponovo ovako piše: »Ponajprije je doista ispod kružnog pomicanja toplo i suho što nazivamo vatrom. Bez imena je naime ono što je zajedničko svem dimnom isparavanju, osobito zato jer je više 10
od ostalih tijela takvo tijelo prikladno da se zapali; tako je nužno koristiti se imenima <toplo i suho>.« Tim riječima potvrđuje da ono tijelo u stvari nije vatra, nego se tako naziva zbog nedostatka imena i osim toga da je to ono što se zapaljuje, a ne <zapaljuje se> drugo u njemu, što naznačuje odmah i riječima koje su niže 15
kad kaže: »Ispod te je pak prirode zrak; treba misliti da se poput zapaljive tvari to što smo sada nazvali vatrom, prostire kao krajnji dio sfere oko zemlje, tako da dobivši malo kretanje biva zapaljeno često kao dim.«

Stoga ono tijelo iz tih mjesta, ili priroda najbliža iznad zraka, 20
kaže Aristotel, nije vatra, premda je mi tako zovemo vatrom iz navike, iz nužnosti, iz nedostatka vlastitog imena, nego je neki topli i suhi dio zraka, neko dimno isparavanje poput dima, mogućnost vatre i više vatra nego zrak, jer se lako zapaljuje zbog malog kretanja. Suprotan je, dakle, ovaj nauk onom prethodnom 25
nauku koji je tamo smještao pravu vatru. Ako bi rekli spasitelji,

ZA FILOZOFIJU

quiant salvatores, ut eum salvent, at multo pluribus locis ignem absolute vocavit illam substantiam. Quid faciamus huic homini, qui non simplici atque aperto modo, sed variis ac versicoloribus universam suam philosophiam tractavit atque contradicentibus?

5 Quod clare 6. praecedentibus libris constitit et sequentibus non minus constabit. Si aiant iterum, negat locis his eum esse ignem talem, qualis est hic noster, qui est ὑπερβολή θερμοῦ καὶ οἶον ζέσις²⁴ *excessus calidi, et veluti ebullitio*, videant quid agant. Con-

10 cidit enim aliud illud argumentum, quo adstruunt ibi esse ignis sphaeram, quoniam hic nostras ignis ad suum congenerem illuc semper ascendere nititur. Namque si ille talis non est, qualis hic, non est cur hic illuc ascendat. Deinde ignis sphaeralis, si in summo est calidus, ut docuit Aristoteles, cur negemus ei ὑπερβολήν θερμοῦ, *excessum caloris*? An forte rem aliam ostendent calidior-

15 rem? Qua ratione Aristoteles rationem hanc attulit, ut negaret illum esse ignem, quia ignis sit excessus calidi? Non ergo sibi constet Aristoteles vel negando, vel affirmando illum esse ignem.

Quid nos? Negamus ibi esse ullum ignem, non corpus calidum et siccum summe, non aeris partem calidam et siccam, non

20 exhalationem, quae potentia sit ignis, quae magis sit ignis, quam aer. Negatio haec sufficiat ad ignem eo loco eiiciendum, quando ex lege Peripati neganti non incumbit onus probandi, sufficiat multo magis autoritate Aristotelica, negantis ignem eum esse, ac multo maxime, eversis rationum Aristotelicarum fundamen-

25 tis, nisi scilicet validioribus argumentorum viribus ille ignis adstruatur.

Conabuntur Aristotelici eum construere duabus rationibus, uti credunt, a sensu ipso ductis. Altera scilicet, quod cometae, caprae saltantes, trabes, alii sublimes ignes fiunt in ea regione,

²⁴ [ARIST. Mete. 340b.23]

da bi njega spasili, ali na mnogo više mjesta nazivao je bezuvjetno tu supstanciju vatrom. Što da učinimo tom čovjeku koji nije na jednostavan i otvoren način, nego na različite i šarolike <načine>, pa i proturječne, tumačio cjelokupnu svoju filozofiju. To je utvrđeno jasno u 6 prethodnih knjiga i bit će ne manje utvrđeno u sljedećima. Ako bi rekli opet, da on nije će na tim mjestima da je ona vatra takva, kakva je naša, koja je ὑπερβολὴ θερμοῦ καὶ οἷον ζέσις¹¹ pretjecanje toplog i kao kipljenje, neka vide što rade. Ruši, naime, ono drugo obrazloženje kojim utvrđuju da je tamo sfera vatre, jer ovdje naša vatra uvijek nastoji uspeti se onamo k svojoj srodnoj <vatri>. Ako ona vatra nije takva kakva je ovdje, nema razloga da se odavle tamo uzdiže. Potom, ako je sferna vatra na vrhuncu topla, kako je učio Aristotel, zašto da joj niječemo da je ὑπερβολὴ θερμοῦ, pretjecanje topline? Da li će pokazati neku drugu topliju stvar? Zbog čega je Aristotel iznio taj razlog da bi zanijekao da je ona vatra – jer je vatra pretjecanje toplog? Stoga nije sam sebi dosljedan Aristotel, bilo nijećući, bilo tvrdeći da je ona vatra.

A što mi? Niječemo da tamo postoji ikakva vatra, niti tijelo toplo i ponajviše suho, niti topli i suhi dio zraka, niti isparavanje koje je u mogućnosti vatra koja je više vatra nego zrak. To nijekanje neka bude dovoljno da se izbacij vatra s onog mjesta, kad po propisu peripatetičke škole, na onom koji niječe ne leži teret dokazivanja¹²; neka bude dovoljno mnogo više od Aristotelova autoriteta, da <taj teret dokazivanja čak> pripadne onom koji niječe onu vatru, a ponajviše <zato>, jer su srušeni temelji Aristotelovih razloga – osim dakako, ako se ona vatra ne učvrsti valjanijim snagama obrazloženja.

Nastojat će aristotelovci da <vatru> izgrade s dva razloga, izvedena, kako vjeruju, iz samog osjetila. Jedan je da kometi, skačuce koze, grede i druge vatre u visini¹³ nastaju u tom predjelu,

¹¹ Usp. ARIST. Mete. 340b.23 ὑπερβολὴ γὰρ θερμοῦ καὶ οἷον ζέσις ἐστὶ τὸ πῦρ.

¹² Pravno pravilo glasi: necessitas probandi incubit ei qui agit. Onaj tko tvrdi mora dokazati istinitost teze.

¹³ kometi, skačuce koze, vatrene grede i druge vatre u visini – to su peripatetički nazivi za različite vatrene fenomene u zraku i visini. Njihov opis nalazimo u peripatetičkim knjigama o meteorologiji, npr. *Meteorologia conscripta a Johanne Garcao pastore ecclesiae, Witebergae* 1568.

qui ab igne ibi existente accenduntur, saepenumero et inflam-
mantur, neque id fieri posse nisi ab igne. Altera, quod ignis iste
nostras sursum tendit, ad suum scilicet totum, ad universitatem
suam, ad suum congenerem et cognatum ignem. Duo ergo haec
5 sensus testimonia discutiamus.

Primo itaque dicimus, si qui ignes ibi fiunt, ut concedamus
cometas ac forte alios ibi accendi non ideo necesse est ibi ignem
esse, nam locis duobus [442] paulo ante citatis ipsum hylpecaumaⁱ
autumat accendi ut fumus, non autem aliud in eo quicquam.

10 Deinde etiam si maxime exhalatio ascendat eo inflammetur-
que nullo esse argumento eam partem igneam esse, primo quia
non in altissima super nos parte sublimes omnes ignes gene-
rantur, videmus enim multas volantes stellas ad terram usque
pertingere, quod in hac infima aeris regione non est negandum
15 contingere, neque id solum calido aere, sed frigidissimo media
in hyeme.

Deinde quoniam ipse nos Aristoteles docet, sui omnes con-
tendunt, nubes in media quadam aeris regione frigidissima den-
sari, in nubibus et tonitrua et corruscationes et fulgura gigni: si
20 igitur in frigido aere ignes accenduntur, quid opus fuit supra ae-
rem ignem nulla necessitate excogitare, calidum et siccum, ut ibi
exhalationes accenderentur? Si aer id nobis praestet, cur ignem
supra aerem fingamus? Nonne id est entia sine necessitate contra
propria edicta multiplicare? Nulla umquam sagitta tam forti arcu
25 emissa est, ut ad ignis sphaeram pertingere posset, nec etiam ad
mediam, nec etiam ad dimidiam inferiorem aeris regionem con-
scenderet: attamen fatetur Aristoteles plumbum sagittae in aere
liquefactum, sic enim scribit capite 4:²⁵ *Videmus autem motum,*

²⁵ ὁρῶμεν δὴ τὴν κίνησιν ὅτι δύναται διακρίνειν τὸν ἀέρα καὶ
ἐκπυροῦν, ὥστε καὶ τὰ φερόμενα τηκόμενα φαίνεσθαι πολλάκις.
[ARIST. Mete. 341a.17–19]

ⁱ Corr. ex hylpecauma

jer se zapaljuju od vatre koja tamo postoji. Često i gore i to može biti samo od vatre. Drugi je <razlog>, da naša vatra teži prema gore k svojoj cjelini, k svojoj cjelokupnosti, k svojoj rodbinskoj i srodnoj vatri. Stoga raspravimo ova dva svjedočanstva osjetila.

Prvo dakle kažemo, ako tamo nastaju neke vatre, kao što dopuštamo da se tamo pale kometi i možda druge <vatrene pojave>, da nije nužno da ondje postoji vatra; jer na dva malo [442] prije citirana mjesta smatra da se sama zapaljiva materija¹⁴ zapaljuje kao dim, a ne nešto drugo u njoj.

Potom <kažemo>, ako se i ponajviše isparavanje uzdiže onamo i zapaljuje, da to nije nikakvo obrazloženje da je taj dio vatre; prvo zato, jer ne nastaju sve vatre u visini, u najvišem dijelu nad nama; vidimo, naime, da mnoge leteće zvijezde dopiru sve do zemlje, što se ne može nijekati da se događa u ovom najnižem predjelu zraka, i to ne samo kad je zrak topao, nego i kad je najhladniji usred zime.

Zatim, jer nas sam Aristotel poučava, a svi njegovi tvrde da se oblaci zgušnjavaju u nekom srednjem, najhladnijem predjelu zraka i da se u oblacima rađaju grmljavine, munje i bljesak; ako se, dakle, u hladnom zraku zapaljuju vatre, zašto je trebalo iznad zraka izmišljati vatru bez ikakve nužnosti, toplu i suhu da bi se ondje isparavanja zapalila? Ako bi nam to zrak omogućavao, zašto bismo izmišljali vatru iznad zraka? Ne znači li to umnažati bića bez potrebe¹⁵, protiv njegovih vlastitih zapovijedi? Nikad nijedna strijela nije izbačena iz tako jakog luka da bi mogla doprijeti do sfere vatre, niti do sredine, niti bi se također uzdigla do polovice nižeg predjela zraka; a ipak Aristotel kaže da se olovo strijele otopilo u zraku; tako piše u 4. poglavlju: »Vidimo da

¹⁴ Petrić ne prevodi grčku riječ ὑπέκκαυμα, nego je transliterira. Tako postupa i Gučetić u *Discorsi* (1584).

¹⁵ Pravilo, poznato i kao Ockhamova britva, zasniva se na Aristotelovoj kritici ideja, usp. ARIST. *Metaph.* 1078b.32–1079a.2: ὥστε συνέβαινεν αὐτοῖς σχεδὸν τῷ αὐτῷ λόγῳ πάντων ιδέας εἶναι τῶν καθόλου λεγομένων, καὶ παραπλήσιον ὥσπερ ἂν εἴ τις ἀριθμῆσαι βουλόμενος ἐλαττόνων μὲν ὄντων οἶοιτο μὴ δυνήσεσθαι, πλείω δὲ ποιήσας ἀριθμοῖη· πλείω γὰρ ἐστὶ τῶν καθ' ἕκαστα αἰσθητῶν ὡς εἰπεῖν τὰ εἶδη, περὶ ὧν ζητοῦντες τὰς αἰτίας ἐκ τούτων ἐκεῖ προήλθον·

quod potest aerem disgregare et ignire, ita ut lata liquefieri appareant saepe. Quod etiam 2. De coelo scripsit. Et eodem 4. mox:²⁶ Etenim hic apud nos is, qui violenter latis appropinquat aer, maxime fit calidus et hoc ratione bona accidit, maxime enim solidi motio disgregat
5 ipsum.

Si igitur motus, etiam hic apud nos in inferiore regione, ignit aerem, ad quid nobis inventus est aer ille supremus. Et qua ratione visus est sibi et suis Aristoteles contra veteres conclusisse coelum non esse ignem, nec calidum:²⁷ Signum vero sufficiens,
10 quod superior locus non est calidus, neque ignitus, etiam discursiones stellarum ibi enim non sunt, sed deorsum.

Concludam ego contra suos discurrentes stellas, quae inferius fiunt, signum sufficiens esse nullum sphaeralem ignem necesse esse fingere. Quando docente eodem capite eorum Principe:²⁸
15 Aliquando sane a motu exhalatio accensa gignit ipsa, aliquando vero ab eo, qui ob frigus compangitur, aere secernitur et expellitur calidum.

Ratio ergo de duabus prior nulla est, concedentibus praesertim universo senatu plebeque Peripatetica, capras, sidera volantia, dracones in media aeris regione, stipulas vero ardentem,
20 cereos, sydera Helenae in infimo ob aeris tum caliditatem, tum frigiditatem generari; cometae vero et si quae alia fiant in suprema, gigni eadem ratione dicemus, non quia ibi sit ignis sphaera, sed quia ibi vel una de tribus, vel duae etiam (si id possit) tres causae accensionis sint, motus scilicet aeris eiusque caliditas, aut
25 etiam frigiditas.

At si non hac de causa introducendus est in naturam rerum ignis ille, inquiet alia illa de causa introducat necesse est, ut scilicet ignis iste nostrarum regionum habeat, quo se ad totum

²⁶ καὶ γὰρ ἐνταῦθα τῶν βίᾳ φερομένων ὁ πλησιάζων ἀὴρ μάλιστα γίγνεται θερμός. καὶ τοῦτ' εὐλόγως συμβαίνει· μάλιστα γὰρ ἢ τοῦ στερεοῦ διακρίνει κίνησις αὐτόν. [ARIST. Mete. 341a.26–28]

²⁷ σημεῖον δ' ἴκανόν ὅτι ὁ ἄνω τόπος οὐκ ἔστι θερμός οὐδ' ἐκπεπωρωμένος καὶ αἱ διαδρομαὶ τῶν ἀστέρων. ἐκεῖ μὲν γὰρ οὐ γίγνονται, κάτω δέ· [ARIST. Mete. 341a.31–34]

²⁸ ὅτε μὲν οὖν ὑπὸ τῆς κινήσεως ἢ ἀναθυμιάσις ἐκκαίεται γεννᾷ αὐτά· ὅτε δὲ ὑπὸ τοῦ διὰ τὴν ψύξιν συνισταμένου ἀέρος ἐκθλίβεται καὶ ἐκκρίνεται τὸ θερμόν, [ARIST. Mete. 341b.35–342a.1]

kretanje može zrak razdvojiti i zapaliti, tako da se često čini da se topi ono što biva pomicano.« O tome je također napisao u 2. knjizi *O nebu*. I u istom 4. <poglavlju> zatim: »Naime ovaj kod nas, onaj zrak koji se približava onome što biva nasilno pomicano, najviše je topao; i to se događa iz dobrog razloga, jer ga pomicanje čvrstog najviše razdvaja.« 5

Ako, dakle, kretanje, također kod nas u nižem predjelu zapaljuje zrak, zbog čega nam je izumio onaj najviši zrak? I iz kojeg se razloga Aristotelu, njemu i njegovima činilo da je zaključivao protiv starih, da nebo nije vatra, niti da je toplo: »Dovoljni su pak znak da gornje mjesto nije toplo niti zapaljeno, također tamo nema padanja zvijezda, nego su prema dolje.« 10

Ja ću zaključiti protiv njegovih da su zvijezde koje se rasipaju i koje nastaju niže, dovoljan znak da nije nužno izmišljati nikakvu sfernu vatru. Kad, kako uči njihov prvak u istom poglavlju: »Ponekad ih rađa isparavanje zapaljeno kretanjem; ponekad pak biva od onog zraka koji se zgušnjava zbog hladnoće razdvojeno i istisnuto kao toplo.« 15

Prethodni razlog od tih dvaju bezvrijedan je, osobito zato jer priznaju sveukupni peripatetički senat i puk da *koze, leteće zvijezde i zmajevi* nastaju u srednjem predjelu zraka, *gorući čepovi* pak, *voštani, zvijezde Helene* u najnižem <predjelu>, kako zbog topline zraka, tako i zbog hladnoće; a za komete, ako neki nastaju u drugom najvišem <predjelu>, reći ćemo da nastaju iz istog razloga, ne zato jer je tamo sfera vatre, nego zato jer su tamo <uzroci zapaljivanja> ili jedan od triju, ili dva ili također (ako bi to moglo biti) tri uzroka zapaljivanja: tj. kretanje zraka, njegova toplina, ili također i hladnoća. 20

A ako ne treba iz tog razloga uvesti u prirodu tu vatru – reći će – zbog onog drugog razloga nužno je da se uvede, tj. da ta vatra naših predjela ima kamo vratiti se k svojoj cjelini, gdje da se 30

suum recipiat, ubi quiescat, nimirum ne misellus ab universitate sua procul et destitutus aut vagari cogatur, aut etiam emori.

In nostratis ergo ignis indagacionem descendamus. Quid igitur dicitur? Ignis nostrasⁱⁱ sursum tendit, ergo ignis sphaera
5 super aerem sita est. Quae est haec argumentatio, ex quo loco seu elencho ducta? Demonstratio certe non est. Si sit elenchus, sit iam actum de ignis sphaera. Sed si de topica sumpta, probabilem, non necessariam hanc sphaeram nobis facit.

Sed ne in ambiguo atque aequivoco versemur, primum quaero,
10 de quo nostrate igne intelligant, nam non uniusmodi habemus. Theophrastus, charissimus Aristoteli discipulus triplicem tradit Platonem ac Timaeum ac forte praeceptorem aliquo loco secutus, ἄνθρακα, φλόγα, φῶς, carbonem, flammam, lucem. Puto Aristotelicos istos nostrates, hoc tertium invito etiam Theophrasto, quem
15 de nomine vix norunt, non recepturos duos priores negare existimo non ausuros. Quid igitur dicent? Carbonem esse vel partem vel speciem sphaeralis ignis? Si negent, iam non duae, sed una est pars ignis. Si affirment, cur ergo carbones ad totum suum, ad genus proprium non ascendunt? Quid ergo fratres [443] gemini
20 uno partu nati, anthrax et flamma, senior etiam anthrax non erit portio ignis, illius flamma erit? Unde haec disparitas? Inquiet sane, quia anthrax gravis est, ideo non ascendit. Quid nos docent modo? Si ignis traditione principis levis est sui natura, quomodo nunc ignem gravem reppererunt? Certe, alterutrum est necessario.
25 Si anthrax ignis est, levis etiam est. Si levis non est, ignis non est. Eligent opinor ignem non esse, interrogo ego: quid est anthrax? Respondebunt, credo, est lignum ignitum.

ⁱⁱ Corr. ex nostra

smiri, da jadna ne bi bila prisiljena daleko od svoje sveukupnosti i napuštena ili lutati ili također umrijeti.

Spustimo se, dakle, na istraživanje naše vatre. Što se, dakle, kaže? Naša vatra teži prema gore, dakle sfera vatre smještena je iznad zraka. Koje je to obrazloženje, iz kojeg mjesta¹⁶ ili elenktičkog¹⁷ dokaza izvedeno? Dokaz sigurno nije. Ako bi bio elenktički dokaz, gotovo bi bilo sa sferom vatre; ali, ako je uzeto iz *Topike*, čini nam tu sferu vjerojatnom a ne nužnom.

Ali da se ne zadržavamo u dvosmislenom i dvoznačnom, prvo pitam o kojoj našoj vatri to podrazumijevaju, jer nemamo jednoversnu. Teofrast, najmiliji Aristotelov učenik prenosi trostruku slijedeći Platona i Timeja, a možda na nekom mjestu i svojeg učitelja: ἄνθραξ, φλόξ, φῶς, ugljen, plamen, svjetlost. Mislim da aristotelovci, ovi naši, ovu treću i protiv volje Teofrasta, kojeg su poznavali samo po imenu, neće prihvatiti, a smatram da se neće usuditi nijekati dvije prethodne. Što će, dakle, reći? Da je ugljen ili dio ili vrsta sferne vatre? Ako bi nijekali, ne postoje više dva, nego jedan dio vatre. Ako bi potvrdili, zašto se ugljeni ne uzdižu k svojoj cjelini, k vlastitom rodu? Dakle, braća blizanci, [443] u jednom porodu rođeni, ugljen i plamen, zašto stariji ugljen neće biti dio vatre, a njegov će plamen biti? Odakle ta nejednakost? Reći će sigurno jer je ugljen težak, zato se ne uzdiže. Što nas sad poučavaju? Ako je vatra, prema iznošenju prvaka <Aristotela>, lagana po svojoj naravi, kako su sada otkrili da je vatra teška? Sigurno jedno od dvojega je po nužnosti. Ako je ugljen vatra, također je lagan. Ako nije lagan, nije vatra. Izabrat će, mislim, da nije vatra; pitam dakle: što je ugljen? Odgovorit će, mislim: drvo je zapaljeno.

¹⁶ locus, τόπος – Petrić misli na Aristotelovu *Topiku*, zbirku pravila za postizanje zacrtanih ciljeva dokazivanja. Takvo argumentiranje ne smjera nužnosti, nego vjerojatnosti.

¹⁷ Elenktičkim dokazom naziva Aristotel onaj dokaz kod kojeg početak dokazivanja nije kod onoga koji dokazuje, nego postupak dokazivanja svojom tezom započinje netko drugi. Elenktički dokaz moguć je i tamo gdje direktni dokaz nije moguć, npr. dokaz principa neproturječnosti može biti samo elenktički, tj. može se dokazati da je nemoguće ili protuslovno prihvatiti da princip neproturječnosti ne važi. Međutim, čini se da Petrić na ovom mjestu pod elenktičkim dokazom podrazumijeva sofistički ili prividni dokaz: ὁ σοφιστικὸς ἔλεγχος.

Esto. Sed ignitum ignine an alia re? Si alia quam igne, quae nam
 ea sit, ostendant? Si non ostendant, audebimus nos affirmare anthra-
 ca ignis partem habere eaque ignitum esse. Pars haec ignis de genere
 illius sphaeralis ignis est, vel non est? Si non sit, nec ignis appellanda
 5 est, nec ipsum lignum dicendum est esse ignitum. Si sit pars ignis,
 naturae eiusdem erit: levis ergo. Cur ergo non ascendit? Detinetur,
 aient, in ligno. Bene est. At a qua viⁱⁱⁱ, naturaline, an vero violenta?
 Si violenta, aliquando solvetur ascendetque. Quando ergo id erit,
 postea quam nulla est memoria proditum ab aetate Aristotelis aut
 10 vetustiore etiam eum umquam solutum ac sursum latum. Ergo
 natura ligno inhaeret. Si natura, quomodo alteram naturam non
 habet, sursum ascendendi? Si utraeque aequae naturae ipsius sunt,
 cur hac numquam utitur, illa semper? Rationem reddant. Si ne-
 queunt, dicemus nos ignem hunc non esse levem ac propterea non
 15 esse congenerem^{iv} illi suo sphaerali, non esse illius totius partem. Si
 idem audeam de flamma dicere ascensumque eius negem, clamor
 Peripati universi me circumsonabit ac obruet. De clamore ergo nos
 surripiamus, quiete ac tranquille, si liceat, philosophemur?

Ascensum flammae examinemus. Magnum insuperabileque
 20 est hoc negotium. Quid igitur dicimus, triplici in loco flammam
 cernimus? In subterraneis, in terrae superficie, in aere atque in
 eius quidem triplici regione, infima, media, suprema. Nullam
 harum Peripatus negabit. Ex eorum doctrina tres hae adductae
 sunt, duae vero priores oculis non caecutientibus offeruntur.

25 Flammae hae eiusdemne cognationis ac generis sunt? Flam-
 mam Aristoteles sic definivit loco iam toties citato, 1. *Meteori*
 capite 4: ἔστι γὰρ ἡ φλόξ πνεύματος ξηροῦ ζέσις²⁹, *Est enim*
flamma spiritus sicci ardor. Spiritus vero iste quid sibi vult aliud,
 quam ut sit vel aer, vel fumus, vel exhalatio. Contendit ipse sui-
 30 que omnes ignes in aere ternos, quaecumque in parte accensos:
 ἀναθυμιάσεις, *exhalationes* esse calidas et siccas. Si fumus ardens
 sit flamma, exhalatio itidem est: ἀναθυμιάσις γὰρ ὁ καπνός³⁰

²⁹ [ARIST. Mete. 341b.21–22]

³⁰ [ARIST. PA 649a.22]

ⁱⁱⁱ Corr. ex in

^{iv} Corr. ex cogenerem

Neka bude. No zapaljeno vatrom ili nekom drugom stvari? Ako nekom drugom a ne vatrom, neka pokažu, koja je to <stvar>? Ako ne bi pokazali, usudit ćemo se tvrditi da ugljen ima dio vatre i da ga je ona zapalila. Taj dio vatre, je li on iz roda one sferne vatre ili nije? Ako ne bi bio, ne smije se zvati vatrom, niti se za samo drvo smije reći da je zapaljeno. Ako bi bio dio vatre, bit će iste prirode, stoga lagan. Zašto se, dakle, ne uzdiže? Reći će, biva zadržan u drvetu. Dobro. Ali kojom silom, prirodnom ili nasilnom? Ako nasilnom, jednom će se osloboditi i uzdignut će se. Kada će to biti, nakon što se nije zadržalo ni u kojem sjećanju, od Aristotelova ili još starijeg vremena, da se on ikada oslobodio i popeo u visinu. Stoga <ta sila> u drvetu je po prirodi. Ako je po prirodi, kako nema drugu prirodu uzdizanja u vis? Ako su obje jednako njegove prirode, zašto se jednom nikada ne služi, drugom uvijek. Neka daju razlog. Ako ne mogu, reći ćemo da ta vatra nije lagana i da zbog toga da nije srodna onoj svojoj sfernoj, da nije dio one cjeline. Ako bih se usudio isto reći o plamenu i ako bih nijekao njegovo uzdizanje, okružiti će me vika cijele peripatetičke škole i zgazit će me. Izvucimo se iz vike, hoćemo li u miru i spokojno, ako bi bilo dopušteno, filozofirati?

Ispitajmo uzdizanje plamena. Velik je i nenadmašan taj posao. Što dakle kažemo, zamjećujemo li plamenove na tri mjesta? U podzemlju, na površini zemlje, u zraku i u njegova tri predjela: najnižem, srednjem, najvišem. Nijedan od tih predjela peripatetička škola neće nijekati. Iz njihova nauka navedena su ova tri¹⁸, a ona dva prva pružaju se očima koje nisu slijepe.

Da li su ti plamenovi istog srodstva i roda? Aristotel je plamen ovako definirao na mjestu već toliko puta navedenom u 1. knjizi *Meteorologije* u 4. poglavlju: ἔστι γὰρ ἡ φλόξ πνεύματος ξηροῦ ζέσις. »Plamen je sjaj suhog daha.« Taj pak *dah* što mu drugo znači, nego da je ili zrak ili dim ili isparavanje. Tvrdi sam i svi njegovi da su vatre u zraku trostruke, <prema tome> u kojem su dijelu <zraka> upaljene, da su ἀναθυμιάσεις, isparavanja – topla i suha. Ako bi gorući dim bio plamen, isto je tako i isparavanje; ἀναθυμιάσις γὰρ ὁ καπνός, »isparavanje je, naime, dim«

¹⁸ Tj. u najnižem, srednjem i najvišem predjelu zraka.

exhalatio enim fumus est, ait 2. De partibus, capite 2, neque hanc nostratrem culinarem flammam ullus umquam dubitet esse fumum accensum, ergo fumus hic et exhalatio et calidus et siccus est.

De subterranea flamma dubium non parvum esse possit alicui non bardo. Autumant enim non aliam ardere posse sub terra materiem quam bitumen, sulphur, quae etiam odore produntur. Istae aut humidae sunt et pinguae, id est aerea, non aliter quam flamma in nostris candelis, cereis, piceis, taedis, talibus aliis atque ita posse dici flamma horum esse ardorem fumi humidi pinguis, non autem spiritus sicci.

Quod si quis Aristotelicorum, ut salvet (hoc enim maximum eorum, ommissa etiam rerum veritate est negotium) Aristotelis definitionem contendat, humidum illum vaporem, qui ex bitumine, sulphure reliquisque pinguibus oritur, ab igne exsiccari, concedam in praesentia (reclamante maximopere Theophrasto) ut, quo res ista deducatur, videamus.

Esto itaque flammae omnes cuiuscumque generis sint, exhalatio seu spiritus calidus et siccus sunt. Ratione caliditatis et siccitatis huius rarae et leves sunt, atque ideo versus coelum moventur, moventur autem partes quaeque ad totum suum. Totum ergo harum partium versus coelum est. Ignis ergo sphaera sub coelo est, hoc validissimum putant argumentum ad ignis sphaeram inducendam in naturam rerum. Hoc eodem non minus, imo validius probabo coelum esse ignem, quia sursum est, eoque tendunt ignis partes ad suum totum coelum, suffragante praesertim argumento meo, visu ipso, qui in coelo multa flammaram millia et genera conspicit, nil tale nobis praebente ignis sphaera sub coelo. Mea enim ratio ex praeceptoris edicto: ἔχει λόγους οἵτινες πρὸς τὴν αἴσθησιν ὁμολογούμενα λέγουσιν³¹ *Habet rationes, quae ad sensum confessa dicunt.* Inferamque hoc edicto contra ipsummet legislatorem suosque omnes, quod ipse contra Parmenidem primo *De ortu* libro intulit:³² [444] *Praetergredientes*

³¹ {Δεύκιππος δ'} ἔχειν {ῥήθη} λόγους οἵτινες πρὸς τὴν αἴσθησιν ὁμολογούμενα λέγοντες [Usp. ARIST. GC 325a.23–24]

³² ὑπερβάντες τὴν αἴσθησιν καὶ παριδόντες αὐτὴν ὡς τῷ λόγῳ δέον ἀκολουθεῖν, [ARIST. GC 325a.13–14]

– kaže u 2. knjizi *O dijelovima <životinja>* u 2. poglavlju. Nitko nikada neće sumnjati da je ovaj naš kuhinjski plamen upaljeni dim, dakle taj dim je i isparavanje, toplo i suho.

O podzemnom plamenu mogao bi ne malo dvojiti netko tko nije tup. Naime, smatraju da se pod zemljom ne može žariti druga tvar, nego zemna smola i sumpor koji se i smradom izdaju. A ti su ili vlažni i masni, tj. zračni, ne drugačije, nego plamen u našim svijećama, voštanim, smolastim, bakljastim, drugim takvima i tako da se može reći da je njihov plamen žar dima vlažnog, masnog, a ne dah suhog.

Ako bi to tko od aristotelovaca da spasi Aristotelovu definiciju (to im je, naime, kad zanemaruju i istinu stvari, najveći posao) tvrdio, da ona vlažna para koja nastaje iz smole, sumpora i ostalih masnoća, biva vatrom isušena, dopustio bih za sada (premda Teofrast ponajviše galami protiv toga) da vidimo kamo ta stvar vodi.

Neka stoga bude, svi plamenovi, ma kojeg roda bili, neka budu isparavanje ili dah topao i suh. Iz razloga ove topline i suhosti rijetki su i lagani i zato se kreću u nebo; a svi pojedini dijelovi kreću se k svojoj cjelini. Cjelina je tih dijelova prema nebu. Dakle, sfera vatre je pod nebom; to smatraju najvaljanijim obrazloženjem da se sferu vatre uvede u prirodu. Tim istim ću <obrazloženjem> ne manje, nego čak valjanije dokazati da je nebo vatra, jer gore i tamo k nebu, svojoj cjelini, teže dijelovi vatre. To osobito podupire moje obrazloženje, sam vid, koji u nebu vidi mnoge tisuće i rodove plamenova i jer nam ništa takvog ne pruža sfera vatre pod nebom. Moj je naime razlog po nalogu učitelja: ἔχει λόγους οἵτινες πρὸς τὴν αἴσθησιν ὁμολογούμενα λέγουσιν, »ima razloge koji govore ono što se slaže s osjetilom«. Reći ću na temelju tog naloga protiv samog nalogodavca i protiv svih njegovih ono što je on sam rekao protiv Parmenida u 1. knjizi *O nastajanju*: [444] »Mimoilazeći osjetilo i ne mareći za njega,

sensum et negligentes ipsum, tamquam oporteat rationem sequi. Quoniam sensum neglexerit ipse et Ocellus putantes oportere dari locum rationi coniugationibus illis qualitatum, quod quidem:³³
 In rationibus sane videntur haec accidere, sed in rebus furori simile est
 5 ita opinari.

Sed promiserant sensibus nostris sphaeram ignis ostensuros ignium sublimium accensione, ascensioneque nostratis ignis eo, nunc rationis argumenta supponunt. Non hoc est profecto principia a sensibus sumere. Neque enim sensu sphaeram illam
 10 igneam aspicimus, neque hanc flammam illius esse partem, quia genita sit in culina nostra, in specubus subterraneis, neque eam umquam illuc ascendere conspeximus. Quae ergo haec est argumentatio? Si hae flammae partes illius essent, illi aliquando haesissent, huc delapsae aliquando essent et apud nos nobis videntibus, attrectantibus, ex lignis nostris, ex materiebus sub terra
 15 genitis, locis tanto intervallo ab illa sphaera, ut aiunt, distantibus. Si pars illius ignis haec flamma esset, necesse est eam toti vel antea adhaesisse, vel adhaesituram aliquando. Non antea, quia gignitur apud nos (ut loquuntur) de novo. Non postea haerebit,
 20 quia dum ascendit, non perdurat nobis videntibus, ut gignitur hic, ita etiam extinguitur, neque ullo eadem manet tempore docente hoc ipsum istarum doctrinarum doctore 2. *Meteoro*, capite 2:³⁴ *Flamma namque propter continuum humidum et siccum, quae transmutantur, gignitur et non nutritur, non enim eadem existens permanet ullum tempus, ut ita dicam.*
 25

Quo igitur pacto, si flamma continue gignitur et non eadem permanet ullo tempore, sed continue corrumpitur, pars sphaerae aut fuit, aut erit? Unde prius oportuit eam descendisse, aliquo tempore in lignis, in bitumine latitavisse, modo inde secerni
 30 atque illuc revolare, quorum omnium prorsus nullum ullo sensu, nec etiam a sensu ducta ratione comprehenditur.

³³ ἐπὶ μὲν τῶν λόγων δοκεῖ ταῦτα συμβαίνειν, ἐπὶ δὲ τῶν πραγμάτων μανία παραπλήσιον εἶναι τὸ δοξάζειν οὕτως. [ARIST.GC 325a.17–19]

³⁴ ἡ μὲν γὰρ φλόξ διὰ συνεχοῦς ὑγροῦ καὶ ξηροῦ μεταβαλλόντων γίγνεται καὶ οὐ τρέφεται (οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ οὕσα διαμένει οὐδένα χρόνον ὡς εἰπεῖν), [ARIST. Mete. 355a.9–11]

kao da treba ići <samo> za razlogom.« Jer su on sam <Aristotel> i Okel zanemarili osjetilo, misleći da onim spajanjima kvaliteta treba dati mjesto razlogu, jer zaista: »U razlozima se uistinu čini da se to događa, no u stvarima tako misliti slično je mahnitosti.«

No obećali su da će našim osjetilima pokazati sferu vatre na temelju gorenja vatri u visini i na temelju uzdizanja naše vatre onamo, a sada podmeću obrazloženja razuma. To doista nije: uzeti počela od osjetilā. Niti, naime, osjetilom zamjećujemo onu vatrenu sferu, niti da je ovaj plamen njezin dio, jer je nastao u našoj kuhinji, u podzemnim špiljama, i nismo vidjeli da se on ikada onamo uzdiže. Koje je to obrazlaganje? Da su ti plamenovi njezini dijelovi, držali bi se jednom nje, jednom bi ovamo k nama pali, dok mi to gledamo, dodirujemo, iz našeg drveća, iz stvari rođenih pod zemljom, na mjestima koja su udaljena, kako kažu, tolikim razmakom od one sfere. Da je taj plamen dio te vatre, nužno je da se on ili prije držao cjeline, ili da će se jednom držati. Nije prije, jer se rađa kod nas (kako kažu) iznova. Neće se držati nje kasnije, jer dok se uzdiže, ne traje; jer mi to vidimo – kako se rađa ovdje, tako se također gasi. I ni u kojem vremenu ne ostaje isti, kako to poučava učitelj tih nauka u 2. knjizi *Meteorologije* u 2. poglavlju: »Plamen, naime, nastaje zbog neprekinutog vlažnog i suhog koji se mijenjaju <jedno u drugo>, ne hrani se, da tako kažem, nikada ne ostaje isti.«

Na koji je, dakle, način – ako plamen kontinuirano nastaje i ni u kojem vremenu ne ostaje isti, nego kontinuirano propada – ili bio dio sfere, ili će biti? Odakle je prije trebalo da on siđe, da se neko vrijeme u drvu, u smoli skriva, onda da se izdvoji odatle i da odleti tamo – od svega toga uopće se ništa ne dohvaća nikojim osjetilom, niti razlogom izvedenim iz osjetila.

Ridebunt arguti dicentque non solum cum negantibus principia, sed neque cum ignorantibus ea esse disputandum. Ignorare me bitumen, ceram, ligna, ex quibus flamma emicat, esse corpora mista ex elementis quatuor, inter quae ignis, qui in corruptione misti illius foras evolat, eumque esse eam flammam, quam videmus.

Si ita rideant me, aiam ego eos in principiis ac vestigiis praeceptoris non stare, longe ab eo abire, inconstantes esse. Flammam enim definivit praeceptor ardorem spiritus sicci, non autem ignem ex mistis secretum. Addam hanc esse illam a praeceptore eorum magnopere damnatam principii petitionem, petunt enim modo sibi concedi eum ignem sphaeralem, qui scilicet sit mistorum elementum, quem ego nego. Nego ego principia, negabunt ipsi mecum colloqui, admonebo ego, ne negent praecepta praeceptoris, utantur eius edictis. Principiorum, quae aut negantur, aut obscura sunt, probationes a prima scientia, a dialectica, etiam a sensu petantur. Sic enim edixit in *Analyticis*, in *Topicis*:³⁵ *Clarum sane est, quod nobis prima inductione cognoscere necesse est. Nam et sensus ita universale ingenerat, et alia multa similia.*

Monstrent ergo nobis in re non abstracta, non universali, sed particulari et sensata, sensu, inductione sphaeralem istum ignem reperiri, mista corpora partem illius habere. Nisi hoc ostendant, vice versa, ridebo equidem, sed in sinu meo, rogaboque: ostendite mihi, obsecro, vos viri admirabiles θαυμαστοιοί, quando concepti estis in utero matris, quando vester Aristoteles, quando pecudes, quando olera vestra generata sunt ex semine, quibus in omnibus dicitis particulam illius ignis esse, quomodo ea istuc descendit? Quo pacto mistionem istorum est ingressa? Hic sane indigetis deo aliquo ἀπὸ μηχανῆς, qui fabulam hanc vestram solvat. Si nec ipsi vos, nec deus iste tragoedorum fautor, serva-

³⁵ δῆλον δὴ ὅτι ἡμῖν τὰ πρῶτα ἐπαγωγῆ γινώσκειν ἀναγκαῖον· καὶ γὰρ ἢ αἰσθησις οὕτω τὸ καθόλου ἐμποιεῖ. [ARIST. APo 100b.3–5]

Smijat će se oštromni i reći će da se ne može raspravljati ne samo s onima koji niječu počela¹⁹, nego niti s onima koji ih ne poznaju; da ja ne znam da su smola, vosak, drvo iz kojih sukne vatra, tijela miješana iz četiriju elemenata, među kojima je vatra koja u propadanju one mješavine izlijeće i da je to onaj plamen koji vidimo. 5

Ako bi me tako ismijavali, rekao bih da oni ne ostaju kod počela i stopa učiteljevih, da daleko od njega odstupaju, da nisu dosljedni. Naime, učitelj je plamen definirao kao žar suhog daha, a ne kao vatru izdvojenu iz miješanog. Dodat ću da je to ono što je njihov učitelj silno osuđivao: <logička pogreška> zahtijevanje počela²⁰. Zahtijevaju čak da im se dozvoli ona sferna vatra, tj. ona koja bi bila element miješanog a koju ja niječem. Niječem ja počela, oni neće htjeti razgovarati sa mnom; upozorit ću ih da ne niječu naloge učitelja, da se služe njegovim propisima. Dokaze počela, koja se ili niječu ili su nejasna, traži prva znanost, dijalektika, a također i osjetilo. Tako je, naime, rekao u *Analitikama*, u *Topici*: »Jasno je da baš prva <počela> moramo spoznavati navođenjem. Naime i osjetilo tako rađa ono opće« – i mnogo drugoga sličnog. 10 15 20

Stoga neka nam osjetilom i navođenjem pokažu u stvari koja nije apstraktna, nije univerzalna, nego partikularna i dostupna osjetilu, da postoji ta sferna vatra, da miješana tijela sadrže njezin dio. Ako to ne bi pokazali, obratno, ja ću se zaista smijati, ali u mojem srcu, i molit ću: pokažite mi, zaklinjem vas muževi koji izazivate divljenje, θαυματοποιοί, kada ste začeti u maternici majke, kada je vaš Aristotel, kada vaša marva, vaše povrće iz sjemena nastalo – u kojim svima kažete da je djelić one vatre – kako je ona onamo sišla? Na koji je način ušla u njihovu mješavinu. Tu uistinu trebate nekog boga ἀπὸ μηχανῆς [sa sprave], da riješi tu vašu priču. Ako ni vi sami, niti taj bog, zaštitnik tragičkih 25 30

¹⁹ Usp. ARIST. Ph. 185a.1–3: ὥσπερ γὰρ καὶ τῷ γεωμέτρῳ οὐκέτι λόγος ἔστι πρὸς τὸν ἀνελόντα τὰς ἀρχάς, ἀλλ' ἦτοι ἑτέρας ἐπιστήμης ἢ πασῶν κοινῆς, οὕτως οὐδὲ τῷ περὶ ἀρχῶν.

²⁰ Tj. pogreška *petitio principii* koja se naziva i *circulus in demonstrando* ili *circulus in probando*. Pogreška se sastoji u tome da se pretpostavlja ili unaprijed zahtijeva, anticipira ono što tek treba dokazati.

tor ostendant, tunc securius ridebo, non eos quidem, sed ignem illum omnia permiscentem, nullibi se ostendentem. Si vero nec descendentem illum ignem, neque hanc flammam ad eum ascendentem demonstraverint, secure et libere, non ignem illum amplius, sed eos ridebo, qui nullis sensibus id commonstrent, nullis inductionibus, nullis demonstrationibus, obstinate tamen, contra sensum, contra eorum principis edicta ac iussa id contendunt. At, inquiet, adhuc flamma ascendit: quis hoc neget?

Negabo equidem ego sensu testimonium praebente. Afferam cometas multos, circulariter motos, prope [445] nullum sursum elatum, sunt tamen in supremo aere accensi, cui proximum ignem illum fingunt. Cur ergo de proximo loco, ad suum totum non sese receperunt? Columnae, lanceae, candelae, titiones, trabes, quas vocant, in aere accensae, cur numquam ascendunt illuc ad suum totum, sed vel transversim, vel deorsum volitant. Caprae vario motu, huc, illuc saliant? Dracones, stipulae, cerei, portae coeli non sursum evolant? Sed in media vel etiam infima aeris regione consumuntur? Fulmina sideraque volantia ad terram praecipitia feruntur? Flamma illa, quae ab hinc paucis annis totam insulam Iaiial in Atlantico concremavit, ab aere descendit, et is ignis, qui item hoc anno Venetorum accendit navale. Quae infortunia sane non evenissent, si flammae sursum ascenderent.

Aliquid argutiarum excogitabunt: eas quae deorsum feruntur, ab aeris frigiditate impediri saepe, ut sursum ferantur: saepe deorsum impelli. At quae exhalatione, calida scilicet et sicca, in calida superna regione accenduntur, nullo ibi frigore prohibentur. Cur ergo ad ignem non evolant? Deinde reddant rationem. Exhalatio calida et sicca, a terra, perterebratis prima et secunda aeris frigidissimis regionibus, ad tertiam usque antequam inflammetur ascendere potest. Cur post inflammatam addito igne,

pjesnika i spasitelj, to ne bi pokazali, tada ću se sigurnije smijati, ne njima, nego onoj vatri koja sve miješa, a nigdje se ne pokazuje. Ako pak ne dokažu da ta vatra silazi, i da se plamen k njoj uzdiže, neću se više sigurno i slobodno smijati toj vatri, nego onima koji to ne pokazuju nikakvim osjetima, nikakvim navođenjima, 5
 nikakvim dokazima, a ipak to tvrde tvrdoglavo, protiv osjetila, protiv propisa i naredbi njihovog prvaka. I reći će: do sada se plamen diže, tko to može nijekati?

Ja ću zaista nijekati, jer osjetilo to posvjedočuje. Navest ću mnoge komete koji se kružno kreću, gotovo [445] nijedan se ne 10
 pomiče prema gore, a zapaljeni su u najvišem zraku, te zamišljaju da mu je najbliža ona vatra. Zašto se, dakle, iz najbližeg mjesta nisu povukli k svojoj cjelini. One koje nazivaju *stupovima, strijelama, svijećama, ugarcima, gredama u zraku*²¹, zapaljene u zraku, 15
 zašto se nikada ne uzdižu onamo k svojoj cjelini, nego lepršaju ili poprijeko ili prema dolje. Zašto *koze* skaču različitim kretanjem ovamo, onamo? *Zmajevi, voštanice, vrata neba*, zašto ne lete gore, nego se potroše u srednjem ili čak najnižem predjelu zraka? Zašto se *munje i zvijezde koje lete* kreću strmoglavo k zemlji. Onaj 20
 plamen koji je prije malo godina spalio cijeli otok *Iaial* u Atlantiku, sišao je iz zraka kao i ona vatra koja je te iste godine zapalila venecijansku luku. Te se nesreće svakako ne bi bile dogodile, da su se plamenovi uspinjali u visinu.

Izmislit će neka lukavstva da one koji se kreću prema dolje često hladnoća zraka prijeći kretati se prema gore, da ih često 25
 potiskuje prema dolje. No one koji se zapaljuju isparavanjem, tj. toplim i suhim u gornjem toplom predjelu, ne prijeći tamo nikakva hladnoća. Zašto, dakle, ne odlete k vatri? Potom bi dali razlog. Isparavanje toplo i suho od zemlje, kad su probijeni prvi i drugi najhladniji predjeli zraka, sve do trećeg, prije nego što 30
 se upali, može se uzdići. Zašto se nakon što se zapalilo <ispara-

²¹ Vatrene stupovi, strijele, svijeće, zmajevi, koze, voštani čepovi, vrata neba nazivi su za različite svjetlosne fenomene na nebu i u zraku, usp. *Meteorologia conscripta a Johanne Garcaeo pastore ecclesiae, Witebergae* 1568; također: Umberto dall' Olmo, Latin terminology relating to aurorae, comets, meteors and novae, *Journal for the History of Astronomy* V. 11, P. 10, 1980.

addita caliditate, siccitate, levitate ascendere non potest? Additis atque auctis ascensionis causis non ascendit absque causis hisce ascendit? Quis hoc monstrum non horrescat? Aut saltem non rideat? Ascendat maxime culinaria flamma, facinaria, aliae ullone
5 umquam tempore ad sphaeralem ignem perveniunt?

Non est hominum memoriae proditum (liceat et nobis quod licuit Aristoteli, coeli aeternitatem ex hac memoria argutari), secure concludemus ergo, quia id non sit memoriae proditum, nullam flammam illuc usque ascendere: nullum ergo ibi esse ignem
10 flammae congenerem, nullum ignis totum. Cur enim natura flammae noverca fuit, reliquis elementorum partibus mater? Si gleba descendat, aut gutta, certe et secure et cito ad totum suum perveniret? Si aeris pars aliquando descendat intra aquam aut terram perruptis etiam montium obicibus ingentibus ad suum
15 totum evolabit, flamma autem maxima potentissimi ignis maxima pars non perfringet tenuissimam aerem, frigiditatem non depellet et ad suum totum ire prohibebitur? Hoc desiderium a natura et minimis et maximis flammis inditum semper frustrabitur? Numquamne suo fine fruetur?

20 Quomodo ergo Aristotelica doctrina docet nullam in natura potentiam esse, quae aliquando ad actum non perveniat: nihil a Deo naturaque rebus inditum, quod frustra sit. At si flamma nulla, vel subterranea, vel superterranea, neque aerea evaserit, aut potuerit, aut possit, aut poterit ad sphaeralem ignem ascendere, nonne omnes fine suo frustrantur? Nonne potentiam habent,
25 qua numquam fruentur? Si haec in natura, si in Aristotelis philosophia absurda atque impossibilia sunt: ea quoque talia sint, unde haec sequuntur necesse est. Ea autem sunt ascensus flammae (non quidem absolutae, ascendunt enim pleraeque), sed hoc
30 addito ut toti igni se coniungant. Ex quo et hic finis frustraneus ascensionis eius negandus et ignis ille sphaericus negandus, nisi aliis aut rationibus aut sensibus commonstretur.

vanje>, pošto je dodana vatra, dodana toplina, suhost, laganost, ne može uzdići? Iako su dodani i povećani uzroci uzdizanja, ne uzdiže se, a bez tih se uzroka uzdiže? Tko se ne bi zgražao nad tom nakazom, ili bar smijao? Uzdizao bi se ponajviše plamen iz kuhinje, iz kovačnice, hoće li drugi ikada u neko vrijeme doći do sferne vatre? 5

Nije ostalo u sjećanju ljudi (neka bude dopušteno i nama ono što je bilo dopušteno Aristotelu: brbljati iz tog sjećanja o vječnosti neba), sigurno ćemo, dakle, zaključiti, jer to nije ostalo u sjećanju, da se nikakav plamen sve do tamo nije uzdigao, da tamo ne postoji nikakva vatra srodna plamenu, nikakva cjelina vatre. Zašto je, naime, priroda bila maćeha plamenu, a ostalim dijelovima elemenata majka? Ako bi silazio grumen zemlje ili kap, hoće li pouzdano, sigurno i brzo doći svojoj cjelini? Ako bi dio zraka jednom sišao u vodu ili zemlju, kad se ruše ogromne stijene planina, odletjet će k svojoj cjelini, a najveći plamen, najveći dio najmoćnije vatre neće probijati najtananiji zrak, neće potjerati hladnoću i bit će spriječen otići k svojoj cjelini? Zar će ta želja od prirode dana i najmanjim i najvećim plamenovima, zauvijek biti uskraćena, nikad neće uživati u svojoj svrsi? 10
15
20

Kako, dakle, Aristotelov nauk poučava da u prirodi ne postoji nikakva mogućnost koja jednom ne dolazi do akta: nema ničega što su Bog ili priroda dali stvarima što bi bilo uzaludno²². Ako pak nijedan plamen, bilo podzeman, bilo nadzeman, niti zračan, nije izašao, ili je mogao ili bi mogao ili će moći uzdići se k sfernoj vatri, neće li svima biti osujećena njihova svrha? Zar imaju mogućnost u kojoj nikada neće uživati? Ako je to u prirodi, ako je u Aristotelovoj filozofiji besmisleno i nemoguće: nužno bi bilo da takvo bude i ono što iz toga slijedi. A to je: uzdizanje plamena (ne zaista potpuno, jer se mnogi uzdižu), nego se to dodaje – da se povežu s cijelom vatrom. Iz toga treba nijekati i tu uskraćenu svrhu njegova uzdizanja i onu sfernu vatru, ako se ne dokaže drugim razlozima ili osjetilima. 25
30

²² Usp. ARIST. Cael. 271a.32–33: μάτην γὰρ ὑπόδημα τοῦτο λέγομεν, οὐ μὴ ἔστιν ὑπόδεσις. Ὁ δὲ θεὸς καὶ ἡ φύσις οὐδὲν μάτην ποιοῦσιν.

Sed cur flamma ascendit? Inquient, da tu rationem: quia, inquam, mater eius exhalatio ascendit, prout quando mater descendit, descendit et ipsa. Et quando illa oblique fertur fertur et haec motu eodem. Hinc esse aiam tam varios flammaram sublimium discursus. Sic enim vos quoque et princeps vester, quando primo *Meteoro* sic scripsit:³⁶ *Utrum sicuti sub lucernis posita exhalatio a superiore flamma accendit lucernam inferiorem.*

Liceat ergo exemplo vestro secure ita argumentari: flamma ascendit, ergo ignis sphaera sursum est. Flamma descendit, ergo ignis sphaera deorsum est. Flamma oblique fertur, ergo ignis sphaera oblique sita est. Cur ergo validius argumentum putatis esse ignis sphaeram sursum esse, flammae nostratis ascensum, quam syderis volantis descensum, quam caprae ardentis obliquam saltationem, ignis sphaeram deorsum esse atque etiam obliquam in medio aere esse? Inquient, quia ascensus ille naturalis est, descensus non naturalis est. Nequaquam id, viri sapientes. Sed si exhalatio syderis a capite inferiore accensa primo esset, stella ascenderet, capra e contraria ferretur obliquitate, si contrario a capite, fumus accenderetur, ita nostras flamma, si fumus primo a superiore parte accenderetur, deorsum ad lignum curreret, quod saepius et sponte et [446] studio nostro fit, dum fumus superiore parte accenditur ut a flammula, flamma ad candelam, ad lignum decurrit, quam rem Aristoteles loco modo allato explicavit.

Accidentalis ergo est flammaram et ascensus et descensus et obliquitas. Non ergo licet ex accidentali ascensu ignis sphaeram sursum esse argumentari. Et si liceat ex ascensu, licebit etiam ex descensu eam esse deorsum, et ex obliquitate esse oblique positam.

³⁶ πότερον ὡσπερ ἡ ὑπὸ τοὺς λύχνους τιθεμένη ἀναθυμίασις ἀπὸ τῆς ἄνωθεν φλογὸς ἄπτει τὸν κάτωθεν λύχνον [ARIST. Mete. 342a.3–5]

No zašto se plamen uzdiže? Reći će: reci ti razlog! Reći ću: zato jer se uzdiže isparavanje, njegova majka, kao <i to>, kad se majka spušta, spušta se i on sam. I kad se ona kreće zakrivljeno i on se kreće istim kretanjem. Reći ću da su odatle tako različita kolebanja plamenova u visini. Tako naime i vi <kažete> i vaš 5
prvak kad je u 1. knjizi *Meteorologije* napisao ovako: »<dvojio bi netko²³> da li kao što isparavanje nakupljeno pod svjetiljkama od gornjeg plamena zapaljuje nižu svjetiljku.«

Neka bude dopušteno po vašem primjeru bezbrižno ovako obrazlagati: plamen se uzdiže, dakle sfera vatre je gore. Plamen 10
se spušta, dakle sfera vatre je dolje. Plamen se kreće zakrivljeno, dakle sfera vatre smještena je zakrivljeno. Zašto, dakle, mislite da je uzdizanje našeg plamena valjanije obrazloženje, da je sfera vatre gore, nego što je silazak *leteće zvijezde*, zakrivljeno poskaki-
vanje *žareće koze*, da je sfera vatre dolje i da je također zakrivljeno 15
u sredini zraka. Reći će: jer je to uzdizanje prirodno, a silazak nije prirodan. Nipošto to, mudri muževi. Nego, ako bi isparavanje zvijezda bilo upaljeno prvo od nižeg kraja, *zvijezda* bi se uspinjala, *koza* bi se naprotiv kretala zakrivljeno; ako <bi bilo upaljeno>
od suprotnog kraja, upalio bi se dim. Tako naš plamen, ako bi 20
se dim prvo bio zapalio od gornjeg dijela, jurio bi prema dolje k drvu, što češće biva i samo po sebi i našim nastojanjem, [446] kad se dim zapaljuje u gornjem dijelu, kao što od plamička, plamen juri na svijeću, i na drvo. Tu stvar objasnio je Aristotel na mjestu
upravo navedenom²⁴. 25

Akcidentalno je, dakle, i uzdizanje i silazak i zakrivljenost plamenova. Stoga nije dopušteno akcidentalnim uzdizanjem obrazlagati da se sfera vatre nalazi gore. A ako bi bilo dopušteno <obrazlagati> uzdizanjem, bit će dopušteno također i silaskom – da je ona dolje, i zakrivljenošću – da je postavljena zakrivljeno. 30

²³ Umetak <dvojio bi netko> očit je iz onog što prethodi Petrićevom navodu: Usp. ARIST. Mete. 342a.3–5: ἀπορήσειε γὰρ ἂν τις πότερον ὥσπερ ἢ ὑπὸ τοὺς λύχνους τιθεμένη ἀναθυμίασις ἀπὸ τῆς ἄνωθεν φλογὸς ἄπτει τὸν κάτωθεν λύχνον.

²⁴ Usp. ARIST. Mete. 342a 3–5.

Sed etiam instabunt. Quid igitur fumus, exhalatio, mater flammae nonne ascendit? Si concedam, quid concludetur? Hoc scilicet fumus ascendit, ergo fumi sphaera sursum est. Placetne conclusio haec? Quid ni placeat illis, quandoquidem fumus nil
5 aliud est, inquier, quam ignis.

Duos ignes ex Theophrasto antea non recusarunt, anthraca et flammam, tertium lumen reiecerunt, nunc ipsi tertium addunt melioris notae, tenebricosum. Cur id? Nempe quod sit ignis non actu, sed potentia: at vestis mea potentia est ignis, ergo vestis
10 mea est ignis. Aient potentia proxima, ut elenchum fugiant, aiam ego, pulvis pyrius potentia proximior est ignis: ergo hic quartus est ignis, bitumen citius, oleum item citius quam fumus humidi ligni accenditur, ergo bitumen et oleum quintus et sextus iam sunt ignis, ergo horum etiam sphaerae alicubi sunt. Fumus
15 vero in aerem ascendit, quotidie nec semper accenditur. Ergo aer potius fumus est quam ignis; nam etiam si in aere accendatur, in aere quoque extinguitur. Ex fumi ergo ascensu recte concludemus fumi sphaeram in aere esse, non autem ignis sphaeram supra aerem esse.

Tot ergo sensus testimoniis, tot rationibus a sensu ductis, tot Aristotelicis edictis, tot absurditatibus impossibilitatibus reiiciatur e natura rerum, ignis ista sphaera chimerica quidem longe magis quam sit materia illa prima, quam sit privatio pro
20 rerum principio constituta. Nam praeter tot rationes ociosa, tam nobilem tantamque regionem occuparet. Nihil enim in universo operabitur, frustra ibi circumvoletur, ac praeter naturam. Id vero non est in Aristotelica philosophia, non in alia ulla meliore concedendum.
25

Etenim quid aiemus eam sphaeram vel elementum totius mundi esse, vel corpus frustraneum esse omnino? Istiusmodi esse nemo Peripateticorum, nemo hominum concedet. Elementum ergo esto. Et si elementum sit, et compositionis universi et
30 mitionis inferiorum elementum necesse est esse. Nam et tria reliqua talia sunt, ex Peripati philosophia et ex elementi definitione

Ali također će ustrajati. Zar se, dakle, dim, isparavanje, majka plamena ne uzdiže? Ako dozvolim, što će se zaključiti? Ovo: dim se uzdiže, dakle sfera dima je gore. Sviđa li se ta konkluzija? Zašto se njima ne bi sviđala, kad dim nije ništa drugo, reći će, nego vatra. 5

Dvije vatre po Teofrastu prije nisu odbacili, ugljen i plamen, treću – svjetlo odbacili su; sada sami dodaju treće s boljom oznakom: mračno. Zašto to? Naime zato, jer <dim> nije vatra aktualno, nego u mogućnosti. A moja odjeća u mogućnosti je vatra, dakle, moja odjeća je vatra. Reći će <dim je u mogućnosti vatra> 10 po najbližoj mogućnosti, zato da izbjegnu prividni dokaz.²⁵ Reći ću ja: barut je po bližoj mogućnosti vatra, dakle, on je četvrta vatra. Smola se brže, ulje još brže zapaljuje nego dim vlažnog drva; stoga smola i ulje već su peta i šesta vatra – dakle i njihove su sfere također negdje. Dim se pak uzdiže u zrak, a ne zapaljuje se 15 svakodnevno niti uvijek. Dakle, dim je prije zrak nego vatra. Ako bi se i upalio u zraku, u zraku se također gasi. Dakle, po uzdizanju dima ispravno ćemo zaključiti, da je sfera dima u zraku, a ne da je sfera vatre iznad zraka.

Stoga zbog tolikih svjedočanstava osjetila, tolikih razloga 20 izvedenih iz osjetila, tolikih Aristotelovih propisa, tolikih besmislenosti i nemogućnosti neka se odbaci iz prirode stvari ta himerička sfera vatre koja je to doista više nego što je <himerička> ona prva materija, nego što je to <himerička> lišenost, uspostavljena kao počelo stvari. Naime, osim tolikih razloga dokono bi 25 zauzimala tako plemenit i tako velik predio, jer ništa neće raditi u sveukupnosti, uzalud će tamo letjeti u krugu i mimo prirode. To se pak ne smije dozvoliti niti u Aristotelovoj filozofiji, niti u ijednoj boljoj.

No, što ćemo reći, da je ona sfera ili element cijeloga svijeta, 30 ili da je uopće uzaludno tijelo? Da je takva nitko od peripatetičara, nitko od ljudi neće dozvoliti. Neka, dakle, bude element. Ako je element, nužno je element sastava sveukupnosti i miješanja nižih <stvari>. Naime, i tri ostala <elementa> takva su po filozofiji peripatetičke škole i po definiciji elementa to joj pripada: postoji 35

²⁵ elenchos – usp. str. 411. bilj. 17.

id ei competit: inexistit enim utrique et indivisibile est in specie, tum etiam quia ab Aristotele et a reliquo Peripato elementi nomine semper est vocitatum et inter quatuor mundi inferioris numeratum.

5 Si dicant compositionum^v elementum esse, rogabo: cur Aristoteles, eo argumento ab antiquorum autoritate ducto, supra a nobis allato, in illis verbis:³⁷ *Omnes enim et qui simplicia corpora elementa faciunt, alii unum, alii duo, alii tria, alii quatuor* – non conclusit quatuor et non quinque esse elementa, quae sensibus obvia
10 sunt, quae cernuntur ac attrectantur omnia fere: coelum, aerem, aquam, terram. Quae ratio coegit eum, ut 5. ignem sphaeralem poneret, intactilem, invisibilem? Cui enim usui ibi erit?

Ad mundi compositionem – aient. Aio ego, quatuor tantum sufficere ratione Timaeica, ratione Platonica, inter duo extrema
15 solida, non uno sed duobus mediis opus esse, inter ignem id est, coelum et terram, extrema scilicet duo, aerem et aquam, optimo ac solidissimo vinculo interponi. Ratione eadem Aristotelica, uno contrario in natura posito ponitur et alterum, data terra, quam conspicimus uno contrario, ponitur alterum contrarium – coe-
20 lum, quem conspicimus: ergo intermedia duo sufficiunt arctissimo extremorum vinculo: aer et aqua. Cur ergo tertium medium imaginarium ponitur nullo sensu testatum? Nullis rationibus veris, a sensibus ductis comprobatum? Alioquin contra rationem suam ostendat hanc necessitatem. Cur ergo, sine necessitate, sine
25 ratione, sine sensu contra sensum universorum hominum, con-

³⁷ Ἀπαντες γὰρ <καὶ> οἱ τὰ ἀπλᾶ σώματα στοιχεῖα ποιῶντες οἱ μὲν ἓν, οἱ δὲ δύο, οἱ δὲ τρία, οἱ δὲ τέτταρα [ARIST. GC 330b.7–9]

^v Corr. ex compositionem

u jednom i drugom <u sastavu sveukupnosti i u miješanju nižih stvari> i nedjeljiva je s obzirom na vrstu; također i zato jer ju Aristotel i ostala peripatetička škola uvijek naziva imenom elementa i ubraja između četiri <elementa> nižeg svijeta.

Ako bi rekli da je element sastavā, pitat ću, zašto Aristotel 5
onim obrazloženjem izvedenim iz autoriteta starih, koje smo
gore naveli ovim riječima: »Svi, naime, i oni koji jednostavna tije-
la čine elementima, jedni jedan, drugi dva, treći tri, četvrti četiri.«
– nije zaključio da ima četiri, a ne pet elemenata, koji su dostupni
osjetilima, koji se razabiru i svi se zamjećuju: nebo, zrak, voda, 10
zemlja. Koji ga je razlog prisilio da postavi petu sfernu vatru,
koja se ne može dotaknuti, koja je nevidljiva? Čemu će tamo ko-
ristiti?

Reći će: za sastav svijeta. Ja kažem da je dovoljno samo četiri,
na temelju Timejeva razloga, na temelju Platonova²⁶ razloga: iz- 15
među dviju čvrstih krajnosti nije potrebno da se najboljom i naj-
čvršćom vezom umetne jedno nego dva u sredini, između vatre,
tj. neba i zemlje dvije krajnosti: zrak i voda. Iz istog Aristotelova
razloga: kad je postavljeno u prirodi jedno kontrarno, postavlja
se i drugo²⁷. Kad je dana zemlja koju vidimo kao jedno kontrar- 20
no, postavlja se drugo kontrarno, nebo koje <također> vidimo;
dakle, dva srednja su dovoljna za najčvršću vezu krajnosti: zrak
i voda. Zašto se, dakle, postavlja treće u sredini, imaginarno, ne-
utvrđeno nikojim osjetilom, nepotvrđeno nikojim istinitim razlo-
zima izvedenim iz osjetila? Inače neka pokaže tu nužnost protiv 25
svojeg razloga. Zašto se, dakle, bez nužnosti, bez razloga, bez

²⁶ Usp. PLAT, Tim 32.a.7–b.8: εἰ μὲν οὖν ἐπίπεδον μὲν, βάθος δὲ μηδὲν ἔχον ἔδει γίνεσθαι τὸ τοῦ παντὸς σῶμα, μία μεσότης ἂν ἐξήρκει τὰ τε μεθ' αὐτῆς συνδεῖν καὶ ἑαυτήν, νῦν δὲ στερεοσειδῆ γὰρ αὐτὸν προσήκειν εἶναι, τὰ δὲ στερεὰ μία μὲν οὐδέποτε, δύο δὲ αἰεὶ μεσότητες συναρμόττουσιν· οὕτω δὲ πυρὸς τε καὶ γῆς ὕδωρ ἀέρα τε ὁ θεὸς ἐν μέσῳ θείει, καὶ πρὸς ἄλληλα καθ' ὅσον ἦν δυνατὸν ἀνά τὸν αὐτὸν λόγον ἀπεργασάμενος, ὅτιπερ πῦρ πρὸς ἀέρα, τοῦτο ἀέρα πρὸς ὕδωρ, καὶ ὅτι αἴρ πρὸς ὕδωρ, ὕδωρ πρὸς γῆν, συνέδησεν καὶ συνεστήσατο οὐρανὸν ὄρατὸν καὶ ἀπτόν.

²⁷ Usp. ARIST. Cael. 286a.23

tra rationem propriam, contra leges, contra edicta propria entia multiplicantur?

Quatuor ergo sunt et non quinque universi huius compositionis elementa. Quatuor enim satis superque sunt. Coelum luminis et calore manifestis pater est omnis generationis. Aer vehiculum eorundem atque instrumentum est. Aqua et terra mater. Ignis ille neque manifestis, neque occultis qualitatibus usui est generationi, non vehiculo, non instrumento, non denique matre. Quid ergo ibi frustratorius residet? Ut scilicet nobis magna negotia praebeat delirantibus salvare, quomodo illi motus in circuitum raptu lunaris orbis conveniat, non natura, non praeter naturam, sed quodam praeter haec secundum naturam, quem acuties Simpliciana reperit, ut posterorum ingenia torqueret contra Aristotelis praescripta, qui nullos praeter duos reperit in elementis motus: naturalem vel [447] violentum.

Facessat ergo de eo loco, hoc quidem merito, quod non sit compositionis universi elementum. Facessat etiam secundo illo, quod non sit mixtionis elementum. Nam si mixtionis elementum esse vellet, oporteret eum mixtum ingredi. Sic enim elementum definiebatur? Elementum dicitur, ex quo primo inexistente com-

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

osjetila, protiv mišljenja svih ljudi, protiv svog vlastitog razloga, protiv zakonā, protiv vlastitih propisa umnažaju bića?²⁸

Neka bude četiri elementa sastava ove sveukupnosti, a ne pet. Četiri je dosta i previše. Nebo je, jer su svjetlo i toplina oči-
ti, otac sveg rađanja. Zrak je njihov prenositelj i oruđe. Voda i
zemlja su majka. Ona vatra niti je po očitim, niti po skrivenim
kvalitetama na korist rađanju, niti kao prenositelj, niti kao oru-
đe, niti konačno kao majka. Zašto tamo uzaludno boravi, tj. da
nama zadaje velike poslove da mahnito spašavamo na koji joj na-
čin otmicom Mjesečevog kruga²⁹ odgovara kretanje u kruženju,
<kretanje> ni prema prirodi, ni mimo prirode, nego je na neki
način ono mimo <prirode> ono u skladu s prirodom³⁰, koje je
pronašla Simplicijeva domišljatost, da bi mučila umove kasnijih,
protiv Aristotelovih uputa, koji je u elementima pronašao samo
dva kretanja: prirodno i nasilno. [447]

Neka se, dakle, makne s tog mjesta doista zbog te krivnje, jer
nije element sastava sveukupnosti. Neka se također makne zbog
one druge <krivnje>, jer nije element miješanja; naime da hoće
<sferna vatra> biti element miješanja, trebala bi ući u tu mješavi-
nu. Zar se tako definirao element? *Elementom se naziva ono iz čega*

²⁸ Propis glasi: »Entia non sunt multiplicanda praeter necessitatem [ili] sine necessitate« – a navodi se kao Ockhamova britva. Godine 1645. formulirao ga je Johannes Clauberg (1622–1665). U obliku »non sunt multiplicanda entia sine necessitate« izložio ga je 1639. Johannes Poncius.

²⁹ Usp. SIMPLICIUS, in Cael. 7.37.17–22: ὅτι οὐτε ἄνω δύναται κινεῖσθαι τὸ ὑπέκκαυμα ἀπτόμενον τῆς σεληνιακῆς σφαίρας οὔτε κάτω κατὰ φύσιν. δῆλον δέ, ὅτι τοῦ ὅλου ὑπὸ τοῦ οὐρανοῦ κύκλῳ κινουμένον μέρη φησὶν αὐτοῦ τὰ μὲν ἄνω, τὰ δὲ κάτω κινεῖσθαι, ὡς δηλοῖ ἢ ὑπ' αὐτοῦ πρότερον ἐκτεθεῖσα τοῦ Ἀλεξάνδρου ῥῆσις: οὔτε γὰρ ἀπλῶς, φησί, κινεῖται κύκλῳ τήνδε τὴν κίνησιν τό τε πῦρ καὶ ὁ ἀήρ, οὔτε ἐπ' εὐθείας, ἀλλὰ μικτήν· Usp. također: SIMPLICIUS, in Cael. 7.42.22–24: εἴρηται δὲ πρότερον πολλάκις, ὅτι οὐκ ἔστι τοῦ ὑπέκκαυματος ἴδιος ἢ κύκλῳ κίνησις, ἀλλ' ὑπὲρ φύσιν αὐτὴν κινεῖται τὴν ἑαυτοῦ τῷ οὐρανῷ συμφερόμενον·

³⁰ Usp. SIMPLICIUS, in Cael. 7.37.17–7.38.2. Simplicijevi termini su sljedeći: κατὰ φύσιν, παρὰ φύσιν, ὑπὲρ φύσιν. Petrićev termin *natura* prijevod je od φύσει, *praeter naturam* od παρὰ φύσιν, a *secundum naturam* od ὑπὲρ φύσιν. Simplicijev termin: ὑπὲρ φύσιν Petrić uopće ne navodi.

ponitur. Opus ergo est, ut mistum ingrediatur, ita ut caeteris
inexistentibus uniatur. Est enim mistio, ait magister, *unio alte-*
ratorum. Unire autem nequit, nisi appropinquet primo, deinde
contingat, tangendo agat et patiatur, agendo et patiando altere-
5 tur, alteratum aliis uniatur. Hoc enim est dogma principis primo
De ortu.

Necesse est ergo, si propinquare huc vult, loco moveatur, de
sphaera sua digrediatur, ad miscenda descendat, miscenda au-
tem omnia in terra et aqua sunt ex praeceptoris traditionibus:
10 in aere non nisi imperfecta, in coelo nulla. Aer autem et aqua et
terra infra ignem illum collocantur. Descendat ergo necesse est
ignis ille, si cum reliquis misceri vult. Quomodo ergo descen-
dit? Vimne suae naturae sibi ipsi infert? Natura sua sursum, ait
Aristoteles, movetur. Quo ergo modo ad misionem inferorum
15 horum movebitur? Naturane an vi coactus? Neque enim alio ullo
motu quidquam movetur, nisi quis novus nobis Simplicius affin-
gat illud *secundum naturam*.

Concedamus in praesentia istud figmentum. Et rogemus
effectorem, spontene sua id agat ignis an alterius impulsu? Si
20 sponte propria, tum dabitur igni consilium, electio, ratio, anima.
Quae tamen omnia elementis omnibus magister denegavit. Im-
pulsu ergo alterius. An vi naturae providentis? An ratione atque
impetu coeli? Asseruit Simplicius aliique Aristotelici rotationem
coelestem secum rapere et ignis sphaeram et aeris partem, quae
25 altissimis montibus supereminet, atque in gyrum agere eumque
motum secundum naturam vocavere non concedente ac recla-
mante praeceptore, qui 3. *De coelo* sic scripsit:³⁸ *Etsi multi sint*
praeter naturam secundum naturam unus, secundum naturam enim
simpliciter, praeter naturam vero habet multos unumquodque. Qui-
30 bus verbis sane Simplicii figmentum uti abortum reiicietur, idem

³⁸ καὶ εἰ πολλαὶ αἱ παρὰ φύσιν, τὴν κατὰ φύσιν μίαν· κατὰ φύσιν
μὲν γὰρ ἀπλῶς, παρὰ φύσιν δ' ἔχει πολλὰς ἕκαστον. [ARIST. Cael.
300a.25–27]

se prvog u-postojećeg <nešto> sastavlja³¹; treba, dakle, ući u mješavinu tako da se sjedini s ostalim u-postojećim. Mješavina je, kaže učitelj, ujedinjavanje promjenljivog³²; a može ujedinjavati samo tako da ga prvo približi, zatim dodirne, dotičući ono djeluje i trpi, djelujući i trpeći mijenja se, a promijenjeno ujedinjuje se s drugima. To je nauk <njihova> prvaka u 1. knjizi *O nastanku*. 5

Nužno je, dakle, ako se želi ovamo približiti, da se pokrene s mjesta, siđe sa svoje sfere, da se spusti k onome što treba pomiješati; a sve ono što treba pomiješati na zemlji je i u vodi, po predanju učitelja; u zraku je samo nesavršeno <ono što treba pomiješati>, u nebu nikakvo; zrak, voda i zemlja smješteni su ispod one vatre, nužno je, dakle, da ta vatra siđe, ako se želi miješati s ostalima. A kako silazi? Da li vrši nasilje nad svojom prirodom, sama nad sobom? Po svojoj prirodi, kaže Aristotel, kreće se prema gore. Na koji će se, dakle, način kretati da bi se ono donje miješalo? Po naravi ili silom prisiljena? Ništa se, naime, ne kreće nijednim drugim kretanjem, osim ako nam neki novi Simplicije ne izmisli ono: *u skladu s prirodom*. 10 15

Priznajmo za sada tu izmišljotinu i pitajmo tvorca, da li vatra to čini svojevolumno ili poticajem nekog drugog? Ako sama vlastitom voljom, tada će vatri biti dano promišljanje, izbor, razbor, duša. Sve to je učitelj poricao svim elementima. Dakle, poticajem drugoga. Da li silom prirode koja predviđa, da li razborom i poticajem neba? Tvrдио je Simplicije i drugi aristotelovci da nebesko kruženje sa sobom povlači i sferu vatre i dio zraka koji je iznad najviših planina i da ih vrti u krug. To su kretanje zvali *u skladu s prirodom*, premda to ne dopušta i suprotstavlja se učitelju koji je u 3. knjizi *O nebu* ovako napisao: »Prenmda su mnoga <kretanja> mimo prirode, u skladu s prirodom je jedno. Naime u skladu s prirodom je jednostavno <kretanje>, mimo prirode pak svako <pokretljivo> ima u sebi mnoga <kretanja>.« Ovim će se riječima uistinu odbaciti Simplicijeva izmišljotina kao poba- 20 25 30

³¹ Nema grčkog i nije pisano kao citat, ali jest citat. Usp. ARIST. *Metaph* 1014a.26–27: Στοιχείον λέγεται ἐξ οὗ σύγκειται πρῶτου ἐνυπάρχοντος ἀδιαϊρέτου.

³² Usp. ARIST. *GC* 328b.22: ἡ δὲ μίξις τῶν μικτῶν ἀλλοιωθέντων ἐνωσις.

enim praeceptori suo est φύσει καὶ κατὰ φύσιν, *natura et secundum naturam*. Atque hunc esse unicum unicuique elemento motum. Igni vero is idem praeceptor deputavit motum a medio sursum. Non est ergo motus raptus secundum naturam.

5 Idem enim esset cum eo, qui φύσει, *natura* est, et idem cum recto. De numero ergo eorum est, qui sunt παρὰ φύσιν, *praeter naturam*.

Sed utamur largitate. Condonemus Simplicio caeterisque ignem illum duos habere motus: secundum naturam et natura, 10 rectum a medio a seipso, circularem a coelo. Tertium vero istum ad medium, quo in mistionem nostratium rerum descendit, quo nomine quave praerogativa dignabimur? Si dicamus eum φύσει, *natura* et κατὰ φύσιν, *secundum naturam* esse, Aristotelicis sentiis rem contrariam dicemus, qui unicum simplicibus corpo- 15 ribus motum tribuit. Et nos iam ternos damus. Et praeter hoc etiam duos alterum alteri contrarios, priorem a medio et hunc ad medium.

Si dicamus eum non a natura propria pelli, tunc fatebimur violentum esse. Quod Aristoteles fatetur 1. *Meteoro*:³⁹ *Eo quod circumdans ignis aerem rarefacere motu saepe et ferri deorsum violenter.* 20 At rogabo ego, ut primo modum commonstret, quo motus circularis coeli rectum possit causare motum? Donec id non ostendatur, nequaquam ei fidem habebo. Si quo id modo ostendant, rogabimus an totam ignis sphaeram rotatio illa detrudat an vero 25 partes ipsius.

Totam non puto ausuros dicere, partes audebunt, id enim etiam praeceptor in negotio caloris hoc generati autumavit. Tunc rogare non cessabo, quas partes ea rotatio detrudat maximasne vel minimas? Proximiores rotationi an vero remotas? Et cur potius 30 hasce quam illas, cum omnes similes sint omnino, unius ponderis, unius qualitatis. Si detrusionem istam partium coelo non dent, sed Naturae providenti, intelligentiae, ut vocant, non erranti, uti rerum mistioni ac generationi sit provisum, tunc

³⁹ διὰ {τὸ} τὸ περιέχον πῦρ τὸν ἀέρα διαρραίνεσθαι τῇ κινήσει πολλάκις καὶ φέρεσθαι βίᾳ κάτω. [ARIST. Mete. 341a.30–31]

čaj. Isto je, naime, njegovom učitelju φύσει καὶ κατὰ φύσιν – *po prirodi i u skladu s prirodom* – i da je to svakom elementu jedino kretanje. Vatri je pak taj isti učitelj dodijelio kretanje od središta prema gore. Nije, dakle, oteto kretanje³³ *u skladu s prirodom*. Isto bi bilo s onim koji je φύσει – *po prirodi i isto s pravocrtnim*. Stoga <oteto kretanje> pripada broju onih <kretanja> koja su παρὰ φύσιν – *mimo prirode*. 5

No poslužimo se širokogrudnošću. Dopustimo Simpliciju i ostalima da ta vatra ima dva kretanja: *u skladu s prirodom i po prirodi*; pravocrtno *od središta* – *po sebi i kružno* – *po nebu*. Treće pak <kretanje>, ono *k središtu* kojim silazi k miješanju naših stvari, kojim ćemo imenom i kojom oznakom udostojati? Ako bismo rekli da je ono <kretanje> φύσει – *po prirodi i κατὰ φύσιν* – *u skladu s prirodom*, reći ćemo stvar suprotnu Aristotelovim mislima koji je jednostavnim tijelima pripisao jedno jedino kretanje. A mi već dajemo tri, a osim toga, također dva <kretanja> jedno drugome kontrarno; prvo od središta i ovo prema središtu. 10 15

Ako bismo rekli da ga ne tjera vlastita priroda, tada ćemo priznati da je nasilno. To Aristotel priznaje u 1. knjizi *Meteorologije*: »Zbog toga što vatra koja okružuje često prorjeđuje zrak kretanjem, i na silu biva nošena prema dolje.³⁴« A ja ću pitati da prvo pokažu način na koji kružno kretanje neba može uzrokovati pravocrtno kretanje. Dok se to ne pokaže, nikada u to neću povjerovati. Ako to na neki način pokažu, pitat ćemo, da li to kruženje pomiče cijelu sferu vatre, ili pak njezine dijelove. 20 25

Ne mislim da će se usuditi reći – cijelu, dijelove – to će se usuditi. To je, naime, također učitelj mislio u raspravi o toplini da se događa. Tada neću prestati pitati, koje je dijelove to kruženje pomaklo, da li najveće ili najmanje, one koji su bliži kruženju ili one koji su udaljeni? I zašto radije ove nego one – kad su svi sasvim slični, jedne težine, jedne kvalitete? Ako ne bi dali to pomicanje dijelova nebu, nego prirodi koja provida, koju zovu inteligencijom koja ne luta, da se brine za miješanje stvari i za nastajanje, 30

³³ Usp. SIMPLICIUS, in Cael. 7.37.17–18: τὸ ὑπέκκαυμα ἀπτόμενον τῆς σεληνιακῆς σφαίρας

³⁴ Prevedeno s grčkog.

quaeram, ut opinionem hanc Aristotelicam esse mihi ostendant. Si id nequeant (ut mihi persuadeo eos non posse), clare asseram eorum id commentum esse, de praeceptoris via digressos, attamen admittendos siquid verae rei asserant.

5   Esto, natura, intelligentia non errans ab ignis sphaera partes
vel particulas, quas libuerit avellat, descendere faciat, ut mistio
fiat atque inde generatio. Dubio procul si ad terram descende-
rint, partes istae per aerem medium necesse est pertransisse. Non
negabunt, opinor.^{vi} [448] Tum rogo, quomodo transierint tanto
10   intervallo vi atque contra naturam propriam? Contra aeris tanti
vim, tantillae ipsae? Contra praeceptum praeceptoris, qui ignem
ibi locavit, hac conditione ac lege scripta 4. *De coelo*:⁴⁰ *Sicuti nec*
terra sursum, nec ignis deorsum it subtracto etiam aere. Quod si ve-
rum est, nullo modo descendit vel ipse vel ipsius ullae partes, si
15   congeneres toti sint. Et si descendunt, maximam vim patiuntur.
Integer tamen tanto spacio perdurat, nec enim ignis iam esset, si
corrumperetur.

Quomodo ab aere ea regione frigidissimus asseritur, non
corrumpitur? Cum ignem nostratem videamus et maximum et
20   minimum in aere a nobis haud procul prorsus extingui, ipse vero
et calidus et siccus pusillus a tam frigido, a tam humido, a tam
magno corpore, contraria omnia perfringens ad nos usque, imo
etiam sub terram, sub aquam ipsam penetrat illaesus.

Si asserant intelligentiam non errantem eum tueri et incor-
ruptum conservare, rogabo cur eadem mater intelligentia non
25   miseretur totius nostratis ignis? Qui perpetuis temporibus obe-
diens legibus ab ea sibi datis omnibus nititur viribus, ut ad to-
tum suum ascendat: numquam tamen illi vel semel datum, ut
eo posset se recipere, ut ibi conservaretur, cum in aere omnino
30   cogatur emori. Cum tamen illi intelligentiae facilius negotium
futurum esset, nostrati per aerem viam aperire, naturae vi ascen-
denti quam sphaerali illi contra naturam descendenti.

⁴⁰ Ὅσπερ δὲ οὐδ' ἡ γῆ ἄνω, οὐδὲ τὸ πῦρ κάτω εἶσιν ὑφαιγουμένου τοῦ ἀέρος. [ARIST. Cael. 312b.14–15]

^{vi} Del. Non negabunt opinor.

tada ću tražiti da mi pokažu da je to Aristotelova misao. Ako to ne bi mogli (kao što sam uvjeren da to ne mogu) jasno ću tvrditi da je to njihova zamisao, da su sašli s učiteljeva puta; ipak da im treba biti dopušteno, ako iznesu nešto istinito.

Neka bude, priroda, inteligencija koja ne luta neka trga od sfere vatre dijelove ili djeliće koje bude htjela, neka čini da oni silaze, da nastane miješanje i odatle nastajanje. Bez sumnje, ako su sišli na zemlju, nužno je da su ti dijelovi prošli kroz sredinu zraka. Neće nijekati, mislim.³⁵ [448] Tada pitam, kako su prošli kroz toliku udaljenost, na silu i protiv vlastite prirode? Protiv sile tolikog zraka, ti <djelići vatre> tako maleni? Protiv naloga učitelja koji je ondje smjestio vatru, napisavši taj uvjet i zakon u 4. knjizi *O nebu*: »Kao što ni zemlja ne ide prema gore, niti vatra ne ide prema dolje kad se zrak povlači.« Ako je to istinito, ni na koji način ne silazi niti ona sama, niti ikoji njezini dijelovi ako su svi istorodni. I ako silaze, trpe najveću silu. Ipak cijela <vatra> traje na tolikom prostoru, jer ne bi bila više vatra, ako bi propadala.

Kako ne propada od zraka? Kad u onom predjelu za koji se tvrdi da je najhladniji, vidimo da se naša vatra i najveća i najmanja potpuno gasi u zraku nedaleko od nas. Ona sama <vatra>, i topla i suha, sasvim mala – od tako hladnog, tako vlažnog, tako velikog tijela – probijajući sve kontrarno, neozlijeđena prodire sve do nas, čak i pod zemlju i pod samu vodu.

Ako bi tvrdili da ju inteligencija koja ne luta, štiti i nepropalu čuva, pitat ću zašto se ista majka inteligencija ne smiluje cijeloj našoj vatri? Ona u vječnim vremenima, pokorna zakonima koje joj je dala, <svim> silama nastoji se uzdići k svojoj cjelini; ipak joj nikada, ni jedanput nije dano da se može tamo povući, da se tamo sačuva, jer je prisiljena potpuno umrijeti u zraku; premda bi toj inteligenciji bio lakši posao da našoj <vatri>, koja se silom prirode kroz zrak, otvori put, nego onoj sfernoj <vatri> koja silazi protiv prirode.

³⁵ Ponovljena rečenica na sljedećoj stranici.

Deinde quaeram, an istum descensum ullo umquam sensu testatum habeant? An experientia ulli umquam hominum compertum sit? Si afferant Prometheum, aiam ego eum ignem coelestem fuisse et non sphaeralem. Si experimento compertum non habeant, obiiciam illis Aristotelicum illud. Imbecillis esse intellectus ob rationem sensum omittere.

Neque tamen asperror, intelligentiam non errantem amplector, non quam ipsi ponentes non intelligunt, quae sit, nec ex Aristotele eruunt, sed ipsi sibi fingunt: at aliam, quam minus multo etiam intelligunt. Sed aio eam res ipsas promptis ac obedientibus sibi legibus gubernare, proprias cuique rei condiciones tribuisse, quibus non vis, non violentia ulla inferatur, ad propria obeunda munera.

Itaque negamus intelligentiam istam, quae profecto numquam errat, semper hos committere errores, ut partibus sphaeralis ignis vim tam violentam perpetuo inferat, ut tanto itinere contra impetum a se illis tributum compellat descendere, ut rerum generationi inserviat, cum sibi alia superesse possit via, etiam melior, etiam salubrior ad res generandas. Autumamus enim sine igne sphaerali illo, sine igne ullo, qualis ignis in Peripato calet generationem rerum et posse effici et effici omnino, ut nullo modo aut effici aut posse, si ignis Peripateticus ullus mistionem ingrediatur.

Quid enim sphaeralis ignis, eiusdemne est naturae cum nostrate? Vel ab eo diversus? Si diversus, quale fuit argumentum illud? Ex nostratis ignis naturae differentis ignem illum sursum locum tenere? Quomodo ad suum totum ascendebat, cum quo nihil habebat rei? Si vero cum nostrate eiusdem sit naturae, procul omni dubio mistionem ingredietur nullam, nullo enim corpori vel vivo vel exanimi nostras hic miscetur: qui non gignitivam, sed corruptivam vim habeat, cuicumque rei haeserit, eam statim corrumpens, nullam aliam generans quam cinerem. Atque ideo eum nullus^{vi} umquam philosophorum in elementorum numerum cooptavit. Si igitur talis sit sphaeralis quoque, non erit aptus rerum mistioni. Atque ideo non erit mistionis elementum.

^{vii} Corr. ex nullis

Zatim ću pitati, imaju li taj silazak potvrđen ikada ikakvim osjetom, je li to ikada itko od ljudi doživio u iskustvu? Ako bi naveli Prometeja, reći ću da je ta vatra bila nebeska, a ne sferna. Ako ne bi imali doživljeno u iskustvu, prigovorit ću im ono Aristotelovo: da je neosnovano zbog razloga razuma odbaciti osjetilo.³⁶ 5

Ipak ne odbacujem inteligenciju koja ne luta, grlim je; ne onu koju sami postavljajući ne spoznaju koja je, i ne izvode ju iz Aristotela, nego ju sami sebi izmišljaju; naprotiv drugu, koju još manje spoznaju. No, kažem da ona vlada nad samim stvarima očitim zakonima koji joj se pokoravaju; da je dodijelila svakoj stvari vlastite uvjete, kojima im se ne nanosi sila, ni ikakvo nasilje da preuzmu svoje zadaće. 10

Stoga nijećemo da ta inteligencija, koja uistinu nikada ne luta, uvijek čini pogreške da dijelovima sferne vatre neprestano nanosi tako nasilnu silu, da ih tjera silaziti tolikim putem protiv poticaja, koji im je ona dala, da bi poslužila nastajanju stvari, iako joj može biti dovoljan drugi put i bolji i s više prednosti za nastajanje stvari. Mislimo, naime, da se bez one sferne vatre, bez ikakve vatre kakva je vatra poznata u peripatetičkoj školi, nastajanje stvari može postići i da se uopće i postiže, kao što se ni na koji način ne postiže, niti može, ako bi ikakva peripatetička vatra ušla u miješanje. 15 20

Da li je sferna vatra iste naravi s našom <vatrom>, ili je od nje različita? Ako je različita, kakvo je bilo ono obrazloženje, da po našoj vatri, koja se razlikuje po prirodi, ona vatra gore zaposjeda mjesto? Kako se uzdizala k svojoj cjelini, s kojom nema ništa zajedničko? Ako pak ima istu narav kao naša, bez svake sumnje neće ući ni u kakvu mješavinu; ni s kojim živim ili neživim tijelom ne miješa se ova naša <vatra> koja nema rađajuću nego upropašćujuću silu, jer kojoj god stvari priđe, nju odmah upropaštava, ne rađa ni jednu drugu osim pepela – i stoga je nitko od filozofa nikada nije uveo u broj elemenata. Ako bi, dakle, takva bila i sferna <vatra>, neće biti prikladna za mješavinu stvari i stoga neće biti element mješavine. 25 30

³⁶ Usp. ARIST. Ph. 253a.32–34: καὶ τούτου ζητεῖν λόγον ἀφέντας τὴν αἴσθησιν, ἀρρωστία τις ἔστιν διανοίας.

Si alterius naturae erit, ad priorem rationem istud addam, quia rarissimum praedicant neque ibi ardere neque comburere (quod nullo sensu tamen comprobant), si huc descendit machina ulla materieb⁵us terreis, aqueis, aereis iunctum, necesse esse crascescere vimque comburendi, destruendi corrumpendique acquirere, proptereaque mistioni ineptum evadere.

Neque argumentum illud 1. *De elementis* capite 3. satis est potens ad astruendum ignem mistionis elementum esse, quia ex mistis eliciatur:⁴¹ *In carne enim et ligno et unoquoque talium inest* 10 *potentia ignis et terra manifesta enim haec ex illis secernuntur.* Neque enim ignis ex ligno et carne excernitur, sed in ligno et carne generatur, accedente namque extrinsecus ligno vel carni, igne aliquo actu, vis eius divisiva et penetrans in carne et ligno corripit vel aqueam vel aeream partem, quae in eis inest eamque accendit: 15 atque ita non ignis, qui in ligno erat elicitur, sed materia, quae ignescere apta erat, ignis fit. Scio argumentum hoc antequam Aristotelis Hippocratis fuisse, post Aristotelem fuisse Galeni, fuisse et esse Peripateticorum ac medicorum omnium Hippocraticorum. Quorum et auctoritati et rationi paucis his verbis in 20 praesentia responsum volo.

Argumento vero alio ab animalium calore [449] sumpto, qui non sit aliud quam ab igne, neutiquam cedimus: sed cum Aristotele, Philopono, Averroë quoque, cum Pythagoreis, cum veteri-

⁴¹ Ἐν μὲν γὰρ σαρκὶ καὶ ξύλῳ καὶ ἐκάστῳ τῶν τοιούτων ἔνεστι δυνάμει πῦρ καὶ γῆ· φανερὰ γὰρ ταῦτα ἐξ ἐκείνων ἐκκρινόμενα. [ARIST. Cael. 302a.21–23]

Ako bude druge naravi, prijašnjem razlogu dodat ću ovo: budući da je najrjeđa, kažu da tamo niti gori niti zapaljuje (što ipak ne dokazuju nikojim osjetilom), a ako ovamo silazi ikakvom spravom, povezana sa zemljanim, vodenim i zračnim tvarima, nužno je da postane gušća i da dobije snagu zapaljivanja, uništavanja, upropaštavanja – i stoga da postane neprikladna za mješavinu. 5

Ni ono obrazloženje iz 1. knjige *O elementima* u 3. poglavlju, nije dovoljno jako da utvrdi da je vatra element miješanja, jer se iz miješanoga može izdvojiti: »U mesu i drvu i u svakom takvom pojedinom prisutna je vatra i zemlja u mogućnosti. Očito se to iz njih izdvaja.« Niti se vatra izdvaja iz drva i mesa, nego nastaje u drvu i mesu; naime, kad izvana pristupi drvu ili mesu neka aktualna vatra, njezina razdvajajuća sila, koja prodire u meso i drvo, zgrabi ili vodeni ili zračni dio koji je u njima i zapali ga. I tako se ne izdvaja vatra koja je bila u drvu, nego tvar koja je bila prikladna da se zapali, postaje vatra. Znam da je to obrazloženje prije Aristotela³⁷, bilo Hipokratovo³⁸, poslije Aristotela bilo je Galenovo³⁹ i bilo je i jest <obrazloženje> peripatetičara i svih liječnika hipokratovaca. Želim sada s ovo malo riječi odgovoriti njihovom autoritetu i razlogu. 10 15

Nipošto pak ne popuštamo drugom obrazloženju, uzetom po toplini životinja [449] koje nije ništa drugo nego <argument> po vatri, nego tvrdimo s Aristotelom⁴⁰, Filoponom⁴¹, Averoesom 20

³⁷ Usp. ARIST. Cael. 302a.21–22: Ἐν μὲν γὰρ σαρκὶ καὶ ξύλῳ καὶ ἐκάστῳ τῶν τοιούτων ἔνεστι δυνάμει πῦρ καὶ γῆ·

³⁸ PSEUDO-HIPPOCRATES, Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου, 289.17–18: Συνέστηκεν ὁ κόσμος ἐκ στοιχείων τεσσάρων, οἷον πυρὸς, ἀέρος, ὕδατος, γῆς·

³⁹ Usp. GALENUS Med. De elementis ex Hippocrate libri II, 1.456.9–13: καὶ γὰρ ὄσπρια καὶ καρποὶ πάντες ἐκ τῶν τοῦ κόσμου στοιχείων γεγόνασιν· καὶ τούτων τὰ ζῶα καὶ γεννᾶται καὶ τρέφεται καὶ αὐξάνεται καὶ χρῆθαι θαρρύντως ἀποφαίνεσθαι γῆν καὶ ὕδωρ καὶ πῦρ καὶ ἀέρα πάντων εἶναι κοινὰ καὶ πρῶτα στοιχεῖα.

⁴⁰ Usp. ARIST. GA 737a.1–7: διὸ πῦρ μὲν οὐθὲν γεννᾷ ζῶον, οὐδὲ φαίνεται συνιστάμενον ἐν πυρρῶν οὐτ' ἐν ὑγροῖς οὐτ' ἐν ξηροῖς οὐθὲν· ἢ δὲ τοῦ ἡλίου θερμότης καὶ ἡ τῶν ζῶων οὐ μόνον ἢ διὰ τοῦ σπέρματος, ἀλλὰ καὶ τι περίττωμα τύχη τῆς φύσεως ὃν ἕτερον, ὅμως ἔχει καὶ τοῦτο ζωτικὴν ἀρχήν. ὅτι μὲν οὖν ἢ ἐν τοῖς ζῶοις θερμότης οὐτε πῦρ οὐτε ἀπὸ πυρὸς ἔχει τὴν ἀρχήν ἐκ τῶν τοιούτων ἐστὶ φανερόν.

⁴¹ Usp. IOHANNES PHILOPONUS, Aet. Mund. 518.11–12: οὐκοῦν καὶ τὸ οὐράνιον πῦρ τοιοῦτόν ἐστιν ζωτικὸν μᾶλλον, οὐ καυστικόν·

bus omnibus fere calorem eum, qui est in animalibus, coelestem esse calorem asseveramus, id Aristotele ipso scribente libro *De animalium ortu* 2. capite 3, loco nimirum celebri et libris praecedentibus a nobis adducto. Non ergo ex animalium calore convincitur in eorum mistione inesse ignem aut sphaeralem illum aut nostratem ullum.

Atque ideo recte ac vere a nobis concludetur, ignem illum nullo modo posse esse mistionis elementum, ut antea compositionis non esse demonstravimus optimaque ratione, nullo refragante sensu, sphaeram illam e natura rerum eiici debere veluti frustraneam ac supervacuam, nulli rei deservientem, contra Aristotelica dogmata, Aristotelicis tamen edictis ac legibus. Qui sensuum testimonia toties rationibus praetulit neque umquam scivit contra sensum rationibus uti neque eorum philosophiam umquam probavit, qui omnia *ad determinatas quasdam opiniones deducere conantur* πρὸς ὠρισμένας τινὰς δόξας ἅπαντα ἀνάγειν βούλονται. Quo nomine senatui populoque suo, si nunc viveret, maximopere succenseret, qui verba sua ut plurimum non intellecta, non cum aliis collata, sensui rationibus a sensu ductis repugnantia, secum ipsa pugnantia, clamoribus, rixis pugnisque mordicus, ut oracula tumentur, neque admittunt praeceptum seu monitum praeceptoris illud: oportere eos ἔχειν λόγους οἵτινες πρὸς τὴν αἴσθησιν ὁμολογούμενα λέγωσιν,

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

i s pitagorovcima, te gotovo sa svima starima da je ona toplina koja je u životinjama, nebeska toplina. I sam Aristotel to piše u 2. knjizi *O nastanku životinja*, u 3. poglavlju, na mjestu zaista slavnom koje smo mi naveli u prethodnim knjigama⁴². Dakle, ne dokazuje se nepobitno iz topline životinja da je u njihovoj mješavini prisutna vatra ili ona sferna ili ikoja naša. 5

I stoga ćemo pravo i istinito zaključiti da ta vatra ni na koji način ne može biti element mješavine, kao što smo prije dokazali da nije element sastava i da tu sferu na osnovi najboljeg razloga, jer ne proturječi nijedno osjetilo, treba izbaciti iz prirode stvari kao uzaludnu i suvišnu koja ničemu ne služi – protiv Aristotelovih poučaka, ali ipak po Aristotelovim propisima i zakonima. On je svjedočanstva osjetila toliko puta pretpostavio razlozima i nikada nije znao služiti se razlozima protiv osjetila i nikada nije odobravao filozofiju onih koji sve πρὸς ὠρισμένας τινὰς δόξας ἀπαντὰ ἀνάγειν βούλονται.⁴³ – »nastoje svesti na neka određena mišljenja«. S obzirom na to veoma bi se ljutio na svoj senat i narod da sada živi; oni njegove riječi, ponajviše neshvaćene, nepovezane s drugima, koje proturječe osjetilu i razlozima izvedenima iz osjetila, koje su međusobno sukobljene, vikanjima, svađama i borbama, ogorčeno drže proročanstvima i ne prihvaćaju propis ili ono upozorenje učitelja da trebaju: ἔχειν λόγους οἵτινες πρὸς τὴν αἴσθησιν ὁμολογούμενα λέγωσιν⁴⁴, 10 15 20

⁴² Usp. ARIST. GA 736b.33–737a.3: πάντων μὲν γὰρ ἐν τῷ σπέρματι ἐνυπάρχει ὅπερ ποιεῖ γόνιμα εἶναι τὰ σπέρματα. τοῦτο δ' οὐ πῦρ οὐδὲ τοιαύτη δύναμις ἐστὶν ἀλλὰ τὸ ἐμπεριλαμβανόμενον ἐν τῷ σπέρματι καὶ ἐν τῷ ἀφρώδει πνεῦμα καὶ ἢ ἐν τῷ πνεύματι φύσις, ἀνάλογον οὐσα τῷ τῶν ἀστρῶν στοιχείῳ. διὸ πῦρ μὲν οὐθὲν γεννᾷ ζῶον, οὐδὲ φαίνεται συνιστάμενον ἐν πυρούμενοις οὔτ' ἐν ὑγροῖς οὔτ' ἐν ξηροῖς οὐθέν. Petrić to citira u III. svesku *Peripatetičkih rasprava* u petoj knjizi (Usp. Franciscus Patricius/Frane Petrić: *Discussionum peripateticarum tomus tertius/Peripatetičke rasprave*, svezak treći, Zagreb 2009. str. 196.)

⁴³ Usp. ARIST. Cael. 306a.8–9: ἀλλὰ πάντα βούλεσθαι πρὸς τινὰς δόξας ὠρισμένας ἀνάγειν.

⁴⁴ Usp. ARIST. GC 325a.23–28: Λεύκιππος δ' ἔχειν ῥήθη λόγους οἵ τινες πρὸς τὴν αἴσθησιν ὁμολογούμενα λέγοντες οὐκ ἀναιρήσουσιν οὔτε γένεσιν οὔτε φθορὰν οὔτε κίνησιν καὶ τὸ πλῆθος τῶν ὄντων Ὁμολογήσας δὲ ταῦτα μὲν τοῖς φαινομένοις, τοῖς δὲ τὸ ἐν

habere rationes, quae ad sensum confessa dicant. Quod si licuit ipsi, contra veteres ac forte iniuria inferre, cur non et nobis iure in memoriam revocare liceat?

FINIS LIBRI SEPTIMI

»imati razloge koji govore ono što je u skladu s osjetilom.« Ako je to njemu dopušteno da iznese, možda i nepravedno, protiv starih, zašto ne bi bilo dopušteno i nama da na to s pravom podsjetimo?

KRAJ SEDME KNJIGE

κατασκευάζουσιν ὥς οὐκ ἂν κίνησιν οὐσαν ἄνευ κενοῦ τό τε κενὸν μὴ ὄν, καὶ τοῦ ὄντος οὐθέν μὴ ὄν φησιν εἶναι.

DISCUSSIONUM PERIPATETICARUM
TOMI IIII LIBER VIII

DE ELEMENTIS II.

5 Hactenus ingenti sane labore, patentibus tamen et sensibus
et rationibus, igneum elementum et sphaeralem illum ignem de
sede sua tam sublimi deiecimus, e rerum natura ablegavimus. Et
si quid esset, frustraneum esse elementum, quod nec ad universi
compositionem, nec ad rerum generationem mistionemve face-
10 ret. Atque ita 1. illud de numero 16 propositorum dogmatum 4
esse sub Luna elementa falsum esse demonstravimus. Cum quo
sane iacent omnia ea de 16, quae ab hoc 1. pendent, 9 nempe:
4 esse simplicia corpora sub Luna, levitate ignem sursum fer-
ri, ignem levissimum esse, ignem omnibus supernatare, ignem
15 duabus qualitatibus praeditum esse, una tamen praecipua, eius
qualitates cuiquam aliorum esse contrarias, eum in alia elementa
transmutari, facilius ea, quae sit illi cum altero communis. Modo
et haec ipsa, quo ad reliqua pertinent, elementa et reliqua dog-
mata sex discutiamus diligenter.

20 Ac primo an tria, quae nobis sub Luna restant, elementa sim-
plicia corpora sint. Esse simplicia videtur Aristoteles velle, dum
de motibus agens simplicibus et mistis 1. *De coelo* ait simplices
motus simplicibus corporibus convenire, motus autem simpli-
ces: rectum ac circularem. Rectumque duplicem esse a medio et
25 ad medium, hunc gravibus elementis, illum levibus assignans
atque ita fere concludens:¹ *Cum vero omnis physici corporis est mo-*

¹ Ἐπεὶ δ' ἐστὶ παντὸς φυσικοῦ σώματος κίνησις οἰκεία, τῶν δὲ
κινήσεων αἱ μὲν ἀπλαῖ αἱ δὲ μικταί, καὶ αἱ μὲν μικταὶ τῶν μικτῶν, αἱ δὲ
ἀπλαῖ τῶν ἀπλῶν εἰσι, φανερόν ὅτι ἔσται ἅττα σώματα ἀπλᾶ. Εἰσὶ γὰρ
καὶ κινήσεις ἀπλαῖ. Ὡστε δῆλον καὶ ὅτι ἐστὶ στοιχεῖα καὶ διὰ τί ἐστίν.
[ARIST. Cael. 302b.5–9]

PERIPATETIČKE RASPRAVE
SVEZAK IV. KNJIGA 8.

O ELEMENTIMA II

Do sada smo zaista ogromnim naporom, ipak jasnim i osje- 5
tima i razlozima, zbacili vatreni element i onu smo sfernu vatru
s njenog tako uzvišenog položaja udaljili iz prirode stvari. I ako
bi što bila, uzaludan je element koji ne bi pridonosio niti sasta-
vu sveukupnosti, niti nastajanju i miješanju stvari. I tako smo
pokazali da je onaj <prvi poučak> iz broja od 16 izloženih po- 10
učaka, da pod Mjesecom postoje četiri elementa, neistinit. S njim
leže uistinu svih onih devet <poučaka> od 16 koji ovise o tom
prvom, naime: [1] da postoje četiri jednostavna tijela pod Mje-
secom, [2] da vatra laganošću biva nošena uvis, [3] da je vatra
najlakša, [4] da vatra nad svima pliva, [5] da je vatra obdarena 15
dvjema kvalitetama, [6] da je jedna ipak važna, [7] da su njezine
kvalitete svakoj <kvaliteti> drugih <elemenata> kontrarne, [8]
da se ona pretvara u druge elemente, [9] lakše po onoj kvalite-
ti koja bi joj bila zajednička s drugim <elementima>. Upravo te
same elemente, koliko se odnose na ostalo, i ostalih šest poučaka 20
marljivo raspravimo.

Prvo, da li su tri elementa, koji nam ostaju pod Mjesecom,
jednostavna tijela? Čini se da Aristotel hoće da su jednostavna,
dok raspravljajući o kretanjima, jednostavnim i miješanim u 1.
knjizi *O nebu* kaže da jednostavna kretanja odgovaraju jednostav- 25
nim tijelima, a da su jednostavna kretanja pravocrtno i kružno.
Pravocrtno je dvostruko, od središta i k središtu; ovo pripisujući
teškim elementima, a ono laganima i tako zaključuje: »Budući da

tus proprius. Motuum autem hi quidem simplices, hi autem misti et misti quidem mistorum, simplices vero simplicium sunt, clarum, quod erunt quaedam corpora simplicia, sunt enim motus simplices, itaque manifestum et quod sint elementa et quam ob rem sint. Simplicia ergo
 5 corpora sunt, quae simplicibus motibus moventur, recto duplici et circulari, coelum scilicet et quatuor sua elementa. Quae dum de motibus eorum [450] ageret, simplicia vocavit et asserere sibi est visus. Sed alibi, nempe 2. *De ortu*, ubi non amplius de motibus disputat, veluti oblivione captus negat esse simplicia haec
 10 eadem. Ita diversis propositis prae ingenii acumine diversa dogmata et contraria saepe docet. Eius verba sunt haec:² *Non est autem ignis neque aer et unumquodque dictorum simplex, sed mistum. Simplicia vero talia quidem sunt, non tamen eadem, veluti quod igni simile igniforme, non ignis. Et quod aeri, aeriforme. Similiter vero et in aliis.*
 15 *Expresse ergo negat ignem et aerem et reliqua, nempe aquam et terram, esse simplicia, sed esse mista ait. Sed quae revera simplicia sint, his esse similia, non autem eadem: veluti quod est igni simile est igniforme et quod aeri simile, aeriforme, et quod aquae simile, aquiforme, et quod terrae simile, terriforme.*

20 Dii boni, qualis nam haec est doctrina? Antea haec corpora simplicia vocabat rationemque reddebat, cur simplicia essent: quod scilicet de prima materia et primis qualitatibus essent constituta, in quae ut in elementa omnia alia resolverentur, ipsa in nulla alia, simplicesque motus, uti simplicibus tribuebat. Nunc
 25 vero negat esse simplicia, sed mista, similia quidem igni, aeri, aquae, terrae, non autem eadem. Quid hoc monstri aut chimae-rae est?

Mista sunt ergo ex aliis simplicibus, ubi ergo alter ignis est, alter aer, altera aqua, altera terra? Quibus haec similia non eadem sint? Ex quibus simplicibus haec mista constant. Ubi sunt
 30 ea corpora, quae simplicibus motibus moventur? Haec enim, ut mista, mistis etiam moventur motibus. Et hi motus a medio et ad

² Οὐκ ἔστι δὲ τὸ πῦρ καὶ ὁ ἀήρ καὶ ἕκαστον τῶν εἰρημένων ἀπλοῦν, ἀλλὰ μικτόν. Τὰ δ' ἀπλᾶ τοιαῦτα μὲν ἔστιν, οὐ μέντοι ταυτά, οἷον εἴ τι τῷ πυρὶ ὅμοιον, πυροειδές, οὐ πῦρ, καὶ τὸ τῷ ἀέρι ἀεροειδές· ὁμοίως δὲ κατὰ τῶν ἄλλων. [ARIST. GC 330b.21–25]

je kretanje vlastitost svakog fizičkog tijela, a od kretanja su jedna jednostavna, a druga miješana, miješana kretanja pripadaju miješanim tijelima, jednostavna pak pripadaju jednostavnim tijelima, jasno je da će postojati neka jednostavna tijela; postoje jednostavna kretanja; očito je što su elementi i zbog čega su.« Jednostavna su, dakle, tijela koja se kreću jednostavnim kretanjima, dvostrukim pravocrtnim i kružnim – tj. nebo i njegova <Aristotelova> četiri elementa. Njih je, dok je raspravljao o njihovim kretanjima [450] zvao jednostavnima i činilo mu se da to tvrdi. No na drugom mjestu, naime u 2. knjizi *O nastajanju* gdje više ne raspravlja o kretanjima, kao obuzet zaboravom niječe da su ti isti <elementi> jednostavni. Tako pri različitim namjerama, zbog oštine duha, poučava različite poučke i često kontrarne. To su njegove riječi: »Nije vatra, niti zrak i svako pojedino od rečenih jednostavno, nego miješano. Jednostavno je pak takvo, ipak ne isto, kao što je ono što ima oblik vatre slično vatri, a nije vatra. I što je <slično> zraku, ono što ima oblik zraka. Slično pak i u drugom.« Izričito, dakle, niječe da su vatra i zrak i ostalo, dakako voda i zemlja, jednostavni, nego kaže da su složeni. No, ono što je uistinu jednostavno, da je ovome slično, a ne isto, kao ono što je slično vatri ima oblik vatre i ono što je slično zraku ima oblik zraka i ono što je slično vodi ima oblik vode i ono što je slično zemlji ima oblik zemlje.

Dobri bogovi, kakav je to nauk? Prije je ta tijela zvao jednostavnima i obrazlagao je zašto su jednostavna, tj. zato jer su uspostavljena iz prve materije i iz prvih kvaliteta; u njih se kao u elemente sve drugo razlaže, a ona sama ni u koja druga i pridavao im je, kao jednostavnima, jednostavna kretanja. Sada pak kaže da nisu jednostavna, nego miješana, slična vatri, zraku, vodi, zemlji, ali ne ista. Kakva je to nakaza ili himera?

Miješana su, dakle, iz drugih jednostavnih – gdje je, dakle, druga vatra, drugi zrak, druga voda, druga zemlja, kojima je to slično, a ne isto? Iz kojih se jednostavnih mogu sastojati ova složena <tijela>? Gdje su ta tijela koja se kreću jednostavnim kretanjima? Ova, naime, kao miješana, kreću se također miješanim kre-

medium, quibus haec terra, haec aqua et hic aer et hic ignis recta moventur, recti quidem sunt, uti videmus, at simplices non sunt, sed misti. Mistorum enim corporum motus misti sunt, alii ergo illis erunt motus simplices, non amplius recti, ut his, sed forte
 5 rectiores rectis, ad aliud medium, a medio alio vel non hoc, vel hoc exquisitiore ac veriore.

Salvabunt eum sui aientque haec esse mista quidem corpora, motus autem eorum esse simplices: κινεῖσθαι δὲ κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν³, moveri secundum praedominans, subnectere statim
 10 verbis illis magistrum. Sed rogo eos ego. Si a praedominante moventur, cur dixit *mistos vero mistorum*? Si praedominans ignem sursum et a medio fert, terram deorsum et ad medium, cur dixit *mistos vero mistorum*? Nonne 'ad medium' et 'a medio ferri' simplices illi fuerunt motus? Quorum motuum eo, qui est ad me-
 15 dium, non solum terra, sed etiam saxum, metallum, lignum, animal etiam recta et ad angulos rectos feruntur eodemmet, quo et simplex terra, si reperiatur, moveretur. Idem ergo motus simplex et simplicium et mistorum est.

Non ergo vera sunt illa μικτὰς δὲ τῶν μικτῶν, *mistos vero mistorum* et μικτὰς δὲ τῶν συνθέτων⁴, *mistos vero compositorum*, quod itidem dixit. Aut si verum id est, oporteret mista corpora non simplici motu a praedominante moveri, sed misto etiam a reliquis non praedominantibus. Sed tamen partem habentibus.

³ [ARIST. Cael. 269a.1–2]

⁴ [ARIST. Cael. 269a.1]

tanjima. I ta kretanja od središta i k središtu kojima se pravocrtno kreću ova zemlja, ova voda i ovaj zrak i ova vatra, pravocrtni su zaista, kako vidimo, ali nisu jednostavni, nego miješani. Kretanja miješanih tijela su, naime, miješana. Ona <jednostavna tijela> 5
imat će druga jednostavna kretanja, ne više pravocrtna kao ova, nego možda pravocrtnija od pravocrtnih, k drugom središtu, od drugog središta ili ne ovog ili izvrsnijeg od ovog i istinitijeg.

Spašavat će ga njegovi i reći će da su to doista miješana tijela, ali da su njihova kretanja jednostavna, κινεῖσθαι δὲ κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν – da se kreću u skladu s onim što prevladava – da 10
nadovežu odmah onim riječima učitelja. No ja ih pitam. Ako se kreće u skladu s onim što prevladava, zašto je rekao: da miješana <kretanja> pripadaju miješanim <tijelima>. Ako vatru ono što prevladava nosi prema gore, od središta, a zemlju prema dolje, k središtu, zašto je rekao: miješana <kretanja> pripadaju miješanim 15
<tijelima>? Nisu li mu bila jednostavna kretanja: kretati se k središtu i od središta? Od tih kretanja onim, koje je prema središtu, biva nošena ne samo zemlja, nego također kamen, metal, drvo i životinja – po ravnoj crti i pod pravim kutevima – istim kretanjem kojim bi se kretala i jednostavna zemlja, ako bi je bilo. Isto je, da- 20
kle, jednostavno kretanje i jednostavnih i miješanih <tijela>.

Stoga nisu istinite one <riječi>: μικτὰς δὲ τῶν μικτῶν¹, da miješana kretanja pripadaju miješanim <tijelima> i μικτὰς δὲ τῶν συνθέτων, da miješana kretanja pripadaju složenim <tijelima> – što je također rekao. Ili, ako je to istinito, trebalo bi da se miješana 25
tijela ne kreću jednostavnim kretanjem prema onom <kre-

¹ Doslovni citat nije pronađen, a ne predstavlja ni opravdanu parafrazu. Usp. Simplicijevo tumačenje da se kretanja dijele na jednostavna i miješana, a tijela na jednostavna i složena. SIMPLICIUS, In Cael. 7.16.6–8: δείκνυσι δὲ αὐτὰ διελῶν ὡσπερ πρότερον τὰς κινήσεις εἰς τὰς ἀπλᾶς καὶ τὰς μικτὰς οὕτως νῦν τὰ σώματα εἰς τε τὰ ἀπλᾶ καὶ τὰ σύνθετα. Usp. također: ARIST. Cael. 268b.29–269a.7: ἀνάγκη καὶ τὰς κινήσεις εἶναι τὰς μὲν ἀπλᾶς τὰς δὲ μικτὰς πως, καὶ τῶν μὲν ἀπλῶν ἀπλᾶς, μικτὰς δὲ τῶν συνθέτων, κινεῖσθαι δὲ κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν. Εἶπερ οὖν ἐστὶν ἀπλή κίνησις, ἀπλή δ' ἡ κύκλω κίνησις, καὶ τοῦ τε ἀπλοῦ σώματος ἀπλή ἡ κίνησις καὶ ἡ ἀπλή κίνησις ἀπλοῦ σώματος (καὶ γὰρ ἂν συνθέτου ἦ, κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν ἔσται), ἀναγκαῖον εἶναι τι σῶμα ἀπλοῦν ὃ πέφυκε φέρεσθαι τὴν κύκλω κίνησιν κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν.

Aer enim et ignis, qui ex suo dogmate in animali vivo est aut tantumdem molis cum terrea mole est aut non multo minoris, cur ergo terra praepollet illis, ut deorsum recta linea, non mista, non spirali, non alia animal feratur, si ex alto cadat? Cur ignis et aer
 5 partem ullam in motu isto non habent? Cur levitas eorum munus suum non praestat? Ut si non prohibere casum queant, saltem mistum ostendant, torsione aliqua et obliquitate motus. Si calor, qui in homine, in animalibus est plerisque Aristotele libris *De animalium ortu* fatente, ita potens est, ut solidas et terreas partes,
 10 ossa et carnes sursum pellat, ita ut illi rectam figuram forment, cur idem calor non aliquid vel pauxillum in casu non annitatur, ut mistum non simplicem motum efficiat? Amplius, terra, quae est in animali, nonne mista etiam ipsa est? Cur ergo misto motu non fertur deorsum, sed simplici?

15 Quaeram etiam a senatu, a populo, a plebe quoque Peripatetica, ut mihi mistum aliquem localem motum (nam de hoc sermo principi eorum est) in rerum natura ostendant. Nullum reperient opinor. Nam animalium progressio non a natura gravis et levis, sed ab anima est. Fumum reor afferent, quem Aristoteles terreum
 20 et aereum ait esse. Quaero de duobus, quid in illo sit praedominans? Ex ascensu affirmabunt aerem. Is aer, qui in fumo est, si prioribus principis verbis credant, simplex erit simplicique motu recto feretur. [451]

Cur ergo tortuose ascendit? Si secundis magis credamus,
 25 mistus erit cum terra movebiturque κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν, a praedominante. Sed praedominans in fumo aer est, aeris autem motus rectus atque ideo simplex est? Asseruit enim motum rectum a medio simplicem esse. Cur ergo fumus tortuose ascendit? Plumae, paleae, stipulae, atomi, si in aere varie ferantur, id non a praedominante, sed vi et impulsu aeris, ventis, aura agitato fit. Aut ergo nullus est in rebus motus mistus,
 30 aut si sit, non a praedominante fit. Aut si a praedominante fit, mistus sit necesse est ex simplicibus a medio et ad medium,

tanju> koje prevladava, nego također miješanim <kretanjima> koja ne prevladavaju, ali ipak imaju udjela. Naime, zrak i vatra koji su po njegovu poučku u živoj životinji, ili su u istoj masi sa zemljanom masom, ili ne u mnogo manjoj, zašto je onda zemlja nadmoćna nad njima, tako da životinja, ako pada s visine, biva nošena prema dolje po ravnoj crti, ne miješanoj, ne spiralnoj, ne <nekoj> drugoj? Zašto vatra i zrak nemaju nikakva udjela u tom kretanju? Zašto njihova laganost ne vrši svoju zadaću, da, ako ne mogu spriječiti pad, ipak pokažu miješano <kretanje> nekom torzijom, nekom zakrivljenošću kretanja. Ako je toplina koja je u čovjeku i u većini životinja, kako Aristotel priznaje u knjigama *O nastanku životinja*, tako moćna da čvrste i zemljane dijelove, kosti i meso tjera prema gore, tako da mu oblikuju uspravni lik, zašto se ista toplina u padu ne potruži nešto ili sasvim malo, da učini miješano, a ne jednostavno kretanje? Nadalje, zar nije zemlja, koja je u životinji, i sama miješana? Zašto, dakle, ne biva nošena prema dolje miješanim nego jednostavnim kretanjem?

Pitat ću također senat, narod i peripatetički puk da mi pokažu u prirodi neko miješano mjesno kretanje (naime o tome govori njihov prvak). Mislim – nijedno neće naći, jer napredovanje životinja nije teško ili lako po prirodi nego po duši. Mislim, navest će dim za koji Aristotel kaže da je i zemljan i zračan. Pitam, što je od dvoga u njemu prevladavajuće? Po uzdizanju potvrdit će da je to zrak. Taj zrak koji je u dimu, ako bi vjerovali prethodnim riječima prvaka, bit će jednostavan i bit će nošen pravocrtnim i jednostavnim kretanjem. [451]

Zašto se, dakle, uzdiže vijugavo? Ako bismo više vjerovali drugim <riječima>, bit će pomiješan sa zemljom i kretat će se κατά τὸ ἐπικρατοῦν – *prema onom što prevladava*. No u dimu prevladava zrak, a kretanje zraka je pravocrtno, je li zato jednostavno? Tvrдио je, naime, da je pravocrtno kretanje *od središta* jednostavno. Zašto se, dakle, dim uzdiže vijugavo? Ako pera, pljeva, slamke, nedjeljive sitnice u zraku različito bivaju nošeni, to ne biva *po onome što prevladava*, nego biva po vladajućoj sili i poticaju zraka, vjetra, propuhu. Ili, dakle, u stvarima ne postoji nikakvo miješano kretanje, ili, ako postoji, ne postoji po onome što prevladava. Ili, ako biva po onome što prevladava, nužno bi bilo da je miješano

quibus moventur corpora misionem ingredientia, non autem ex recto et circulari, quia coelum, cuius proprius est circularis motus, misionem corporum mistorum ex Aristotelis doctrina non ingreditur.

5 Cum autem nullus umquam talis, unus qui sit, motus ex sursum et deorsum mistus sit conspectus, tuto negabitur nullum mistum motum in rebus a natura reperiri. Et quod longe mirabilius est, nullus quoque ex Aristotelis philosophia hac mirabili rectus simplex comperietur, quod non est difficile comprobare. Nam
10 si simplex motus simplicis est corporis, nullum autem simplex corpus sit infra Lunam, cui dubium nullum simplicem motum sub Lunae orbe reperiri. Cuius rationis et maior et minor utraque Aristotelis esse ostensa est. Vana ergo est philosophia ab Aristotele nobis tradita de motibus simplicibus et mistis, infirma, falsa.
15

Pari inconstantia tradita est etiam ea, quae est de simplicibus corporibus. Antea asseruerat quatuor haec elementa esse simplicia: deinde ait ea esse mista et simplicibus similia, deinde posteriori huic dogmati paulo post traditum, contradicens, infert:⁵
20 *Cum quatuor sint simplicia corpora.* Postea his quoque contradicit:⁶ *Et extrema quidem et sincerissima, ignis et terra, media vero et mista magis aqua et aer.* Si enim quatuor sunt simplicia corpora, quomodo mista magis duo ex eis? Si enim aer et aqua mista magis sunt quam ignis et terra, certe mista sunt, certe non sunt simplicia. Non
25 ergo quatuor sunt corpora simplicia. Et si ειλικρινέστατα sunt et sincerissima ignis et terra, quomodo dixit paulo infra ignem esse ex terra et aere, nam flamma, quae talibus constat, maxime ignis est. Est autem fumus ardens: fumus autem est ex terra et aere. Haec enim sua verba sunt:⁷ *Maxime enim flamma est ignis, haec autem est fumus ardens, fumus autem ex aere et terra.* Mistus itaque
30 est ignis, qui tamen ei erat sincerissimus. Sed si dicant salvatores

⁵ Ὅντων δὲ τεττάρων τῶν ἀπλῶν σωμάτων, [ARIST. GC 330b.30–31]

⁶ Καὶ ἄκρα μὲν καὶ ειλικρινέστατα πῦρ καὶ γῆ, μέσα δὲ καὶ μεμιγμένα μᾶλλον ὕδωρ καὶ ἀήρ. [ARIST. GC 330b.33–331a.1]

⁷ Μάλιστα μὲν γὰρ πῦρ ἢ φλόξ, αὕτη δ' ἐστὶ καπνὸς καιόμενος, ὁ δὲ καπνὸς ἐξ ἀέρος καὶ γῆς. [ARIST. GC 331b.25–26]

iz jednostavnih <kretanja> od središta i k središtu. Tim se <kretanjima> pokreću tijela koja ulaze u miješanje, ali ne iz pravocrtnog i kružnog, jer nebo, kojem je kružno kretanje svojstveno, ne ulazi, po Aristotelovu nauku, u miješanje miješanih tijela.

Budući da nikada nikakvo takvo kretanje, koje bi bilo jedno, miješano iz prema gore i prema dolje nije uočeno, sa sigurnošću će se tvrditi da po prirodi ne postoji nikakvo miješano kretanje u stvarima. I što je daleko čudnije, neće se naći također nijedno, po ovoj divnoj Aristotelovoj filozofiji, jednostavno pravocrtno, što nije teško dokazati. Naime, ako jednostavno kretanje pripada jednostavnom tijelu, a pod Mjesecom ne postoji nijedno jednostavno tijelo, kome je dvojbena da ispod kruga Mjeseca ne postoji nijedno jednostavno kretanje. Za obje <premise>, veću i manju ovog razloga, pokazano je da su Aristotelove. Bezvrijedna je, dakle, filozofija koju nam je Aristotel izložio o jednostavnim i miješanim kretanjima, nedosljedna, slaba, pogrešna.

Istom je nedosljednošću predana i ona koja je o jednostavnim tijelima. Prije je bio tvrdio da su ta četiri elementa jednostavna, zatim kaže da su ona miješana i slična jednostavnima, zatim ovom kasnijem poučku malo poslije izloženo proturječeći uvodi: »Budući da postoje četiri jednostavna tijela.« Kasnije ovime proturječi: »Krajnja zaista i najčistija: vatra i zemlja, u sredini pak i više miješana: voda i zrak.« Ako naime postoje četiri jednostavna tijela, kako su dva od njih više miješana? Ako su, naime, zrak i voda miješani više nego vatra i zemlja, sigurno su miješani, sigurno nisu jednostavni. Stoga ne postoje četiri jednostavna tijela. I, ako su εἰλικρινέστατα i najčistija, vatra i zemlja, kako je malo gore rekao da je vatra iz zemlje i zraka; naime plamen koji se iz takovih sastoji, ponajviše je vatra. No on je gorući dim, a dim je iz zemlje i zraka. Ovo su, naime, njegove riječi: »Najviše je, naime, vatra plamen, on je opet gorući dim, a dim je iz zraka i zemlje.« Miješana je, dakle, vatra, koja mu je ipak bila najčistija. No, ako bi spasioci rekli da je to rečeno o našoj vatri, a ne o elementar-

hoc de igne nostrate dictum, non de elementali, dicam ego, uti contextum superiorem relegant, cui haec verba cohaerent (agit enim de elementorum in se invicem transmutatione):⁸ *Similiter vero etiam ex aere et terra ignis et aqua, quando enim aeris corruptum fuerit calidum, terrae autem siccum aqua erit, relinquatur enim illius quidem humidum, huius autem frigidum: quando vero aeris quidem humidum, terrae autem frigidum (corruptum fuerit) ignis, eo quod relinquatur alterius calidum, alterius vero siccum, quae fuerant ignis. Confessa vero est etiam sensui ignis generatio: maxime enim flamma est ignis, ipsa vero est fumus ardens, fumus autem ex aere et terra. Pro eodem ergo sumpsit Aristoteles ignis elementum et flammam, non solum hoc loco, sed alio quoque 1. scilicet *Meteoro*, capite 4. alias a nobis allato:⁹ *Primum quidem sub circularem lationem est calidum et siccum, quod dicimus ignem, innominatum enim commune est in omni fumosa secretionem. Et eodem:*¹⁰ *Itaque parum motus sortitus incendatur saepe sicut fumus, est enim flamma spiritus sicci ardor. Spiritum dixit hic pro aere, siccum vero pro terra eadem, qua prius, sententia.**

Si ergo ignis sphaeralis est καπνώδης, fumosus, ac propterea ut fumus accenditur, fumus autem aereum, quid et terreum est, quo modo ignis sphaeralis est sincerissimus. Quod si dicant, hoc non absolute ab Aristotele dictum, sed [452] superlative, concedunt ergo (inquam ego) verum esse, quod et omnes interpretes

⁸ Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐξ ἀέρος καὶ γῆς πῦρ καὶ ὕδωρ· ὅταν μὲν γὰρ τοῦ ἀέρος φθαρή τὸ θερμὸν τῆς δὲ γῆς τὸ ξηρὸν, ὕδωρ ἔσται (λείπεται γὰρ τοῦ μὲν τὸ ὑγρὸν τῆς δὲ τὸ ψυχρὸν), ὅταν δὲ τοῦ μὲν ἀέρος τὸ ὑγρὸν τῆς δὲ γῆς τὸ ψυχρὸν, πῦρ, διὰ τὸ λείπεσθαι τοῦ μὲν τὸ θερμὸν τῆς δὲ τὸ ξηρὸν, ἄπερ ἦν πυρός. Ὁμολογουμένη δὲ καὶ τῇ αἰσθήσει ἡ τοῦ πυρός γενεσις. Μάλιστα μὲν γὰρ πῦρ ἢ φλόξ, αὕτη δ' ἐστὶ καπνὸς καιόμενος, ὁ δὲ καπνὸς ἐξ ἀέρος καὶ γῆς. [ARIST. GC 331b.18–26]

⁹ πρῶτον μὲν γὰρ ὑπὸ τὴν ἐγκύκλιον φορὰν ἐστὶν τὸ θερμὸν καὶ ξηρὸν, ὃ λέγομεν πῦρ (ἀνώνυμον γὰρ τὸ κοινὸν ἐπὶ πάσης τῆς καπνώδους διακρίσεως· [ARIST. Mete. 341b.13–16]

¹⁰ ὥστε μικρᾶς κινήσεως τυχὸν ἐκκαίεσθαι πολλάκις ὥσπερ {τὸν} καπνόν· ἔστι γὰρ ἡ φλόξ πνεύματος ξηροῦ ζέσις. [ARIST. Mete. 341b.20–22]

noj, ja ću reći da ponovo čitaju gornji sklop s kojim su ove riječi povezane: (raspravlja, naime, o međusobnoj promjeni elemenata jednih u druge): »Slično pak iz zraka i zemlje <nastaje> vatra i voda; kad je naime propala toplina zraka i suhoća zemlje, bit će voda; preostaje naime njegova vlažnost i njezina hladnoća; kad je pak vlažnost zraka i hladnoća zemlje (propala), <nastaje> vatra, zbog toga što preostaje od jednoga toplina, a od druge suhoća – a to su bila <svojstva> vatre. Također i osjetilo priznaje nastanak vatre. Naime, vatra je ponajviše plamen, on je gorući dim, a dim je iz zraka i zemlje.« Držao je, dakle, Aristotel istim element vatre i plamen, ne samo na tom mjestu, nego i na drugom, tj. u 1. knjizi *Meteorologije* u 4. poglavlju, koje smo naveli na drugom mjestu: »Prvo je doista pod kružnim pomicanjem toplo i suho što nazivamo vatrom. Zajednički je naziv u cijelom dimnom izdvajanju.« I na istom mjestu: »Stoga imajući malo kretanje, zapalio bi se često kao dim, jer je plamen žar suhog daha.« Dah je ovdje rekao za zrak, suho pak za zemlju, na osnovi iste misli kao prije.

Ako je, dakle, sferna vatra *καπνώδης*, dimna i stoga se zapaljuje kao dim, a dim je nešto zračno i nešto zemljano, na koji je način sferna vatra najčistija? Ako bi rekli da to Aristotel nije bezuvjetno rekao, nego [452] pretjerano – dopuštaju, (reći ću ja) da je istinito, što i svi tumači priznaju, da ti elementi nisu jednostav-

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

fatentur, elementa haec non esse simplicia. Qua ergo ratione simplicium, quae nusquam sunt, simplices sunt motus? Quo pacto in simplicia, quae nulla sunt, mista tamquam eorum elementa, in indivisibilia secundum speciem resolvuntur? Sed aliis etiam
 5 locis eiusdem 1. *Meteori* tradit ignem illum simplicem non esse:¹¹ *Quod quidem sursum et usque ad Lunam aliud esse corpus, dicimus ab igne et aere. Sed nihilominus in ipso hoc quidem purius esse, hoc vero minus sincerum et differentiam habere et maxime, ubi desinit ad a-*
 10 *rem et ad mundum circa terram. Sed hoc ipsum corpus, quod aliud dicebat modo ab igne et aere, ignem quidem esse negat, aerem concedit sequentibus hisce verbis:*¹² *Circa haec vero et continua hisce aer et quod ob consuetudinem vocamus ignem, non est autem ignis. Excessus enim calidi et veluti ardor est ignis. Sed oportet cogitare eius, quod dicitur et vocatur a nobis aer, id quod est circa terram veluti ca-*
 15 *lidum et humidum esse, eo quod evaporet et exhalationem habet terrae. Quod vero supra hoc, calidum et siccum. Et est quidem vapor potentia veluti aqua, exhalatio vero potentia veluti ignis.*

Neque tamen eodem vestigio manet, sed nutat mutatque, neque enim amplius ignem vult esse, neque aerem, neque fumosam
 20 secretionem, sed exhalationem eodem libro:¹³ *Suppositum enim est nobis mundi, qui circa terram, quantum est sub circularem lationem, esse primam partem, exhalationem siccam et calidam. Ignis igitur ille.*

¹¹ τὸ μὲν γὰρ ἄνω καὶ μέχρι σελήνης ἕτερον εἶναι σώμα φαμεν πυρός τε καὶ ἀέρος, οὐ μὴν ἀλλ' ἐν αὐτῷ γε τὸ μὲν καθαρώτερον εἶναι τὸ δ' ἥττον εἰλικρινές, καὶ διαφορὰς [διαφορὰν] ἔχειν, καὶ μάλιστα ἢ καταλήγει πρὸς τὸν ἀέρα καὶ πρὸς τὸν περὶ {τὴν} γῆν κόσμον. [ARIST. Mete. 340b.6–10]

¹² περὶ δὲ ταῦτα καὶ <τὰ> ἐχόμενα τούτων, ἀήρ τε [δὲ] καὶ ὁ διὰ συνήθειαν καλοῦμεν πῦρ, οὐκ ἔστι δὲ πῦρ ὑπερβολὴ γὰρ θερμοῦ καὶ οἶον ζέσις ἐστὶ τὸ πῦρ. ἀλλὰ δεῖ νοῆσαι τοῦ λεγομένου <καὶ καλουμένου> ὑφ' ἡμῶν ἀέρος τὸ μὲν περὶ τὴν γῆν οἶον ὑγρὸν καὶ θερμὸν εἶναι διὰ τὸ ἀτμίζειν τε καὶ ἀναθυμιάσιν ἔχειν γῆς, τὸ δὲ ὑπὲρ τοῦτο θερμὸν {ἦδη} καὶ ξηρόν. {ἔστιν γὰρ ἀτμίδος μὲν φύσις ὑγρὸν καὶ θερμὸν, ἀναθυμιάσεως δὲ θερμὸν καὶ ξηρόν·} καὶ ἔστιν ἀτμὶς μὲν δυνάμει οἶον ὕδωρ, ἀναθυμιάσις δὲ δυνάμει οἶον πῦρ. [ARIST. Mete. 340b.21–29]

¹³ ὑπόκειται γὰρ ἡμῖν τοῦ κόσμου τοῦ περὶ τὴν γῆν, ὅσον ὑπὸ τὴν ἐγκύκλιόν ἐστιν φορὰν, εἶναι τὸ πρῶτον μέρος ἀναθυμιάσιν ξηρὰν καὶ θερμὴν. [ARIST. Mete. 344a.8–10]

ni. Iz kojeg su razloga jednostavna kretanja jednostavnih <tijela> koja uopće ne postoje? Na koji se način <miješana tijela> razlažu u jednostavna – koja ne postoje – kao u svoje elemente, nedjeljive s obzirom na vrstu? No na drugim mjestima u istoj 1. knjizi *Meteorologije* iznosi da ta vatra nije jednostavna: »Za ono što je uistinu 5
gore i sve do Mjeseca kažemo da je tijelo različito od vatre i od zraka; no, usprkos tome, da je u njemu jedno profinjenije, drugo pak manje čisto i da sadrži razliku i osobito tamo gdje prelazi u zrak i u svijet oko zemlje.« Doduše niječe da je vatra samo to 10
tijelo za koje je upravo govorio da je različito od vatre i zraka, a dopušta da je zrak ovim riječima koje slijede: »Oko toga pak i povezano s tim zrak i ono što iz navike zovemo vatrom, nije vatra. Vatra je pretjecanje toplog i kao žar. No, treba misliti da je ono što zovemo i nazivamo zrakom, ono što je oko zemlje, kao toplo i 15
vlažno, zato što isparava i ima <u sebi> isparavanje zemlje – to je isparavanje iznad toga, toplo i suho. I doista je para u mogućnosti kao voda, isparavanje pak u mogućnosti kao vatra.«

Ipak ne ostaje na istom tragu, nego je neodlučan i mijenja i ne želi više da je <to> vatra, niti zrak, niti dimno izdvajanje, nego isparavanje – u istoj knjizi: »Pretpostavili smo da je prvi dio 20
svijeta koji je oko zemlje, ukoliko je ispod kružnog pomicanja, isparavanje suho i toplo.« Dakle, ona vatra, ako je zrak, ako je

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

Si aer est, si exhalatio, non est pro quarto ponendus elemento. Cur ergo totis viribus antea quatuor esse elementa contendit? Si parvo motu accenditur, cur non semper ardet? Cum semper, non parvo motu, sed maximo, sed rapidissimo rotetur? Raptus a coelesti motu:¹⁴ *Fluit circulo, quia corripitur motu universi*. Cur igitur non ardet, quando vi de suo loco eiectus deorsum fertur?¹⁵ *Sed semper, quavis pars ipsius gravetur, expresso in locum superiorem calore deorsum fertur*. Et rursus:¹⁶ *Et ob ambientem ignem aerem scinditur motu saepe numero et fertur deorsum vi*. Neque enim parvus est hic motus, quando vi scisso aere ipse vi deorsum fertur. Si enim parvo motu, uti dixit, facile ardescit, cur magno motu vim inferens aeri vim patiens a coelo motu rapidissimo rotationis non ardescit? Flammas non concipit? Sed rectissima ratione non concipit flammas, non concipit ardorem, id quod nusquam est, quod nihil est: nullam patitur transmutationem, neque in aerem aut aquam aut terram mutatur umquam. Neque id solum de sphaericali illo igne assero, qui nullus est in rerum natura, sed de nostrate isto affirmo, non enim in ullum transmutatur elementum. Triplex est ignis nostras: anthrax, flamma, lux. Lucem incorpoream rem non puto Peripateticos consensum daturus in ullum elementum transmutari.

Supersunt anthrax et flamma. De anthrace primo. Quid est anthrax? Lignum ignitum. Duae ibi res sunt. Lignum res composita ex elementis. Ignem quid nam dicemus? Elementumne vel aliud quid? Si elementum, anthrax ergo ex duobus ignibus, altero priusquam lignum igniretur, altero iam ignitum. Si negetur id non consequi, quia nullus sit ex mea assertione ignis elementum, confessum ab eis quoque erit nullum esse ignis elementum. Quod si in aliud elementum anthrax verti debet, rationi Aristote-

¹⁴ ὅει δὲ κύκλω διὰ τὸ συνεφέλκεσθαι τῇ τοῦ ὄλου περιφορᾷ. [ARIST. Mete. 341a.1–2]

¹⁵ ἀλλ' αἰεὶ ὅ τι ἂν βαρύνηται μόριον αὐτοῦ ἐκθλιβομένου εἰς τὸν ἄνω τόπον τοῦ θερμοῦ κάτω φέρεται, [ARIST. Mete. 341a.5–6]

¹⁶ καὶ διὰ {τὸ} τὸ περιέχον πῦρ τὸν ἀέρα διαρραίνεσθαι τῇ κινήσει πολλάκις καὶ φέρεσθαι βίᾳ κάτω. [ARIST. Mete. 341a.30–31]

isparavanje, ne smije se postaviti za četvrti element. Zašto je prije tolikim silama tvrdio da ima četiri elementa? Ako se <vatra> zapaljuje malim kretanjem, zašto uvijek ne žari, kad se uvijek vrti ne malim kretanjem nego najvećim, pa i najbržim, uhvaćena nebeskim kretanjem: »Teče u krugu, jer je zahvaćena kretanjem sveukupnosti.« Zašto dakle ne žari, kad na silu izbačena sa svojega mjesta biva nošena prema dolje. »No uvijek neki njezin dio može otežati, ako je toplina istisnuta u više mjesto, te biva nošena prema dolje.« I opet: »I zbog vatre koja je uokolo, često razdvaja zrak kretanjem i biva nošena <toplina²> na silu prema dolje.« I nije malo to kretanje kada, budući da je zrak silom razdvojen, sama biva na silu nošena prema dolje. Ako se zbog malog kretanja, kako je rekao, lako zažari, zašto se ne zažaruje velikim kretanjem nanoseći silu zraku, najbržim kretanjem vrtnje trpeći silu od neba? Zar ne začinje plamenove? No iz najispravnijeg razloga ne začinje plamenove; ne začinje žar ono što nije nigdje, ono što nije ništa; ne trpi nikakvu promjenu, niti se ikada mijenja u zrak ili vodu ili zemlju. Ne tvrdim to samo o toj sfernoj vatri, koja ne postoji u prirodi, nego potvrđujem o ovoj našoj <vatri>; jer se ne mijenja ni u kakav element. Trostruka je naša vatra: ugljen, plamen, svjetlost. Ne mislim da će peripatetičari dati pristanak da svjetlost, stvar bestjelesna, prelazi u ikoji element.

Preostaju ugljen i plamen. Prvo o ugljenu. Što je ugljen? Zapaljeno drvo. Tu su dvije stvari. Drvo je stvar sastavljena iz elemenata. Hoćemo li reći da je vatra, da li element ili nešto drugo? Ako je element, onda je ugljen <sastavljen> iz dviju vatri, iz jedne prije nego se drvo zapali, iz druge kad je već zapaljeno. Ako bi se poricalo da to iz toga slijedi, jer po mojoj tvrdnji vatra nije nikakav element, oni će također priznati da vatra nije nikakav element. Pa ako se ugljen treba pretvoriti u drugi element, Aristo-

² Usp. cijeli citat: ARIST. Mete. 341a.28–31: *διὰ τε ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν ἀφυκνεῖται πρὸς τόνδε τὸν τόπον ἢ θερμότης, καὶ διὰ τὸ τὸ περιέχον πῦρ τὸν ἀέρα διαρραίνεσθαι τῇ κινήσει πολλάκις καὶ φέρεσθαι βίᾳ κάτω.*

lica consentaneum est, verti facilius in id, quod symbolum ipso habet, quod scilicet aer est et terra, altero cum eo communicante caliditate, altero siccitate.

5 Esto, in aerem vertatur: quomodo id fiet? Videmus enim anthraci ipsi ligno continue inhaerere, quousque lignum in cinerem redigat, in cinerem eo redacto lignum nusquam est, nusquam anthrax. In aerem abiit, inquit. Inquam ego: sensibiliterne id fit? Spectantibus et palpantibus nobis? Si aiant, rogabo, ut libeat illis id mihi ostendere, ut ego quoque id aspectem. [453] Neque enim
 10 tot annis, quot vivo et video, mihi id contigit videre totas hyemes ad focum sedenti diligenter atque anxie inspicienti. Quod si neque ipsi viderint, sed dicant id rationibus colligi, requiram ab eis, ab Aristotele ipso, quod ipse a veteribus saepe requisivit, ut ταῖς αἰσθήσεσιν ὁμολογούμενα λέγωσιν sensibus confessa dicant.
 15 Si ergo numquam visum est, aut sensibus ullis comprehensum, anthraci in aerem esse mutatum, secure negabimus nos esse mutatum aut mutari. In terram potius mutari videtur usque enim adeo ligno adhaeret, ut id consumat, tamdiu ut nihil ex eo supersit praeter cinerem, qui iamⁱ terra est vel terrae proximum quid.
 20 Quod nos non negamus. Sed negamus in cinerem ignem illum versum, qui in ligno erat. Sed dicimus cinerem esse terram quidem factam at non ex igne factam, sed ab igne terram ex ligno factam. Sive terram, quae ligno ut elementum inerat, ab igne e ligno secretam, si tamen pro vero acceptemus, quod Aristoteles
 25 asseruit, mistis elementa inesse ex hisque ea confici, ignis autem ille quo abierit, non videmus, neque enim in aerem transitum fecisse visum est. Quod si non in ea, quae symbolum secum habent conspectus est transire, multo minus credibile transisse in aquam sibi omnino contrariam. Quod tamen si affirmant, requiremus,
 30 ut id sensibus nostris obiiciant. Propius sensui videtur flammam, qui reliquus ignis est et, ut Aristoteles ait μάλιστα πῦρ, *maxime*

ⁱ Corr. ex quia

telovu je razlogu suglasno, da se lakše pretvara u ono što s njime ima zajedničku oznaku, tj. to je zrak i zemlja; jer jedno s njim sudjeluje u toplini, a drugo u suhosti.

Neka bude, neka se pretvara u zrak. Kako će to biti? Vidimo, naime, da je ugljen neprekidno u samom drvu, sve dok drvo ne svede na pepeo; a kad je svedeno na pepeo, više nema drva, nema ugljena. Reći će: otišao je u zrak. Reći ću ja: da li to biva na osjetilan način, dok mi promatramo i pipamo? Ako potvrde, molit ću, neka im bude ugodno da mi to pokažu da i ja to vidim. [453] Naime tolike godine otkad živim i vidim ne događa mi se da to vidim dok čitave zime sjedim uz ognjište i marljivo i revno promatram. Ako to i sami nisu vidjeli, nego bi rekli da je to razlozima izvedeno, tražit ću od njih, od samog Aristotela ono što je on često tražio od starih, ταῖς αἰσθήσεσιν ὁμολογούμενα λέγωσιν³, neka govore ono što je u skladu s osjetilima. Ako nikada nije viđeno niti ikojim osjetilima opaženo da se ugljen promijenio u zrak, sa sigurnošću ćemo i mi nijekati da se promijenio ili da se mijenja. Čini se da se prije mijenja u zemlju; sve dotle je, naime, uz drvo da ga potroši, tako dugo dok ništa od njega ne preostane osim pepela koji je već zemlja ili nešto najbliže zemlji.

To mi ne niječemo. Ali niječemo da se ona vatra koja je bila u drvu pretvorila u pepeo; kažemo da je zemlja postala pepeo, a ne da je nastala iz vatre, nego da je od vatre iz drva nastala zemlja; ili da je zemlja koja je kao element bila u drvu, od vatre iz drva izdvojena, ako ipak prihvatimo kao istinito ono što je Aristotel tvrdio, da se u miješanim <stvarima> nalaze elementi iz kojih se one <miješane stvari> dovršavaju; no, ne vidimo kamo je otišla ta vatra, niti se vidjelo da je prešla u zrak. Pa ako se ne vidi da <vatra> prelazi u ono što međusobno ima zajedničku oznaku, mnogo je manje vjerojatno da je <vatra> prešla u vodu koja joj je sasvim kontrarna. Ako bi to ipak potvrdili, tražit ćemo da i to također stave pred naša osjetila. Bliže osjetu čini se da se plamen, koji je preostala vatra i kako kaže Aristotel: μάλιστα πῦρ⁴, po-

³ Usp. ARIST. Cael. 306a.5–7: Συμβαίνει δὲ περὶ τῶν φαινομένων λέγουσι μὴ ὁμολογούμενα λέγειν τοῖς φαινομένοις.

⁴ Usp. ARIST. GC 331b.25: Μάλιστα μὲν γὰρ πῦρ ἢ φλόξ,

ignis, quam cernimus et in aerem ascendere, in aere extingui, in materia aerea, fumo scilicet consistere.

Haec quidem satis clara, satis sunt ad demonstrandum testimoniis pluribus Aristotelis ipsius, testibus sensibus ac rationibus etiam, elementa, quae ipse fecerat simplicia, non esse simplicia. Neque etiam sunt simplicibus similia, ubi enim alia reperiuntur, nisi quis suorum novo phantasmate dicat eum opinionem veterum quorundam barbarorum philosophorum secutum, autemet alia esse, non haec, simplicia corpora, nempe
5 coelestes orbis, quorum Luna sit terra, Mercurius aqua, Venus aer, Sol ignis, rursus Mars ignis, Iupiter aer, Saturnus aqua, firmamentum terra.

Quam rem si quis affirmet Aristotelem sensisse, somniare eum dixerit. Sed procedamus. Ignem sursum ferri, levissimum esse, omnibus supereminere docuit. Nos vero ostendimus ignem
15 istum non esse in natura rerum, itaque si nullis sit, neque sursum feretur, nec levis esse dicetur, neque aliis supereminebit.

Sed esto, ponatur esse aliquis, uti Aristoteli, uti Peripato gratum faciamus. Quid inde sequetur? Quaero primo, cum dicitur
20 ignem levem esse, an de toto igne dicatur, atque adeo ipsa ignis sphaera? Eamque levissimam totam esse, prout tota caeteris elementis supernatat? Supernatat illa quidem caeteris elementis, sed subest orbi Lunae? Utrum sphaera haec ignis, supernatat caeteris, quia levissima est, aut quia levissima supernatat? Utrum horum
25 causa, utrum effectus? Nam utrumque causa utrumque effectus esse non potest. At levitatem esse causam lationis sursum Aristoteles nos docuit, non supernatantiae. Supernatantiam non assignavit esse causam levitatis, ergo neutrum neutrius causa vel effectus est. At levitatem esse causam, cur ignis sursum feratur
30 docuit. Sed cum sphaera ignis sursum non feratur, eam levem esse dici non potest. Non est ergo verum ignem esse levem, cum universitas ignis sursum non feratur. Sed ignem mittamus, ne de nihiliore re, quam asini umbra sit, tum anxie lites ingentes perpetuare videamur.

najviše vatra, za koji <plamen> zamjećujemo da se uzdiže u zrak i da se u zraku gasi, sastoji iz zračne tvari, tj. iz dima.

To je zaista dovoljno jasno i neka bude dovoljno da se dokaže pomoću vrlo mnogih svjedočanstava samoga Aristotela, pomoću svjedoka osjetila i također razloga, da elementi koje je sam učinio jednostavnima – nisu jednostavni. Nisu također ni slični jednostavnima; gdje su, naime, drugi, osim ako bi netko od njegovih novom izmišljotinom rekao da je on, slijedeći mnijenje nekih starih barbarskih filozofa, smatrao da postoje druga, a ne ova jednostavna tijela, naime nebeski krugovi; od kojih bi Mjesec bio zemlja, Merkur voda, Venera zrak, Sunce vatra, Mars opet vatra, Jupiter zrak, Saturn voda, nebeski svod zemlja.

Ako bi netko tvrdio da je Aristotel mislio na tu stvar, reći ću da on sanja. No, idimo naprijed. Učio je da vatra biva nošena prema gore, da je najlaganija, da sve nadilazi. Mi pak pokazujemo da ta vatra ne postoji u prirodi stvari; stoga ako ne postoji, ne biva nošena prema gore, niti će se reći da je lagana, niti će sve nadilaziti.

Ali neka bude, neka se postavi da postoji neka <vatra>, da udovoljimo Aristotelu i peripatetičkoj školi. Što će odatle slijediti? Pitam prvo, kad se kaže da je vatra lagana, da li se govori o cijeloj vatri, stoga i o samoj sferi vatre, da je ona cijela najlaganija, kao što cijela pliva nad ostalim elementima? Pliva li zaista iznad tri ostala elementa, ali je ispod kruga Mjeseca? Da li ta sfera vatre pliva nad ostalima, jer je najlaganija, ili, jer je najlaganija pliva <nad svima>? Koje je od toga uzrok, koje posljedica, naime jedno i drugo ne može biti uzrok, jedno i drugo <ne može biti> posljedica. No, Aristotel nas je učio da je laganost uzrok pomicanja prema gore, a ne <uzrok> plivanja <nad svime>. Nije naznačio da je plivanje uzrok laganosti, dakle nijedno nije uzrok nijednog, niti posljedica. A učio je da je laganost uzrok, zbog kojeg vatra biva nošena uvis. No, budući da sfera vatre ne biva nošena uvis, ne može se reći da je lagana. Nije, dakle, istinito da je vatra lagana, jer cjelokupnost vatre ne biva nošena uvis. No ostavimo vatra da se ne čini, da tako zabrinuto ponavljamo ogromne svađe o stvari manje značajnoj nego što je sjena magarca.

DE AERE ELEMENTO

Ad aerem, quem constat esse in rerum natura, accedamus, is sublata ignis sphaera reliquis – aquae et terrae supereminet. Si supereminetia levitatem faciat, levissimus erit. Si levitas causa sit lationis sursum, proculdubio sursum feretur. A tota aeris sphaera sursum nequaquam fertur, suo loco stat universa. Vel etiam suprema eius pars quam maxima fertur in orbem, si quae particulae aeris istius totius moventur, non quidem sursum moventur, nullus enim id sensus percipit. Sed obliquae feruntur. Si quis aiat id aliena vi impellente fieri, tum inferam ego, ergo natura neque sursum, neque oblique, neque deorsum etiam ferentur. Falsum ergo est aerem natura sursum ferri, quando nec totus nec partes eius naturaliter sitae sursum moventur.

Si quis aer sub terrae cavitatibus aut sub aqua recens generetur vel detineatur, is profecto naturali suo loco non est situs, si inde liberetur et ad congenerem aerem evolet, cur potius levitatem eius motus causam asseramus, quam vel naturale desiderium partis toti suo uniri cupientis? Aut totius ipsius partem ad se naturaliter attrahentis desiderio [454] perfectionis? Aut quod potentissimum videatur, partis ipsiusmet inter contraria locatae ac propriae eius substantiae inimica et destruentia, omnibus viribus inde effugere admitentis ad similia, ad conservantia, ad foventia? Nullus ergo est aeri a medio et sursum motus, si in sua natura est constitutus. Si vero in loco praeter naturam sit indeque evolans ad congenerem aerem feratur, nulla est ratio probabilior eum levitate eo ferri, quam alia quavis de tribus dictis.

Non negamus aerem levem esse ad pondus. At Aristoteles etiam gravem asseruit 2. *De elementis*, cum ait:¹⁷ *Alias vero et grave et leve, quibus ambo insunt: etenim supernatant quibusdam et subsunt ut aer et aqua.* Mixtum ergo quid habet aer levitatis et gravita-

¹⁷ Ἄλλως δὲ βαρὺν καὶ κοῦφον, οἷς ἀμφοτέρω ὑπάρχει καὶ γὰρ ἐπιπολάζουσί τισι καὶ ὑφίστανται, καθάπερ ἀἴρ καὶ ὕδωρ. [ARIST. Cael. 311a.22–24]

O ZRAKU KAO ELEMENTU

Pristupimo zraku za kojega je utvrđeno da postoji u prirodi; on, kada je dokinuta sfera vatre, lebdi nad ostalima, vodom i zemljom; ako *lebdjenje nad* može činiti laganost, bit će najlaganiji. Ako je laganost uzrok pomicanja prema gore, bit će bez sumnje nošen prema gore. Od cijele sfere zraka nikada ne biva nošen prema gore, sveukupna <sfera> stoji na svojem mjestu, ili također njezin najviši i ponajveći dio biva nošen u krug. Ako se neki djelići tog cijelog zraka kreću, ne kreću se prema gore, naime to ne dohvaća nijedno osjetilo, nego bivaju nošeni zakrivljeno. Ako netko kaže da to biva jer ga tuđa sila tjera, tada ću ja reći: dakle po prirodi ne biva nošen niti prema gore, niti zakrivljeno, niti prema dolje. Netočno je, dakle, da zrak po prirodi biva nošen prema gore, kada se niti cijeli, niti njegovi dijelovi, prirodno smješteni, ne kreću prema gore.

Ako neki zrak pod udubljenjima zemlje ili pod vodom nastaje kao nov ili biva zadržavan, on doista nije smješten na svojem prirodnom mjestu; ako bi se odanle oslobodio i odletio srodnom zraku, zašto bismo radije tvrdili da je uzrok tog kretanja laganost, nego prirodna želja dijela koji se želi ujediniti sa svojom cjelinom, ili <želja> same cjeline koja prirodno privlači vlastiti dio k sebi iz želje za [454] savršenstvom? Ili, što bi se činilo najjačim, <želja> samog dijela smještenog između kontrarnog i neprijateljskog njegovoj vlastitoj supstanciji, koje ju uništava – koji pokušava svim silama odanle pobjeći k sličnom, k onom koje čuva i koje mu je sklono. Zrak nema dakle nikakvo kretanje od središta i prema gore, ako je uspostavljen u svojoj naravi. Ako je pak u mjestu mimo prirode, te izlijećući odatle biva nošen prema srodnom zraku, nijedan razlog nije vjerojatniji da tamo biva nošen laganošću, nego nekim drugim od <ona> tri rečena.

Ne nijećemo da je zrak lagan po težini. A Aristotel također tvrdi da je težak u 2. knjizi *O elementima* kad kaže: »Inače su i teški i lagani; oni imaju i jedno i drugo, jer plivaju nad nekima i ispod su <drugih>, kao zrak i vatra.« Zar zrak ima nešto mi-

tis? Aer ergo et ad medium et a medio feretur. Si inquit quis de Peripato id non motui, sed supernatantiae et subsidentiae ab Aristotele tribui, quod scilicet aer supernatet aquae, subsit igni, rogabo an utrumque levitati aeris vel alterum tribuendum? Si
 5 utrumque dicat, quomodo ergo supernatantia levitati tantum tribuebatur antea? Si et alterum, quomodo leve etiam subest? Sed si levitas neutrius illius causa fuerit, sed causa sit motus sursum, tunc iterum rogabo: si aer natura sua levis est atque ideo sursum fertur, quo pacto in terrae specus descendit, qui motus gravium
 10 est? Aient vacui vitandi causa eum descendere.

Esto, sed interrogo, motus aeris eo naturalisne est an violentus? Si naturalem dicant, tunc aer duos habebit motus naturales et quidem invicem contrarios. Cui rei contraria scripsit Aristoteles 1. *De elementis*:¹⁸ *Etiam si multi sint, qui praeter naturam, at
 15 qui secundum naturam, unus est motus. Secundum enim naturam simpliciter, praeter naturam autem habet multosⁱⁱ unumquodque.* Ergo motus aeris deorsum non est naturalis, ergo praeter naturam et violentus. Tum rogamus, cur natura hanc vim inferat corpori tam nobili? Nonne satius fuit eum specus terra repleri, quam
 20 vim principibus corporibus inferre et vim quidem perpetuam. Si specus perpetuo specus permaneat. Perpetuam istam violentiam cur patitur natura, si nullum violentum durabile dixit Aristotelesmet idem?

Sed Peripatus uti hos scopulos effugiat, aliquam machinam
 25 struet, qua monstret non eundem aerem in eadem specu perpetuo manere, sed in dies eum egredi, alium ingredi. Quaeso eos an hunc aeris Euripum sensu deprehenderint vel ratione id finxerint? Si sensu, ostendant nobis quoque non omnino caecis

¹⁸ καὶ εἰ πολλαὶ αἱ παρὰ φύσιν, τὴν κατὰ φύσιν μίαν· κατὰ φύσιν μὲν γὰρ ἀπλῶς, παρὰ φύσιν δ' ἔχει πολλὰς ἕκαστον. [ARIST. Cael. 300a.25–27]

ⁱⁱ Corr. ex multas

ješano od laganosti i teškosti? Zrak će, dakle, biti nošen prema središtu i od središta. Ako bi netko iz peripatetičke škole rekao da to Aristotel nije pripisao kretanju, nego *plivanju nad* i *bivanju ispod*, jer zrak pliva nad vodom, a ispod je vatre, pitat ću, da li se 5 jedno i drugo treba pripisati laganosti zraka, ili jedno od dvoga? Ako bi rekao jedno i drugo, kako se onda prije samo *plivanje nad* pripisivalo laganosti? Ako i ono drugo, kako ono lagano također *biva ispod*? Ali, ako laganost nije bila uzrok nijednoga, nego je uzrok kretanja *prema gore*, tada ću ponovo pitati: ako je zrak po 10 svojoj prirodi lagan i zato biva nošen prema gore, na koji način silazi u pećinu zemlje, kakvo je kretanje teških <stvari>? Reći će da on silazi iz razloga da izbjegne prazan prostor.

Neka bude, ali pitam, je li kretanje zraka onamo prirodno ili nasilno? Ako bi rekli da je prirodno, tada će zrak imati dva 15 prirodna kretanja i zaista međusobno kontrarna. Suprotno toj stvari pisao je Aristotel u 1. knjizi *O elementima*: »Ako i postoje mnoga kretanja koja su mimo prirode, no u skladu s prirodom samo je jedno kretanje. Naime u skladu s prirodom je jednostavno <kretanje> a mimo naravi svako pojedino <tijelo> ima mnoga <kretanja>.« Stoga kretanje zraka *prema dolje* nije prirodno, nego 20 je *mimo prirode* i *nasilno*. Tada pitamo, zašto priroda nanosi to nasilje tako plemenitom tijelu. Nije li bilo korisnije da se ona špilja ispuni zemljom, nego nanositi nasilje prvotnim tijelima i to zaista trajno nasilje, ako bi špilja trajno ostala špilja. Zašto priroda trpi tu trajnu nasilnost – ako ništa nasilno nije trajno – rekao je 25 sam Aristotel?

No peripatetička će škola da izbjegne te stijene, stvoriti neku spravu da pokaže da ne ostaje trajno isti zrak u istoj špilji, nego da on dnevno izlazi a drugi ulazi. Molim ih, da li su taj zračni tjesnac⁵ dohvatili osjetilom, ili su to razlogom izmislili. Ako su osjetilom <dohvatili>, neka pokažu i nama ne sasvim slijepima ili 30

⁵ Odnosno: tog Euripa. Eurip je ime kanala između otoka Eubeje i grčkog kopna. Karakteristika tog morskog tjesnaca redovita su i neredovita strujanja plime i oseke. U mitologiji Eurip je bio čovjek koji je htio istražiti plimu i oseku u Euripu – tjesnacu i pritom se utopio želeći preplivati tjesnac na najužem i najopasnijem dijelu. Na ovom mjestu ne govori Petrić o Euripu u kontekstu plime i oseke, nego naprosto procjepa, tjesnaca.

aut insensatis, si ratione qua dixi, uti Aristotelem salvent, praeferrimus nos non admodum acutissimi rationem eam, quae rerum naturam salvet, sensui consentiat. Qui metalla, qui sales fodiunt, deprehendunt specus ingentes et aqua et aere plenas nullo in
5 superficie terrae hiatu. Quibus ergo rimis illuc Euripus a terrae primordiis immeavit? Quibus est regressus? Teretismata ergo haec a philosophia eiicienda. Reicienda ea quoque e quibus haec oriuntur, aerem sursum natura ferri. Elementa enim tota non a medio, non ad medium ferri, sed quietem istis motibus agere,
10 partes quoque eorum itidem quieturas perpetuis temporibus, si suis totis haereant, si vero vel avellantur, vel alieno loco generentur, vel detineantur, a motis obicibus ad tota sua seu ea inferiora seu superiora sint, quam citissime possint, accurrent.

DE AQUA ELEMENTO

15 Aliud illud dogma de aqua: eam gravem esse ideoque naturaliter deorsum atque ad medium ferri, simile est priori. Quo enim pacto per tot scaturigines ubique terrarum de inferiore loco ad superiorem saliunt? Idque perenniter perpetuoque? Machinam adhibent priore faciliorem. Aquam sane gravitate deorsum
20 motum ciere naturaliter, sed ita ut locus a natura ei sit statutus in superficie terrae, in confinio terrae et aeris, ut terrae supernatet, ut aeri subsideat. Si id verum est, cur sub terra tanta vis aquarum, loco illi non naturali semper reperitur? Cur illi ista vis a natura infertur? Cur terra ea loca non implevit, ne natura vim
25 pateretur? Neque enim debuit esse tanta vis vacui replendi, ut perpetuo vim pateretur natura, cum repletionis remedio uti posset. Isto modo naturam, quam nihil frustra facere, quam omnia ad optimum finem dirigere laudamus, vel impotentiae, vel inscitiae accusamus, quae nescierit nequiveritque res suas ita di-

nerazumnima; ako <su izmislili> s razlogom, za koji sam rekao da spase Aristotela – mi ne tako jako oštroumni više volimo onaj razlog koji bi spasio prirodu i koji bi bio u skladu s osjetilom. Oni koji kopaju metale, sol, pronalaze velike špilje pune i vode i zraka bez ikakvog otvora na površini zemlje. Kojim je dakle izvornim pukotinama sa zemlje Eurip⁶ onamo ušao, kroz koje je izašao? Treba ta *teretismata*⁷ izbaciti iz filozofije. Treba odbaciti također i ono iz čega to nastaje: da zrak po naravi biva nošen *prema gore*. Cjelokupni, naime, elementi ne bivaju nošeni niti od središta, niti k središtu, nego miruju s obzirom na ta kretanja; njihovi dijelovi isto tako će mirovati u neprestanim vremenima, ako su pri svojim cjelinama; ako pak ili bivaju otkinuti, ili nastanu na tuđem mjestu, ili bivaju zadržavani, kad se maknu prepreke otići će što brže mogu k svojim cjelinama bilo da su niže ili više.

O VODI KAO ELEMENTU

Onaj drugi poučak o vodi, da je teška i stoga da prirodno biva nošena prema dolje k središtu, sličan je prethodnome. Na koji način kroz tolike izvore posvuda na zemlji izviru <vode> iz nižeg mjesta k višemu – i to vječno i neprestano? Primjenjuju stroj, lakši od prethodnog. Da se voda <kažu> uistinu prirodno težinom pokreće *prema dolje*, ali tako da joj je mjesto po prirodi određeno na površini zemlje, na razmeđi zemlje i zraka, tako da pliva *nad* zemljom, a da se smjestila *ispod* zraka. Ako je to istinito, zašto se pod zemljom uvijek nalazi tolika sila vodâ, na mjestu neprirodnom, zašto joj priroda nanosi tu silu? Zašto zemlja nije ispunila ta mjesta da priroda ne bi trpila silu. Nije naime trebala biti tolika sila da se ispuni praznina da bi priroda neprestano trpila silu, kad bi se <priroda> mogla poslužiti lijekom ispunjavanja. Na taj način prirodu koju hvalimo da ništa ne čini uzalud, da sve upućuje k najboljem cilju, optužujemo za nemoć ili neznanje, jer nije znala i nije mogla svoje stvari tako urediti da bi daleko od nje

⁶ Odnosno: tjesnac, usp. str. 469. bilj. 5.

⁷ Usp. str. 161. bilj. 10.

sponere, ut ab ea procul esset vis omnis et [455] violentia. Aliter itaque longe est de aeris et aquae motibus statuendum, quam sit ab Aristotele statutum.

In quibus etiam illud disquisitione dignum. Quomodo dicta
 5 sint levia a medio moveri, gravia ad medium. Medium istud
 quid nam est? Terrane tota an centrum universi? Videtur Aristote-
 teli centrum universi, cum ait 1. *De elementis*:¹⁹ *Continet vero om-*
nia, quae moventur sursum et deorsum, extremum et medium. Nam
 ut extremum, non aliud est quam extrema universi superficies, ita
 10 medium universi centrum est dicendum. Tum rogamus centrum
 istud nonne aequae undequaque ab extremis distat? Annuent opi-
 nor; extremum autem istud sursum est? Et id concedent.

Cur ergo ignis Aristotelicus ad extremum μεσουράνημα, ad
 angulos rectos sphaerales tendit, ad verticale punctum? Non au-
 15 tem orientem aut occidentem versus aut alias coeli partes, vel
 aequae vel non aequae a vertice distantes, cum aequae omnes a cen-
 tro distent? Si vera sunt illa 1. *De coelo*:²⁰ *Ignis enim motum vide-*
mus a medio per rectum. Nonne rectae lineae sunt omnes a centro
 ad circumferentiam brevissimae et non sola ea, quae ad verti-
 20 cem est erecta? cur ergo ignis hanc solam eligit, reliquas refugit?
 Si ad has feretur, non ideo non a medio feretur, non recta, non
 ad extremum, non sursum, et sane ignis eorum, qui in nostro
 horizonte habitant, ad verticem eorum fertur: cur ignis noster,
 igni illorum cognatus, non ad illorum verticem volvitur? Ignis
 25 Antipodum nostrorum cur ad verticem nostrum non tendit, sed
 ad verticem illorum? Cur non ad alias coeli plagas? Qui motum
 levium sursum statuerunt, haec dubia solvant necesse habent, si
 positiones suas determinatas tueri velint et haec praeterea alia.
 In planis hisce tam amplis si quis lapidem sursum iaciat, qui ad
 30 pedes recidat, cur ad angulos rectos cadit, non autem ad obli-
 quos aut acutos? Cum aequae ad medium feratur.

¹⁹ περιέχει δὲ πάντα τὰ κινούμενα ἄνω καὶ κάτω τό τε ἔσχατον καὶ τὸ μέσον, [ARIST. Cael. 310b.8–9]

²⁰ πρὸς γὰρ κίνησιν ὀρώμεν τὴν ἀπὸ τοῦ μέσου κατ' εὐθεΐαν. [ARIST. Cael. 269b.12–13]

bila svaka sila i [455] nasilnost. Daleko drugačije treba utvrditi o kretanjima zraka i vode nego što je Aristotel utvrdio.

U tome je također ono dostojno istraživanja: na koji se način kaže da se lagano kreće od središta, a teško k središtu. Što je to središte, da li cijela zemlja ili središte sveukupnosti? Čini se da je Aristotelu to središte sveukupnosti kad kaže u 1. knjizi *O elementima*: »Sadrži pak sve ono što se kreće prema gore i prema dolje, krajnje i srednje.« Naime kao što krajnje nije drugo nego krajnja površina sveukupnosti, tako se za ono srednje mora reći da je središte sveukupnosti. Tada pitamo, da li to središte nije sa svih strana jednako udaljeno od krajnosti? Klimnut će, mislim. Da li je to krajnje gore? I to će dopustiti.

Zašto, dakle, Aristotelova vatra teži ka krajnosti μεσουράνημα⁸, k pravim sfernim kutovima, k točki osi, a ne prema istoku ili zapadu, ili prema drugim dijelovima neba koji su ili jednako ili nejednako udaljeni od osi – kad su svi jednako udaljeni od središta? Ako su istinite one <riječi> u 1. knjizi *O nebu*: »Vidimo, naime, da je kretanje vatre od središta po ravnoj crti.« Nisu li sve ravne crte od središta prema kružnici najkraće, a ne samo ona koja je uspravljena prema osi. Stoga vatra samo nju izabire, ostale izbjegava? Ako bi bila nošena k njima, ne bi li bila nošena isto tako, od središta, <ne bi li bila nošena> pravocrtno, ka krajnosti, prema gore? I vatra onih koji stanuju na našem horizontu biva nošena k njihovoj osi, zašto se naša vatra, srodna njihovoj vatri ne okreće k njihovoj osi? Zašto vatra naših antipoda ne teži k našoj osi, nego k njihovoj osi, zašto ne k ostalim stranama neba? Oni koji su utvrdili kretanje laganoga prema gore, neka riješe te dvojbe, nužno im je, ako bi htjeli vidjeti da su njihova stajališta određena; a osim toga i drugo: na ovim tako prostranim ravninama ako bi netko u vis bacio kamen koji pada k nogama, zašto pada pod pravim kutovima, a ne pod kosim ili oštrim, kad bi jednako bio nošen prema središtu?

⁸ Usp. SIMPLICIUS, In Ph 9.634.1–3: εἰ οὖν μήτε ἀνατολὴ μήτε δύσις εἴη μήτε μεσσοῦ ράνημα, κινηθήσεται μὲν ὁμοίως ὁ οὐρανός, ἡμεῖς δὲ τῶν διαφορῶν θέσεων τεκμήρια οὐχ ἕξομεν.

Deinde alius a me mille passibus distans iaciat lapidem alterum, is itidem decidet ad angulos rectos, duo hi lapides in descensu lineas duas parallelas ad invicem formarunt per 6. propositionem XI. libri Euclidis. Si parallelae sunt, profecto numquam
5 concurrent ex mathematicum principiis, non ergo in centrum universi ambae protractae concurrent. Quo modo ergo lapides illi ambo ad medium motum suum cierunt?

De qualitate duplici elementorum, de earum contrarietatibus invicemque actionibus alius erit discutiendi locus.

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

Potom, drugi koji je od mene udaljen tisuću koraka, neka baci drugi kamen; taj će također padati po pravom kutu; ta će dva kamena u padu tvoriti međusobno dvije paralelne crte po 6. propoziciji 11. Euklidove knjige⁹. Ako su paralele, sigurno se neće susresti po načelima matematičara; neće, dakle, obje produ- 5 žene zajedno pasti u središte sveukupnosti. Stoga će se ona dva kamena kretati k središtu?

O dvostrukoj kvaliteti elemenata, o njihovim kontrarnostima i međusobnim djelovanjima raspravit će se na drugom mjestu.

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

---

⁹ EUCLIDES, *Elementa*, 11.6.1–2: Ἐὰν δύο εὐθεῖαι τῷ αὐτῷ ἐπιπέδῳ πρὸς ὀρθὰς ᾤσιν, παράλληλοι ἔσονται αἱ εὐθεῖαι. (Si duae rectae lineae AB, CD eidem plano ad rectos angulos fuerint, parallelae ipsae rectae lineae AB, CD. Campanusov prijevod: Si fuerint duae lineae super unam superficiem perpendiculares eas aequidistantes esse necesse est.)

DISCUSSIONUM PERIPATETICARUM
TOMI IIII LIBER IX

DE GENERATIONE ET CORRUPTIONE

- 5 Asseruit Aristoteles libro 2. *De generatione et corruptione* melius et praestantius esse ipsum esse, quam contrarium, non esse. His verbis:¹ *Quoniam in omnibus semper melius expetere dicimus naturam: melius autem ipsum esse, quam ipsum non esse. Natura esse cupit, non esse ergo refugit et abhorret. Quoniam vero esse non omnibus re-*
10 *bus aequae contingit, neque possunt res omnes semper esse: subdit deum providisse, ut quae res semper esse non possunt, successio-*
*nem semper haberent:*² *Hoc vero (esse) in omnibus impossibile est esse, eo quod procul a principio distent, reliquo modo adimplevit universum deus continuam faciens generationem. Sic enim maxime continuabitur*
15 *esse eo, quia prope sit essentiae fieri semper generationem, huius vero, ut multoties dictum est, causa est circularis latio. Inter loca, quibus id dixit, hic est:*³ [456] *Amplius vero, cum secundum lationem motus demonstratum est, quod sit aeternus, necesse est his stantibus etiam ge-*
nerationem esse continue, latio enim faciet generationem continue.
20 Non omnis autem motus faciet generationem, sed motus circularis nempe coelestis, et causam reddit statim: διὰ τὸ

¹ ἐπεὶ γὰρ ἐν ἅπασιν αἰεὶ τοῦ βελτίονος ὀρέγεσθαι φαμεν τὴν φύσιν, βέλτιον δὲ τὸ εἶναι ἢ τὸ μὴ εἶναι. [ARIST. GC 336b.27–29]

² τοῦτο δ' ἀδύνατον ἐν ἅπασιν ὑπάρχειν διὰ τὸ πόρρω τῆς ἀρχῆς ἀφίστασθαι, τῷ λειπομένῳ τρόπῳ συνεπλήρωσε τὸ ὅλον ὁ θεός, ἐνδελεχῆ [ἐντελεχῆ] ποιήσας τὴν γένεσιν· οὕτω γὰρ ἂν μάλιστα συνείροιο [συνείρητο] τὸ εἶναι διὰ τὸ ἐγγύτατα [ἐγγύς] εἶναι τῆς οὐσίας τὸ γίνεσθαι αἰεὶ {καὶ} τὴν γένεσιν. Τούτου δ' {αἰτίον}, ὥσπερ εἴρηται πολλάκις, <αἰτία> ἢ κύκλῳ φορᾶ. [ARIST. GC 336b.30–337a.1]

³ Ἐτι δὲ ἐπεὶ [ἐπειδὴ] ἢ κατὰ τὴν φορὰν κίνησις δέδεικται ὅτι αἰδιος, ἀνάγκη τούτων ὄντων καὶ γένεσιν εἶναι συνεχῶς· ἢ γὰρ φορᾶ ποιήσει τὴν γένεσιν ἐνδελεχῶς [ARIST. GC 336a.15–17]

[455]¹

PERIPATETIČKE RASPRAVE SVEZAK IV. KNJIGA 9.

O NASTAJANJU I PROPADANJU

Aristotel je u 2. knjizi *O nastajanju i propadanju* tvrdio da je 5
bolji i izvrsniji sam bitak, nego suprotno – ne-bitak ovim riječi-
ma: »Budući da kažemo da u svemu priroda uvijek teži za bo-
ljim, bolji je sam bitak, nego sam ne-bitak.« Priroda želi bitak, ne-
bitak dakle izbjegava i grozi <ga> se. Budući pak bitak ne dotiču
sve stvari jednako, niti sve stvari mogu uvijek biti, dodaje da se 10
bog pobrinuo da one stvari koje ne mogu uvijek biti, imaju uvijek
sljedništvo. »To pak (bitak), nemoguće je da bude u svim <stva-
rima>, zato jer su daleko udaljene od počela, na preostali način
ispunio je bog sveukupnost, čineći nastajanje neprekidnim. Tako
će se naime ponajviše nastavljati bitak, time jer je <to> nešto bli- 15
zu biti – da uvijek biva nastajanje; a uzrok je pak toga, kako je
rečeno na mnogim mjestima, kružno pomicanje.« Među mjesti-
ma na kojima je to rekao je i ovo: [456] »Dalje pak, budući da je
dokazano da je kretanje s obzirom na pomicanje vječno, nužno
je, ako to stoji, da je nastajanje kontinuirano, jer će <to> pomica- 20
nje kontinuirano činiti nastajanje.«

Neće svako kretanje učiniti nastajanje, nego kružno kreta-
nje i to nebesko, te odmah iznosi i uzrok: διὰ τὸ προσάγειν καὶ

¹ krivo paginirano 555

προσάγειν καὶ ἀπάγειν τὸ γεννητικόν⁴ *eo quod adducat et abducat generativum*. Sed quia in inferioribus his non solum est generatio, sed etiam corruptio continua, quandoquidem ut ipse docuit: generatio unius est corruptio alterius; hae autem sunt inter se
 5 contrariae, contrarias ergo causas necesse est eas habere:⁵ *Contrariorum enim causae sunt contrariae*. Contrarias ergo lationes necesse est esse, quae sint causae contrariorum effectuum, generationis et corruptionis. Si contrarias, plures ergo una, duas scilicet ac propterea intulit:⁶ *Ideo etiam non prima latio causa est generationis et corruptionis, sed ea, quae est secundum Obliquum circulum, in hac*
 10 *enim et continuum unum est et moveri duos motus*.

Qua vero ratione id sit necessarium, exposuit statim:⁷ *Necesse est enim, si semper futura est continua generatio et corruptio, semper quidem aliquid moveri, ut non deficiant hae mutationes, duo*
 15 *autem, ut ne alterum eveniat solum*. Perpetuitatis ergo causa erit perpetuus coeli motus:⁸ *Continuitatis ergo universi latio causa est*. Contrarietatis autem mutationum: ἡ ἔγκλισις τοῦ λοξοῦ κύκλου, *inclinatio Obliqui circuli*. In quo *generativum*, γεννητικὸν adducitur et abducitur, qui sunt motus contrarii. Dixerat enim
 20 ut generatio et corruptio inter se contrariae fierent:⁹ *Plures esse motus oportet et contrarios sive latione sive inaequalitate*. Contrarietatem autem istam non esse eam, quae sit in latione, sed eam, quae est in inaequalitate, cuius causa est inclinatio, docet quomodo:¹⁰ *Accidit enim quandoque procul, quandoque vero prope*. Quod

⁴ [ARIST. GC 336a.17–18]

⁵ τῶν γὰρ ἐναντίων τὰναντία αἰτία. [ARIST. GC 336b.9]

⁶ διὸ καὶ οὐχ ἡ πρώτη φορὰ αἰτία ἐστὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς, ἀλλ' ἡ κατὰ τὸν λοξὸν κύκλον· ἐν ταύτῃ γὰρ καὶ τὸ συνεχές <έν> ἐστὶ καὶ τὸ κινεῖσθαι δύο κινήσεις· [ARIST. GC 336a.31–34]

⁷ ἀνάγκη γάρ, εἴ γε ἀεὶ ἔσται συνεχῆς γένεσις καὶ φθορά, ἀεὶ μὲν τι κινεῖσθαι, ἵνα μὴ ἐπιλείπωσιν αὐταὶ αἰ μεταβολαί, δύο δ', ὅπως μὴ θάτερον συμβαίνει μόνον. [ARIST. GC 336a.34–b.2]

⁸ Τῆς μὲν οὖν συνεχείας ἢ τοῦ ὅλου φορὰ αἰτία, [ARIST. GC 336b.2–3]

⁹ Δεῖ δὴ πλείους εἶναι τὰς κινήσεις καὶ ἐναντίας, ἢ τῇ φορᾷ ἢ τῇ ἀνωμαλίᾳ· [ARIST. GC 336a.29–30]

¹⁰ συμβαίνει γὰρ ὅτ' ἐν πόρῳ {γίνεσθαι} ὅτ' ἐγγύς. [ARIST. GC 336b.4–5]

ἀπάγειν τὸ γεννητικόν, zato što dovodi i odvodi ono što čini nastajanje. No zbog toga što u ovim nižim <stvarima> postoji ne samo nastajanje, nego također i kontinuirano propadanje, kad je, kako je sam poučavao, nastajanje jednog propadanje drugog: a <nastajanje i propadanje> međusobno je kontrarno: nužno je, dakle, da oni imaju kontrarne uzroke: »Uzroci kontrarnog su, naime, kontrarni.« Nužno je, dakle, da postoje kontrarna pomicanja koja su uzroci kontrarnih posljedica, nastajanja i propadanja. Ako <su> kontrarna, dakle više <ih je> od jednog, tj. dva i zbog toga je uveo: »Stoga također nije prvo pomicanje uzrok nastajanja i propadanja, nego ono koje je prema Kosoj kružnici; u njemu postoji jedno kontinuirano <kretanje> i pokretanje dvaju kretanja.«

Iz kojeg je to razloga nužno izložio je odmah: »Nužno je, naime, ako uvijek bude kontinuirano nastajanje i propadanje, da se uvijek nešto kreće da ne nedostaju te promjene, a <nužno je> da su dva <kretanja>, da se ne bi događalo samo jedno od dvoga².« Stalno kretanje neba bit će uzrok stalnog trajanja. »Dakle, pomicanje sveukupnosti je uzrok kontinuiranosti.« A <uzrok> je kontrarnosti promjena: ἡ ἔγκλισις τοῦ λοξοῦ κύκλου³ »nagnutost Kose kružnice.« U njemu se γεννητικόν, ono što uzrokuje nastajanje, dovodi i odvodi, a to su kontrarna kretanja. Rekao je naime kako su nastajanje i propadanje međusobno kontrarni: »Treba biti više kretanja i to kontrarnih, ili pomicanjem, ili nejednakošću.« A da ta kontrarnost nije ona koja je u pomicanju, nego ona koja je u nejednakosti, čiji je uzrok nagib – poučava ovako: »Događa se, naime, <da je> ponekad daleko, ponekad pak bli-

² Tj. samo nastajanje ili samo propadanje.

³ Usp. PHILOPONUS, In GC 14,2.291.24–27: καὶ φησιν ὅτι τὸ μὲν συνεχὲς ταύτη ἐστὶ διὰ τὴν ὅλην τοῦ ἡλίου σφαῖραν ἀδίως κινουμένην, τὸ δὲ προσιέναι, φησί, καὶ ἀπιέναι, ὅπερ ἡ ἀνωμαλία, διὰ τὴν ἔγκλισιν τοῦ λοξοῦ κύκλου.

quidem est inaequalitas in distantia:¹¹ *Inaequali vero distantia existente inaequalis erit motus. Ita ut sequatur necessario:*¹² *Itaque si eo, quod accedat et prope sit, generat, etiam eo, quod recedat et procul fiat, hoc ipsum corrumpit. Et si eo, quod multoties accedat, generat, etiam*
 5 *eo, quod multoties recedat, corrumpit. Contrariorum enim contrariae sunt causae. Unde etiam sequitur, ut ambae in aequali tempore fiant:*¹³ *Et in aequali tempore corruptio et generatio ea, quae secundum naturam.*

Ita quoque tempora et vitae singularum rerum numerum
 10 *habent eoque terminantur, omnia enim sunt ordine disposita et omne tempus et omnis vita dimensa est periodo temporis longiore et brevioris, scribit namque:*¹⁴ *Ideo et tempora et vitae singularum numerum habent et hoc terminantur, omnium enim ordo est et omne tempus et vita mensuratur periodo. Neque id solum, sed etiam omnia*
 15 *quaecumque in se invicem transmutantur, circula rem motum imitantur. Sic enim scribit:*¹⁵ *Ideo et alia quaecumque mutantur in invicem, secundum passiones et potentias, veluti simplicia corpora imitantur circulo lationem.*

Quo autem modo ea imitatio fiat, subdit:¹⁶ *Quando ex aqua aer*
 20 *fiat et ex aere ignis et rursus ex igne aqua, circulo dicimus circumcurrisse generationem, quoniam rursus redeat. Neque id solum in eorum*

¹¹ Ανίσου δὲ τοῦ διαστήματος ὄντος ἀνώμαλος ἔσται ἡ κίνησις· [ARIST. GC 336b.5–6]

¹² ὥστ' εἰ τῷ προσιέναι καὶ ἐγγὺς εἶναι γεννᾶ, <καὶ> τῷ ἀπιέναι ταῦτόν τοῦτο καὶ πόρρω γίνεσθαι φθείρει, καὶ εἰ τῷ πολλάκις προσελθεῖν [προσιέναι] γεννᾶ, καὶ τῷ πολλάκις ἀπελθεῖν φθείρει· τῶν γὰρ ἐναντίων τᾶναντία αἰτία. [ARIST. GC 336b.6–9]

¹³ Καὶ ἐν ἴσῳ χρόνῳ {καὶ} ἡ φθορὰ καὶ ἡ γένεσις ἡ κατὰ φύσιν. [ARIST. GC 336b.9–10]

¹⁴ Διὸ καὶ οἱ χρόνοι καὶ οἱ βίοι ἐκάστων ἀριθμὸν ἔχουσι καὶ τούτῳ διορίζονται· πάντων γὰρ ἔστι τάξις, καὶ πᾶς βίος καὶ χρόνος μετρεῖται περιόδῳ, [ARIST. GC 336b.10–13]

¹⁵ Διὸ καὶ τᾶλλα ὅσα μεταβάλλει εἰς ἄλληλα κατὰ τὰ πάθη καὶ τὰς δυνάμεις, οἷον τὰ ἀπλᾶ σώματα, μιμεῖται τὴν κύκλῳ φορᾶν· [ARIST. GC 337a.1–4]

¹⁶ ὅταν γὰρ ἐξ ὕδατος ἀἴρ γεννηται καὶ ἐξ ἀέρος πῦρ καὶ πάλιν ἐκ <τοῦ> πυρὸς ὕδωρ, κύκλῳ φαμέν περιεληλυθέναι τὴν γένεσιν διὰ τὸ πάλιν ἀνακάμπτειν. [ARIST. GC 337a.4–6]

zu.« To je doista nejednakost u udaljenosti. »Ako postoji nejednaka udaljenost, kretanje će biti nejednako.« Tako da nužno slijedi: »Stoga, ako time što pristupa i biva blizu, čini da nastaje, također time što se udaljava i biva daleko, čini da to isto propada. I ako time što mnogo puta pristupa, čini da nastaje, također time što se mnogo puta udaljava, čini da propada. Uzroci su kontrarnog, naime, kontrarni.« Odatle također slijedi da oboje <nastajanje i propadanje> biva u jednakom vremenu. »I u jednakom je vremenu i propadanje i nastajanje koje je prema prirodi.«

Tako i vremena i životi pojedinih stvari imaju broj i njime su omeđeni; sve je, naime, raspoređeno u redu: svako vrijeme i svaki život izmjeren je dužim ili kraćim razmakom vremena, jer piše: »Tako i vremena i životi pojedinih imaju broj i njime su omeđeni, postoji red svega i svako vrijeme i život izmjereni su razmakom <vremena>.« I ne samo to, nego i sve što se međusobno mijenja jedno u drugo oponaša kružno kretanje. Tako, naime, piše: »Stoga i drugo koje se pretvara međusobno jedno u drugo, u skladu s trpnjama i moćima, kao jednostavna tijela, oponaša pomicanje u krugu.«

Na koji način to oponašanje biva, dodaje: »Kada iz vode biva zrak, iz zraka vatra i opet iz vatre voda, kažemo da je nastajanje obišlo krug, jer se ponovno vraća.« I ne biva to samo u njih-

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

alterna generatione fit, sed etiam in motu eorum recto imitatio circularis motus conspicitur:¹⁷ *Itaque etiam recta horum latio imitans circularem continua est.* Non enim continue in se invicem transmutantur, sed ut transmutentur continue etiam ascendunt et descendunt. Hi enim sunt motus simplicium corporum recti. Quam rem primo *Meteoro* luculentissime expressit et simul, quid sit illud generativum, quid inaequalitas motus, quid accedere [461ⁱ] et recedere, quid procul, quid prope, exposuit his verbis:¹⁸ *Ut movens sane et princeps et primum principiorum est circulus, in quo manifeste Solis latio, disgregans et congregans, eo quod fiat prope vel longius causa est generationis et corruptionis.*

Id quo modo sit, declarat:¹⁹ *Manente vero Terra, quod est circa eam humidum, a radiis et ab alio, qui sursum venit calore in vaporem resolutum, fertur sursum. Habet deinde:*²⁰ *Compingitur rursus vapor frigefactus ob defectum caloris et ob locum. Et fit aqua ex aere. Et facta fertur rursus ad Terram. Quam rem fine 2. De elementis sic expresserat:*²¹ *Veluti aquae et aer circulo facta. Et si quidem nubes erit, oportet etiam pluere. Et si pluat, oportet et nubem esse.*

Quem progressum nominavit circulum verbis illa sequentibus:²² *Fit autem circulus iste imitans Solis circulum, [etc.]. Haec*

¹⁷ Ὅστε καὶ ἡ εὐθεῖα <τούτων> φορὰ μιμουμένη τὴν κύκλω συνεχῆς ἐστίν. [ARIST. GC 337a.6–7]

¹⁸ ἡ μὲν οὖν ὡς κινουσα καὶ κυρία καὶ πρώτη τῶν ἀρχῶν ὁ κύκλος ἐστίν, ἐν ᾧ φανερώς ἡ τοῦ ἡλίου φορὰ διακρίνουσα καὶ συγκρίνουσα τῷ γίγνεσθαι πλησίον ἢ πορρώτερον αἰτία τῆς γενέσεως καὶ τῆς φθορᾶς ἐστίν. [ARIST. Mete. 346b.20–23]

¹⁹ μενούσης δὲ τῆς γῆς, τὸ περὶ αὐτὴν ὑγρὸν ὑπὸ τῶν ἀκτίνων καὶ ὑπὸ τῆς ἄλλης τῆς ἀνωθεν θερμότητος ἀτμιδούμενον φέρεται ἄνω [ARIST. Mete. 346b.23–26]

²⁰ συνίσταται πάλιν ἡ ἀτμίς ψυχομένη διὰ τε τὴν ἀπόλειψιν τοῦ θερμοῦ καὶ τὸν τόπον, καὶ γίγνεται ὕδωρ ἐξ ἀέρος· γενόμενον δὲ πάλιν φέρεται πρὸς τὴν γῆν. [ARIST. Mete. 346b.29–31]

²¹ οἷον ὕδατα καὶ ἀήρ κύκλω γινόμενα, καὶ εἰ μὲν νέφος ἔσται, δεῖ <καὶ> ὕσαι, καὶ εἰ ὕσει γε, δεῖ καὶ νέφος εἶναι, [ARIST. GC 338b.6–8]

²² γίγνεται δὲ κύκλος οὗτος μιμούμενος τὸν τοῦ ἡλίου κύκλον [ARIST. Mete 346b.35–36]

ⁱ Paginarum numeri 457–460 omissi sunt.

vom uzajamnom nastajanju, nego se i u njihovom pravocrtnom kretanju zamjećuje oponašanje kružnog kretanja. »I tako je i njihovo pravocrtno pomicanje kontinuirano jer oponaša kružno.« Ne mijenjaju se, naime, međusobno jedni u druge kontinuirano, nego, da bi se kontinuirano pretvarali, uzdižu se i silaze. To su pravocrtna kretanja jednostavnih tijela. Tu je stvar u 1. knjizi *Meteorologije* najjasnije izrazio i istovremeno izložio, što je ono što čini nastajanje, što je nejednakost kretanja, što je pristupati i [461] udaljavati se, što je daleko, što blizu – ovim riječima: »Kao onaj koji pokreće i prvak i prvo od počelā je kružnica po kojoj se očito odvija pomicanje Sunca, koje razdvaja i povezuje. Time što biva blizu ili udaljenije, uzrok je nastajanja i propadanja.«

Na koji to način biva, objašnjava: »Dok Zemlja miruje, ono što je oko nje vlažno od zrākā i od druge topline, koja dolazi odozgo, razloženo u paru, biva nošeno prema gore.« Ima potom: »Zgušnjava se opet para ohlađena zbog nedostatka topline i zbog mjesta. I nastaje voda iz zraka; i kad je nastala biva nošena opet prema zemlji.« Tu je stvar na kraju 2. knjige *O elementima* ovako izrazio: »Kao što vode i zrak nastaju u kružnici. I ako doista bude oblak, treba i da kiši; i ako bi kišilo, treba da bude i oblak.«

To je napredovanje prozvaio krugom riječima koje za ovima slijede: »A nastaje ta kružnica oponašajući Sunčevu kružnicu.« Te

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

sane declarant id, quod superius dixerat:²³ *Itaque et recta horum latio imitatur circulum. Simul enim ille mutatur in transversa et sic sursum et deorsum. Et oportet cogitare hunc veluti fluvium sursum et deorsum, communem aeris et aquae. Prope enim existente Sole vaporis sursum fluit fluvius, recedente vero aquae fluvius deorsum. Et hoc continue fit ex ordine.* Atque hunc ait aenigmatice a veteribus dictum forte fuisse Oceanum circulo currentem circa Terram. Sol itaque appropinquatione et recessu suo et generationis et corruptionis causa est efficiens, ut clarissime ex hoc *Meteoro* prius allatis verbis testatus est idque efficere διακρίνουσα καὶ συγκρίνουσα *disgregando et congregando*. Quod etiam eodem libro de cometis loquens expressit:²⁴ *Quod vero nec multi, nec multoties fiant cometae, et magis extra tropicos quam intra, causa fit Solis et astrorum motus, non solum congregans calorem, sed etiam disgregans congregatum.*

Haec sane omnia, quamquam sint a nobis in ordinem redacta, sunt tamen ab Aristotele nullo ordine scripta. Quae praeter confusionem alia quoque mala in philosophia multo maxima habent. Nempe ambiguitatum, fallaciarum, falsitatum plenissima sunt. Quae ut ostendamus, principio Aristoteli suisque libenter damus, concedimus, quod primo allatum est naturam in omnibus quod melius est semper appetere.

Damus etiam non minus libenter secundum: scilicet esse ipsum praestantius esse quam sit ipsum non esse. Sed pro nostra hac ingenuitate largiantur nobis ipsi quoque, quod saepissime expetivimus, quod ardenti desiderio sapientes multi viri liberi non Aristotelis servi expetiverunt, animos studiosorum tandem

²³ Ὅστε καὶ ἡ εὐθεΐα <τούτων> φορὰ μιμουμένη τὴν κύκλω [τὸν κύκλον]. [ARIST. GC 337a.6-7] etc. ἅμα γὰρ ἐκεῖνος εἰς τὰ πλάγια μεταβάλλει καὶ οὗτος ἄνω καὶ κάτω. <καὶ> δεῖ {δὲ} νοῆσαι τοῦτον ὡσπερ ποταμὸν {ῥέοντα} κύκλω ἄνω καὶ κάτω, κοινὸν ἀέρος καὶ ὕδατος· πλησίον {μὲν} γὰρ ὄντος τοῦ ἡλίου ὁ τῆς ἀτμίδος ἄνω ῥεῖ ποταμὸς, ἀφισταμένου δὲ ὁ τοῦ ὕδατος κάτω. καὶ τοῦτ' ἐνδελεχῆς {ἐθέλει} γίγνεσθαι [γίνεται] κατὰ γε τὴν τάξιν. [ARIST. Mete. 346b.36-347a.6]

²⁴ τοῦ δὲ μὴ γίγνεσθαι πολλοὺς μηδὲ πολλάκις κομήτας, καὶ μᾶλλον ἐκτὸς τῶν τροπικῶν ἢ ἐντὸς <γίνεται>, αἴτιος ἢ τοῦ ἡλίου καὶ ἢ τῶν ἀστέρων κίνησις, οὐ μόνον ἐκκρίνουσα τὸ θερμὸν, ἀλλὰ καὶ διακρίνουσα τὸ συνιστάμενον. [ARIST. Mete. 345a.5-8]

<riječi> objašnjavaju ono što je prije rekao:⁴ »Stoga i pravocrtno njihovo pomicanje oponaša krug [itd.]«. »Ujedno se on pretvara u ono što je nasuprot⁵ i tako prema gore i prema dolje. I treba ga zamisliti kao rijeku <koja teče> prema gore i prema dolje, zajedničku zraku i vodi. Kad je, naime, Sunce blizu, rijeka pare teče prema gore, a kada se udaljava, rijeka vode <teče> prema dolje. I to neprestano redom biva.« A kaže da su to možda stari zagonetno nazvali Okeanom koji u krugu obilazi oko Zemlje. Sunce je, dakle, svojim približavanjem i udalžavanjem tvorni uzrok nastajanja i propadanja, kako je to najjasnije posvjedočio prije navedenim riječima iz te <knjige> *Meteorologije* i da to čini διακρίνουσα και συγκρίνουσα⁶, razdvajajući i povezujući. To je izrazio u istoj knjizi <*Meteorologije*> govoreći o kometima: »Što ne nastaju mnogi kometi i na više mjesta i više izvan tropskih <krajeva>, nego unutar, uzrok je kretanje Sunca i zvijezda, koje ne povezuje samo toplinu, nego također razdvaja ono što je združeno.«

Premda smo mi sve to sredili, Aristotel je ipak napisao bez reda. To osim zbrke ima u filozofiji druga, mnogo veća zla, jer je prepuno dvosmislenosti, pogrešaka i netočnosti. Da to pokažemo, najprije Aristotelu i njegovima drage volje dajemo, dozvoljavamo ono što je prvo navedeno: da priroda u svemu uvijek teži za onim što je bolje.

Dajemo također, ne manje drage volje, ono drugo, tj. da je izvrsniji sam bitak od samog ne-bitka. Ali za ovu našu plemenitost neka nam i oni sami podare ono što smo vrlo često tražili, što su gorućom željom tražili mnogi mudri muževi, slobodni a ne Aristotelovi sluge: neka duše onih koji istražuju, vezane neprestanim

⁴ Citat koji slijedi sastoji se iz dva navoda iz različitih Aristotelovih knjiga. Prvi je navod jedna rečenica iz *De generatione et corruptine* i ta je rečenica skraćena, odnosno dvije zadnje riječi su izbačene (συνεχής ἔστιν – usp. ARIST. GC 337a.6–7). U grčkom navodu stoji umjesto tih riječi: etc. U latinskom navodu etc. je ispalo, pa se čini da se radi o kontinuiranom navodu – što nije slučaj. Drugi dio navoda je iz *Meteorologije*. Usp. Mete. 346b.36–347a.6.

⁵ Sintagmu εἰς τὰ πλάγια ovdje je Petrić preveo kao: *in transversa* a na str. 524 bilj. 48. istu je sintagmu preveo kao *in latera*.

⁶ Usp. ARIST. Mete. 346b.22.

dubitationibus perpetuis ligatos solvant, dicant nobis: quid nam rerum est ista natura, quae sexcenties in libris Aristotelis dicitur meliora expetere et facere, nusquam tamen traditur, quid ipsa sit, quod accidens, quae substantia? Expetere enim et facere meliora consultantis, deliberantis, eligentis melius, deterius reiicientis esse videtur. Natura vero ea, quae 2. *Physico* definita est, principium motus exposita pro materia et forma rerum singularum consultationis et electionis non est capax. Philoponus, qui Platoniam quandam rationalem naturam in eum locum invexit, a reliquo Peripato non recipitur, reiicitur.

Lapidis materia non consultavit, non elegit, ut marmor potius quam saxum esset, forma eiusdem id non elegit. Plantae materia non elegit, ut laurus potius quam abies ex se nasceretur, neque id forma elegit, non enim rationis participia sunt. Rationis autem proprium est melius eligere, deterius abiicere, nisi velint, ut Aristotelem salvent, interpretari ea verba, *natura appetit melius*, non esse comparatione prolata, sed absolute '*melius*', id est bonum. Si id dicant, Aristotelem accusant nescisse loqui, nescisse grammaticen. Nemo est tam ingrammaticus, qui ignoret '*melius*' [462] nomen comparativum esse, comparationem relatione unius ad aliud, vel alia necessario fieri, iam etiam philosophici sermonis ignarum eum declarant suis legibus contradicentem, metaphoris scilicet in re philosophica utentem '*bonum*' cum voluerit dixisse, '*melius*' supposuisse.

Sed esto, demus hoc Aristotelicae magnitudini. Liceat ipsi, qui has leges posuit, legibus iismet abuti. Detur illi eum dixisse *naturam bonum expetere*. Non cessabimus rogare nos, quae sit ista natura? Nam materiam id expetere non concedunt invincibiles rationes, quae cum de materia eiusque appetitu ageremus, propositae a nobis sunt.

dvojbama, konačno oslobode, neka nam kažu, što je u stvari ta priroda stvari za koju se bezbroj puta u Aristotelovim knjigama kaže da teži za boljim i da čini <bolje>, ipak se nikada ne iznosi što je ona sama, što joj je akcident, koja supstancija. Težiti i činiti bolje čini se da pripada onome tko razmišlja, odmjerava, 5
izabire bolje i odbacuje lošije. Ali ona priroda koja je definirana u 2. knjizi *Fizike*, počelo kretanja, izložena kao materija i forma pojedinačnih stvari, nije sposobna za razmišljanje i izbor. Filopona koji je u to mjesto uveo neku Platonovu racionalnu prirodu⁷, preostala peripatetička škola ne prihvaća, odbacuje. 10

Materija kamena nije smišljala, nije izabrala da bude radije mramor nego stijena; njegova forma <također> nije to izabrala; materija biljke nije izabrala da se iz nje rodi radije lovor, nego jelka, niti je forma to izabrala; nemaju, naime, udjela u razboru. A vlastitost je razbora izabirati bolje, odbacivati lošije, osim ako 15
ne bi htjeli, da spase Aristotela, tumačiti ove riječi: *priroda teži za boljim*, da nije izneseno komparativno, nego bezuvjetno – za boljim, tj. za dobrim. Ako budu rekli, optužuju Aristotela da nije znao govoriti, da nije znao gramatiku. Nitko nije tako nepismen da ne bi znao da je riječ: *bolje* [462] komparativ, a da komparacija nužno biva u odnosu jednoga prema drugom ili drugima. 20
Već izjavljuju da je neupućen u filozofski govor, kad protuslovi svojim zakonima i služi se metaforama u filozofskoj stvari – da je podmetnuo: *bolje*, premda je htio reći: *dobro*.

Ali neka bude, dajmo to Aristotelovoj veličini. Neka bude 25
dopušteno njemu koji je te zakone postavio da se o iste zakone ogriješi. Neka mu se dade da je rekao: *Priroda teži za dobrim*, mi nećemo prestati pitati, koja je to priroda? Naime, nepobjedivi razlozi ne dopuštaju da materija za tim teži; njih smo izložili kad smo raspravljali o materiji i o njezinoj težnji. 30

⁷ Usp. PHILOPONUS, In Ph. 16.236.26–237.2 βούλεται γὰρ οὐ πᾶν εἶναι τὸ ἔσχατον τέλος, ἀλλὰ τὸ βέλτιστον. βούλεται οὐχ ὁ ποιητής, ἀλλ' ἡ τῶν πραγμάτων φύσις. ἐπεὶ οὖν τὸ βέλτιστον τοῦτο τέλος καὶ οὐ ἔνεκα, καὶ τῆς γενέσεως ἄρα τὸ βέλτιστον τέλος. βέλτιστον δὲ ἡ ἀκμὴ ἐν αὐτῇ γὰρ γενόμενον τὸ ζῶον πάσας ἐνεργεῖ τὰς φυσικὰς ἐνεργείας, καὶ μάλιστα τὰς γεννητικὰς, ὅπερ καὶ κυρίως τέλος τῆς φύσεως τὸ ἀγαγεῖν εἰς τοῦτο τὸ ζῶον, ὥστε γεννησθαι ἕτερον οἶον αὐτό.

5 Forma vero lapidis, metalli, quod nam bonum appetit? Quo-
modo appetit? Non enim minus difficile id est perceptu, cogita-
tu, quam prius illud de materia. Si vero neutra harum naturarum
aut eligit melius aut bonum appetit, alia quaedam est natura,
10 quae ab Aristotele dicitur, meliora appetere et facere. Ea quae sit,
non est ab eo traditum: ab suis certe non est adinventata. Nam si
dicant naturam eam, quae dicitur, cum deo nihil frustra facere:
eodem rogatu quaeremus, ut nos doceant, utrum eadem sit cum
deum an alia res? Si eadem, iam deus non tantum speculatur, non
15 tantum supremum orbem volvit, sed etiam haec inferiora facit,
aut inscius aut sciens? Quod Peripatus tot et tantis quaestioni-
bus agit. Si sciens, iam eadem cognoscit, etiamsi vilia sint. Si
nescius, rogare non desistemus, quomodo meliora a deterioribus
secernit? Haec respuat, illa praeferat? Eadem prorsus difficultas,
20 quae prius de natura. Quae si alia res sit a deo, etiam atque etiam
quaeremus, quid nam rerum sit? Eadem quae prius difficul-
tates. Ad quas donec non recte, non vere a suis respondeatur,
asseverabimus nos fidenter Aristotelem suarum rerum ignotos
autores tradidisse. Suae philosophiae ignota principia statuisse.
25 Qua in re cum non esse dignum, quem tanta admiratione prose-
quamur, ulterius progrediamur.

Ait esse melius ipsum esse quam ipsum non esse. Id damus:
damus etiam, quod non clare intulit, necesse autem habuit infer-
re, ut generationem continuam ostenderet, melius esse semper
25 esse, quam aliquando esse, aliquando non esse. Esto, melius sit
ipsum esse ipso non esse. Quid tum? Nempe quod infert ipsum
esse impossibile esse, ut omnibus insit. Quid ait? Impossibile est
omnia habere esse. Quae nam sunt haec omnia? Entiane an non
entia? Si entia dicat eas res, quae sunt, quae existunt, quae mun-
30 dum ex se ipsis cunctis constituunt, quae nam alia dicat non esse
et non entia? Nihil enim est praeter ens. Quae nam sunt omnia
illa, quae non sunt? Quibus esse non datur?

Za kojim, naime, dobrom teži forma kamena, metala na koji način teži? Nije to manje teško shvatiti, o tome razmišljati, nego prije ono o materiji. Ako pak niti jedna od tih priroda ili ne izabire bolje, ili ne teži za dobrom, neka je druga priroda za koju Aristotel kaže da za boljim teži i <bolje> čini. Koja je ta, nije on iznio, njegovi ju nisu pronašli. Naime, ako budu rekli da je ona priroda za koju se kaže da s bogom ništa ne čini uzalud, istom molbom ćemo pitati da nas pouče da li je ona s bogom ista ili <neka> druga stvar? Ako je ista, bog već ne samo motri, ne okreće samo najviši krug, nego također čini ovo niže – da li ne znajući ili znajući? To razmatra peripatetička škola u tolikim i tako važnim kvestionama⁸. Ako znajući – spoznaje iste, iako su bezvrijedne. Ako ne znajući, nećemo prestati pitati, kako razlikuje bolje od lošijega, ovo bi odbacio, onome dao prednost? Potpuno je ista poteškoća koja je prije bila o prirodi. Ako je stvar različita od boga, opet i opet ćemo pitati: što je u stvari? Iste su poteškoće koje i prije. Dok na njih njegovi ne odgovore točno i istinito, mi ćemo pouzdano tvrditi da je Aristotel za svoje stvari iznosio nepoznate autore, da je postavio nepoznata počela svoje filozofije. Budući da u tome tolikim divljenjem obdarujemo onoga koji toga nije dostojan, idimo dalje.

Kaže da je bolje sâm bitak, nego sâm ne-bitak. To <mu> dajemo. Dajemo također ono što nije jasno naveo, a nužno je trebao navesti, da bi pokazao neprestano nastajanje, da je bolje uvijek biti, nego nekada biti, nekada ne-biti. Neka bude, bolji je sâm bitak od sâmog ne-bitka. Što tada? Svakako to što unosi, da je nemoguće da bi sâm bitak bio u svemu. Što kaže? Nemoguće je da sve ima bitak. Što je, naime, to *sve*? Da li bića ili ne-bića? Ako kaže da su bića one stvari koje jesu, koje postoje, koje uspostavljaju svijet iz sveukupnih samih sebe, za koje druge kaže: ne-bitak i ne-bića? Ništa, naime, ne postoji osim bića. Koje je ono *sve* koje ne postoji, kojemu nije dan bitak?

⁸ *Quaestio* znači, naravno, pitanje i tako je ponajčešće i prevedeno. No, *quaestio* je i skolastička metoda u kojoj se isprepleće istraživanje i poučavanje. *Kvestija* sadrži prije svega tezu, potom stavove autoriteta i na kraju stajalište autora koje se osniva na distinkcijama, tako da se ne mora nužno suprotstaviti autoritetima. Kada je riječ o toj skolastičkoj metodi *quaestio* se ne prevodi, nego pohrvaćuje.

Novimus apud Parmenidem, Pythagoram suosque, apud Platonem Platonicosque quasdam res, corporeas res omnes, respectu ad vera entia non entia appellari. Idem si dicat Aristoteles, iam Parmenidice, Pythagorice Platoniceque loquitur. Suo more
 5 minime loquitur. Si id non dicat, at dicat nobis omnia ista sua, quae esse habere impossibile sit. Quae cognitio est ista non entis? Quae philosophia nobis traditur de rebus sub hoc nomine ‘omnia’ comprehensis, entia tamen non sunt? Esse ea impossibile sit? Sed excusemus Aristotelem, mitius interpretemur: voluisse eum
 10 ista sua ‘omnia impossibile esse’, habere perpetuum esse atque omnibus temporibus. Videmus enim haec inferiora nasci, quodam tempore vivere, dein mori atque esse desistere.

Esto igitur Aristotelis verba haec, quae ipse obscuritate involuit, explicent explicatores suarum sententiarum non posse omnia entia
 15 semper esse, non posse in esse perdurare. Accipiamus, concedamus. Sed et causam, quam affert, audiamus: τὸ πρόρω τῆς ἀρχῆς ἀφίστασθαι²⁵ *Quod procul a principio absint*. Haec causa, quia maxima omnium est, maxime omnium perpendenda est atque intelligenda.

Rimandum igitur est, quod nam sit principium istud, quid
 20 sit istud *abesse*, quid sit istud *procul*. Quid ergo principium istud est, quod dum prope rem est, eam semper esse facit, dum procul est, non semper esse facit? 5. *Metaphysico* principii multiplicem significationem docti ab eo sumus, inter quae materia, forma, finis, efficiens. Utrum ergo materia istud principium est, quod est
 25 causa semper et non semper res esse? Non videtur. Contrarium enim efficit quam volumus. Dum enim materia prope est, cum causa sit corruptionis, res non semper esse facit, procul existens, semper esse facit, coelestia, abstracta.

Utrum ergo forma principium istud est? At quae nam forma? Et quo modo? Dum enim forma prope rem est, rem esse
 30 facit docente Aristotele. Dum rebus adest forma, res sunt, dum non adest, non sunt. Sed quomodo rerum forma potest rebus aut procul aut prope esse? Docet nos abeunte formaⁱⁱ res corrumpi:

²⁵ [ARIST. GC 336b.30–31]

ⁱⁱ Corr. ex formas

Doznali smo kod Parmenida, Pitagore i njegovih, kod Platona i platoničara da se neke stvari, sve tjelesne stvari, u odnosu na istinska bića nazivaju ne-bićima. Ako bi Aristotel isto govorio, govori parmenidovski, pitagorovski, platonički, a ponajmanje na svoj način <to> govori. Ako to ne govori, neka nam kaže *sve* ono njegovo za koje je nemoguće da ima bitak. Koja je to spoznaja nebića? Koja nam se filozofija prenosi o stvarima obuhvaćenim tim imenom *sve*, a ipak nisu bića? Bilo bi nemoguće da ona budu? No ispričajmo Aristotela, tumačimo blaže: da je on htio za ono njegovo *nemoguće je sve da jest*, da ima *neprestani* bitak i u *sva vremena*. Vidimo, naime, da se ovo niže rađa, da neko vrijeme živi, potom da umire i prestaje biti.

Neka to budu Aristotelove riječi, koje je sam obavio nejasnoćom, tumačit će tumači njegovih misli – da ne mogu sva bića uvijek biti, da ne mogu ustrajati u bitku. Prihvatimo, dozvolimo. No poslušajmo i uzrok koji donosi: διὰ τὸ πρόρω τῆς ἀρχῆς ἀφίστασθαι, »Jer su daleko odsutna od počela.« Taj uzrok, jer je najveći od svih, najviše od svih treba razmotriti i shvatiti.

Stoga treba istražiti, koje je to počelo, što je ono *biti odsutan*, što je ono *daleko*. Što je, dakle, ono počelo koje, dok je blizu stvari, čini da <stvar> uvijek jest, a dok je daleko, čini da nije uvijek? U 5. knjizi *Metafizike* poučio nas je o mnogostrukom značenju počela među kojima je materija, forma, svršni uzrok i eficientni uzrok. Da li je, dakle, materija to počelo koje je uzrok da stvar uvijek jest i da nije uvijek? Ne čini se, jer suprotno postiže od onoga što hoćemo. Naime, dok je materija blizu, budući da je uzrok propadanja, čini da stvar nije uvijek, a kad je daleko, čini da jest uvijek nebesko, odvojeno.

Da li je, dakle, forma to počelo? I koja forma i na koji način? Dok je, naime, forma blizu stvari, čini da stvar jest, kako Aristotel poučava. Dok je forma kod stvari, stvari jesu, kad nije, nisu. No, na koji način forma može stvarima biti daleko ili blizu? Poučava nas da stvari propadaju, kad forma odlazi, da ta forma

formam [463] eam in non ens, in nihilum abire. Nihil facta nec prope esse, nec procul esse dici vere potest. Forma ergo principium, quod quaerimus, non est.

Finis vero utrum id principium est? Si is finis intelligatur, qui aliquando generatarum rerum forma fiat, ne is quidem principium id, quod quaerimus est. Non enim procul a materia est. Si quidem formae omnes, ex nostratis Peripati doctrina, potentia in materia sunt. Si in ea sunt, non procul ab ea sunt. Si vero intelligatur finis rerum omnium universalis, qualem in *Metaphysico* 12. dixit esse deum, principium tale esse forte potest, quia efficiens quoque principium inest, si tamen reliquae Aristotelicae philosophiae consonum sit deum facere aliud, quam primum orbem movere. Multoties namque in ea dicitur: *deus et natura nihil frustra faciunt*, et mox subditur:²⁶ *Adimplevit universum deus continuam faciens generationem*. Esto igitur tale principium deus, vel ut finis universalis omnium, vel ut efficiens causa universorum. Quid igitur ait? διὰ τὸ πρόρω τῆς ἀρχῆς ἀφίστασθαι²⁷, *Quia procul a principio*, id est a deo absint. Quid est procul a deo esse?

Procul locum indicat, immo duo loca: neque ego procul ab Indiis sum, nisi quia locus, in quo sum, a loco illarum distat. Utrum ergo res hae nostrates procul a deo sunt, quia loco procul a loco eius distent? Si id dicatur, deus in loco ponitur. Si in loco est, corpus est. Quod nulla melior, ne Aristotelica quidem philosophia, nisi forte Pliniana aut Dicaearchica quaepiam patiatur. Non est ergo deus in loco, non ergo localiter a nobis procul, nec nos localiter procul a deo.

²⁶ συνεπλήρωσε τὸ ὅλον ὁ θεός, ἐνδελεχῆ ποιήσας τὴν γένεσιν [ARIST. GC 336b.31–32]

²⁷ [ARIST. GC 336b.30–31]

[463] odlazi u ne-biće, u ništa. Kad je postala ništa, ne može se uistinu reći niti da je blizu, niti da je daleko. Forma, dakle, nije počelo koje tražimo.

Svrha pak, je li ona to počelo? Ako bi se podrazumijevala ona svrha koja ponekad biva forma nastalih stvari, ni ona nije zaista ono počelo koje tražimo. Nije, naime, daleko od materije, ako su zaista sve forme, po poučku naše peripatetičke škole, u mogućnosti u materiji. Ako su u njoj, nisu daleko od nje. Ako bi se pak podrazumijevala univerzalna svrha svih stvari za koju je u 12. knjizi *Metafizike* rekao da je bog, <ona> možda može biti takvo počelo, jer prisutno je i eficientno počelo; ako je ipak sukladno preostaloj Aristotelovoj filozofiji, da bog čini <i> drugo, osim što pokreće prvi krug. Na mnogo mjesta u njoj se kaže: *Bog i priroda ne čine ništa uzalud*⁹; i zatim se dodaje: »Ispunio je bog sveukupnost čineći kontinuirano nastajanje.« Neka bude takvo počelo bog, ili kao univerzalna svrha svega ili kao eficientni uzrok sveukupnoga. Što kaže? διὰ τὸ πόρρω τῆς ἀρχῆς ἀφίστασθαι, »Jer su daleko od počela«, tj. od boga udaljeni. Što znači biti daleko od boga?

Daleko označava mjesto, čak dva mjesta; ja sam daleko od Indije samo zato, jer je mjesto u kojem jesam udaljeno od njezinih mjesta. Da li su, dakle, naše stvari daleko od boga jer su s obzirom na mjesto daleko udaljene od njegovog mjesta? Ako bi se to reklo, bog se postavlja u mjestu. Ako je u mjestu, tijelo je. To ne bi nijedna bolja, pa zaista ni Aristotelova filozofija trpjela, osim možda Plinijeva ili neka Dikearhova.¹⁰ Nije bog u mjestu, nije po mjestu daleko od nas, niti smo mi po mjestu daleko od boga.

⁹ Nema grčkog, usp. ARIST. Cael. 271a.33: Ὁ δὲ θεὸς καὶ ἡ φύσις οὐδὲν μάτην ποιοῦσιν.

¹⁰ Usp. stav koji Petrić kasnije izlaže u *Novoj sveopćoj filozofiji*, u dvadesetj knjizi »Panarhije«, 43 rb: Quid igitur dicendum? Omnia ex Deo, ut ex loco; omnia in Deo, ut in loco, Deum in omnibus ut in locis esse? Haec sunt divinitatis miracula et investigabiles viae eius, et opera eius ineffabilia. Haec tametsi subcontrari sibi videantur, verissima tamen sunt omnia. Si Deus est in omnibus, Deus est ubique. Si in ipso sunt omnia, Deus est nullibi. Locus enim non est in loco. Si ergo, et extra Deum, iterum est nullibi. Coelum, et terram ego impleo, iterum est ubique. Sed si in coeli culmine,

Procul ergo aliud quippiam significat, quam localem distantiam. Forte essentiarum distantiam, ut sunt contraria, inter se per essentiam distantia, corporeum et incorporeum, materiale et immateriale, corruptibile et incorruptibile. Si a deo dicatur procul modo hoc, quia ipse incorporea, immaterialis, incorruptibilis substantia sit, nos vero quo ad corpus et corporei et materiales et corruptibiles fatebimur, quidem ita nos a deo procul esse. Sed duo instabimus: alterum *procul* illud metaphoram fuisse, quam Aristoteles lege non aequa nobis interdixit, sibi millies usurpavit. Alterum quaeremus, an quia ita a deo distamus, essentia scilicet corporali, ideo impossibile fuit nos semper esse? Ideo necesse habuisse deum altero illo modo, quem subdit universum adimplere, continua scilicet generatione et successione.

Deus incorporeus est, nos corporei: hac ratione longe a deo absumus, fatemur. At quia corporei sumus, ideo impossibile esse nos semper esse, id vero pernegamus. Non enim est consonum Aristotelicae doctrinae, in qua instituti sumus, coelestia enim elementorum corpora semper fuisse, semper futura esse in ea docemur, si ratione, qua corporei sumus, non permanemus, id omnibus corporeis rebus conveniet, quatenus corporeae sunt.

At audiamus Aristotelis vocem clamantis universum susque deque, miscentis mundum, coelos, elementa, corporea quidem, permanentia tamen; corporeis itaque rebus, quatenus corporeae sunt, non posse permanere non convenit. Permanere posse non est negatum. Alia id ergo ratione fuerit. Forte quia materiales, deus immaterialis. Materia namque Peripateticis tum patriciis tum plebeis corruptionis causa, parens ac mater est, nescio an etiam Aristoteli. Certum est illi mundi partes permaximas coelos esse, mundum totum ex tota materia constare, coeli ergo materiales. Cur ergo permanent et semper sunt? Cur itidem elementis

Daleko, dakle, znači nešto drugo od mjesne razdaljine. Možda razdaljinu biti, kao što je ono kontrarno međusobno udaljeno po biti: tjelesno i netjelesno, materijalno i nematerijalno, propadljivo i nepropadljivo. Ako bi se na taj način reklo *daleko* od boga, jer je on sam bestjelesna, nematerijalna, nepropadljiva supstancija, a mi što se tiče tijela i tjelesni i materijalni i propadljivi, priznat ćemo da smo tako i mi daleko od boga. No dvoje ćemo utvrditi; jedno: da je ono *daleko* bila metafora koju je Aristotel nepravednim zakonom nama uskratio, za sebe tisuću puta zlorabio; drugo ćemo pitati, da li je zato, jer smo tako udaljeni od boga, tj. s obzirom na tjelesnu bit, bilo nemoguće da budemo uvijek? – da je zato bogu bilo nužno, da na onaj drugi način, koji dodaje, ispuni sveukupnost, tj. neprekidnim nastajanjem i slijedom.

Bog je netjelesan, mi smo tjelesni; priznajemo da smo iz tog razloga daleko od boga. Ali nijećemo da je zato nemoguće da budemo uvijek, jer smo tjelesni. Nije to, naime, sukladno Aristotelovu nauku u kojem smo obrazovani; u njemu smo naučili da su nebeska <tijela i> tijela elementa uvijek bila, da će uvijek biti. Ako ne trajemo iz tog razloga što smo tjelesni, to će odgovarati svim tjelesnim stvarima, ukoliko su tjelesne.

No poslušajmo glas Aristotela koji više¹¹ kroz cjelokupnost gore dolje, koji miješa svijet, nebesa, elemente, doduše tjelesne, a ipak trajne; dakle tjelesnim stvarima, ukoliko su tjelesne, ne pristaje da ne mogu trajati. Nije zanijekano da mogu trajati. Bilo je to, dakle, iz drugog razloga. Možda zato jer su materijalne, a bog je nematerijalan. Materija je, naime, peripatetičarima, kako plemenitima, tako i pučanima, uzrok propadanja, roditeljica i majka. Ne znam, da li i Aristotelu. Sigurno je da su mu nebesa veoma veliki dijelovi svijeta, da se cijeli svijet sastoji iz cjelokupne materije; nebesa su, dakle, materijalna. Stoga zašto traju i uvijek jesu, zašto je i vječnim elementima dano da budu <vječ-

ubi ei cathedram posuit Aristoteles, sedet, est alicubi. Si item supra extimam lationem vitam degit, quam ei largitus est, idem Aristoteles, itidem, est alicubi. Čini se da Petrić na tom mjestu ipak prihvaća da je Bog negdje – kao u mjestu, a da ga to ipak ne čini tijelom.

¹¹ Aluzija na Izaia 40.3.

datum est esse perennibus? Materialia tamen ea esse nemo negat, fatentur omnes. Non est ergo praeceptorum consona Peripateticorum sententia materiam corruptionis esse parentem. Quo ergo modo res materiatae a deo longe distantes permanere non possunt?

5 An quia ipsae incorruptibiles, res hae corruptibiles? Id vero iam principii petitio est. Non permanent res, id est corrumpuntur, quia corruptibiles sunt: idem ex seipso demonstratur, non ex alio priore, superiore, notiore. Forma sane probationis magno apparatu ab Aristotele damnata.

10 Tribus ergo his modis cum longe a Deo distent res, duobus permanere non prohibentur, tertius irritus prorsus est. An est alius reliquus? Forte quia deus simplex, coelum simplex, elementa simplicia, ideo perennia. Res inferiores omnes reliquae, quia compositae sunt, non permanent, diversitas enim et contrarietas componentium partium, cum semper pugnam inter se
15 cieant atque exerceant, necesse est aliquarum victoriam sequi. Inde a reliquis solutio, hinc compositi dissolutio rei que totius non permanentia.

[464] Haec sane verior causa apparuisset, nisi ipsemet, ut
20 praecedentibus libris a nobis est ostensum, elementa esse simplicia negasset, nos coelos simplices non esse demonstrassemus. In his quidem simplicitati non est locus, perennitatis tamen locus est, in aliis corporibus neutrae locus est. Aenigma ergo hoc tam obscurum solvant sui, si queunt, at solvant ex veritate rerum,
25 neque enim aliter admittentur.

Quid vero est illud aliud? *Adimplevit universum deus continuam faciens generationem.* Si id verum est, deus certe est aliud quid quam primus primi coeli motor, etiam aliud quam intelligens ac se ipso solo contentus. Si deus universum complevit,
30 id profecto egit, ne ulla in re vacuitas foret. Providentiae igitur

ni>? Nitko ne niječe da su oni materijalni, svi priznaju. Nije učitelju sukladna misao peripatetičke škole da je materija roditeljica propadanja. Na koji, dakle, način stvari koje su materijalne, koje su jako udaljene od boga, ne mogu trajati? Da li zato, jer su one <stvari> nepropadljive, a ove stvari propadljive? To je već zahtijevanje počela¹². Stvari ne traju, tj. propadaju, jer su propadljive; isto se dokazuje iz sama sebe, ne iz drugog koje je prvotnije, više, poznatije. <Tu> formu dokaza Aristotel je temeljito osudio.

S obzirom na ova tri načina – jer su stvari na velikoj udaljenosti od boga – na dva nema zapreke da traju, treći je potpuno nevažeci. Je li preostao <neki> drugi? Možda zbog toga, jer je bog jednostavan, nebo jednostavno, elementi jednostavni – zato su vječni. Sve ostale niže stvari ne traju jer su sastavljene; za različitostću, naime, i kontrarnošću dijelova koji <ih> sastavljaju, jer <ti dijelovi> uvijek međusobno vode borbu i izvršavaju je, nužno je da slijedi pobjeda nekih <dijelova>. Odatle slijedi odvajanje od ostalih, potom raspadanje složenoga i ne-trajanje cijele stvari.

[464] To bi se bilo činilo istinitijim uzrokom, da sâm, kako smo pokazali u prethodnim knjigama, nije bio nijekao da su elementi jednostavni, a da mi nismo bili dokazali da nebesa nisu jednostavna. U njima nema mjesta za jednostavnost, ali ipak ima mjesta za vječnost. U ostalim tijelima nema mjesta ni za jedno, ni za drugo. Stoga tu tako nejasnu zagonetku neka riješe njegovi, ako mogu, a neka je riješe po istini stvari, neće drugačije biti saslušani.

No što to drugo jest? »Ispunio je bog sveukupnost čineći kontinuirano nastajanje.«¹³ Ako je to istinito, bog je sigurno nešto drugo od prvog pokretača prvog neba; također drugo od onoga koji poima <sam sebe> i sam je sa sobom samim zadovoljan. Ako je bog ispunio sveukupnost, to je sigurno učinio da ni u kojoj stvari ne bude praznina. Dakle, to je bilo djelo providnosti. Zašto

¹² Tj. pogreška *petitio principii* koja se naziva i *circulus in demonstrando* ili *circulus in probando*. Pogreška se sastoji u tome da se pretpostavlja ili unaprijed zahtijeva ono što tek treba dokazati.

¹³ Nema grčkog, usp. ARIST. GC 336b.31–32 συνεπλήρωσε τὸ ὅλον ὁ θεός, ἐνδελεχῆ ποιήσας τὴν γένεσιν.

id opus fuit. Quid ergo Averrois, quid Peripatetici caeteri aiunt deum in sui contemplatione in motione primi coeli contentum, haec nostratia non curare? Id praeterquam quod nefarium ac sceleratum dogma est, contra praeceptoris mentem ac dicta est. Quod
 5 si alium locum habent in quo Aristoteles id, quod asserunt, doceat, id iam est eum sibi non constare. Quod in eo anterioribus libris non semel iam ostendimus.

Sed animadvertamus, quid sibi voluerit illo verbo *συνεπλήρωσε*, *complevit*, quod vacuitati contrarium est. Quia si omnia semper
 10 permanere impossibile est ideoque necessarium aliqua corrumpi, corrumpi autem sit non amplius esse, certe corruptis compositis et esse desinentibus vacuum eis mundus hic inferior fieret. Quod ne accideret, remedium attulit deus, generationem adimplens individuorum aliorum, quae loco pereuntium subirent. Quod
 15 si semel tantum fecisset aut bis aut ter aut etiam millies, idem vacuum consequeretur tandem extinctis omnibus. Ut autem id evitaretur, generationem fecit continuam, qua ea, quae non poterant in esse permanere, hac ratione permanerent. Esse namque praestantius est quam non esse.

Sed cum ex Aristotelis philosophia duplex generatio esse videatur, altera, qua toties dicitur, corruptio unius est generatio alterius: altera, qua dicuntur homo et equus hominem et equum generare, operae precium fuerit disquirere diligenter, utra harum generatione dixerit Aristoteles deum universum adimplevisse. Si priore illa, frustraneam operam videbitur deus suscepisse, non enim in esse permanent, nedum individua, sed ne species quidem. Si enim ex equo cadaver, ex equis omnibus tot cadavera gignantur, species quoque extinguuntur. Quod si in omnibus etiam animalibus accidat, genus quoque universum animalium
 25 peribit. Ita nihil profuerit ad universi adimplerionem continua talis generatio.
 30

Altera ergo intelligenda est, qua ex equo equus, ex homine homo et reliquis itidem reliqua fiunt animalia et plantae. In hac non minus quam in priore est excutiendum, quid veri habeat.

kaže Averoes, zašto ostali peripatetičari da je bog zadovoljan u motrenju sebe <sama>, u pokretanju prvog neba, da se ne brine za naše <stvari>? Osim što je to bezbožan i zločinački poučak, on je protiv duha i riječi učitelja. Pa ako imaju drugo mjesto na kojem Aristotel poučava to što tvrde, to već znači da on sam sebi nije dosljedan. To smo kod njega u prethodnim knjigama već ne jedanput pokazali. 5

No obratimo pažnju na to što je htio onom riječju *συνεπιλήρωσε*, *ispunio je*, što je suprotno praznini. Jer, ako je nemoguće da sve uvijek traje, i stoga je nužno, da nešto propada; a propadati je – ne biti više, sigurno, kad bi propalo složeno i kad bi prestalo biti, bio bi ovaj niži svijet bez toga. Da se to ne bi dogodilo, primijenio je bog lijek dopunjajući nastajanje drugih jedinki, da dođu umjesto onih koje su propale. Da je to učinio samo jedanput ili dva puta, ili tri puta, ili također tisuću puta, ista bi praznina slijedila kad bi konačno sve bilo zatrto. Da bi se to izbjeglo, učinio je nastajanje neprekidnim, da bi ono što nije moglo trajati u bitku, na taj način trajalo. Bitak je, naime, savršeniji od ne-bitka. 10 15

No, jer se iz Aristotelove filozofije čini da je nastajanje dvojako, jedno kojim se tako često kaže da je propadanje jednog nastajanje drugog, drugo kojim se kaže da čovjek i konj rađaju čovjeka i konja – bit će vrijedno truda marljivo istražiti kojim je nastajanjem od ovih bog dopunio sveukupnost prema riječima Aristotela. Ako onim prvim, činit će se da je bog poduzeo uzaludno djelo; jer u bitku ne traju ne samo jedinke, nego zaista ni vrste. Ako bi naime iz konja <nastao> leš, ako bi iz svih konja nastalo <jednako> toliko leševa, i vrste će biti zatrte. Ako bi se to dogodilo kod svih životinja, propast će i cjelokupni rod životinja. Tako za popunjavanje sveukupnosti ništa nije koristilo takvo neprestano nastajanje. 20 25 30

Treba shvatiti, dakle, ono drugo nastajanje kojim iz konja nastaje konj, iz čovjeka čovjek i iz ostalih isto tako ostale životinje i biljke. U tom <nastajanju>, ne manje nego u prethodnom, treba

Dixit Aristoteles:²⁸ *Esse in omnibus impossibile est inesse. Atque: Ideo deus universum adimplevit continuam faciens generationem.*

Quae nam illa sunt, quae impossibile est esse semper habere? Speciesne an specierum individua? Species certe omnes suo dogmate semper manent. Individua specierum corrumpuntur et esse desinunt. In his ergo impossibile est esse ipsum consistere: ob haec continua generatio adinventata est a deo, per quam esse permaneret. Haec generatio itidem individuorum, non specierum est. Si esse ipsum in individuis nequit permanere, quaerimus nos, quomodo per generationem continuam eorum in eis esse conservetur? Procul enim dubio est, esse quod in me est, cum permanere non possit et in morte corrumpatur, non permanere in alio individuo, quod ex me generetur. Non loquor de cadavere, sed de filio, in quem non transit meum esse me corrupto.

Quod si affirmetur, tunc ego affirmabo filium ex me natum me vivo et superstate meum esse non habere. Num ergo me vivo in eum transibit, an me corrupto in eum transiliet? Si prius illud aiant, tunc meam sortem lacrymabo, dum vivo et sum, meum esse me relicto in filium meum transisse, quia dum sum et vivo, nec sum amplius nec vivo et scribo et comedo iam mortuus. Si vero dicant me extincto esse meum continuari in filio, tunc rogabo an antequam moriar, filius meus sit an non sit? An suum esse habeat, an meum? Si meum, tunc illa priora absurda. Si suum, quid meo esse post obitum meum opus habet, si suo iam veteri sat habet? Aut quomodo suum dum habet, meo opus habet? Quod iam per meum obitum in nihilum redactum est?

Peto a Peripato, ut me ex his labyrinthis eximant ac declarent, si in filio meo esse meum permanet ac perpetuatur, an antequam esse meum in illum transeat, an esse ipse habeat? Atque ita vivis [465] ambobus, vel meum solum esse consistat in duobus, vel me extincto duo esse in illo repertum iri.

Haec si absurda sunt et impossibilia, concedant necesse est meum esse in illum non transire aut transiturum. Sed dum vi-

²⁸ τοῦτο δ' ἀδύνατον ἐν ἅπασιν ὑπάρχειν [τὸ εἶναι ἐν ἅπασιν ἀδύνατον ὑπάρχειν] [ARIST. GC 336b.28–30]

istražiti koliko je <to> istinito. Aristotel je rekao: »Nemoguće je da u svemu bude bitak.« I: »Stoga je bog ispunio sveukupnost čineći nastajanje neprekidnim.«¹⁴

No što je ono za što je nemoguće da uvijek ima bitak? Da li vrste ili jedinke vrsta? Sve vrste sigurno po njegovu poučku 5 uvijek traju. Jedinke vrsta propadaju i prestaju biti. Stoga je nemoguće da u njima <trajno> postoji sâm bitak. Zbog njih je bog izumio kontinuirano nastajanje po kojem bi trajale. To je također nastajanje jedinki, a ne vrsta. Ako sâm bitak u jedinkama ne može 10 trajati, pitamo mi, kako će se u njima bitak sačuvati na temelju njihovog kontinuiranog nastajanja? Nema sumnje da bitak koji je u meni, budući da ne može trajati i u smrti propada, neće trajati u drugoj jedinki koja bi iz mene nastala. Ne govorim o lešu, nego o sinu u kojega ne prelazi moj bitak kad ja umrem.

Ako bi se to potvrdilo, tada ću ja potvrditi da sin rođen iz 15 mene, dok sam ja živ i na nogama, nema moj bitak. Da li će, dakle, dok sam živ prijeći u njega, ili će kad ja umrem preskočiti u njega? Ako bi rekli ono prije, tada ću oplakivati svoju sudbinu; da je moj bitak, dok živim i jesam, napustivši me prešao u mojeg sina; jer dok jesam i živim, niti jesam više, niti živim – i pišem i jedem već mrtav. Ako bi rekli, da se moj bitak nastavlja u sinu kad 20 ja umrem, tada ću pitati, da li moj sin jest ili nije, prije nego što ću umrijeti? Da li ima svoj bitak ili moj? Ako moj – tada je ono prvo besmisleno. Ako svoj, čemu treba moj bitak poslije moje smrti, kad ima već dovoljno svoj stari <bitak>? Ili kako, dok ima svoj, 25 ima potrebu za mojim koji je mojom smrću sveden na ništa?

Tražim od peripatetičke škole da me izbave iz tih labirinata i objasne, ako u mojem sinu moj bitak ostaje i trajno biva, da li 30 on sâm ima bitak prije nego što moj bitak prijeđe u njega? I tako, dok obojica živimo, [465] ili samo moj bitak postoji u dvojici, ili kad ja umrem, dva će se bitka naći u njemu.

Ako je to besmisleno i nemoguće, neka dozvole da je nužno da moj bitak ne prelazi u njega, ili da neće prijeći, nego, dok obo-

¹⁴ Nema grčkog teksta usp. ARIST. GC 336b.30–32: διὰ τὸ πόρρω τῆς ἀρχῆς ἀφίστασθαι, τῷ λειπομένῳ τρόπῳ συνεπλήρωσε τὸ ὅλον ὁ θεός, ἐνδελεχῆ ποιήσας τὴν γένεσιν. To je malo produžen navod iz str. 497. bilj. 14.

vimus ambo et hac aura fruimur, me meum esse habere, illum
itidem esse suum. Me extincto, illo superstite, meum esse perire,
suum illi remanere. Generatio itaque continua individuorum il-
lud esse, quod ipsis impossibile est semper habere, non efficit, ut
5 permaneat. Nihil ergo profuit ad universi completionem, ad in-
dividuorum permanentiam. In quibus si opus fuerat ipsum esse
permanere, non oportuit ea extingui, ut generatio induceretur.
Quam qui potuit introducere, cur non etiam potuit efficere ea
individua semper integra, ut permanerent? Cur in ea re tantum
10 virium habuit, in hac nihil potuit? Quae haec potentiae dispari-
tas ac inaequalitas?

Si dicatur, quia individua haec necesse habuere, ut corrup-
perentur, cui necessitati non potuerit obviam ire author, dicam
ego, si maius potuit, cur non potuit minus? Si generationem fecit,
15 non semel aut bis ut fieret, sed ut continue, cur etiam non potuit
facere conservationem? Maius namque opus est facere quod non
erat, quam conservare quod est. Sed detur necessitati imperma-
nentia illa. Cui necessitati, quaeram. An ei scilicet, quae causa est
corruptionis, seu materia illa sit, seu mistio contrariorum, quae
20 in individuis sunt? Si materia est, cur coelum, cur elementa, quae
individua etiam sunt, permanent? Si mistio contrariorum ea cau-
sa sit, cur terra, aqua, aer, cum mista sint, permanent tamen? Ne-
que enim corpora haec Aristotelica confessione simplicia sunt,
sed mista. Testatur id in terra inenarrabilis varietas ponderum,
25 colorum, saporum, odorum: eadem haec in aqua.

Cur ergo terra, cur aqua, quae mistae ex contrariis sunt, quae
individua permanent et non corrumpuntur? Si dicatur eas non
individuas, sed species duas in singulo quoque corpore esse
atque ratione speciei non corrumpi, quia sit necesse species per-
30 manere; tum rogabo, cur id speciebus concessum sit, non etiam
individuis? Aequae enim species manerent, si individua perma-
nerent ac si continue haec generentur. Quod ergo potuit unico
actu, unica individuorum permanentia effici aequae bene ac forte
melius, cur pluribus, infinitis scilicet actibus continuitatis gene-

jica živimo i uživamo u ovome zraku, da ja imam svoj bitak, a on također svoj bitak; kad ja umrem a on me nadživi, da moj bitak propadne, a njegov da njemu ostane. Stoga kontinuirano nastajanje jedinki ne postiže <to> da traje onaj bitak za koji je nemoguće da ga oni zauvijek imaju. Ništa nije, dakle, koristilo za potpunost sveukupnosti, za trajnost jedinki. Ako je trebalo da u njima traje sâm bitak, nije ih trebalo zatrti da se uvede nastajanje. Onaj koji ga je mogao uvesti, zašto nije mogao također učiniti da te jedinke traju uvijek cjelovite. Zašto je u onoj stvari imao toliko sila, a u ovoj nije ništa mogao? Koja je to različitost i nejednakost moći?

Ako bi se reklo: jer je tim jedinkama bilo nužno da propadnu, a toj se nužnosti tvorac nije mogao suprotstaviti – ja ću reći, ako je mogao više, zašto nije mogao manje? Ako je učinio da biva nastajanje, ne jedanput ili dva puta, nego kontinuirano, zašto nije mogao učiniti očuvanje? Veći je, naime, posao učiniti ono što nije bilo, nego sačuvati ono što jest. Ali neka se pripiše nužnosti ona netrajnost. Kojoj nužnosti, pitat ću? Da li onoj koja je uzrok propadanja, bila to ona materija ili miješanje kontrarnog, koji su u jedinkama? Ako je <taj uzrok> materija, zašto traje nebo, zašto elementi koji su također jedinke? Ako je taj uzrok miješanje kontrarnog, zašto ipak traju zemlja, voda, zrak, premda su miješani? Ni ta tijela, naime, po Aristotelovu priznanju, nisu jednostavna nego miješana. To potvrđuje u zemlji neizreciva različitost težina, boja, okusa, mirisa – isto to i u vodi.

Stoga zašto zemlja, zašto voda koje su miješane iz kontrarnog ostaju kao jedinke i ne propadaju? Ako bi se reklo da one nisu jedinke, nego da su dvije vrste također u pojedinom tijelu¹⁵, i da ne propadaju s obzirom na vrstu, jer je nužno da vrste traju – tada ću pitati, zašto je to dozvoljeno vrstama, a ne također i jedinkama; jednako bi, naime, vrste trajale, ako bi trajale jedinke i ako bi kontinuirano nastajale. Što je, dakle, mogao učiniti jednim činom, jednim jedinim trajanjem jedinki – jednako dobro i možda bolje – zašto se čini s više činā, tj. s beskonačno mnogo,

¹⁵ Zemlja, voda, zrak i vatra imaju svaka dvije kvalitete (npr. vatra: toplo i suho, voda: hladno i mokro itd.). Te se kvalitete smatraju (u ovom argumentu) kao jedinke – ujedinjene u jednom tijelu: vatri, vodi itd.

rationibus efficitur? Nonne id frustraneum opus est ex doctrina Aristotelica?

Si individuis impossibilitas permanentiae ista convincatur, ut impossibile sit eam non fateri, tum aiam ego Aristotelem non
 5 in eodem pede stetisse, dum scripsit omnia individua impossibile est habere esse: adimplet ergo deus universum continua generatione, ut illud esse per eam permaneret, quod tamen in individuis non sit, sed in speciebus. Atque ita esse istud, quod
 10 in individuis deperit, non individuis sibi aequalibus, sed in speciebus amplioribus servatur. Individuorum enim generatio non ad individuorum continuationem conducit, sed ad specierum conservationem. De quibus tamen non dixerat esse impossibile esse ipsum permanere. Atque ita quod de uno proposuit, de alio
 15 concludit, quae qualis sit vel logica vel philosophia doceant salvatores illi sui, qui tot recessus, tot thecas, tot technas habent, ex quibus quascumque libuerit promant salvationes.

Quid sequitur videamus:²⁹ *Sic enim maxime continuabitur esse, eo quod sit quam proximum essentia, fieri semper generationem. Ait, quia generatio a deo facta sit continua, futurum ut ita maxime esse
 20 ipsum perpetuetur. Rogo ego quarum nam rerum esse perpetuabitur? Inferiorum scilicet horum, in quibus dixit impossibile esse ipsum esse perpetuari, individuorum nempe, nullae enim aliae res in his nostratibus mundi partibus, quam vel genera vel species vel individua sunt. At genera et species non recipiunt generationem,
 25 non corruptionem, esse suum permanet. Eorum ergo causa non est generatio adinventata, sed individuorum, quae esse suum nequeunt perpetuare. At horum generatio esse suum non perpetuat, corrupto enim eorum aliquo aliud prorsus esse generatur, suum prius perit: vel si ex se aliquid generent, aliud esse illi dant, quam proprium.*

30 Non igitur hoc generationis modo maxime συνέιροίτοⁱⁱⁱ, *continuabitur* esse individuorum, neque erunt quam proxime ad

²⁹ οὕτω γὰρ ἂν μάλιστα συνέιροίτο [συνείρητο] τὸ εἶναι διὰ τὸ ἐγγύτατα εἶναι τῆς οὐσίας τὸ γίνεσθαι ἀεὶ {καὶ} τὴν γένεσιν. [ARIST. GC 336b.32–34]

ⁱⁱⁱ Auct: συνέιρητο

neprekidnim nastajanjima? Nije li to po Aristotelovu nauku uzaludan posao?

Ako se za jedinke dokazuje ta nemogućnost trajanja, kako je nemoguće ne priznati ju, tada ću reći da Aristotel nije bio sebi dosljedan, kad je napisao, da je nemoguće da sve jedinke imaju bitak – bog, dakle, ispunjava sveukupnost neprekidnim nastajanjem, da bi onaj bitak po nastajanju trajao – a to ipak ne biva u jedinkama, nego u vrstama. I tako, onaj bitak koji je propao u jedinkama ne čuva se u sebi jednakim jedinkama, nego u širim vrstama. Nastajanje, naime, jedinki ne dovodi do nastavljanja jedinki, nego do očuvanja vrsta. A o njima ipak nije rekao da je nemoguće da sâm <njihov> bitak traje. I tako što je o jednome izložio, o drugome je zaključio. Koja bi ta bila ili logika ili filozofija, neka poučite oni njegovi spasitelji koji imaju tolike ustupke, tolike zakutke, tolika lukavstva iz kojih vade kojigod spas se sviđi.

Pogledajmo što slijedi: »Tako će se ponajviše nastavljati bitak – zato što je najbliže biti – da uvijek biva nastajanje.« Kaže, jer je bog učinio kontinuirano nastajanje, bit će da ponajviše tako sam bitak traje. Pitam ja, kojih će se, naime, stvari bitak učiniti trajnim? Ovih nižih u kojima je rekao da je nemoguće da sam bitak bude trajan – naime jedinki, jer ne postoje druge stvari u ovim našim dijelovima svijeta, nego rodovi ili vrste ili jedinke. A rodovi i vrste ne prihvaćaju nastajanje niti propadanje, njihov bitak ostaje. Nije, dakle, zbog njih izumljeno <kontinuirano> nastajanje, nego zbog jedinki koje ne mogu učiniti da njihov bitak traje. No njihovo nastajanje ne čini da traje njihov bitak; kad propadne neka od njih, potpuno drugi bitak nastaje, onaj prije <bitak> propada; ili ako iz sebe <jedinke> nešto rađaju, daju mu drugi bitak, a ne svoj.

Neće se, dakle, tim načinom nastajanja ponajviše συνέχοιτο nastavljati bitak jedinki, niti će one biti najbliže do biti, nego <će

essentiam, sed specierum et generum. At species et genera non habuerunt opus ista per generationem continuatione: poterant enim per individuorum etiam permanentiam perennia esse.

5 Generatio ergo continua individuis non prodest, ut [466] esse suum perpetuent. Ad specierum vero et generum, quae ea non indigent, frustra est excogitata. Vel si indigent, longe meliore conservatione potuit adimpleri. Atque ideo non recte ab Aristotele dictum est hoc modo maxime esse ipsum continuari. Neque etiam recte dictum aliud illud *quia proxima est ad essentiam continua generatio*. Quo in loco illud *'proxime'* contrapositum est illi *'procul'* superiori, *'proxime'* istud, si localiter accipiat, ea patietur absurda, quae passum est *'procul'* illud. Si vero contraponatur ad id *'procul'*, quod ibi non invenimus, tunc amplius disquirendum, ut inveniatur, si potest.

15 Si dicatur haec nostratia procul distare a principio, quia illud simplex, haec composita sint, quae compositio efficiat, ut nequeant semper manere; aiam ego: si continua generatio debeat proxime ad substantiam accedere, oportet ut quam simplicissima sit ipsa, vel simplicissimorum, vel genita efficere simplicissima, quorum quidem nullum est. Neque enim generatio, quae
20 multo apparatu qualitatum, tum primarum, tum secundarum, tum motionibus localibus, alterationibus, caloribus eget, simplicissima dici potest, vel si in instanti dicatur fieri, forma etenim, quae eo instanti inducitur, simplex non est. Neque simplicium
25 rerum est: nam quod generatur, compositum ex elementis in sua philosophia est et quicquid ex generatione nascitur, compositum est ex iisdem.

Aliud ergo *'proxime'* illud significat. Sed quid significare possit aliud? Nam distantia omnis aut localis est, aut essentialis, aut accidentium natura propinquorum. Essentialem apparuit non esse, quia principium simplicissimum est, generatio talis non est. Localis minime, quia principium in loco non est. Accidentium aliorum omnium minime, nulla enim accidentia in

se nastavljati bitak> vrsta i rodova. A vrste i rodovi nisu imali potrebe za tim nastavljanjem na temelju nastajanja – mogli su biti vječni također na temelju trajanja jedinki.

Stoga kontinuirano nastajanje jedinkama ne koristi da [466] učine trajnim svoj bitak i uzalud je izmišljeno za vrste i rodove 5 koji ga ne trebaju. Ili ako trebaju, moglo je biti ispunjeno daleko boljim očuvanjem. I stoga Aristotel nije ispravno rekao da se ponajviše na taj način sam bitak nastavlja. Niti je točno rečeno ono drugo »Jer je kontinuirano nastajanje najbliže biti.«¹⁶ Na tom mjestu ono *najbliže* suprotstavljeno je onom gornjem *daleko*. To 10 *najbliže*, ako bi se prihvatilo u mjesnom značenju, trpiti će one besmislenosti koje je pretrpjelo ono *daleko*. Ako se pak stavi nasuprot onom *daleko*, koje tamo ne nalazimo, tada treba šire istražiti da se pronađe, ako je moguće.

Ako bi se reklo da je to naše *daleko* od počela, jer je ono <po- 15 čelo> jednostavno, a ovo <naše> složeno, ta složenost čini da ne može ostati zauvijek, ja ću reći: Ako bi kontinuirano nastajanje trebalo prići najbliže supstanciji – treba sâmo biti što jednostavnije ili <nastajanje> najjednostavnijeg, ili da čini najjednostavnije nastalo. Ništa nije od toga. Niti se, naime, za nastajanje koje tre- 20 ba biti tako opremljeno kvalitetama, kako prvim, tako i drugim, tako i imati mjesna kretanja, mijenjanja i topline, može reći da je najjednostavnije – ili ako bi se reklo da nastaje u trenutku, forma koja se u tom trenutku uvodi, nije jednostavna, niti je <forma> 25 jednostavnih stvari. Naime, ono što nastaje, u njegovoj je filozofiji sastavljeno iz elemenata i što god se rađa iz nastajanja složeno je iz tih istih.

Nešto drugo, dakle, znači ono *najbliže*. No što bi drugo moglo značiti? Naime, svaka udaljenost ili je mjesna, ili je bitna, ili s 30 obzirom na narav blizih akcidenata. Čini se da nije bitna udaljenost, jer <bit> je najjednostavnije počelo, a nastajanje nije takvo. Ponajmanje je mjesna, jer počelo nije u mjestu. Ponajmanje je <udaljenost> od svih drugih akcidenata; nikoji, naime, akcidenti

¹⁶ Nema grčkog navoda, usp. ARIST. GC 336b.32–34: οὕτω γὰρ ἂν μάλιστα συνέϊροίτο τὸ εἶναι διὰ τὸ ἐγγύτατα εἶναι τῆς οὐσίας τὸ γίνεσθαι ἅει καὶ τὴν γένεσιν.

principio sunt, si modo pro principio deum intelligamus, aut intelligentiam aliquam, vel coelestem aliquam essentiam, vel elementalem, quae perpetua sit, non Aristotelico, sed Pythagorico, Parmenidico, Platonicoque^{iv} vocum usu. Sed principium istud
 5 esto coelum et Sol: causa, ut docebimur, inferiorum horum continuae generationis.

Mitto quaerere, qua ratione principium dictum sit et essentia generico nomine per metaphoram ad speciem contracto, contra edicta sua. Illud requiro, quo pacto generatio, quae accidens
 10 est, proxima substantiae dici possit? Si vero proximitas ista sit imitatio ea, qua dicitur elementa suis rectis motibus generationem continuam efficientibus circularem coeli motum imitari, tunc dicam motus eos motibus coelorum similes fieri, non autem coelorum substantiae aut coelis ipsis. Quod si exponant generationem
 15 continuam proxime ad substantiam accedere, hac ratione scilicet, quod res generabiles perpetuitatem, quae in simplicibus substantiis omnibus est, acquirant; aiemus nos falsum esse individua, quae suo dogmate primae substantiae sunt, perpetuari, secundas vero substantias aut opus non habuisse generatione
 20 seu continua, seu interpolata, aut meliore modo incorruptione nimirum potuisse perpetuari. Speciosa ergo haec Aristotelis philosophia est, precii tamen nullius, nullius veritatis, nullius necessitatis.

Prosequamur:³⁰ *Huius autem, ut dictum est multoties, causa est latio circularis.* Et causam sane subdit:³¹ *Eo quod adducat et abducat generativum.* Illud primum aio, in praecedentibus libris nulli
 25 libi id ab eo dictum atque ita librum hunc post *Meteoros* apparet scriptum. Deinde illud est animadvertendum non negligenter, quomodo dicat tam saepe continuam generationem, quae continua non sit, sed deinceps. Superius eam appellavit ἐνδελεχῆ,
 30

³⁰ Τούτου δ' αἴτιον, ὥσπερ εἴρηται πολλάκις, <αἰτία> ἢ κύκλω φορᾶ [ARIST. GC 336b.34–337a.1]

³¹ διὰ τὸ προσάγειν καὶ ἀπάγειν τὸ γεννητικόν. [ARIST. GC 336a.17–18]

^{iv} Corr. ex Planicoque

nisu u počelu, osim ako pod počelom shvaćamo boga ili nekakvu inteligenciju, ili nekakvu nebesku ili elementarnu bit koja je trajna – ne po Aristotelovoj nego Pitagorinoj, Parmenidovoj i Platonovoj upotrebi riječi. Neka to počelo bude nebo i Sunce – uzrok, kako nas uče, kontinuiranog nastajanja ovog nižeg. 5

Propuštam pitati, iz kojeg se razloga počelo naziva i bit, rod-
nim imenom svedenim na vrstu metaforom protiv njegovih pra-
vila. Pitam to: na koji se način nastajanje koje je akcident može
nazivati najbližim supstanciji? Ako je pak ta *najbližost* ono *oponašanje* kojim kaže da elementi svojim pravocrtnim kretanjima, 10
koja proizvode kontinuirano nastajanje, oponašaju kružno kretanje neba, tada ću reći da ta kretanja bivaju slična kretanjima nebesa, a ne supstanciji nebesa ili samim nebesima. Ako izlože to, da je kontinuirano nastajanje najbliže supstanciji, tj. iz tog razloga – jer stvari koje mogu nastati postižu trajnost koja postoji 15
u svim jednostavnim supstancijama – mi ćemo reći da je netočno da jedinke, koje su po njegovom poučku supstancije, traju; a da druge supstancije ili nisu imale potrebe za nastajanjem, bilo neprekidnim, bilo ponovljenim, ili da su uistinu mogle biti trajne na bolji način, tj. ne-propadanjem. Izvanredna je ta Aristotelova 20
filozofija, ali ipak bez ikakve vrijednosti, bez ikakve istine, ikakve nužnosti.

Nastavimo. »A uzrok toga je, kako je rečeno na mnogo mjesta, kružno pomicanje.« I dodaje uzrok: »Time što dovodi i odvodi ono što rađa.« Prvo kažem, u prethodnim knjigama on to 25
nigdje nije rekao, tako da se čini da je ta knjiga napisana poslije *Meteorologije*. Zatim treba brižljivo paziti na to kako tako često zove neprekidnim nastajanjem <ono> koje nije kontinuirano nego s *prekidom*. Gore ga je nazivao *ἐνδελεχῆ*, a u drugima: »Nužno je, ako to

in his aliis:³² *Necesse est his existentibus etiam generationem esse continue.* Neque enim generatio fit *continue*, συνεχῶς, sed *deinceps*, ἐφεξῆς, seu unius rei sit, seu plurium. Fit enim interrupto et non continuato motu, ut est coeli motus συνεχῆς, continuus. Sed nomina mittamus, res ipsas perpendamus.

Ait saepe ab eo dictum circularem motum esse causam generationis. Sed non omnis circularis motus, non primus, sed:³³ *Quare non prima latio causa est generationis et corruptionis. Sed ea quae est secundum Obliquum circulum.* Zodiacum nimirum, in quo Sol generativus accedendo et recedendo generationem continuam facit. De planetis, qui in eodem circulo feruntur, nulla consideratio, nulla mentio ab eo habita, cui ob id reliqui philosophi et astrologi illud obiiciunt, quod ipse veteribus obiecit, [467] dum de Solis nutrimento disputaret, inconueniens eos fecisse, Solem solum curasse, caeteros neglexisse.

Sed maius me quiddam torquet, quid est per deos immortales illud προσάγειν καὶ ἀπάγειν³⁴ *adducere et abducere*, per quae fiat generatio? Quid ista adductio et abductio efficiat, consideremus. Forte sit id ipsum, quod etiam προσιέναι καὶ ἐγγύς εἶναι³⁵ *advenire et prope esse et ἀπιέναι καὶ πόρρω γίνεσθαι*³⁶ *abire et procul fieri?* Quod alibi hac de re ipsa interspersit. Ea dupliciter possunt intelligi, accessionem adventumque ad tropicum nostrum, recessionem abitumque ad tropicum Capricorni potest etiam pro apogeo et perigeo accipi. Sed Graecorum astrologi ad sua usque tempora haec duo non noverant, postea Hipparchus ea est commentus. De altero ergo accessu et recessu agamus. Ait: τὸν λοξὸν κύκλον, κατὰ τὴν ἔγκλισιν, προσάγειν καὶ ἀπάγειν τὸ γεννητικόν, *Obliquum circulum, secundum inclinationem, adducere et abducere generativum*, quod Solem alibi exprimit.

³² ἀνάγκη τούτων ὄντων καὶ γένεσιν εἶναι συνεχῶς. [ARIST. GC 336a.16]

³³ διὸ καὶ οὐχ ἡ πρώτη φορὰ αἰτία {ἐστὶ} γενέσεως καὶ φθορᾶς, ἀλλ' ἡ κατὰ τὸν λοξὸν κύκλον. [ARIST. GC 336a.31–32]

³⁴ [ARIST. GC 336a.17–18]

³⁵ [ARIST. GC 336b.6]

³⁶ [ARIST. GC 336b.7]

postoji, da i nastajanje biva kontinuirano.« Ne biva, naime, nastajanje kontinuirano συνεχῶς, nego s prekidom, ἐφεξῆς, bilo da je <nastajanje> jedne stvari ili više njih; biva, naime, u isprekidanom a ne kontinuiranom kretanju, kao što je kretanje neba συνεχής – kontinuirano. No ostavimo imena, ispitajmo same stvari. 5

Kaže da je često govorio da je kružno kretanje uzrok nastajanja. Ali ne svako kružno kretanje, ne prvo, nego: »Stoga nije prvo pomicanje uzrok nastajanja i propadanja, nego ono koje je prema Kosoj kružnici« – zaista zodijaku u kojem Sunce koje rađa, pristupajući i udaljavajući se čini kontinuirano nastajanje. O planetima, koji bivaju nošeni u istom krugu, nije ništa promišljao, niti ih spominjao. Zbog toga će mu ostali filozofi i astrolozi prigovoriti ono što je sam prigovorio starima kad [467] je raspravljao o ishrani Sunca: da su neprikladno učinili što su se brinuli samo za Sunce a zanemarili ostale¹⁷. 10 15

No nešto me veće muči, što je, o besmrtni bogovi, ono προσάγειν καὶ ἀπάγειν, dovoditi i odvoditi po kojima biva nastajanje? Razmotrimo što to dovođenje i odvođenje čini. Možda je to ono isto što i προσιέναι καὶ ἐγγύς εἶναι, doći i biti blizu i ἀπιέναι καὶ πόρρω γίνεσθαι, otići i biti daleko? – što je na drugom mjestu o toj stvari rasijao. To se može dvostruko shvatiti, kao pristupanje i dolazak k našoj obratnici i odstupanje i odlazak k Jarčevoj obratnici, a može se uzeti kao apogej i perigej¹⁸. No grčki astrolozi sve do njegova doba to dvoje nisu poznavali. Kasnije je to Hiparh izmislio. Raspravljajmo, dakle, o drugom pristupanju i odstupanju. Kaže:¹⁹ τὸν λοξὸν κύκλον, κατὰ τὴν ἔγκλισιν, προσάγειν καὶ ἀπάγειν τὸ γεννητικόν, »da Kosa kružnica prema nagibu, dovodi i odvodi ono što rađa« – a to na drugom mjestu izražava kao Sunce. 20 25

¹⁷ Usp. ARIST. Mete 355a.18–21: ἄτοπον δὲ καὶ τὸ μόνον φροντίσαι τοῦ ἡλίου, τῶν δ' ἄλλων ἀστρῶν αὐτοὺς παριδεῖν τὴν σωτηρίαν, τοσοῦτων καὶ τὸ πλῆθος καὶ τὸ μέγεθος ὄντων.

¹⁸ Vidi ovdje knj. 6. bilj. 4.

¹⁹ Termini i sintagme povezani s raznih mjesta, usp. ARIST. GC 336a.32: τὸν λοξὸν κύκλον, ARIST. Col. 792a.21–22: κατὰ τὴν ἔγκλισιν, ARIST. GC 336a.17–18: προσάγειν καὶ ἀπάγειν τὸ γεννητικόν.

Primo itaque quaeramus, qua ratione id dicatur, Sol quo modo a Terra abducitur aut ad eam adducitur? Quae ad omnes coelestes orbis veluti centrum residet. Quomodo abducitur, si semper Terrae dimidiae facies ad Solem versa illius radiis col-
 5 lustratur? Si calore illius aequae semper calescit? Non negabunt id sui, sed docebunt alio tempore ab aliis Terrae partibus, non a tota, longius Solem abduci alio ad easdem propius adduci.

Concedemus id nos in partibus terrae concedentibus illis a tota non abduci. Sed quaeramus, an putent totam Terram ge-
 10 nerationem rerum proferre? An vero plagas tantum aliquas? Si plagas dicant, experientiam afferemus: sub ipso nostrate polo, qui longissime a tropicis distat, generationem rerum celebrari, nubium, pluviarum, nivium, ventorum, lapidum, herbarum, arborum, animalium, avium, piscium, hominum.

Si dicant excusatum iri Aristotelem, quod suis temporibus inveterata fuerit opinio, sub polis ob frigus habitare homines non posse, fatebor ego id ita censitum esse, non tamen hinc sequi ibi nec aliud quippiam gigni. Quod si haec quoque opinio invaluerat eo aevo (quod tamen non constat et qui id asserat sua, non
 20 veterum autoritate affirmet), constat nostro aevo falsam eam fuisse opinionem, quam si Aristoteles credidit, falsum credidit, a qua falsitate philosophos nos, quamquam in contraria Aristotelis autoritas trahat, debet avertere in iis saltem rebus, quae oculis caeterisque sensibus obiectae sunt.

Esto, concedent nostrates veritatis amatores omnibus Terrae locis etiam sub septemtrionibus generationis rerum celebrari, in eoque ipso sententiam Aristotelis veram esse, id namque fieri dum Sol ad septemtriones quam proxime accedit, etiamsi eo usque non progrediatur, radiis tamen suis caloreque generatio-
 30 nes effici accessuque suo generationem, ut recessu corruptionem consequi. Id enim Aristoteles his verbis docuit:³⁷ *Itaque si accessione et propinquatione generat, etiam recessione et procul abitione hoc ipsum corrumpit.*

³⁷ ὥστ' εἰ τῷ προσιέναι καὶ ἐγγύς εἶναι γεννᾶ, <καὶ> τῷ ἀπιέναι ταῦτόν τοῦτο καὶ πόρρω γίνεσθαι [καὶ πόρρω γίνεσθαι αὐτὸ τοῦτο] φθείρει. [ARIST. GC 336b.6–7]

Prvo pitajmo, iz kojeg se to razloga kaže. Na koji se način Sunce udaljuje od Zemlje ili k njoj približava, koja kao središte miruje prema svim nebeskim krugovima? Kako se udaljuje ako je lice polovice Zemlje uvijek okrenuto k Suncu, biva obasjano njegovim zrakama, ako se grije uvijek jednako njegovom toplinom? Neće to njegovi nijekati, nego će poučavati da se Sunce u drugo vrijeme od drugih dijelova Zemlje, ne od cijele, dalje udaljuje a da se u drugo <vrijeme> k tim istima bliže približava. 5

Dopustit ćemo mi to što se tiče dijelova Zemlje, ako oni priznaju da se od cijele ne povlači. No pitat ćemo, da li misle da cijela Zemlja pokazuje nastajanje stvari ili pak samo neki prostori? Ako kažu - <neki> prostori, navest ćemo iskustvo da se pod samim našim polom koji je najviše udaljen od obratnica slavi nastajanje stvari, oblaka, kiša, snjegova, vjetrova, kamenja, biljaka, drveća, životinja, ptica, riba, ljudi. 10 15

Ako bi rekli da će Aristotel biti ispričan, jer je u njegovo vrijeme bilo uvriježeno mišljenje da pod polovima ljudi ne mogu obitavati zbog hladnoće, ja ću priznati da se tako smatralo, ali da iz toga ne slijedi da tamo ne nastaje nešto drugo. Ako je to mišljenje u to doba i prevladavalo (što nije poznato i onaj tko bi to tvrdio, potvrđuje to svojim, a ne ugledom starih), u naše se doba slažu da je to bilo netočno mišljenje; ako je Aristotel u njega vjerovao, netočno je vjerovao; od te netočnosti treba nas filozofe odvratiti - premda Aristotelov ugled vuče u suprotno - bar u onim stvarima koje leže pred očima i ostalim osjetilima. 20 25

Neka bude, priznat će naši ljubitelji istine da se na svim mjestima Zemlje, i na Sjeveru slavi nastajanje stvari i da je u tom samom Aristotelova misao istinita - da to, naime, biva kad Sunce najbliže prilazi Sjeveru, premda ne napreduje sve do tamo, da ipak svojim zrakama i toplinom čini nastajanja i svojim prilaženjem nastajanje, kao što odstupanjem postiže propadanje. To je, naime, Aristotel poučavao ovim riječima: »Stoga, ako prilaženjem i približavanjem čini da nastaje, također odlaskom i udaljanjem čini da to isto propada.« 30

Esto, accedente Sole ad Cancrum generatio fiat sub septemtrione: interrogo an idem ipsum, quod tunc generatur, recedente a Cancro Sole corrumpatur? Maxime omnium asseverabunt hoc enim clare Aristotelem dixisse: αὐτὸ τοῦτο φθείρει,
 5 *Hoc ipsum corrumpit*. Tum praeterea rogabo an id in omnibus rebus eveniat? An in aliquibus tantummodo? Si in omnibus dicant, usus rerum eos falsitatis convincet. Nam ego, qui Sole ad Cancrum accedente XXV. die Aprilis genitus sum, anno MDXXIX,
 10 non sum extinctus Sole eodem inde ad sex menses iisdem spaciis ad Capricornum contrarium accedente et a nostro etiam ante recedente, neque quadraginta aut amplius aliis eius Solis ad eosdem tropicos et ab eisdem tropicis accessionibus et recessionibus, quae ab ea die ad hanc usque secutae sunt, esse desii, aut meum esse periit.

15 Neque omnes homines, omnia animalia, omnes arbores, quae Sole ad aquilones propinquante generantur, semestre tantum spacium vivunt Sole inde regrediente. Aliquae ergo res tantum recedente Sole corrumpuntur. An vero ex hoc dogmate nulla res nostra aestate corrumpitur, nullum animal moritur, nullus homo
 20 interit, quia Sol prope nos est? Et cum procul est a nobis in hyeme, nullus infans nascitur, nullum animal in lucem prodit, quia Sol sua longinquitate ea non fovet, torve respicit. Rogamus, ut nos doceant, quae et quot et quales sint istae res, quae accedente Sole generantur, recedente corrumpuntur eadem? Si dicant
 25 herbas appropinquante Sole flores, fructus germinare, virescere, dicemus nos easdem herbas maxime propinquo Sole etiam arefcere, emori, iterum Sole regrediente [468] saepenumero revirescere, refflorere, maturescere.

Animalia vero ac homines omnibus aequae anni tempestatibus oriuntur atque occidunt Sole et accidente et revertente. Quo-
 30 modo ergo Sol dictus est γεννητικὸν τῷ προσιέναι, *generativum cum accedit*, corruptivum cum recedit, αὐτὸ τοῦτο φθείρει, hoc ipsum, quod accedendo generavit, recedendo corrumpit? Si ad

Neka bude, kad Sunce prilazi k Raku, neka bude nastajanje na Sjeveru: pitam da li to isto što tada nastaje, kad se Sunce udaljava od Raka, propada? Od svih će najviše potvrditi, da je to, naime, Aristotel jasno rekao: αὐτὸ τοῦτο φθείρει – *to isto čini da propada*. Osim toga tada ću pitati, da li se to događa u svim stvarima, ili samo u nekima? Ako budu rekli u svima, iskustvo stvari dokazat će im netočnost. Naime ja, koji sam rođen kad je Sunce prilazilo k Raku, 25. travnja godine 1529., nisam umro kada je isto Sunce od tada za šest mjeseci na istim prostorima prilazilo k Jarcu koji je suprotan, i kada se također udaljavalo od našeg <Raka>; niti sam četrdeset ili više puta pri drugim prilaženjima tog Sunca k istim obratnicama i pri udaljavanjima od istih obratnica, koja su uslijedila od toga dana sve do ovoga, niti prestao biti, niti je moj bitak propao.

I ne žive svi ljudi, sve životinje, sva drveća koji nastaju, kad se Sunce približava Sjeveru samo razdoblje od šest mjeseci, kad se Sunce od tamo povlači. Dakle, samo neke stvari propadaju kad se Sunce udaljava. Da li pak po tom poučku nijedna stvar ne propada u naše ljeto, nijedna životinja ne umire, nijedan čovjek ne pogiba, jer je Sunce blizu nas? A kada je daleko od nas zimi, zar se ne rađa nijedno dijete, nijedna životinja ne dolazi na svjetlo dana, jer ih Sunce zbog svoje udaljenosti ne grije ili mrko gleda? Molimo da nas pouče koje su, koliko ih je, i kakve su te stvari koje nastaju kad Sunce prilazi i iste propadaju kad se udaljava? Ako bi rekli da trave, kad se Sunce približava, pupaju cvjetovima, plodovima i da počinju zelenjeti, mi ćemo reći da se iste trave, kad je Sunce veoma blizu, također suše i umiru; iznova, kad se Sunce povlači, [468] često ponovo ozelene, ponovo cvjetaju i dozrijevaju.

Životinje se pak i ljudi jednako u svim godišnjim dobima rađaju i umiru kad Sunce zapada i kada se opet vraća. Na koji je način, dakle, Sunce nazvano: ono što čini nastajanje kad prilazi, γεννητικὸν τῷ προσιέναι, ono što čini propadanje kad se udaljava, αὐτὸ τοῦτο φθείρει²⁰ – da li to isto što je prilazeći činilo

²⁰ Usp. ARIST. GC 336b.6–9: ὥστ' εἰ τῷ προσιέναι καὶ ἐγγὺς εἶναι γεννᾶ, τῷ ἀπιέναι ταῦτόν τοῦτο καὶ πόρρω γίνεσθαι φθείρει, καὶ εἰ τῷ πολλάκις προσελθεῖν γεννᾶ, καὶ τῷ πολλάκις ἀπελθεῖν φθείρει – no u citatu nije riječ o Suncu, nego o kretanju cijelog (neba), ἢ τοῦ ὅλου φορά.

hoc dogma rerum generatio atque corruptio conferatur, in herbis, in foliis arborum, nec eorum tamen omnium vera esse comprehenduntur, nec non in ranis palustribus, muscis, pulcibus, talibus insectis aliis verum esse reperietur, in reliquis cunctis
 5 rebus falsa, itaque Sol suo accessu ranarum ac muscarum erit γεννητικὸν, *generativum* ex Aristotelis speciosa philosophia.

Si vera sit ea alia philosophia quam 2. *Physico* protulit: *Sol et homo generat hominem*, id certe alio modo quam aggressu ad tropicum et regressu a tropico necesse est evenire, quandoquidem
 10 omni anni non dico tempore, aut mense, aut die, sed hora, sed momento, mas cum foemina concumbit ubique terrarum Sole et prope et procul existente, et pueros et puellas procreant. Cur ergo illa recipiamus:³⁸ *Et in aequali tempore corruptio et generatio ea, quae secundum naturam*, cum nulla aequalitas temporum ullo-
 15 rum, nedum accessuum et recessuum^v Solis in his servetur?

Neque illa veriora sunt:³⁹ *Ideo et tempora et vitae uniuscuiusque numerum habent et hoc terminantur, omnium enim est ordo et omne tempus et vita mensuratur periodo*. Si de periode accessus et recessus Solis intelligatur, cum hanc periodum nullae res aliae servent
 20 ordine quo dicit, quam ranae ac muscae ac talia alia ingenti nobilitate ornata animalia, quae digna sint, quorum Sol ac coelum universum curam habeant ac periodos suas revolvant. Atque haec quidem in illa generatione ac corruptione demonstratum esto, quae fit per temporum intervalla.

In altera autem illa, de qua dicitur *generatio unius corruptio alterius*, multo minus habet locum cum eodemmet instanti, quo generatio fit, fiat etiam corruptio neque haec expectet Solem ad Capricornum proximantem aut ad Cancrum. Non ergo fuit necesse
 25 ad generationes utrasque utrasque etiam corruptiones, plures Solis motus imaginari necessarios neque duos neque contrarios.

³⁸ Καὶ ἐν ἴσῳ χρόνῳ {καὶ} ἡ φθορὰ καὶ ἡ γένεσις ἡ κατὰ φύσιν. [ARIST. GC 336b.9–10]

³⁹ Διὸ καὶ οἱ χρόνοι καὶ οἱ βίοι ἐκάστων ἀριθμὸν ἔχουσι καὶ τούτω διορίζονται· πάντων γάρ ἐστι τάξις, καὶ πᾶς βίος καὶ χρόνος μετρεῖται περιόδῳ, [ARIST. GC 336b.10–13]

^v Corr. ex accesivum et recesivum

da nastaje, udaljavajući se čini da propada? Ako bi se taj poučak usporedio s nastajanjem i propadanjem stvari, shvatit će se da je istinito u travama, u lišću drveća, ali ipak ne svog drveća; također otkrit će se da je to istinito u močvarnim žabama, muhama, buhama i takvim drugim insektima – u svim je ostalim stvarima to netočno. Stoga će Sunce biti γεννητικόν, ono koje čini: nastajanje žaba i muha – po osobitoj Aristotelovoj filozofiji. 5

Ako bi bila istinita ona druga filozofija koju je iznio u 2. knjizi *Fizike*: »Sunce i čovjek rađa čovjeka«²¹ – sigurno je nužno da se to dogodi na drugi način, a ne pristupanjem obratnici i povlačenjem od obratnice, budući da svake godine, ne kažem u <svako> godišnje doba ili svakog mjeseca ili dana, nego svakog sata, svakog trenutka, muškarac ima odnos sa ženom i posvuda na Zemlji, kad je Sunce i blizu i daleko, stvaraju dječake i djevojčice. Zašto bismo, dakle, prihvatili ono: »I u jednakom vremenu biva propadanje i nastajanje, ono koje je u skladu s prirodom« – kad se nikakva jednakost nikojih vremena, niti prilaženja niti udaljanja Sunca u tome neće očuvati? 10 15

Ni ono nije istinitije: »Stoga i vremena i životi svakog pojedinog imaju broj i njime su omeđeni; postoji, naime, poredak svega i svako vrijeme i život mjeri se vremenskim razdobljem.« Ako se pod vremenskim razdobljem shvati prilaženje i udaljanje Sunca, budući da to vremensko razdoblje, u poretku o kojem govori, ne čuvaju nijedne druge stvari, nego žabe i muhe i druge takve životinje ukrašene neizmjernom plemenitošću, koje su dostojne da se za njih brinu Sunce i cjelokupno nebo i da kružeći ponavljaju svoja vremenska razdoblja. To zaista neka bude dokazano u tom nastajanju i propadanju koje se odvija u vremenskim razmacima. 20 25

A u onom drugom <nastajanju> o kojem se kaže: *nastajanje jednog propadanje je drugog*, mnogo je manje umjesno – kad u istom trenutku u kojem biva nastajanje, biva također i propadanje – i to <propadanje> ne može čekati Sunce koje se približava Jarcu ili Raku. Nije bilo potrebno ni za jedno ni za drugo nastajanje, ni za jedno ni za drugo propadanje zamišljati više nužnih kretanja Sunca, niti dva, niti kontrarna. 30 35

²¹ Nema grčkog, usp. ARIST. Ph. 194b.13 ἄνθρωπος γὰρ ἄνθρωπον γεννᾷ καὶ ἥλιος.

Neque hac in re verum est τῶν γὰρ ἐναντίων τὰ αἷτια ἐναντία, *contrariorum causas esse contrarias*. Neque etiam verum est alterum illud:⁴⁰ *Necesse est enim, si semper futura est continua generatio et corruptio, semper quidem aliquid moveri, ne deficient hae*
 5 *mutationes: duo autem ne alterum eveniat solummodo*. Neque enim generatio et corruptio continuae sunt, neque duo motus ad id sunt necessarii. Neque ad continuam facit generationem quod ait:⁴¹ *Continuitatis ergo universi latio causa est*. Tum quia generationem continuam esse non est verum, tum quia primi mobilis
 10 motus (ita enim exponunt sui) causa est, ut Sol continue moveatur, aut horum continua generatio fiat per Solis continuam motionem a primi mobilis motione dependentem. Sol namque, ut ipse primo *De coelo*, capite 9, ut astrologi plerique asserunt, duobus motibus movetur sibi invicem contrariis, diurno scilicet
 15 raptu primi mobilis ab ortu ad occasum et proprio deinde suo ab occasu in ortum. Atque per hunc proprium accessus et recessus illos facit, nihil ad id faciente mobili primo. Neque potest dici Solem proprio hoc motu non continue moveri. Continue enim movetur nulla interposita mora.

20 Non est igitur universi latio causa continuitatis motus proprii Solis ab occasu ad ortum, quo solo accessus et recessus suos Sol facit, per quos duos generatio et corruptio asserta est fieri. Non ergo latio primi mobilis continuae generationis et corruptionis causa est. Falsa igitur hac quoque in parte Aristotelis philosophia est.
 25

Non minus etiam inconstans in hac alia est:⁴² *Ideo etiam alia, quaecumque mutantur in invicem secundum passiones et potentias, ve-*

⁴⁰ ἀνάγκη γὰρ, εἴ γε αἰεὶ ἔσται συνεχῆς γένεσις καὶ φθορά, αἰεὶ μὲν τι κινεῖσθαι, ἵνα μὴ ἐπιλείπωσιν αὐταὶ αἰ μεταβολαί, δύο δ', ὅπως μὴ θάτερον συμβαίνει μόνον. [ARIST. GC 336a.34–b.2]

⁴¹ Τῆς μὲν οὖν συνεχείας ἢ τοῦ ὅλου φθορὰ αἰτία. [ARIST. GC 336b. 2–3]

⁴² Διὸ καὶ τᾶλλα ὅσα μεταβάλλει εἰς ἄλληλα κατὰ τὰ πάθη καὶ τὰς δυνάμεις, οἷον τὰ ἀπλᾶ σώματα, μιμεῖται τὴν κύκλω φθορὰν· ὅταν γὰρ ἐξ ὕδατος ἀήρ γένηται καὶ ἐξ ἀέρος πῦρ καὶ πάλιν ἐκ πυρὸς ὕδωρ, κύκλω φαμὲν περιεληλυθέναι τὴν γένεσιν διὰ τὸ πάλιν ἀνακάμπτειν. [ARIST. GC 337a.1–6]

Nije u toj stvari istinito: τῶν γὰρ ἐναντίων τὰ αἴτια ἐναντία²²
 »Da su uzroci kontrarnog kontrarni.« Nije istinito niti ono drugo:
 »Nužno je naime, ako kontinuirano nastajanje i propadanje bude
 uvijek, da se uvijek nešto kreće, da ne nedostaju te promjene, i to
 dvije, da se ne dogodi samo jedno.« Niti su, naime, nastajanje i
 propadanje neprekidni, niti su za to potrebna dva kretanja. Niti je
 u prilog kontinuiranog nastajanja to što kaže: »Uzrok kontinuiteta
 je pomicanje sveukupnosti.« – kako zato, jer nije istinito da je na-
 stajanje kontinuirano, tako i zato jer je kretanje prvog pokretljivog
 (jer tako izlažu njegovi) uzrok da se Sunce kontinuirano kreće ili
 da njihovo kontinuirano nastajanje biva po kontinuiranom pokre-
 tanju Sunca koje ovisi o pokretanju prvog pokretljivog. Sunce se,
 naime, kako on sam u 1. knjizi *O nebu* u 9. poglavlju, kako mnogi
 astrolozi kažu, kreće dvama kretanjima, sebi međusobno kontrar-
 nima, dnevnim, tj. povlačenjem prvog pokretljivog od istoka prema
 zapadu i zatim svojim vlastitim od zapada k istoku. I upravo
 zbog tog vlastitog vrši ona prilaženja i udaljavanja, dok ono prvo
 pokretljivo za to ne čini ništa. I ne može se reći da se Sunce tim
 vlastitim kretanjem ne kreće kontinuirano. Kontinuirano se, na-
 ime, kreće ako nije umetnuta nikakva stanka.

Nije, dakle, pomicanje sveukupnosti uzrok kontinuiteta vlas-
 titog kretanja Sunca od zapada prema istoku kojim jedinim Sun-
 ce čini svoja prilaženja i udaljavanja; a na osnovi tih dvaju tvrđi
 se da biva nastajanje i propadanje. Nije, dakle pomicanje prvog
 pokretljivog uzrok kontinuiranog nastajanja i propadanja. Stoga
 je Aristotelova filozofija netočna i u tom dijelu.

Nije manje nedosljedna u ovom drugom: »Zato i drugo što-
 god se mijenja jedno u drugo s obzirom na trpnje i mogućnosti,

²² Usp. ARIST. GC 336b.9: τῶν γὰρ ἐναντίων τὰναντία αἴτια.

luti simplicia corpora, imitantur circularem lationem. Quando enim ex aqua aer fit, et ex aere ignis, et rursus ex igne aqua, circulo dicimus percurrisse generationem, eo quod iterum revertatur. Neque enim omnia quaecumque transmutantur in invicem transmutantur, nam
 5 ex bove cadaver quidem fit, non fit autem ex cadavere bos, non ergo horum transmutatio circularem motum imitatur, sunt alia talia fere universa, quae in generatione versantur. Cur ergo intulit paucissimorum elementorum circularem generationem [469] imitari lationem circularem, cum antea de Sole egisset, tamquam
 10 de efficiente generationis universae universali? Quod nam privilegium divinius elementis datum, quam aliis, quae in generatione et corruptione eadem causa versantur? Nonne ut contrariorum contrariae causae sunt, ita eorundem eadem?

Deinde quis modus transmutationis est secundum passiones et potentias, quae inter qualitates et accidentia sunt repositae, generatio autem substantiarum propria sit? Si per passiones et potentias elementa transmutantur, quomodo in invicem transmutantur? Quomodo ex aqua aer fit? Quod si fiat, formas necesse est mutatas esse, non passiones et qualitates. Si ex aqua aer fit,
 20 nonne oportuit aquae formam corruptam aeris formam genitam esse? Si id opus fuit, cur dictum est *quae transmutantur secundum passiones et potentias*, non autem κατὰ τὰ εἶδη, *secundum formas*? Forte ex hac tam arguta^{vi} philosophia surripuit Alexander qualitates formas elementorum esse, quia vidisset praeceptorem tradidisse elementa ad invicem transmutari per mutationem qualitatum.
 25

Quae sententia si vera est, cur amplius in corporibus quaeramus substantiales formas? Formas alias quam qualitatum, temperierum? Cur nobis traditur substantiam triplicem esse: mate-

^{vi} Auct. corr. ex arguta

kao jednostavna tijela, oponaša kružno pomicanje. Kada iz vode biva zrak i iz zraka vatra i opet iz vatre voda, kažemo da je nastajanje prošlo krug time što se ponovno vraća.« Naime, ne mijenja se sve što god se mijenja međusobno <jedno u drugo>; iz goveda zaista postaje leš, a ne nastaje iz leša govedo, ne oponaša, dakle, njihovo mijenjanje kružno kretanje; drugo je takvo gotovo sve, što biva u nastajanju. Zašto je, dakle, naveo da kružno nastajanje sasvim malobrojnih elemenata [469] oponaša kružno pomicanje, kad je prije raspravljao o Suncu kao o univerzalnom eficientnom uzroku sveukupnog nastajanja. Zašto je elementima dana božanskija povlastica, nego drugome što u nastajanju i propadanju počiva na istom uzroku? Nije li tako: kao što su kontrarni uzroci kontrarnoga, tako su isti <uzroci> istog.

Potom, koji je to način mijenjanja prema trpnjama i mogućnostima koje su smještene među kvalitete i akcidente – a nastajanje je svojstvo supstancija? Ako se elementi mijenjaju prema trpnjama i mogućnostima, kako se mijenjaju jedni u druge? Kako iz vode nastaje zrak? Ako bi to bilo, nužno je da su se forme promijenile, a ne trpnje i kvalitete. Ako iz vode nastaje zrak, nije li trebalo da je forma vode propala, a da je forma zraka nastala? Ako je to trebalo, zašto je rečeno: »Ono što se pretvara prema trpnjama i mogućnostima« – a ne κατὰ τὰ εἶδη, prema formama. Možda je iz tako mudre filozofije Aleksandar potajno preuzeo²³ da su kvalitete forme elemenata, jer je vidio da je učitelj prenio da se elementi pretvaraju jedni u druge na temelju mijenjanja kvaliteta.

Ako je ta misao istinita, zašto da dalje u tijelima tražimo supstancijalne forme, forme različite od kvaliteta, od blage topline²⁴? Zašto nam se prenosi da je supstancija trostruka, materija, forma

²³ Usp. ALEXANDER PHIL. de An. 17.17–18 οὔτε γὰρ ὕλη τὸ εἶδος (ἡ μὲν γὰρ ἄποιος, τὸ δὲ ποιότης τις), οὔτε ἐξ ὕλης· Aleksandar iz Afrodizijade često rabi sintagmu: τὸ εἶδος καὶ τὴν ποιότητα.

²⁴ Usp. ARIST. GA 737a.3–7 ἡ δὲ τοῦ ἡλίου θερμότης καὶ ἡ τῶν ζώων οὐ μόνον ἢ διὰ τοῦ σπέρματος, ἀλλὰ καὶ τι περίπτωμα τύχη τῆς φύσεως ὄν ἕτερον, ὅμως ἔχει καὶ τοῦτο ζωτικὴν ἀρχήν. ὅτι μὲν οὖν ἢ ἐν τοῖς ζώοις θερμότης οὔτε πῦρ οὔτε ἀπὸ πυρὸς ἔχει τὴν ἀρχήν ἐκ τῶν τοιούτων ἐστὶ φανερόν.

riam, formam, ex utrisque compositum? Si vero vera est haec substantiae triplicitas, quomodo mutatis qualitatibus tantum ex uno elemento elementum aliud fit? Si vero non tantum qualitatibus mutatis elementum unum fit ex alio, sed praeter et propter 5 qualitates etiam substantiali forma, cur haec, cuius proprium opus est, reticetur? Proferuntur ea, quorum negotium non est? Quis modus hic philosophiae tradendae docendaeve?

Si qualitatibus tantum mutatis ex aqua aerem fieri falsum est, cur hoc profertur? Si formis mutatis aerem ex aqua fieri verum est, cur hoc non profertur? Si aient necessaria quoque est mutatio 10 qualitatium, esto, cur utrumque non profertur? Aut si reticeri alterum oportuit, principale proferri oportuit, non principale oportuit reticeri.

Si Aristoteles non proferat, ego vero re docente addam quippiam, non equidem Aristoteles, sed ego eam philosophiam con- 15 do. At Aristoteles occasionem praebuit, cur non potius res ipsa mihi commonstret, sensus ipsi, qui et illi?

Quid est praeterea illud, quod ait: διὰ τὸ πάλιν ἀνακάμπτειν⁴³ eo quod iterum revertatur? Nonne etiam in recta reversio fieri potest et non tantum in circulo? Si Ferraria Venetias proficiscar, 20 dein Venetiis Ferrariam, itinere eodem regrediar, an verum erit dicere circulo me reversum esse? Si vapor ab aqua recta ascendat in aeris regionem aliquam ibique condensatus aqua fiat et descendens eadem recta, cur dicetur circulo reversus? Nonne do- 25 cuit nos primo *De coelo* alibi etiam circularem et rectum motum motus esse inter se longe diversos? Rectum in contrarios duos partitus est: ascensum et descensum? Qua ergo ratione hic docemur rectos motus aquae, terrae, aeris, ignis circulo generationem facere aut imitari?

Cur etiam additur:⁴⁴ *Ideo etiam recta horum latio imitans circularem, continua est?* Neque enim generatio, ut ostensum est, continua est, sed deinceps, neque etiam itio et reversio continuae sunt, neque circularem ullo modo imitantur, cum in recta itio et

⁴³ [ARIST. GC 337a.6]

⁴⁴ Ὡστε [Διὸ] καὶ ἡ εὐθεῖα <τούτων> φορὰ μιμουμένη τὴν κύκλω συνεχῆς ἐστίν. [ARIST. GC 337a.6–7]

i iz obiju ono složeno? Ako je pak istinita ta trostrukost supstancije, kako, kad se kvalitete samo promijene, iz jednog elementa biva drugi element? Ako pak jedan element nastaje iz drugoga ne samo kada se promijene kvalitete, nego mimo i zbog kvaliteta, također <kada se promijeni> supstancijalna forma – zašto se ona čije je to vlastito djelo prešućuje? Zašto se iznosi ono čiji to nije posao? Koji je to način prenošenja i poučavanja filozofije? 5

Ako je netočno da iz vode biva zrak, ako se samo promijene kvalitete – zašto se to iznosi? Ako je istinito da, kad se promijene forme, zrak nastaje iz vode, zašto se to ne donosi? Ako budu rekli da je također nužno mijenjanje kvaliteta, neka bude, zašto se ne donosi i jedno i drugo? Ili, ako je jedno trebalo prešutjeti, trebalo je donijeti ono glavno, a ono ne-glavno prešutjeti. 10

Ako Aristotel ne iznese, ja ću doista, budući da stvar <sama> to poučava, nešto dodati; zaista ne Aristotel, nego ja zasnivam tu filozofiju. Aristotel je dao povoda, zašto mi ne bi radije stvar sama pokazala, sama osjetila, koja su i njemu <pokazala>? 15

Što je osim toga ono što kaže: διὰ τὸ πάλιν ἀνακάμπτειν, »Time što se ponovo vraća.« – zar vraćanje ne može biti također i na ravnoj crti, a ne samo po kružnici? Ako budem putovao iz Ferrare u Veneciju, zatim iz Venecije u Ferraru, vraćat ću se istim putem, je li istinito reći da sam se vratio u krugu? Ako se para od vode po ravnoj crti uzdiže u neki predio zraka i ondje zgusnuta postane voda i silazi po istoj ravnoj crti, zašto će se reći da se vratila u krugu? Nije li nas poučio u 1. knjizi *O nebu*, također i drugdje, da su kružno i pravocrtno kretanje kretanja jako međusobno različita; da je pravocrtno podijeljeno u dva kontrarna, uzdizanje i silaženje? Iz kojeg se razloga nas ovdje poučava da pravocrtna kretanja vode, zemlje, zraka, vatre u krugu čine nastajanje ili da ga oponašaju? 20 25 30

Zašto se također dodaje: »Stoga također njihovo pravocrtno pomicanje, koje oponaša kružno, jest kontinuirano«? Niti je nastajanje, kako je pokazano, kontinuirano, nego *s prekidom*, niti su također odlazak i povratak kontinuirani, niti na ikoji način opo-

reversio fiat ab eodem in eundem locum. Per quas cum elementorum generatio fiat, cur non rectam motionem imitatur, non autem circularem, cum qua nullam habet similitudinem, quam ab eodem in idem motionem, quae rectae etiam est? Qua acutior ingeniorum dicitur motum interpolatum similem continuo esse, quando 8. *Physico* magno molimine ostensum sit motum in recta continuum esse non posse? Unde etiam, ut sibi visus est aeternam circularis motus continuitatem adstruxisse.

Generatio aeris ex aqua et ex aere aquae per lationem sursum et deorsum fieri paulo post affirmavit:⁴⁵ *Manente enim Terra, quod circa eam est humidum a radiis et alia sursum caliditate in vapores solutum^{vii} fertur sursum.* At ferri sursum est a medio ferri, a medio vero ferri est simplicium duorum rectorum alter motus:⁴⁶ *Condensatur rursus vapor frigefactus ob defectum caloris et ob locum et fit aqua ex aere et facta fertur rursus ad Terram.* Hic autem est alter rectorum simplicium motuum, hoc autem nullam cum circulo cognationem magis quam cum quolibet recto habet.

Itaque non recte aliud illud prolatum est:⁴⁷ [470] *Fit autem circulus iste imitans solarem circulum.* Est enim in rectis ad eadem reversio, neque recta ea imitatio est, quam ostendit, cum omni careat similitudine et expressione:⁴⁸ *Simul enim ille in latera mutatur et hic sursum et deorsum.* Neque ille motus ullam habet causam cum vaporum ascensu vel descensu. Non est etenim verum accedente Sole vaporem ascendere, non est verum recedente descendere. Eadem saepe die vapor ascendit et pluvia factus descendit

⁴⁵ μενούσης δὲ τῆς γῆς, τὸ περὶ αὐτὴν ὑγρὸν ὑπὸ τῶν ἀκτίνων καὶ ὑπὸ τῆς ἄλλης τῆς ἄνωθεν θερμότητος ἀτμιδούμενον φέρεται ἄνω [ARIST. Mete. 346b.23–26]

⁴⁶ συνίσταται πάλιν ἢ ἀτμὶς ψυχομένη διὰ τε τὴν ἀπόλειψιν τοῦ θερμοῦ καὶ τὸν τόπον, καὶ γίνεταί ὕδωρ ἐξ ἀέρος· γενόμενον δὲ πάλιν φέρεται πρὸς τὴν γῆν. [ARIST. Mete. 346b.29–31]

⁴⁷ γίνεταί δὲ κύκλος οὗτος μιμούμενος τὸν τοῦ ἡλίου κύκλον [ARIST. Mete. 346b.35–36]

⁴⁸ ἅμα γὰρ ἐκεῖνος εἰς τὰ πλάγια μεταβάλλει καὶ οὗτος ἄνω καὶ κάτω. [ARIST. Mete. 346b.36–347a.1]

^{vii} Corr. ex solum (v. ἀτμιδούμενον)

našaju kružno <kretanje>, jer na ravnoj crti odlazak i povratak biva od istog u isto mjesto. Budući da nastajanje elemenata biva preko njih, zašto ne oponaša pravocrtno kretanje, a ne kružno s kojim nema nikakve sličnosti osim *odlaska od istog u isto*, što je također svojstvo pravocrtnog? Kojom će se oštrinom umova reći da je ponovljeno²⁵ kretanje slično kontinuiranom kad je u 8. knjizi *Fizike* s velikim teškoćama pokazano da kretanje na ravnoj crti ne može biti kontinuirano – gdje je također, kako mu se činilo, zasnovao vječnu kontinuiranost kružnog kretanja.

Malo poslije je tvrdio da nastajanje zraka iz vode i vode iz zraka biva pomicanjem prema gore i prema dolje: »Dok Zemlja miruje, ono što je oko nje vlažno, zrakama i drugom toplinom gore pretvoreno u paru, biva nošeno prema gore.« A biti nošen prema gore jest biti nošen od središta; biti pak nošen od središta jedno je kretanje od dva jednostavna pravocrtna. »Zgušnjava se opet para ohlađena zbog nedostatka topline i zbog mjesta i biva voda iz zraka i kad nastane opet biva nošena k Zemlji.« A to je drugo od pravocrtnih jednostavnih kretanja, a ono nema nikakvu srodnost više s kružnicom, nego s bilo kojim pravocrtnim <kretanjem>.

Stoga nije točno ono drugo izneseno: [470] »Biva kružnicom – oponašajući sunčanu kružnicu« – postoji, naime, u pravocrtnim <kretanjima> povratak k istom, i nije točno ono oponašanje koje pokazuje, jer je lišeno svake sličnosti i <točnog> prikaza: »Slično se, naime, ono <kružno kretanje> mijenja u <nasuprotne> strane²⁶ i ovo <pravocrtno kretanje> prema gore i prema dolje.« To kretanje nema nikakve veze s uzdizanjem i silaskom parā. Nije istinito da se para uspinje kad Sunce prilazi, nije istinito da se spušta kad se udaljava. Istoga dana često se para uspinje i, kad postane

²⁵ Petrić misli na ponovljeno kretanje u obrnutom smjeru, dakle povratno kretanje.

²⁶ Sintagmu εἰς τὰ πλάγια ovdje je Petrić preveo kao: *in latera*, a na str. 484. r. 2. istu je sintagmu preveo kao *in transversa* – što je jasnije.

hyemis tempore, quando Sol procul a nobis distat, aestate etiam quam proximus nobis est, vere et autumno etiam magis, quando Sol est in mediis itineribus. Quare falsa illa sunt, quae subnectit:⁴⁹
Prope enim existente Sole vaporis sursum fluit fluuius, absente vero
 5 *aquae fluuius deorsum.* Non enim sex mensibus vapor ascendit, ut Sol sex mensibus accedit, neque sex mensibus pluit, ut sex mensibus Sol recedit, cum saepe longissime per noctem absente Sole vapor ascendat et praesente Sole interdium pluat.

Falsa illa quoque:⁵⁰ *Et hoc continue fieri secundum ordinem sane.*
 10 *Falsum inquam easdem ob causas est, sensus enim aliter distat, cui quidem plus tribuet ingenium non caecum, quam ornamentis ac κομψεύμασιν istis, quam fluminibus his aqueis aereisque sursum deorsumque cursantibus, quae descripserat in his:*⁵¹ *Oportet enim cogitare hunc veluti fluuium fluentem circulo sursum et deorsum,*
 15 *communem aeris et aquae.* Neque hic est Oceanus ille, quem veteres dixere Terram ambire, sed hic qui vere est Oceanus, qui circa Terram quaqua versum navigatur eamque circulo et ambit et lambet.

FINIS LIBRI NONI

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

⁴⁹ πλησίον μὲν γὰρ ὄντος τοῦ ἡλίου ὁ τῆς ἀτμίδος ἄνω ῥεῖ ποταμός, ἀφισταμένου δὲ ὁ τοῦ ὕδατος κάτω. [ARIST. Mete. 347a.3–5]

⁵⁰ καὶ τοῦτ' ἐνδελεχῆς {ἐθέλει} γίγνεσθαι κατὰ γε τὴν τάξιν. [ARIST. Mete. 347a.5–6]

⁵¹ δεῖ δὲ νοῆσαι τοῦτον ὡσπερ ποταμὸν ῥέοντα κύκλῳ ἄνω καὶ κάτω, κοινὸν ἀέρος καὶ ὕδατος. [ARIST. Mete. 347a.2–3]

kiša, silazi u vrijeme zime, kada je Sunce daleko od nas udaljeno, za vrijeme ljeta također, kad nam je najbliže, a još više u proljeće i jesen, kada je Sunce na srednjim putevima. Stoga je netočno ono što dodaje: »Kad je Sunce blizu, prema gore teče rijeka pare, kad je pak odsutno, rijeka vode <teče> prema dolje.« Naime, ne uzdiže se para šest mjeseci, kao što Sunce šest mjeseci prilazi, niti kiši šest mjeseci, kao što se Sunce šest mjeseci udaljava, jer se često, kad je Sunce najduže po noći odsutno, para diže i kad je Sunce prisutno preko dana, kiši.

Netočno je i ono: »I to kontinuirano biva u skladu s poretkom.« Kažem – netočno je iz istih razloga; jer osjet se od toga jako razlikuje; njemu će um koji nije slijep više vjerovati, nego ukrasima i tim κομψεύμασιν <lijepo izraženim riječima>, <više> nego tim vodenim i zračnim rijekama koje teku prema gore i prema dolje, a koje je opisao ovim riječima: »Treba, naime, misliti, da je to kao rijeka koja teče ukруг prema gore i prema dolje, zajednička zraku i vodi.« To nije onaj Okean za kojeg su stari rekli da obilazi oko Zemlje; nego je on onaj koji je uistinu Okean, po kojem se oko Zemlje posvuda plovi i koji nju ukруг obilazi i koji će ju oplakivati.

KRAJ DEVETE KNJIGE

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

DISCUSSIONUM PERIPATETICARUM
TOMI IIII LIBER X

DE SEX COELI DISTANTIIS

5 Pythagoreos, bonos ac sapientes viros, Aristoteles insectatur,
quod cum sex distantiae sint coeli: sursum, deorsum, ante, retro,
dextrum, sinistrum, duas tantum has posteriores inter principia
posuerint, reliquas omiserint, ita enim scribit 2. *De coelo*, capite 2:¹
10 *Ideo Pythagoreos etiam admirabitur quispiam, quod duo haec tantum
principia dicerent, dextrum et sinistrum, quatuor vero praetermiserint,
nihil minus principalia existentia.*

Iudicavit ipse contrario se habere modo, quam illi statuissent,
nempe non dextrum et sinistrum, sed sursum et deorsum princi-
pii habere rationem principiumque esse, rationem reddit:² *Prae-*
15 *terea ut longitudo latitudine prior est, si sursum longitudinis, dextrum
verso latitudinis: prioris autem principium prius est, prius sane fuerit*

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

¹ Διὸ καὶ τῶν Πυθαγορείων ἂν τις θαυμάσειεν ὅτι δύο μόνας ταύτας ἀρχὰς ἔλεγον, τὸ δεξιὸν καὶ τὸ ἀριστερόν, τὰς δὲ τέτταρας παρέλιπον οὐθὲν ἦττον κυρίας οὔσας. [ARIST. Cael. 285a.10–13]

² Ἐτι δ' ὡς τὸ μῆκος τοῦ πλάτους πρότερον, εἰ τὸ μὲν ἄνω τοῦ μήκους {ἀρχή}, τὸ δὲ δεξιὸν τοῦ πλάτους, ἢ δὲ τοῦ προτέρου ἀρχὴ προτέρα, πρότερον ἂν εἴη τὸ ἄνω τοῦ δεξιοῦ κατὰ γένεσιν. [ARIST. Cael. 285a.19–22]

PERIPATETIČKE RASPRAVE
SVEZAK IV. KNJIGA 10.

O ŠEST SMJEROVA NEBA

Pitagorovce, dobre i mudre muževe, Aristotel progoni, jer 5
su, premda ima šest smjerova neba: *gore, dolje, naprijed, natrag, de-
sno, lijevo*, samo ta dva kasnije postavili među počela, a ostale su
ispustili; tako naime piše u 2. knjizi *O nebu* u 2. poglavlju: »Stoga
će se također netko čuditi pitagorovcima što su samo za ova dva
rekli da su počela – *desno i lijevo*, četiri su pak previdjeli koja nisu 10
ništa manje važna.«

Sâm je sudio da je to drugačije, nego što su to oni postavili,
da *desno i lijevo* nemaju razlog počela, nego *gore i dolje* i da su po-
čelo; izložio je razlog: »Uostalom, kao što je duljina¹ prije širine,
ako je *gore* svojstvo duljine, *desno* pak širine; a počelo onoga što je 15
prije i samo je prije, uistinu prije je bilo samo *gore* od samog *desno*

¹ Prijevod latinskih termina: *longitudo*, *latitudo* i *profunditas* ima mno-
ge zamke i poteškoće. Hrvatski termini za prostorne dimenzije tijela su:
duljina, *širina* i *visina*. Prema prirodnom nazoru na svijet, u čijem horizontu
filozofiraju i Aristotel i Petrić, dimenzija kojoj Aristotel pripisuje smjer gore-
dolje (*longitudo*) trebala bi se zvati visinom. Ona kojoj pripisuje desno-lije-
vo (*latitudo*) duljinom, a ona kojoj pripisuje naprijed-natrag (*profunditas*)
dubinom. U tom smislu bi *longitudo* bila visina, *latitudo* duljina, a *profunditas*
dubina. To je neuobičajeno. Dodatni je problem u tome da Petrić za *longi-
tudo*, *latitudo* i *profunditas* ne prihvaća te Aristotelove smjerove: *Et praeterea
falsa est haec sententia undequaque, nempe sursum longitudinis, dextrum latitu-
dinis, ante profunditatis esse principia.* (Ovdje str. 546. r. 22–24) Petrić drži da
se podjela smjerova-prostornih dimenzija vrši prema duljinskim odnosima:
longitudo je najdulja dimenzija, *latitudo* kraća, a *profunditas* najkraća. Kako
onda prevesti? Odlučili smo se za jezično korektni prijevod: *longitudo* = du-
ljina; *latitudo* = širina; *profunditas* = dubina. Treba, međutim, imati u vidu da
taj prijevod ne odgovara smislu koji tim terminima daje Aristotel, a među-
sobno duljinski određene dimenzije tijela u prostoru ne odgovaraju sasvim
ni prostornim dimenzijama kako ih danas definiramo.

ipsum sursum ipso dextro secundum generationem. Et libro *De* [471] *partibus ad localem motum utilibus*, capite 4. ita: ἀρχὴ δὲ τὸ ἄνω³ *principium vero sursum*. Esse vero has omnes distantias non solum in animalibus, sed etiam plantis et universo et perfectis denique corporibus omnibus tradidit, sic eodem 2. *De coelo*:⁴ *Has vero distantias consonum rationi est inesse corporibus perfectis omnes*. Cumque has omnes universum sua sententia obtineat, 1. capite libri 2. *De elementis* tacite increpavit Platonem, qui negaret in *Timaeo* sursum ac deorsum quicquam esse in universo:⁵ *Absurdum enim est non putare esse aliquid in coelo, hoc sursum, aliud deorsum, quemadmodum quidam autumant*. Hasce reprehensiones discutiamus.

Pythagorei in syzygia illa, quam ipse 1. *Metaphysico*, capite 5. affert, dextrum et sinistrum cum reliquis ibi numeratis pro principiis statuerant, sua quadam de more eius scholae recondita sententia philosophati. Quae quidem ibi non sunt posita pro corporum principiis, sed rerum omnium cum caeteris coniugibus. Quod Aristoteles forte torsit in aliam sententiam de more scilicet suo, qua quidem in re non est admodum laudandus. At minus certe hac in alia, quando veluti sui oblitus scribit Pythagoreos duas alias etiam de sex distantibus novisse, eodemmet illo capite:⁶ *Nos vero deorsum et in sinistris contrario modo, quam ut Pythagorei dicunt, illi enim nos sursum faciunt et in dextra parte, illos vero deorsum et in sinistra*. Quae sane verba Pythagoreos non duas tantum distantias in universo constituisse contra priorem Aristotelis assertionem ostendunt, sed quatuor: et contradictionem in Aristotelis verbis, quam nullae salvantium salvent salvationes, et praeterea eius non satis saepe consideratam antiquos arguendi cupiditatem declarant.

³ [ARIST. IA 705b.2]

⁴ ταύτας γὰρ τὰς διαστάσεις εὐλογον ὑπάρχειν τοῖς σώμασι τοῖς τελείοις πάσας. [ARIST. Cael. 284b.23–24]

⁵ Ἄτοπον γὰρ τὸ μὴ νομίζειν εἶναι τι ἐν τῷ οὐρανῷ τὸ μὲν ἄνω τὸ δὲ κάτω, καθάπερ τινὲς ἀξιοῦσιν. [ARIST. Cael. 308a.17–18]

⁶ ἡμεῖς δ' ἐν τῷ κάτω καὶ πρὸς τοῖς ἀριστεροῖς, ἐναντίως ἢ ὡς οἱ Πυθαγόρειοι λέγουσιν· ἐκεῖνοι γὰρ ἡμᾶς ἄνω ποιοῦσι καὶ ἐν τῷ δεξιῷ μέρει, τοὺς δ' ἐκεῖ κάτω καὶ ἐν τῷ ἀριστερῷ. [ARIST. Cael. 285b.24–27]

prema nastanku.« I u knjizi *O dijelovima* [471] korisnima za mjesno kretanje² u 4. poglavlju ovako <piše>: ἀρχὴ δὲ τὸ ἄνω. – »počelo je pak *gore*.« Da svi ti smjerovi nisu samo u životinjama, nego također u biljkama i u sveukupnosti i konačno u svim savršenim tijelima, iznio je u istom 2. poglavlju *O nebu* ovako: »Sukladno je razumu da su svi ti smjerovi u savršenim tijelima.« Budući da ih sve, po njegovom mišljenju, sadrži sveukupnost u 1. poglavlju 2. knjige *O elementima* prešutno³ je kuduo Platona koji je u *Timeju* nijekao da su *gore* i *dolje* bilo što u sveukupnosti. »Besmisleno je, naime, ne misliti da je u nebu jedno *gore*, drugo *dolje*, kao što neki misle.« Raspravimo ta pobijanja.

Pitagorovci u onoj *sizigiji* koju sâm donosi u 1. knjizi *Metafizike* u 5. poglavlju postavili su desno i lijevo s ostalim tamo nabrojenim kao počela, filozofirajući nekim svojim sakrivenim mišljenjem na način Pitagorine škole. To tamo nije postavljeno kao počela tijela, nego svih stvari s ostalim parovima⁴. To je možda Aristotel izvrnuo u drugu misao, na svoj način, u kojoj ga stvari ne treba baš hvaliti. A sigurno još manje u onoj drugoj kada, kao da je zaboravio, piše u istom onom poglavlju da su pitagorovci poznavali također i dva druga od šest smjerova: »Mi <smo> pak *dolje* i *lijevo*, na način suprotan od onoga kako pitagorovci kažu: oni, naime, čine da smo mi *gore* i na *desnoj* strani, a oni pak *dolje* i na *lijevoj*.« Te riječi pokazuju da pitagorovci nisu uspostavili samo dva smjera u sveukupnosti, suprotno prethodnoj Aristotelovoj tvrdnji, nego četiri i jasno pokazuju proturječnost u Aristotelovim riječima koje neće spasiti nikakva spašavanja spasitelja i osim toga njegovu često nedovoljno uočenu želju za pobijanjem starih.

² Knjiga se sada zove: ΠΕΡΙ ΠΟΡΕΙΑΣ ΖΩΩΝ.

³ Tj. bez navođenja Platonova imena.

⁴ *Coniunx* i *coniux* je Petrićev prijevod za συζυγία.

Non duae ergo, ut accusantur, sunt a Pythagoreis positae distantiae, sed quatuor: dextrum, sinistrum, sursum, deorsum et nisi omnino caecos eos omnes fuisse credamus, saltem in se ipsis ante et retro verisimile est agnovisse. Quae igitur haec tanti
5 viri contra tantos viros puerilis argutatio? Aient sui: at contrario modo Pythagorei quam Aristoteles in universo quatuor distantias collocarunt. Quid vero tum? An hoc piaculum est?

Eia ergo, in medium proferamus quam recte eas Aristoteles statuerit expendamusque utrorum melior sensibus rationique
10 consonantior sit collocatio, neque enim minima haec est philosophicarum speculationum.

Duae sunt hae pugnantes inter se sententiae. Pythagorei nos, qui ad arctoum polum habitamus, sursum et ad dextrum latus dicunt esse, eos vero qui ad antarcticum, deorsum et ad sinistrum.
15 Aristoteles contra nos deorsum esse et a sinistris, illos vero sursum et a dextris respectu primi orbis, nam ad planetarum orbis concedit Aristoteles eiusdem capitis fine nos sursum et in dextris, illos deorsum et in sinistris, utriusque Aristotelicae sententiae haec sunt verba. Prioris quidem illius haec:⁷ *Clarum itaque quod*
20 *non apparens polus est sursum et ii, qui ibi habitant, in superno sunt hemysphaerio et in dextris, nos vero in inferiore et in sinistris.* Secundae vero sententiae haec alia sunt scripta:⁸ *Sed in secunda circumlacione veluti planetarum nos quidem in superis et in dextris sumus, illi vero in inferis et in sinistris.* Utra vero harum verior sit ac melior sententia,
25 non nisi ex harum distantiarum principiis percipi potest. Ea principia Aristoteles posuit, ea itaque in manus sumamus.

Ait Aristoteles harum distantiarum tractationem propriam esse eius philosophiae, quae motus animalium contemplatur:⁹ *Determinatum quidem est de his in iis, quae de animalium motibus*

⁷ Δῆλον τοίνυν ὅτι ὁ ἀφανὴς πόλος ἐστὶ τὸ ἄνω. Καὶ οἱ μὲν ἐκεῖ οἰκοῦντες ἐν τῷ ἄνω εἰσὶν ἡμισφαιρίῳ καὶ πρὸς τοῖς δεξιῶις, ἡμεῖς δ' ἐν τῷ κάτω καὶ πρὸς [ἐν] τοῖς ἀριστεροῖς, [ARIST. Cael. 285b.22–25]

⁸ Ἀλλὰ τῆς μὲν δευτέρας περιφορᾶς, οἷον τῆς τῶν πλανήτων, ἡμεῖς μὲν ἐν τοῖς ἄνω καὶ ἐν τοῖς δεξιῶις ἐσμεν, ἐκεῖνοι δὲ ἐν τοῖς κάτω καὶ ἐν τοῖς ἀριστεροῖς· [ARIST. Cael. 285b.28–30]

⁹ Διώρισται μὲν οὖν περὶ τούτων ἐν τοῖς περὶ τὰς τῶν ζώων κινήσεις διὰ τὸ τῆς φύσεως οἰκεῖα τῆς ἐκείνων εἶναι· [ARIST. Cael. 284b.13–14]

Nisu, dakle, pitagorovci postavili dva, kako ih se optužuje, smjera nego četiri: *desno, lijevo, gore, dolje* i ako ne bismo vjerovali da su svi oni bili potpuno slijepi, vjerojatno je da su poznavali, bar u odnosu na same sebe, *naprijed* i *natrag*. Koje je to, dakle, dje-
tinjasto brbljanje tako velikog muža protiv tako velikih muževa? 5
Reći će njegovi: ali na suprotan su način od Aristotela pitagorovci smjestili u sveukupnosti četiri smjera. Što tada, je li to grijeh?

Deder dakle, iznesimo na vidjelo koliko ih je ispravno Aristotel postavio, i ispitajmo smještanje kojih je bolje, sukladnije osjetilima i razumu; nije to, naime, najmanje od filozofskih mo-
trenja. 10

Dva su to međusobno sukobljena mišljenja. Pitagorovci za nas, koji boravimo prema arktičkom polu, kažu da smo *gore* i na *desnu* stranu, a za one koji <su> prema antarktiku, *dolje* i na *lijevu*. Aristotel nasuprot tome, da smo mi *dolje* i *lijevo*, oni pak *gore* i *desno* s obzirom na prvi <nebeski> krug⁵; naime, prema krugovima planeta dozvoljava Aristotel na kraju istog poglavlja, da smo mi *gore* i *desno*, oni *dolje* i *lijevo*; to su riječi jedne i druge Aristotelove misli; zaista njegove prve ove: »Stoga je jasno da je pol, koji se ne pokazuje, *gore* i oni koji ondje prebivaju u *gornjoj* su hemisferi i *desno*, mi pak u *donjoj* i *lijevo*.« A druga je misao zapisana drugačije: »No, u drugom kruženju, tj. planeta, mi smo zaista *gore* i *desno*, oni pak *dolje* i *lijevo*.« Koja je misao od ovih istinitija i bolja, može se razabrati samo iz počela tih smjerova. Ta počela postavio je Aristotel, stoga ih uzmimo u ruke. 20
25

Aristotel kaže da je razmatranje tih smjerova svojstveno onoj filozofiji koja motri kretanje životinja. »Određeno je zaista o tome u onim <spisima> koji su nazvani *O kretanju životinja*, jer

⁵ To je krug zvijezda stajaćica, naziva se i *orbis supremus*.

dicta sunt, quia propria illorum natura sint. Rationem quoque eius rei statim addit:¹⁰ Manifesto enim in animalibus inexistencia apparent, in quibus sane omnes tales particulae, dico autem veluti sinistrum et dextrum, aliquibus vero quaedam, plantis vero sursum et deorsum
 5 solum. Quare [472] cum animalium propriae sint, recte videri possit ad coelum non pertinere. Ac ideo subiunxit dubitanter:¹¹ Quod si oporteat etiam coelo annectere aliquid talium, rationabile est. Rationabile, inquit, est coelo etiam inesse quod in animalibus est horum primum, sursum et deorsum, quia et haec et reliqua, ante
 10 et retro, dextrum et sinistrum, principium quoddam est:¹² Singula veluti principium quoddam est. Atque ideo¹³ has enim distantias rationabile est inesse corporibus perfectis omnes. Non solum coelo, non solum animalibus, sed corporibus perfectis non quasdam, sed omnes: quia omnes sint principia quaedam. Quaenam?¹⁴ Est vero sursum quidem longitudinis principium, dextrum autem latitudinis, ante vero profunditatis.
 15 Corpus autem omne perfectum esse tum Pythagoreorum, tum sua ipsius sententia primo *De coelo*, capite 1. scripsit idque ratione confirmavit:¹⁵ Corpus solum fuerit ex magnitudinibus perfectum: solum enim terminatur tribus, hoc vero est omne trine cum sit divisibile, undequaue divisibile fuerit. Et paulo
 20 post in eandem hanc sententiam:¹⁶ Omnesⁱ enim habet distantias. Longitudinem scilicet, latitudinem et profunditatem.

¹⁰ φανερώς γὰρ ἔν γε τοῖς ζώοις ὑπάρχοντα φαίνεται τοῖς μὲν πάντα τὰ τοιαῦτα μόρια, λέγω δ' οἶον τό τε δεξιὸν καὶ τὸ ἀριστερόν, τοῖς δ' ἔνια, τοῖς δὲ φυτοῖς τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω μόνον. [ARIST. Cael. 284b.15–18]

¹¹ Εἰ δὲ δεῖ καὶ τῷ οὐρανῷ προσάπτειν τι τῶν τοιούτων, {καὶ τὸ πρῶτον, καθάπερ εἶπομεν, ἐν τοῖς ζώοις ὑπάρχον} εὐλογον. [ARIST. Cael. 284b.18–20]

¹² ἕκαστον οἶον ἀρχὴ τις ἐστίν. [ARIST. Cael. 284b.20–21]

¹³ ταύτας γὰρ τὰς διαστάσεις εὐλογον ὑπάρχειν τοῖς σώμασι τοῖς τελείοις πάσας. [ARIST. Cael. 284b.23–24]

¹⁴ Ἔστι δὲ τὸ μὲν ἄνω τοῦ μήκους ἀρχή, τὸ δὲ δεξιὸν τοῦ πλάτους, τὸ δ' ἔμπροσθεν τοῦ βάθους. [ARIST. Cael. 284b.24–25]

¹⁵ τὸ σῶμα μόνον ἂν εἴη τῶν μεγεθῶν τέλειον· μόνον γὰρ ὠρίσται τοῖς τρισίν, τοῦτο δ' ἐστὶ πᾶν. Τριχῆ δὲ ὄν διαιρετὸν πάντη διαιρετὸν ἐστίν. [ARIST. Cael. 268a.22–25]

¹⁶ πάσας γὰρ ἔχει τὰς διαστάσεις. [ARIST. Cael. 269a.16–17]

ⁱ Corr. ex Onnes

je svojstveno njihovoj prirodi.« Odmah također dodaje razlog te stvari: »Očito se, naime, pokazuje da su u životinjama, u kojima <postoje> svi ti djelici⁶, kažem kao *lijevo* i *desno*, u nekima pak neki, u biljkama samo *gore* i *dolje*.« Stoga, [472] budući da su svojstvene životinjama, može se činiti da je točno da ne pripadaju nebu. Zato je dodao dvojeći: »Ako bi nešto od takvoga trebalo pridati nebu, razumno je.« Kaže, razumno je da jest i u nebu ono što je u životinjama prvo od toga *gore* i *dolje* – jer je i to i ostalo: *naprijed* i *natrag*, *desno* i *lijevo* neko počelo. »Pojedino je kao neko počelo.« I stoga: »Razumno je da su svi ti smjerovi u savršenim tijelima.« Ne samo u nebu, ne samo u životinjama, nego u savršenim tijelima, ne neki nego svi: jer svi su neka počela. Koja to? »*Gore* je počelo duljine, *desno* širine, *naprijed* pak dubine.« Da je svako tijelo savršeno, bila je kako <misao> pitagorovaca, tako i njegova vlastita misao; u 1. knjizi *O nebu* u 1. poglavlju napisao je i potvrdio razlogom: »Jedino bi tijelo bilo savršeno među veličinama; jedino je, naime, omeđeno trima <smjerovima>, a to je pak ono cijelo, budući da je trostruko djeljivo, bit će posve djeljivo.« I malo kasnije o toj istoj misli: »Ima, naime, sve smjerove, tj. *duljinu*, *širinu* i *dubinu*.«

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

⁶ *Particulae* je Petrićev prijevod za μόρια; τὸ μόριον osim što znači poddio, mali dio nečega – znači također i dio neke podjele – što se čini da znači na ovom mjestu.

Neque enim ullum usquam reperiatur corpus, quod tres has distantias non habeat, quas cum habet, omnes habet, omnes vero cum habeat perfectum est, omne igitur corpus perfectum est. Cur ergo ait: *rationabile est corporibus perfectis inesse omnes*? Neque enim rationabile id tantum est, sed etiam ex positis necessarium. Cur etiam ait corporibus perfectis, quasi sint aut esse possint corpora aliqua imperfecta distantiarum harum ratione, cum omnia omnes habeant et qui omnia habet, nil ei desit, et cui nihil desit, perfectum esse definiit ipse in *Metaphysicis*, itaque impossibile est copora alia esse imperfecta?

Quod cum verissimum sit, omnia corpora inanima, arbores, animalia, coelum item ac universum perfecta sunt; si tres habeant distantias hasce, omnes enim habent. Si vero verum quoque sit, quod ipse ait, longitudinis principium esse ipsum sursum, latitudinis dextrum, profunditatis ante, cur dubitanter protulit εἰ δὲ δεῖ, *si oportet etiam coelo annectere horum aliquid*. Cum enim coelum, uti corpus, tres distantias possideat, principia quoque earum possidebit. Cur itidem, cum plantae corpora perfecta sint habeantque longum, latum et profundum, protulit: *plantis vero sursum et deorsum solum*¹⁷? Quasi longae tantum sint, reliquis duabus careant.

Cur etiam dixit: *animalibus aliquibus omnes has partes, aliquibus aliquas esse*¹⁸? Cumque omnibus corporibus communes sint distantiae hae omnes, cur dixit: *proprias esse animalium naturae*¹⁹? Si enim vera sunt corpora omnia tres hasce habere distantias ideoque omnes distantias, atque iccirco perfecta omnia sint. Si etiam vera sunt harum distantiarum principia esse: sursum, dextrum, ante, uti aperte asseruit, absurda profecto sunt haec omnia et rationabile id esse et de coelo dubitanter protulisse et plantis duas tantum esse et aliquas animalibus quibusdam et proprias eas animalium naturae esse.

¹⁷ τοῖς δὲ φυτοῖς τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω μόνον. [ARIST. Cael. 284b.17–18]

¹⁸ τοῖς μὲν πάντα τὰ τοιαῦτα {μόρια, λέγω δ' οἷον τό τε δεξιὸν καὶ τὸ ἀριστερόν,} τοῖς δ' ἕνια. [ARIST. Cael. 284b.15–17]

¹⁹ διὰ τὸ τῆς φύσεως οἰκεῖα τῆς ἐκείνων εἶναι. [ARIST. Cael. 284b. 14]

Ne može se naći nikakvo tijelo koje nema ta tri smjera; kad ima njih, ima ih sve, kad ih ima sve, savršeno je; svako je stoga tijelo savršeno. Zašto onda kaže:⁷ »Razumno je da su svi <smjerovi> u savršenim tijelima.« Nije to, naime, samo razumno, nego je također, na temelju postavljenog, nužno. Zašto također kaže – u savršenim tijelima – kao da bi bila ili mogla biti neka nesavršena s obzirom na te smjerove, kad sva imaju sve <smjerove> i tko ima sve, tome ništa ne nedostaje; kome ništa ne nedostaje, sam je u *Metafizici* definirao da je savršeno; stoga je nemoguće da postoje neka nesavršena tijela.

Budući da je to potpuno istinito, sva neživa tijela, stabla, životinje, nebo i također sveukupnost, savršena su, ako imaju ova tri smjera, imaju ih onda sve. Ako je pak istinito također, što sam kaže, da je počelo duljine ono samo *gore*, širine *desno*, dubine *naprijed*, zašto je dvojeći iznio: εἰ δὲ δεῖ, *ako treba također nebu pripisati nešto od toga*. Budući da nebo kao tijelo posjeduje tri smjera, posjedovat će također i njihova počela. Zašto je isto tako, budući da su biljke savršena tijela i imaju dugo, široko i duboko, iznio: »Biljke pak imaju samo *gore* i *dolje*.« – kao da su samo duge a da im ostala dva <smjera> nedostaju.

Zašto je također rekao: »Neke životinje <imaju> sve te dijelove, a neke <samo> neke.« – kad su svim tijelima zajednički svi ti smjerovi. Zašto je rekao: »Da su svojstveni prirodi životinja.« – ako je istinito da sva tijela imaju sva ta tri smjera i stoga sve smjerove i da su stoga sva savršena. Ako je također istinito da su počela tih smjerova: *gore*, *desno*, *naprijed*, kako je otvoreno tvrdio, zaista je besmisleno sve ono: i da je to razumno i da je dvojeći iznio o nebu i da biljke imaju samo dva <smjera> i da neke životinje imaju neke <smjerove> i da su <smjerovi> svojstveni prirodi životinjā.

⁷ Nema grčkog, usp. ARIST. Cael. 284b.23–24: εὐλογον ὑπάρχειν τοῖς σώμασι τοῖς τελείοις πάσας.

Quae tot absurda tam paucis verbis comprehensa admirationem mihi non exiguam incutiunt. Sed sunt haec principia diligentius perpendenda, unde tot absurda pendere videntur. Forte enim accuratius pensiculata viam nobis ad veritatem patefacient.

5 Itaque ab universalioribus Aristotelico more ac methodo rem aggrediamur videamusque an omnino verum sit corpora omnia tres distantias habere et, si omnia tres habeant, an alias etiam habere possint, vel nulla praeter has tres usquam reperiatur. Post quae ea, quae ex his nectuntur, consideranda.

10 Ac quidem si Aristoteli geometrisque omnibus credamus, omnia corpora videntur tres distantias habere. Si quidem in omnibus linea longitudinis extendi potest, quam ad angulos rectos secet linea latitudinis ambasque alia linea eodem in puncto secet ad rectos itidem angulos, quae vocata est linea profunditatis.
15 Quae cum in omnibus corporibus sectiones fieri queant, assertum est omnia corpora tres has distantias habere. Quod Aristoteles approbavit prooemio librorum *De coelo*.

Utrum autem plures aut pauciores esse possint in corpore aliquo, id dubium videri queat. [473] Nam pauciores in aliquibus
20 esse tum res ipsa, tum Aristotelis autoritas videtur velle. Ait enim plantis sursum et deorsum inesse tantum, quae longitudinem solam constituunt, eius namque principium docuit esse τὸ ἄνω, *sursum*. Animalibus etiam aliquibus aliquas tantum esse asseruit.

25 Res etiam ipsa id ostendere videtur, in corporibus sphaericis nullam horum inesse natura. Nullo enim sphaerae aut pilae loco naturalem longitudinem, nullo latitudinem, nullo profunditatem, quam non etiam nomine aliarum nequeas appellare. Cubum etiam longitudine carere naturali, oculis non lippis, omnibus videatur manifestum, quod idem in octaedro, in dodecaedro, in icosaedro quoque clarum est perspicere, nullam enim in
30 his lineam ad latera ducas caeteris longiorem. Latitudinis nullam, nullam itidem profunditatis, per quas non tantum tres, sed innumeras inveneris distantias: tot nempe, quot possunt lineae
35 ad angulos rectos sese in eodem puncto intersecantes duci, at hae nulla certa in parte erunt constitutae in dictis corporibus. In aliis vero ibi longitudo apparet, ubi longior linea ducta est, lati-

Te tolike besmislice iskazane s tako malo riječi izazivaju u meni ne malo čuđenje. No treba pažljivije istražiti ta počela o kojima se čini da ovise tolike besmislenosti. Možda će nam brižljivije istražena otvoriti put k istini. Stoga na Aristotelov način i <njegovom> metodom krenimo na stvar od onog općenitijeg i vidimo da li je uopće istinito da sva tijela imaju tri smjera i, ako bi imala sva tri, da li bi mogla imati druge, ili ne postoji nijedan <smjer> osim ovih triju. Poslije toga treba razmotriti ono što se na to nadovezuje. 5

A zaista, ako bismo vjerovali Aristotelu i svim geometrima, čini se da sva tijela imaju tri smjera – ako se u svima crta duljine može protegnuti, a nju pod pravim kutovima siječe crta širine i obje siječe druga crta u istoj točki također pod pravim kutovima, koja se zove crta dubine. Budući da ta presijecanja mogu biti u svim tijelima, tvrdilo se da sva tijela imaju ta tri smjera. To je Aristotel potvrdio u predgovoru knjiga *O nebu*. 10 15

A da li bi ih u nekom tijelu moglo biti više ili manje, to bi se moglo činiti dvojbenim [473]. Naime, da ih ima manje u nekim <tijelima> čini se da hoće, kako sama stvar, tako i autoritet Aristotela. Kaže, naime, da je u biljkama samo gore i dolje, što uspostavlja samo duljinu; učio je da je njezino počelo τὸ ἄνω – gore. Također je tvrdio da neke životinje <imaju> samo neke <smjerove>. 20

Čini se da i sama stvar to pokazuje, da u sfernim tijelima po prirodi nema ničega takvoga. Ni na jednom, naime, mjestu kugle ili lopte nema prirodne duljine, ni na jednom širine, ni na jednom dubine koju ne bi mogao nazvati također imenom drugih dvaju <smjerova>. Svima sa zdravim očima može se činiti jasnim da kocka također nema prirodnu duljinu – to se također očito vidi u oktaedru, u dodekaedru, u ikosaedru; nećeš u njima povući nijednu crtu k stranicama dulju od ostalih; <nećeš povući> nijednu <crtu> širine, također nijednu dubine. Pomoću njih naći ćeš ne samo tri, nego bezbrojne smjerove, toliko, naime, koliko se može povući crtâ koje se sijeku u istoj točki pod pravim kutom, a te <crte> neće biti u spomenutim tijelima uspostavljene u nijednom točnom udjelu. U drugim se pak <tijelima> duljina pojavljuje ondje gdje je povučena dulja crta, širina gdje je ta manja, ali veća 25 30 35

tudo, ubi minor haec, sed maior quam tertia, quae designat profunditatem. Quod si profunditatis linea aequa sit cum linea latitudinis, tum et se ipsam et latitudinem confundit et non minus altera, quam altera et profunditas et latitudo appareat. Si vero
 5 etiam longitudo ita decurtetur, ut aequalis fiat aliis duabus, tum et nomina et res ipsae longitudinis, latitudinis ac profunditatis perierunt.

Quid ergo in hoc principio, quod firmissimum videbatur, quod omnibus notum, ab omnibus concessum fuerat, dicendum?
 10 Linearum eodem in puncto ad rectos angulos sese secantium innumerabiles sectiones fieri posse nemo geometrarum in dubium vertet. Sed innumerabiles hae ad tres tantum primas ac simplices redire. Sed qui tres has lineas nominibus longitudinis, latitudinis ac profunditatis insignivit, in simplicibus illis quinque corpori-
 15 bus iam dictis, non videtur eadem perspicacia usus, non enim praeterquam pyramidi soli accomodantur, et si cui competunt naturaliter longitudo, latitudo, profunditas, necesse est tres hasce lineas omnes inter se inaequales esse, quarum maior longitudinem constituat, media latitudinem, minima profunditatem.

20 Id cum ita sit, neque necessarium, neque εὔλογον est in omnibus corporibus seu perfectis seu imperfectis eas omnes distinctas reperiri. Nam in quibus vel omnes vel duae aequales sunt, vel omnium nomina et effectus pereunt, vel duarum vel unius. Omnium quidem in sphaera, in cubo reliquisque. Pyramis vero
 25 si omnes inaequales habeat, omnium et nomina et facta conservabit. Si vero duas, duarum tantum.

Itaque hoc manifesto ita constituto dicimus falsam esse Aristotelis sententiam: *rationabile esse corporibus perfectis omnes inesse*. Omnia enim corpora quatenus trium linearum intersectionem in
 30 puncto eodem recipiunt, perfecta sunt quidem, non tamen distinctas tres distantias continent. Haec itaque prima Aristotelicae sententiae falsitas arguatur.

nego treća koja označava dubinu. Pa ako je crta dubine jednaka s crtom širine, tada pomiješa sebe samu i širinu i pokazuju se jednako jedna i druga kao dubina i širina. Ako bi se pak duljina tako skratila da bi bila jednaka drugim dvjema, tada bi propala kako imena, tako i same stvari duljine, širine i dubine. 5

Stoga što treba reći u vezi s tim počelom koje se činilo najčvršće, koje su svi poznavali i dopuštali? Nitko od geometara neće dovesti u dvojbu da mogu postojati bezbrojna sjecišta crta koje se sijeku u istoj točki pod pravim kutom, ali da se ta bezbrojna svode na samo tri prva i jednostavna. No onaj koji je te tri crte označio imenima duljine, širine i dubine s obzirom na već rečenih pet jednostavnih tijela⁸, ne čini se da se poslužio istim oštroumljem; jer odgovaraju jedino piramidi; i ako nekome <tijelu> prirodno pripadaju duljina, širina, dubina, nužno je da sve te tri crte budu međusobno nejednake, od kojih veća uspostavlja duljinu, srednja širinu, najmanja dubinu. 10 15

Budući da je to tako, nije nužno niti εὐλογον <razumno> da se <crte smjerova> nađu sve razlučene u svim tijelima, bilo savršenim, bilo nesavršenima. Naime, u onim u kojima su ili sve ili dvije jednake, propadaju imena i učinci ili svih ili dviju ili jedne. A u kugli, u kocki i u ostalima <propadaju imena i učinci> svih. Piramida pak, ako bi imala sve nejednake, sačuvat će imena i djelovanja svih; ako pak dva <ima nejednaka>, samo dviju. 20

Stoga, kad je to jasno uspostavljeno, kažemo da je netočna Aristotelova misao »da je razumno da su svi <smjerovi> prisutni u savršenim tijelima.«⁹ Sva, naime, tijela, ukoliko prihvaćaju sjecište triju crta u istoj točki, zaista su savršena, ali ipak ne sadrže tri odijeljena smjera. I tako se može pokazati ta prva netočnost Aristotelove misli. 25

⁸ Petrić ovdje misli na konveksna, pravilna ili Platonova tijela (*corpora regularia*): tetraedar (Petrić ga zove piramidom i pritom misli na pravilni tetraedar, ali i na onaj koji ima različitu bazu), kocku (*cubus*), oktaedar, dodekaedar i ikosaedar. Platonovih tijela ima pet, a definicije za to postoje već kod Euklida.

⁹ Nema grčkog, usp. ARIST. Cael. 284b.23–24: ταύτας γὰρ τὰς διαστάσεις εὐλογον ὑπάρχειν τοῖς σώμασι τοῖς τελείοις πάσας.

Secunda forte est atque hac non minor, ea quae asserit:²⁰ *Est vero sursum quidem longitudinis principium, dextrum autem latitudinis, ante vero profunditatis. Quae res, ut plene planeque perspicatur statuendum prius, quod Aristoteles statuit, sursum duplex esse: positione, θέσει, et opere, ἔργω. Sic enim libro De partibus ad localem motum utilibus, capite 4. scripsit:²¹ Distinctum vero opere est et non positione solum ad terram atque ad coelum, unde enim nutrimenti transitus et auctio singulis, sursum hoc est. Horum autem duorum sursum alterum est in universo, quod positione dicitur, alterum in animalibus et animatis corporibus, quod dicitur sursum opere. De illo 2. De elementis 1. sic:²² Nos vero universi extremum sursum dicimus, quod et positione sursum est et natura primum.*

Sursum autem opere triplex esse asserit libello *De vita*, capite 2:²³ [474] *Praeterea cum distinguatur corpus viventium omnium ipso sursum et deorsum (omnia enim habent sursum et deorsum), itaque et plantae, clarum quod nutritivum principium habent in medio horum. Eam enim partem, per quam nutrimentum ingreditur, sursum vocamus ad ipsam respicientes, sed non ad universum continens. Deorsum vero eam partem, per quam excrementum eiicit primum. Habet autem hoc contrario modo plantis et animalibus. Homini enim ob rectitudinem maxime animalium inest hoc, habere scilicet supernam partem ad universi sursum, aliis vero inter haec medium.*

²⁰ Ἔστι δὲ τὸ μὲν ἄνω τοῦ μήκους ἀρχή, τὸ δὲ δεξιὸν τοῦ πλάτους, τὸ δ' ἔμπροσθεν τοῦ βάθους. [ARIST. Cael. 284b.24–25]

²¹ διείληπται δ' ἔργω, καὶ οὐ θέσει μόνον τῇ πρὸς τε τὴν γῆν καὶ τὸν οὐρανόν. ὅθεν μὲν γὰρ ἡ τῆς τροφῆς διάδοσις καὶ {ή} αὐξησις ἐκάστοις, ἄνω τοῦτ' ἐστὶ [ARIST. IA 705a.31–33]

²² Ἡμεῖς δὲ τὸ τοῦ παντός ἔσχατον ἄνω λέγομεν, ὃ καὶ κατὰ τὴν θέσιν ἐστὶν ἄνω καὶ τῇ φύσει πρῶτον. [ARIST. Cael. 308a.21–22]

²³ ἔτι δὲ διηρημένου τοῦ σώματος τῶν ζώντων πάντων τῷ τ' ἄνω καὶ <τῷ> κάτω (πάντα γὰρ ἔχει τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω, ὥστε καὶ τὰ φυτά), δῆλον ὅτι τὴν θρεπτικὴν ἀρχὴν ἔχει ἂν ἐν μέσῳ τούτων· καθ' ὃ μὲν γὰρ εἰσέρχεται μόριον ἢ τροφή, ἄνω καλοῦμεν, πρὸς αὐτὸ βλέποντες ἀλλ' οὐ πρὸς τὸ περιέχον ὅλον, κάτω δὲ καθ' ὃ τὸ περίττωμα ἀφίησι τὸ πρῶτον. ἔχει δ' ἐναντίως τοῖς φυτοῖς τοῦτο καὶ τοῖς ζώοις· τῷ μὲν γὰρ ἀνθρώπῳ διὰ τὴν ὀρθότητα μάλιστα ὑπάρχει τοῦτο τῶν ζώων, τὸ ἔχειν τὸ ἄνω μόριον πρὸς τὸ τοῦ παντός ἄνω, τοῖς δ' ἄλλοις μεταξύ [ARIST. Juv. 467b.32–468b.19]

Druga je <netočna misao>, možda i ne manja od ove, ona koja tvrdi: »Gore je zaista počelo duljine, a desno širine, naprijed pak dubine.« Da bi se ta stvar potpuno i jasno razumjela, treba prvo utvrditi da je Aristotel utvrdio da je gore dvostruko: θέσει, 5
po položaju i ἔργῳ, s obzirom na djelovanje. Tako je, naime, u knjizi *O dijelovima korisnima za mjesno kretanje* u 4. poglavlju napisao: »Razlikuje se s obzirom na djelovanje a ne samo po položaju prema zemlji i prema nebu; odakle je, naime, za pojedine prelazak hrane i povećavanje – to je gore.« Od ta dva gore, jedno je u sveukupnosti što se naziva *po položaju*, drugo je u životinjama i oživljenim tijelima što se naziva gore s obzirom na djelovanje. 10
O onome u 2. knjizi *O elementima* u 1. poglavlju ovako: »Mi pak krajnost sveukupnosti zovemo *gore*, što je i po položaju gore i po prirodi prvo.«

A gore s obzirom na djelovanje tvrdi da je trostruko u knjižici *O životu* u 2. poglavlju: [474] »Osim toga budući da se razlikuje tijelo svih živih bića samim *gore* i *dolje* (jer sva imaju *gore* i *dolje*), tako je očito da i biljke imaju hranidbeno počelo u njihovoj sredini. Onaj dio kroz koji ulazi hrana, zovemo *gore* gledajući prema njoj, a ne na obuhvatnu sveukupnost. *Dolje* <zovemo> pak onaj 20
dio kroz koji prvo izbacuje izlučevinu. To se događa na suprotan način biljkama i životinjama. Jer čovjeku je zbog uspravnog položaja, najviše od svih životinja, svojstveno da ima gornji dio prema onom *gore* sveukupnosti, a drugima <je gornji dio> ono srednje između toga.« 25

Ex quibus licet colligere sursum esse triplex opere. Aliorum sursum esse ad universi sursum, ut hominis. Aliorum ad universi deorsum, ut plantarum. Aliorum inter haec medium, ut animalium reliquorum. Plantarum sursum esse universi deorsum etiam libro *De partibus ad motum etc.* capite 4. docuit his:²⁴ Videatur autem plantis proprium esse deorsum magis, non enim similiter habet sursum positione et deorsum his et animalibus. Habet quidem ad universonon similiter, sed opere habet similiter, radices enim sunt in plantis ipsum sursum. Inde enim nutrimentum transmittitur plantis et his accipiunt ipsum, sicuti animalia ore.

Quavis autem harum significationum sursum ipsum sumatur, nequaquam vera est illa Aristotelis sententia: *sursum esse longitudinis principium*. Nam in universo est quidem sursum at nulla in ea longitudo naturalis; omnes enim a centro lineae ad circumferentiam aequales sunt. At in talibus corporibus, ut etiam simplicibus aliis, nullam esse natura longitudinem supra est ostensum, itaque in universo sursum ipsum nullius longitudinis principium est.

Multa quoque in universo corpora sunt, metalla, lapides, in quibus quantumvis perfectis, nihil sursum vel positione vel opere est; longitudinem tamen habent pleraque, non ergo longitudo a sursum, ut a principio pendet, neque hoc est longitudinis principium, neque id verum esse aut sensibus aut rationibus persuadetur. Falsa est ergo in his Aristotelis traditio. Falsa etiam alia illa, qua dextrum esse latitudinis principium est assertum. Tabula enim haec mea, papyrus item, quae scriptionem hanc suscipit, latitudinem habent: dextrum tamen natura sua nullum habent, non est ergo dextrum latitudinis principium. Veluti neque profunditatis tabulae ullum ante est principium. In universo ergo, in inanimis corporibus nihil horum, quantumvis perfectissimis.

²⁴ καίτοι δόξειέ γ' ἂν τοῖς φυτοῖς οἰκεῖον εἶναι τὸ κάτω μᾶλλον· οὐχ ὁμοίως γὰρ ἔχει τῇ θέσει τὸ ἄνω καὶ κάτω τούτοις καὶ τοῖς ζώοις. ἔχει δὲ πρὸς μὲν τὸ ὅλον οὐχ ὁμοίως, κατὰ δὲ τὸ ἔργον ὁμοίως. αἱ γὰρ ῥίζαι εἰσι τὸ ἄνω τοῖς φυτοῖς· ἐκεῖθεν γὰρ ἡ τροφή διαδίδεται τοῖς φυομένοις, καὶ λαμβάνει ταύταις αὐτήν, καθάπερ τὰ ζῶα τοῖς στόμασιν. [ARIST. IA 705b.2–8]

Iz toga je dopušteno povezati da je gore s obzirom na djelovanje trostruko; da je gore jednih prema onom *gore* sveukupnosti, npr. <gore> čovjeka, a drugih da je u odnosu na sveukupnost dolje, npr. biljaka. <Gore opet> drugih je između tih srednje, npr. ostalih životinja. Da je gore biljaka dolje sveukupnosti poučavao je također u knjizi o *Dijelovima za kretanje* itd. u 4. poglavlju ovim <riječima>: »Može se činiti da je biljkama više svojstveno dolje; ne odnosi se jednako gore i dolje po položaju njima i životinjama. Ne odnosi se slično prema sveukupnosti, ali se <gore i dolje> s obzirom na djelovanje odnosi slično; korijenje je u biljkama ono samo *gore*. Odatle se, naime, biljkama prenosi hrana i njime ju primaju, kao životinje ustima.«

U kojem god da se od ovih značenja uzme samo *gore*, nikako nije istinita ona Aristotelova misao da: »gore je počelo duljine.« Naime, u sveukupnosti postoji zaista *gore*, ali <ne postoji> prirodna duljina; jer su sve crte iz središta prema kružnici jednake, a u takvim tijelima, kao također i u drugim jednostavnim gore je pokazano da ne postoji nikakva duljina po prirodi. Stoga u sveukupnosti samo *gore* nije počelo nijedne duljine.

Postoje također u sveukupnosti mnoga tijela, kovine, kamenje u kojima, ma kako savršenima, ne postoji ništa gore bilo po položaju, bilo s obzirom na djelovanje, a ipak većina ima duljinu. Ne ovisi, dakle, duljina o *gore* kao o počelu, niti je to počelo duljine, te niti osjetila niti razlozi ne uvjeravaju da je istinito. Netočna je, dakle, u tome Aristotelova predaja. Netočna je također ona druga kojom se tvrdi da je desno počelo širine. Naime, ova moja ploča, koja prima ovo pisanje, kao i papir, imaju širinu, ipak po svojoj prirodi nemaju nikakvo *desno*, nije, dakle, desno počelo širine, kao što nikakvo *naprijed* nije počelo dubine ploče. U sveukupnosti, dakle, u neživim, premda najsavršenijim tijelima, nema ništa od toga.

Haec quamvis sunt ab Aristotele universaliter de corporibus omnibus prolata, attamen in animalibus eadem consideremus, de quibus eodem libello *De partibus ad motum etc.* capite eodem 4, sic est ab eo scriptis mandatum:²⁵ *Quaecumque vero non solum*
 5 *vivunt, sed etiam animalia sunt, his talibus inest ante et retro: sensum enim habent haec omnia, determinatur autem secundum hunc ante et retro.* Mox deinde:²⁶ *Quaecumque vero animalium non solum sensu participant, sed possunt facere, ipsa per se ipsa motum secundum loca, in his praeter iam dicta determinatum est sinistrum atque dextrum.* Ex
 10 quibus clara est Aristotelis sententia in animalibus sensu tantum praeditis esse ante, in iis vero, quae motum etiam localem habent, esse dextrum. Quod etiam his aliis confirmavit:²⁷ *A dextris vero motus secundum locum, ab ante vero (motus) secundum sensum. Ante enim voco, in quo sensus: ideo non in omni corpore sursum et*
 15 *deorsum et dextrum et sinistrum est quaerendum. Sed quaecumque habent motionis principium, in seipsis cum sint animata.*

Quae inanima sunt, quae non perfecte animata corpora, nequaquam ex eius sententia ante et dextrum obtinent. At obtinent profunditatem ac latitudinem, non ergo ante profunditatis est
 20 principium, dextrum latitudinis.

Nonne haec superioribus ab eo universaliter prolatis contradicunt? Et praeterea falsa est haec sententia undequaue, nempe sursum [475] longitudinis, dextrum latitudinis, ante profunditatis esse principia. Neque vero multo verior est ea, quam illi sub-

²⁵ ὅσα δὲ μὴ μόνον ζῆ ἀλλὰ καὶ ζῶά ἐστι [εἰσι], τοῖς τοιούτοις ὑπάρχει τό τε ἔμπροσθεν καὶ τὸ ὀπίσθεν. αἰσθησὶν γὰρ ἔχει ταῦτα πάντα, ὀρίζεται δὲ κατὰ ταύτην τό τε ὀπίσθεν καὶ τὸ ἔμπροσθεν [ARIST. IA 705b.8–11]

²⁶ ὅσα δὲ τῶν ζῶων μὴ μόνον αἰσθήσεως κοινωνεῖ, ἀλλὰ δύναται ποιεῖσθαι τὴν κατὰ τόπον [τόπους] μεταβολὴν αὐτὰ δι' αὐτῶν [αὐτά], ἐν τούτοις {δὴ} διώριστα πρὸς τοῖς λεχθεῖσι τό τ' ἀριστερόν καὶ τὸ δεξιόν. [ARIST. IA 705b.13–17]

²⁷ ἀπὸ δὲ τῶν δεξιῶν ἢ κατὰ τόπον, ἀπὸ δὲ τῶν ἔμπροσθεν ἢ κατὰ τὴν αἰσθησὶν· ἔμπροσθεν γὰρ λέγω ἐφ' ὃ αἰ αἰσθήσεις. Διὸ καὶ οὐκ ἐν ἅπαντι σώματι τὸ ἄνω καὶ <τὸ> κάτω καὶ τὸ δεξιὸν καὶ <τὸ> ἀριστερόν καὶ τὸ ἔμπροσθεν καὶ <τὸ> ὀπίσθεν ζητητέον, ἀλλ' ὅσα ἔχει κινήσεως ἀρχὴν ἐν αὐτοῖς ἐμψυχα ὄντα [ARIST. Cael. 284b.28–33]

Premda je to Aristotel općenito iznio o svim tijelima, ipak ćemo razmotriti to isto u životinjama o kojima je u istoj knjižici *O dijelovima za kretanje* itd. u istom 4. poglavlju tako predao spisima: »Što god pak ne samo živi, nego su također životinje, u njima takvima je prisutno naprijed i natrag; sve one, naime, imaju osjetilo a prema njemu biva određeno naprijed i natrag.« Uskoro zatim: »One životinje koje imaju udjela ne samo u osjetilu, nego mogu same po sebi izvoditi mjesno kretanje, u njima je osim rečenoga određeno lijevo i desno.« Iz toga je jasna Aristotelova misao da u životinjama koje su opskrbljene samo osjetilom postoji naprijed, u onima pak koje imaju također mjesno kretanje postoji desno. To je također potvrdio ovim drugim: »S desna pak je mjesno kretanje, od naprijed pak (kretanje) u skladu s osjetom. Naprijed, naime, zovem ono u čemu je osjetilo; stoga se ne smije u svakom tijelu tražiti gore i dolje i desno i lijevo, nego u svima koja imaju počelo kretanja u sebi samima, jer su oživljena.«

Tijela koja nisu oživljena, koja nisu savršeno produševljena, po njegovom mišljenju nikako ne posjeduju naprijed i desno. No posjeduju dubinu i širinu, nije, dakle, naprijed počelo dubine, a desno počelo širine.

Zar to ne proturječi onome što je on općenito prije iznio. I osim toga ta je misao posve netočna, naime da su *gore* počela duljine, [475] *desno* širine, *naprijed* dubine. Nije mnogo istinitija niti ova koju onoj dodaje: »Prema tome drugačije s obzirom na

didit:²⁸ *Adhuc vero aliter secundum motus. Principia enim haec dico, unde incipiunt motus habentibus. Est autem a sursum quidem augmentum, a dextris autem motus localis, ab ante vero motus secundum sensum. Eandem hanc sententiam libello iam citato De partibus*
 5 *eodem capite 4. et libello De vita capite 2. replicavit. Non pergam verba proferre.*

Singulas has partes perpendamus. Ac primo sursum, quod primo loco ipse constituit principium augmentiⁱⁱ. Alio loco protulerat:²⁹ *Per quam etenim particulam intrat cibus, sursum vocamus*
 10 *ad ipsum respicientes, sed non ad continens universum. Idem aliis verbis libello eodem De partibus, capite eodem:*³⁰ *Unde enim cibi distributio et augmentum singulis, sursum hoc est. Itaque id erit in animalibus sursum, quo cibum capiunt. Id autem in animalibus os dicitur, in plantis, ut ipse docuit, radices:*³¹ *Correspondent enim*
 15 *radices plantis et quod vocatur os animalibus, radices enim sunt ipsum sursum plantis, illinc enim cibus distribuitur plantis et accipiunt his ipsum, veluti animalia ore.*

Duo sunt in hac sententia expendenda. Alterum: an augmenti principium sit os et radix. Alterum: quam ob causam pars haec
 20 sursum dicatur potius quam ulla alia.

In priore illo non videtur Aristoteles sibi constare. Nam alibi aliter scripsit, nempe libro *De vita* capite 2, ubi non os, non radi-

²⁸ <Ἐτι δ' > ἄλλως κατὰ τὰς κινήσεις· ἀρχὰς γὰρ ταύτας λέγω ὅθεν ἄρχονται πρῶτον αἱ κινήσεις τοῖς ἔχουσιν. Ἔστι δὲ ἀπὸ μὲν τοῦ ἄνω ἢ αὐξήσις, ἀπὸ δὲ τῶν δεξιῶν ἢ κατὰ τόπον, ἀπὸ δὲ τῶν ἔμπροσθεν ἢ κατὰ τὴν αἴσθησιν. [ARIST. Cael. 284b.26–29]

²⁹ καθ' ὃ μὲν γὰρ εἰσέρχεται μόριον ἢ τροφή, ἄνω καλοῦμεν, πρὸς αὐτὸ βλέποντες ἄλλ' οὐ πρὸς τὸ περιέχον ὅλον. [ARIST. Jun. 468b.13–15]

³⁰ ὅθεν μὲν γὰρ ἢ τῆς τροφῆς διάδοσις καὶ {ἢ} αὐξήσις ἐκάστοις, ἄνω τοῦτ' ἐστὶ. [ARIST. IA 705a.32–33]

³¹ ἀνάλογον γὰρ εἰσιν αἱ ῥίζαι τοῖς φυτοῖς καὶ τὸ καλούμενον στόμα τοῖς ζῴοις, [ARIST. Jun. 468b.21–23]; αἱ γὰρ ῥίζαι εἰσὶ τὸ ἄνω τοῖς φυτοῖς· ἐκεῖθεν γὰρ ἢ τροφή διαδίδοται τοῖς φυομένοις, καὶ λαμβάνει ταύταις αὐτὴν, καθάπερ τὰ ζῶα τοῖς στόμασιν. [ARIST. IA 705b.6–8]

ⁱⁱ Corr. ex argumenti

kretanje. Počelima nazivam ono odakle započinju kretanja onima koji ih imaju. A povećavanje je zaista od onog *gore*, od *desnog* mjesno kretanje, a od *naprijed* kretanje s obzirom na osjetilo.« Istu je tu misao ponovo razvio u već navedenoj knjižici *O dijelovima*, u istom 4. poglavlju i u knjižici *O životu* u 2. poglavlju. Neću nastaviti izlagati riječi. 5

Odvagnimo ove pojedine dijelove, a prvo *gore* koje je na prvom mjestu sam uspostavio kao počelo povećavanja. Na drugom je mjestu iznio: »Jer nazivamo *gore* prema djeliću po kojem ulazi hrana gledajući samo na to, ali ne na obuhvaćajuću sveukupnost.« Isto drugim riječima, u istoj knjižici *O dijelovima* u istom poglavlju: »Odakle je, naime, pojedinima podjela hrane i povećavanje – to je *gore*.« Dakle, to će biti u životinjama *gore* gdje uzimaju hranu. To se kod životinja naziva usta, kod biljaka, kako je sam poučavao, korijenje: »Odgovara korijenje biljkama i ono što se zove usta životinjama. Korijenje je ono samo *gore* biljkama; jer se odatle hrana raspodjeljuje biljkama i njime primaju nju samu, kao životinje ustima.« 10 15

U toj misli treba odvagnuti dvoje: prvo, da li su počelo povećavanja usta i korijen, drugo zbog kojeg se uzroka taj dio naziva *gore* radije nego neki drugi. 20

U onom prvom čini se da Aristotel nije sam sebi dosljedan. Naime, na drugom je mjestu drugačije napisao, u knjizi *O životu*

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

ces nutrimento dat, sed mediam corporis partem:³² *Cum partes tres sint, in quas dividuntur perfecta omnia animalia, una quidem qua recipiunt nutrimentum, una qua excrementa proiiciunt, tertia media harum. Haec in maximis quidem animalibus vocatur pectus, in aliis*
 5 *vero quod proportione respondet. Et paulo post:*³³ *Sed nutrientis animae principium in media trium partium et ad sensum videtur esse et per rationem. Atque:*³⁴ *Itaque et plantae nimirum nutritivum principium habeant in medio harum. Quam rem sequenti capite latius tum in plantis, tum in animalibus sanguine carentibus et praeditis explicat, cuius fine sic concludit:*³⁵ *Secundum quidem ea, quae apparent,*
 10 *clarum ex dictis, quod in hac et in media corporis trium partium sensitivae principium animae est et augmentativae et nutritivae.*

Quo ergo pacto verum est, quod superius dixerat, augmenti principium esse os? Si vera est altera haec, principium nutritionis et incrementi est pars media corporis? Cor nimirum ut
 15 eodem capite ipse explicat? Aut si illa vera est, quo modo haec falsa non est? Neque solvent hunc nodum haec eiusdem capituli verba:³⁶ *Clarum ergo, quod unam quandam operationem oris ministrat potentia, aliam vero potentia stomachi circa cibum. Imo potius auget*
 20 *difficultatem, iam enim accedit et ventriculus pro tertio principio incrementi.*

³² Τριῶν δὲ μερῶν ὄντων εἰς ἃ διαιρεῖται πάντα τὰ τέλεια τῶν ζώων, ἑνὸς μὲν ἢ δέχεται τὴν τροφήν, ἑνὸς δ' ἢ τὸ περίπτωμα προῖεται, τρίτου δὲ τοῦ μέσου τούτων, τοῦτο ἐν μὲν τοῖς μεγίστοις τῶν ζώων καλεῖται στήθος, ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις τὸ ἀνάλογον. [ARIST. Juv. 468b.25–29]

³³ ἀλλ' ἢ γε τῆς θρεπτικῆς ἀρχῆς ψυχῆς ἐν τῷ μέσῳ τῶν τριῶν μορίων καὶ κατὰ τὴν αἴσθησιν οὕσα φαίνεται καὶ κατὰ τὸν λόγον. [ARIST. Juv. 468b.32–469a.3]

³⁴ ὥστε καὶ τὰ φυτά), δῆλον ὅτι τὴν θρεπτικὴν ἀρχὴν ἔχει ἂν ἐν μέσῳ τούτων. [ARIST. Juv. 467b.34–468a.1]

³⁵ κατὰ μὲν οὖν τὰ φαινόμενα δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων ὅτι ἐν τούτῳ τε καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ σώματος τῶν τριῶν μορίων ἢ τε τῆς αἰσθητικῆς ψυχῆς ἀρχὴ ἐστὶ καὶ ἢ τῆς ἀξητικῆς καὶ <ἢ τῆς> θρεπτικῆς. [ARIST. Juv. 469a.23–27,28]

³⁶ φανερὸν τοίνυν ὅτι μίαν μὲν τινα ἐργασίαν ἢ τοῦ στόματος λειτουργεῖ δύναμις, ἑτέραν δ' ἢ τῆς κοιλίας, περὶ τὴν τροφήν, [ARIST. Juv. 469a.2–4]

u 2. poglavlju, gdje hrani ne daje usta niti korijenje, nego srednji dio tijela: »Budući da postoje tri dijela na koja se dijele sve savršene životinje, jedan kojim primaju hranu, drugi kroz koji izbacuju izlučevine, treći u sredini tih; taj se zaista u najvećim životinjama naziva prsa, a u ostalima pak ono što tome proporcionalno odgovara.« I malo poslije: »No čini se da je počelo hranidbene duše u sredini triju dijelova – čini se da je <tamo> i osjetilom i po razumu.« Također: »Stoga i biljke uistinu imaju hranidbeno počelo u svojoj sredini.« Tu stvar u sljedećem poglavlju šire objašnjava kako u biljkama, tako i u životinjama koje nemaju krvi i koje su opskrbljene <krvlju>; na kraju toga ovako zaključuje: »Prema onome što se pokazuje jasno je iz rečenog, da je u tom <dijelu> i u srednjem od triju dijelova tijela, počelo osjetilne duše i povećavajuće i hranidbene.«

Na koji je, dakle, način istinito što je gore rekao da su usta počelo povećavanja, ako je istinita ova druga <misao> da je počelo hranjenja i rasta srednji dio tijela – uistinu srce, kako sam u istom poglavlju tumači? Ili, ako je istinita ona, kako ova nije neistinita? Taj čvor neće razriješiti ove riječi istog poglavlja: »Jasno je, dakle, da neko jedno djelovanje poslužuje moć usta, drugo pak moć želuca u vezi s hranom.« Dapače još povećava poteškoću, pristupa još i trbuh za treće počelo rasta.

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

Quod si detur, tria esse incrementi principia in animali, dabitur etiam illud rationi consonum esse, quod trium horum principiorum principalius est, id esse quoque principalius incrementi principium. Id autem esse cor ipse declarat, quia sine corde nulla animalia vivunt, sine ore ac etiam sine capite, in quo os est, multa
 5 animalia vivere ipse testatur eodem 2. capite libri *De vita*:³⁷ *Multa enim animalia ablati utrisque partibus vocato capite et ea, qua recipit nutrimentum, vivunt, cum quaⁱⁱⁱ sit tamen media.*

Cur ergo cor principalis principium principalioris distantiae, sursum scilicet [476] principium non docuit esse? Sed minus principale os posuit. Natura enim cum in omnibus (ipsomet millies docente) optimum semper opus peragat, principaliora ac praestantiora principalioribus ac praestantioribus coniungit, quod et ipse facere debuit, cor distantiae sursum et non os aut
 10 stomachum statuere oportuit, haec enim duo causae potius sine qua non rationem habent, quam efficientis.

Qua ratione manus in homine, in avibus rostrum, in reliquis, quod rostri habet locum nutritionis ac incrementi, possent dici principium esse: quia ut instrumenta inserviant, quemadmodum et os
 20 et stomachus. Sed si hominis os respectans sursum principium esse dixerit, quia in parte sit, quae sursum totius universi petit, non est iam cibi ac incrementi respectus ab eo consideratus, sed universi positio atque sursum ipsius, sed si haec causa fuit, cur solum hominem respexit, non autem tot plantarum, tot animalium species,
 25 quae os in parte habent, quae ad universi deorsum spectat? Nonne solidior ea est doctrina, quae rerum naturae respondet?

Natura autem non unius rei curam gerit, sed universarum. Potius studium naturae est ut omnes, quam ut plurimas nedum unas curet. Soli homini os sursum dedit, reliquis animalibus,
 30 plantis omnibus os dedit deorsum. Quid satius dicemus? Profecto, si nullam rem umquam ea frustra egit, non est negandum

³⁷ πολλὰ γὰρ τῶν ζώων [ζῶα] ἀφαιρουμένου ἐκατέρου [ἀφαιρουμένου ἐκατέρων] τῶν μορίων, τῆς τε [γε] καλουμένης κεφαλῆς καὶ τοῦ δεκτικοῦ τῆς τροφῆς, ζῆ μεθ' οὐπερ ἂν ἦ τὸ μέσον. [ARIST. Juv. 469a.3–5]

ⁱⁱⁱ Corr. ex quo

Pa ako bi se dalo da u životinji postoje tri počela rasta, dat će se također i to da je u skladu s razlogom da je ono što je od tih triju počela glavnije također glavnije počelo rasta. A da je to srce sâm objašnjava, jer bez srca ne žive nijedne životinje, a bez usta, i također bez glave u kojoj su usta, sâm posvjedočuje da žive mnoge životinje u istom 2. poglavlju knjige *O životu*: »Naime, mnoge životinje kad se oduzmu oba dijela: tzv. glava i onaj <dio> koji uzima hranu, žive s onim koji je ipak srednji.«

Stoga zašto nije učio da je važnije počelo – srce, počelo važnijeg smjera, tj. počelo onog *gore*, [476] nego je postavio usta, ono manje glavno <počelo>. Priroda, naime, budući da u svemu (kako je sam tisuću puta učio) uvijek izvršava najbolje djelo, povezuje ono što je važnije i izvrsnije s važnijim i izvrsnijim, a to je i sam trebao učiniti. Srce je trebao dodijeliti smjeru *gore*, a ne usta ili želudac; jer ova dva uzroka imaju prije značenje onog *bez čega se ne može* nego eficientnog uzroka.

U tom smislu za ruku u čovjeka, za kljun kod ptica, kod ostalih za ono što je na mjestu kljuna, moglo bi se reći da su počelo hranjenja i rasta, jer služe kao oruđa, kao i usta i želudac. No ako je za ljudska usta, uzimajući u obzir ono *gore* rekao da je počelo, jer je u dijelu koji teži prema *gore* cijele sveukupnosti, nije više uzeo u obzir odnos prema hrani i rastu, nego položaj sveukupnosti i samoga *gore*; no ako je to bio uzrok, zašto je uzeo u obzir samo čovjeka, a ne tolike vrste biljaka i životinja koje imaju usta u onom dijelu koji gleda prema *dolje* sveukupnosti. Nije li čvršći onaj nauk koji odgovara prirodi?

Priroda se ne brine za jednu stvar, nego za sve. Dostojnije je nastojanje prirode da se brine za sve, nego za više njih, a kamoli za pojedine. Samo je čovjeku dala usta *gore*, ostalim životinjama, svim biljkama dala je usta *dolje*. Što ćemo bolje reći? Sigurno, ako nikada nijednu stvar nije radila uzalud, ne smije se nijekati da se

animalium reliquorum eam curam habuisse, non dicam maiorem quam hominis at saltem aequam. Et tamen os illis sursum scilicet illorum ad deorsum universi convertit: et tamen et nutrimentum capiunt et crescunt et sursum per consequens habent homini
5 contrarium. An id non melius illis futurum iudicavit? Cur vero ita? An non potuit aliter facere? An non debuit?

Sed nos quoque Aristotelicam methodum in hac re sequamur. Constituit universo sursum, vulgi opinionem secutus: eamque opinioni praeceptoris Platonis anteposuit. Hanc enim
10 capite 2. *De elementis*, ut sibi suisque visum est, fregit, vulgi vero opinionem praetulit et induxit scribens ita:³⁸ *Cum vero sit aliquid in coelo extremum et medium, clarum quod erit sursum et deorsum, sicuti etiam multitudo dicit. Mox subnectit:*³⁹ *Cum praeterea opinentur et circulo tale et medium similiter habere ad universum, hoc quidem*
15 *sursum dicent esse, medium vero deorsum.* Vulgi ergo nos quoque sententiam approbemus.

At vulgus in omnibus et naturae et artis operibus id agnoscit sursum, quod est coelum versus erectum. Ergo plantarum sursum non erit in radicibus, sursum animalium ea parte erit,
20 quae coelum spectat, frontem, capitis summitatem, non os, non ventrem, non cor. Nemo umquam de plebe vir haec dixit sursum esse, non sunt ergo haec sursum Aristotelico argumento ex auctoritate vulgi contra Aristotelicum dogma. Atque ut praeceptoris sui Platonis sententiae vulgi sententiam Aristoteles discipulus
25 praetulit, ita nos discipuli Aristotelis praeceptoris sententiae vulgi sententiam praeferamus, id in omnibus rebus sursum vocantes, quod vulgus vocat, partem scilicet ad coelum erectam. Idque non contentione, sed eius exemplo, sed veritatis amore. Potiorem enim esse docuit eam philosophandi methodum, qua *communes*
30 *sententias*, τὰς κοινὰς ἐννοίας sequimur, quam eam, qua unius dogmati adhaeremus. Potissimam vero eam, per quam sententia rerum veritati conformis ac consona sit.

³⁸ ἐπεὶ δ' ἐστὶ τι τοῦ οὐρανοῦ ἔσχατον καὶ μέσον, δῆλον ὅτι ἔσται καὶ ἄνω καὶ κάτω, ὡσπερ καὶ οἱ πολλοὶ λέγουσι. [ARIST. Cael. 308a.22–24]

³⁹ ἐπεὶ προσυπολαμβάντες καὶ κύκλῳ τοιοῦτον, καὶ τὸ μέσον ὁμοίως ἔχειν πρὸς ἅπαν, τὸ μὲν ἄνω φήσουσιν εἶναι, τὸ δὲ μέσον κάτω. [ARIST. Cael. 308a.26–29]

brinula za ostale životinje, neću reći više nego za čovjeka, ali bar jednako. A ipak im je usta, tj. za njih *gore*, okrenula prema *dolje* sveukupnosti; ipak uzimaju hranu i rastu i sljedno tome imaju *gore* čovjeku kontrarno. Nije li prosudila da će im to biti bolje? Zašto pak tako? Nije li mogla učiniti drugačije? Nije li trebala? 5

No i mi također u toj stvari slijedimo Aristotelovu metodu. Uspostavio je u sveukupnosti *gore* slijedeći mnijenje puka i njega je suprotstavio mnijenju učitelja Platona. Njega je, naime, pobio, kako se njemu i njegovima činilo, u 1. poglavlju 2. knjige *O elementima*. Dao je prednost mnijenju puka i uveo ga pišući ovako: »Budući da u nebu postoji nešto krajnje i srednje, jasno je da će biti *gore* i *dolje*, kako također mnoštvo govori.« Zatim dodaje: »Budući da osim toga smatraju da je takvo i u krugu i da se sredina slično odnosi prema sveukupnosti, za hemisferu¹⁰ će reći da je zaista *gore*, a sredina pak *dolje*.« Stoga ćemo i mi odobriti mišljenje puka. 10 15

No puk u svim djelima i prirode i vještine priznaje ono *gore* koje je uspravljeno prema nebu; dakle *gore* biljaka neće biti u korijenju, *gore* životinja bit će u onom dijelu koji gleda nebo, čelo, vrh glave, ne usta, ne trbuh, ne srce. Nikada nijedan čovjek iz puka nije rekao da je to *gore*, nije to, dakle, *gore*, na temelju Aristotelova argumenta po autoritetu puka – a protiv Aristotelova nauka. I kao što je Aristotel učenik dao prednost mišljenju puka pred mišljenjem svojeg učitelja Platona, tako ćemo mi učenici dati prednost mišljenju puka pred mišljenjem učitelja Aristotela, nazivajući u svim stvarima *gore* ono što tako puk naziva, tj. dio uspravljen prema nebu. I to ne radi svađe, nego po njegovom primjeru, iz ljubavi prema istini. Učio je da je važnija ona metoda filozofiranja kojom slijedimo zajednička mišljenja – τὰς κοινὰς ἐννοίας, od one kojom pristajemo uz nauk jednoga, a da je najvažnija ona po kojoj je mišljenje u skladu i sukladno istini stvari. 20 25 30

¹⁰ Usp. cijeli citat: ARIST. Cael. 308a.25–29: Τούτου δ' αἴτιον ὅτι νομίζουσιν οὐχ ὅμοιον εἶναι πάντη τὸν οὐρανόν, ἀλλ' ἐν εἶναι μόνον τὸ ὑπὲρ ἡμᾶς ἡμισφαίριον, ἐπεὶ προσυπολαμβάνοντες καὶ κύκλω τοιοῦτον, καὶ τὸ μέσον ὁμοίως ἔχειν πρὸς ἅπαν, τὸ μὲν ἄνω φήσουσιν εἶναι, τὸ δὲ μέσον κάτω.

Consonum autem est rebusque ipsis conforme, ut rerum omnium sursum ad universi sursum, rerum deorsum ad universi deorsum statuatur. Illud scilicet, quod natura et usu in omnibus summum omne hominum vulgus et senatus vocant. Hoc vero
 5 deorsum, quod in omnibus imum. Neque enim recta ratione dici posse videtur id sursum summumque esse, quo alia sint superiora, nec^{iv} deorsum ac imum, quibus alia subsint. Quo sane recte constituto falsa erunt dogmata illa os, ventrem, cor sursum, anum deorsum in animalibus esse. Falsa quoque in plantis sursum esse
 10 in radicibus, imum in summitate. At vero si etiam officium libet adiacere ad positionem, id erit sursum, quo in longitudinem crescunt viventia, quod versus coelum est.

Ad 'ante' et 'retro' transeamus. Ante^v Aristoteles statuit ea parte animalis, qua sensus principium est. Quo de tribus supra
 15 allatis locis, fuit manifestum. Cum sensus dicit, communi nomine, sensus omnes dicere videtur. Id si ita est, quod ipse retro vocat et retro et ante est [477] et quod ante appellat et ante et retro est. Namque primarius sensus tactus, qui animal omne constituit, etiam in tergo animalibus est, est et sursum in capite
 20 tactus, est et deorsum in pedibus, est a lateribus utrisque, dextris sinistrisque. Auditus in auribus, hae autem numquam ante locatae sunt, plerisque ad latera. Gustatus in ore omnibus est. At his raiis pastinacis, aliis multis inferna corporis parte est. Nemo tamen de plebe vulgi id ante appellavit aut existimavit. Non est
 25 ergo verum hoc dogma: ante id est, ubi sensus principium. Si vero quis sensus vere ante constituat, id facere vel odoratum, vel visum necesse est. Sed praestantior visus, praestantiora autem a natura videntur minus praestantibus praelata. Non ergo sensus absolute, sed unus praestantissimus ipsum ante constituit. Quam
 30 sententiam Aristoteles corrigens melius scripsit eodem libello *De partibus* 7, capite 4:⁴⁰ *Sed ad oculos determinatum est ipsum ante*, hoc

⁴⁰ ἀλλ' ἐπεὶ [ἐπὶ] τοῖς ὄμμασι διώρισται τὸ πρόσθιον [πρόσθεν]. [IA 712b.17–18]

^{iv} Corr. ex ne

^v Corr. ex an

A sukladno je i u skladu sa samim stvarima da se postavi *gore* svih stvari prema onom *gore* sveukupnosti, a *dolje* stvari prema onom *dolje* sveukupnosti; tj. <gore> ono što po prirodi i običaju sav narod ljudi i senat u svemu zovu najvišim, ono pak dolje što je u svemu najniže. I ne čini se da se može s pravim razlogom reći da je ono *gore* i najviše od čega je drugo više, niti *dolje* i najniže ono ispod čega je drugo. Kada je to ispravno postavljeno, netočni će biti oni poučci da su usta, trbuh, srce *gore*, a da je analni otvor u životinjama *dolje*. Netočno je također da je u biljkama *gore* u korijenju, a ono najniže u najvišem dijelu. Ako se pak mili položaju dodati službu, ono će biti *gore* kamo u duljinu rastu živa bića, ono što je prema nebu.

Prijedimo na *naprijed* i *natrag*. Aristotel je postavio *naprijed* u onom dijelu životinje u kojem je počelo osjeta. To je bilo jasno iz tri *gore* navedena mjesta. Kada naziva osjetilo zajedničkim imenom¹¹, čini se da govori o svim osjetilima. Ako je to tako, ono što sam zove *natrag* je i *natrag* i *naprijed*, [477] i što naziva *naprijed* je i *naprijed* i *natrag*. Naime, primarno osjetilo dodir, koje određuje svaku životinju, životinjama je također na leđima i dodir je *gore* na glavi i *dolje* je također na nogama, na obje strane, desnoj i lijevoj. Sluh je u ušima, a one nikada nisu smještene *naprijed*, većini su sa strane. Okus je svima u ustima. A ovim žutim ražama i mnogim drugima na donjem je dijelu tijela. Nitko ipak iz puka naroda nije to prije zvao *naprijed* ili tako smatrao. Nije, dakle, istinit taj poučak: *naprijed* je ono gdje je počelo osjeta. Ako bi neko osjetilo uistinu uspostavljalo ono *naprijed*, nužno je da to čini ili osjetilo mirisa ili vid. No izvrsniji je vid, a čini se da se po prirodi izvrsnijem daje prednost pred manje izvrsnim. Ne uspostavlja, dakle, ono samo *naprijed* osjetilo bezuvjetno, nego jedno najizvrsnije <osjetilo>. Tu misao ispravljajući Aristotel je bolje napisao u istoj 7. knjižici *O dijelovima* u 4. poglavlju:¹² »No prema očima

¹¹ Petrić tu ne misli na *sensus communis*, nego na imenovanje osjetila a da se ne specificira o kojem je riječ.

¹² Usp. ARIST. PA 665a.14–15 {ἀλλ' ἐπὶ τοῖς ὄμμασιν} [αὐτῷ γὰρ τῷ λόγῳ τούτῳ] διώρισται τὸ πρόσθεν [ἔμπροσθεν καὶ ὀπίσθεν]), nema doslovnog citata.

sane rebus consonum est, oculi enim omnibus animalibus sunt ea parte, quam et vulgus et sapientes ante nominant. Recipimus praeterea eam partem in animalibus dextram esse, in qua localis motus principium est.

5 Colligamus itaque tres distantias longitudinis, latitudinis, profunditatis non omnibus corporibus inesse contra Aristotelis philosophiam. Et in quibus sint omnes, non esse longitudinis principium illud sursum, quod ipse constituit, nec latitudinis dextrum, nec profunditatis ante. Praeterea omnibus corporibus
10 inanimis, animatis, animalibus sursum et deorsum ad universi sursum et deorsum esse. Animalibus omnibus dextrum et ante inesse, reliquorum nullis natura, quod et ipse, vel immemor iam scriptorum, vel nescius scribendorum 2. *De coelo* capite 2. agnovit et explanavit:⁴¹ *Inanimatorum enim in nullo videmus, unde principium motus, nam alia omnino non moventur, alia moventur quidem, sed non undequaque similiter, veluti ignis sursum solum et terra ad medium. Sed in his dicimus sursum et deorsum et dextrum et sinistrum ad nos^{vi} referentes* – et quae sequuntur. Atque haec de nostratibus hisce.

20 De coelo vero, in quo et Pythagorei et Aristoteles has distantias locarunt, quid dicendum? Si eas habeat, vel natura ea habet vel relatione ad nos. Natura eas non habere, scilicet longitudinem, latitudinem et profunditatem, superius est ostensum, quia sphaericum corpus sit, in quo omnes diametri, omnes a
25 centro ad circumferentiam semidiametri aequales inter se sint. Cum primarias hasce tres natura non habeat, statuerunt tamen secundarias sex habere, inter se tamen ipsi discordes. Hac in re Aristoteles non solum a Pythagoreis, sed a se etiam ipso discors est. Ait polum australem sursum esse, nostrum deorsum, supe-

⁴¹ τῶν γὰρ ἀψύχων ἐν οὐθενὶ ὀρῶμεν ὄθεν ἢ ἀρχὴ τῆς κινήσεως. Τὰ μὲν γὰρ ὅλως οὐ κινεῖται, τὰ δὲ κινεῖται μὲν ἀλλ' οὐ πανταχόθεν ὁμοίως, οἷον τὸ πῦρ ἄνω μόνον καὶ ἡ γῆ ἐπὶ τὸ μέσον. Ἄλλ' ἐν μὲν τούτοις λέγομεν τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω καὶ τὸ δεξιὸν καὶ τὸ ἀριστερὸν πρὸς ἡμᾶς ἐπαναφέροντες [ARIST. Cael. 284b.33–285a.3]

^{vi} Corr. ex non

je određeno samo *naprijed*.« – to je uistinu sukladno stvarima, oči su, naime svim životinjama u onom dijelu koji i narod i mudraci zovu *naprijed*. Prihvaćamo osim toga da je desni onaj dio kod životinja u kojem je počelo mjesnog kretanja.

Povežimo stoga da tri smjera duljine, širine i dubine ne pripadaju svim tijelima – suprotno Aristotelovoj filozofiji. A kojima sve pripadaju, da nije počelo duljine: ono *gore* koje je sam uspostavio, niti širine *desno*, niti dubine *naprijed*. Osim toga, da je svim tijelima: neživim, živim, životinjama *gore* i *dolje* prema *gore* i *dolje* sveukupnosti. Da svim životinjama pripada *desno* i *naprijed*, a od ostalih po prirodi nijednima, što je i sam priznao i izložio, ili ne sjećajući se više napisanog, ili ne znajući ono što će napisati u 2. knjizi *O nebu* u 2. poglavlju: »U nijednom od neživih ne vidimo ono *odakle je počelo kretanja*¹³; naime, jedna se uopće ne kreću, druga se zaista kreću, ali ne podjednako na sve strane, kao što se vatra kreće samo *gore*, zemlja prema središtu. No kažemo da je u tima *gore* i *dolje* i *desno* i *lijevo*, stavljajući u odnos prema nama.« – i ono što slijedi¹⁴. Toliko o tom našem.

O *nebu* pak u kojem su pitagorovci i Aristotel smjestili te smjerove što treba reći? Ako bi ih bilo, ili ih ima po prirodi, ili u odnosu prema nama. Da ih nema po prirodi, tj. duljine, širine i dubine, *gore* je pokazano, jer je sferno tijelo u kojemu su svi promjeri, svi polumjeri od središta do kružnice međusobno jednaki. Premda <nebo> nema ta tri primarna smjera, ipak su postavili da ima šest sekundarnih, no sami se međusobno ne slažu. U toj se stvari Aristotel ne slaže ne samo s pitagorovcima, nego ni sam sa sobom. Kaže da je južni pol *gore*, a naš da je *dolje*, ipak

¹³ *unde principium motus*, grčki: ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως – izraz koji se kasnije uzima često kao *causa efficiens*.

¹⁴ »ono što slijedi« – nije dio Aristotelova citata, nego Petrićevo uključivanje onoga što sam nije doslovno naveo u citatu. Petrić pretpostavlja da čitatelj poznaje tekst. Usp. ono što slijedi u citatu: ARIST. Cael. 285a.3–7: ἢ γὰρ κατὰ τὰ ἡμέτερα δεξιὰ, ὥσπερ οἱ μάντις, ἢ καθ' ὁμοίότητα τοῖς ἡμέτεροις, ὥσπερ τὰ τοῦ ἀνδριάντος, ἢ τὰ ἐναντίως ἔχοντα τῇ θέσει, δεξιὸν μὲν τὸ κατὰ τὸ ἡμέτερον ἀριστερόν, ἀριστερόν δὲ τὸ κατὰ τὸ ἡμέτερον δεξιόν, [καὶ ὀπισθεν τὸ κατὰ τὸ ἡμέτερον ἔμπροσθεν].

rioribus tamen universi sursum non polum illum, sed simpliciter universi extremum, τὸ τοῦ παντός ἔσχατον⁴², dixerat esse, sic enim primo capite 2. *De elementis*, ut in memoriam revocemus, scribit:⁴³ *Nos vero universi extremum sursum dicimus, quod etiam*
 5 *secundum positionem est sursum et natura primum*. Quibus verbis universi extrema superficies universa sursum dicitur.

Non ergo est una particula coeli sursum et si haec sursum est, illa superficies universa sursum non est. Si vero quis dicat eam discordiam tolli, quia aliud coelum sit, cuius polus australis sursum sit, aliud sit universum, cuius extrema superficies sit
 10 universi sursum, dicemus nos id quidem videri recte distinctum, nisi obstarent eius capitis quinque loca, quae de universo loquuntur, contraposita locis quatuor, quae de coelo tantum scripta apparent. Haec quidem sunt: [1]⁴⁴ *Cum quidam sint, qui dicunt esse aliquid dextrum et sinistrum coeli*; [2]⁴⁵ *Si vero oportet etiam coelo annectere aliquid talium*, et: [3]⁴⁶ *Coelum vero animatum et habet motionis principium*, et: [4]⁴⁷ *Principium vero circumlacionis coeli id, unde ortus astrorum*.

Sed loca de universo haec alia sunt, primum statim ab initio:
 20 [1]⁴⁸ *Si quidem oportet annectere universi corpori haec principia*. [2]⁴⁹ *Non enim oportet dubitare eo, quia sphaerica sit figura universi*. [3]⁵⁰

⁴² [Usp. ARIST. Cael. 308a.21]

⁴³ Ἡμεῖς δὲ τὸ τοῦ παντός ἔσχατον ἄνω λέγομεν, ὃ καὶ κατὰ τὴν θέσιν ἐστὶν ἄνω καὶ τῇ φύσει πρῶτον· [ARIST. Cael. 308a.21–22]

⁴⁴ Ἐπειδὴ δὲ τινές εἰσιν οἱ φασιν εἶναι τι δεξιὸν καὶ ἀριστερὸν τοῦ οὐρανοῦ, [ARIST. Cael. 284b.6–7]

⁴⁵ Εἰ δὲ δεῖ καὶ τῶ οὐρανῶ προσάπτειν τι τῶν τοιούτων. [ARIST. Cael. 284b.18]

⁴⁶ ὁ δ' οὐρανός ἐμψυχός καὶ ἔχει κινήσεως ἀρχὴν, [ARIST. Cael. 285a.29–30]

⁴⁷ τοῦ δ' οὐρανοῦ ἀρχὴ τῆς περιφορᾶς, ὅθεν αἱ ἀνατολαὶ τῶν ἀστρον. [ARIST. Cael. 285b.17–18]

⁴⁸ εἴπερ δεῖ προσάπτειν τῶ τοῦ παντός σώματι ταύτας τὰς ἀρχάς. [ARIST. Cael. 284b.9–10]

⁴⁹ Οὐ δεῖ γὰρ ἀπορεῖν διὰ τὸ σφαιροειδὲς εἶναι τὸ σχῆμα τοῦ παντός. [ARIST. Cael. 285a.31–32]

⁵⁰ Λέγω δὲ μῆκος μὲν αὐτοῦ τὸ κατὰ τοὺς πόλους διάστημα. [ARIST. Cael. 285b.8–9]

je rekao da onim gornjima *gore* sveukupnosti nije onaj pol, nego jednostavno ono krajnje sveukupnosti τὸ τοῦ παντὸς ἔσχατον¹⁵; tako, naime, u prvom poglavlju 2. knjige *O elementima*, da ponovo dozovemo u pamćenje, piše: »Mi pak ono krajnje sveukupnosti zovemo *gore*, što je također prema položaju *gore* i po prirodi 5 prvo.« Tim se riječima cjelokupna krajnja površina sveukupnosti naziva *gore*.

Nije, dakle, jedan djelić *neba gore* i, ako on jest *gore*, ona cjelokupna površina nije *gore*. Ako bi pak netko rekao da se to protuslovlje dokida, jer je jedno nebo čiji je južni pol *gore*, a drugo je 10 sveukupnost čija je krajnja površina ono *gore* sveukupnosti – mi ćemo reći da bi se moglo činiti da je to ispravno razlikovano, kad to ne bi priječila pet mjesta tog poglavlja koja govore o sveukupnosti, suprotstavljena četirima mjestima za koja se čini da su napisana samo o nebu. To su ova: [1] »Budući da postoje neki 15 koji kažu da postoji nešto desno i lijevo neba.« [2] »Ako pak treba i nebu pridodati nešto takvog.« I: [3] »Nebo je pak oživljeno i ima počelo kretanja.« I: [4] »Počelo pak kruženja neba je ono odakle su izlasci zvijezda.«

No mjesta o sveukupnosti su ova druga, prvo odmah na početku: [1] »Ako zaista treba pridodati tijelu sveukupnosti ta počela.« 20 [2] »Ne treba, naime, dvojiti zbog toga, jer je sferni oblik sveukup-

¹⁵ Usp. Cael. 308a.21.

*Dico autem longitudinem ipsius distantiam secundum polos. [4]⁵¹
[478] Simul etiam consuevimus dicere latera in mundo, non sursum
et deorsum, sed id, quod est ad polos, veluti hoc sit longitudo. [5]⁵²
Clarum itaque quod occultus polus est sursum et qui ibi habitant, in
5 supero sunt hemisphaerio.*

Itaque si ex maiore parte dicamus eum locutum de univer-
so, quod etiam coelum^{vii} uti partem comprehendit, non possunt
inter se convenire hae inter se pugnantes sententiae. Sursum est
universi extremum. Sursum est australis polus.

10 Si vero de coelo sermonem habuisse dicant sui, an salvare pos-
sint nescio intempestivam hanc confusionem ac inconstantiam.
Quod si confusionis crimen levius putent, quam inconstantiae, ma-
lintque eum de coelo eo capite locutum, dicemus nos. Astruit ergo
coelum sursum et deorsum, dextrum et sinistrum habere in his:⁵³
15 *Coelum autem animatum et habet motionis principium, clarum quod
habet sursum et deorsum et dextrum et sinistrum. Ante vero et retro
coelo^{viii} neque conclusionem, neque toto capite tribuit, cum tamen
omnibus animatis ea tribuisset:⁵⁴ Ideo etiam non in omni corpore est
sursum et deorsum et dextrum et sinistrum et ante et retro quaerendum,
20 sed in iis, quae habent principium motionis in se ipsis, quia animata sint.*

Quod si coelum animatum est, ante etiam et retro habet. Cur
ergo id ei non tribuitur? Non autem oportuit has duas omitte-

⁵¹ Ἄμα δὲ καὶ εἰώθαμεν λέγειν τὰ πλάγια ἐν τῷ κόσμῳ οὐ τὸ ἄνω
καὶ τὸ κάτω, ἀλλὰ τὸ παρὰ τοὺς πόλους, ὡς τούτου μήκους ὄντος·
[ARIST. Cael. 285b.11–13]

⁵² Δῆλον τοίνυν ὅτι ὁ ἀφανὴς πόλος ἐστὶ τὸ ἄνω. Καὶ οἱ μὲν ἐκεῖ
οἰκοῦντες ἐν τῷ ἄνω εἰσὶν ἡμισφαιρίῳ. [ARIST. Cael. 285b.22–24]

⁵³ ὁ δ' οὐρανὸς ἔμψυχος καὶ ἔχει κινήσεως ἀρχὴν, δῆλον ὅτι ἔχει
καὶ τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω καὶ τὸ δεξιὸν καὶ τὸ ἀριστερόν. [ARIST. Cael.
285a.29–31]

⁵⁴ Διὸ καὶ οὐκ ἐν ἅπαντι σώματι τὸ ἄνω καὶ <τὸ> κάτω καὶ {τὸ}
δεξιὸν καὶ <τὸ> ἀριστερόν καὶ τὸ ἔμπροσθεν καὶ <τὸ> ὀπίσθεν ζητητέον,
ἀλλ' ὅσα ἔχει κινήσεως ἀρχὴν ἐν αὐτοῖς ἔμψυχα ὄντα. [ARIST. Cael.
284b.30–33]

^{vii} Corr. ex coelium

^{viii} Corr. ex coelum

nosti.« [3] »Kažem da je njegova duljina s obzirom na polove.«
[478] [4] »Ujedno smo također navikli govoriti da strane u sveu-
kupnosti nisu *gore* i *dolje*, nego ono što je prema polovima, kao da
je to duljina.« [5] »Jasno je stoga da je skriveni pol *gore* i oni koji
tamo prebivaju u gornjoj su hemisferi.«

5

Stoga, ako kažemo da je on većim dijelom govorio o sveu-
kupnosti koja uključuje kao dio nebo, ne mogu se međusobno
slagati ove misli koje su međusobno sukobljene: *Gore* je krajnost
sveukupnosti. *Gore* je južni pol.

Ako bi pak njegovi rekli da je govorio o nebu, ne znam da
li bi mogli spasiti ovu nepriličnu zbrku i nedosljednost. Pa ako
bi zbrku smatrali lakšom krivicom od nedosljednosti i radije bi
htjeli da je u tom poglavlju govorio o nebu, reći ćemo: tvrdio je,
dakle, da nebo ima *gore* i *dolje* i *desno* i *lijevo* ovim <riječima>:
»Nebo je oživljeno i ima počelo kretanja, jasno je da ima *gore* i
dolje i *desno* i *lijevo*.« *Naprijed* pak i *natrag* nije dodijelio nebu niti
u konkluziji niti u cijelom poglavlju, premda je to dodijelio svem
oživljenom: »Stoga se ne smije tražiti u svakom tijelu *gore* i *dolje*
i *desno* i *lijevo* i *naprijed* i *natrag*, nego u onima koja imaju počelo
kretanja u sebi samima, jer su oživljena.«

10
15
20

Pa ako je nebo oživljeno, ima također *naprijed* i *natrag*. Zašto
mu to nije dodijelio? Nije trebao to dvoje ispustiti, nisu manje

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

re οὐθὲν ἦπτον κυρίας οὔσας. *non minus principales*. Ita quod Pythagoreis ab initio crimen obiecit, ipse committit.

Surripuit autem ante et retro coelo, forte quia sibi non viderentur posse accomodari, vel quia principium essent profunditatis, quam in coelo non agnosceret, vel quia sensus essent principia, quos coelo non concederet. Quod si hae rationes eum moverunt, coelo ante et retro non adscribere, eo quod nulla in coelo profunditas esset, debuit etiam illi sursum et deorsum auferre, quia nulla in coelo erat longitudo, nullum incrementi principium. Atque ita Pythagoreorum sententia rata maneret dextrum et sinistrum esse in coelo non qua longitudo in eo esset, sed qua motus principium.

Sed etiam alia ratione frangitur sententia Aristotelis ex hisce suismet verbis:⁵⁵ *Adhuc si sursum est id unde motus*. At in polo antarctico non est motus, neque coelum motus sui inde principium sumit, non est ergo polus ille sursum, potius in eo dextrum est ex aliis his verbis capitis eiusdem:⁵⁶ *A dextris motio localis*. – et:⁵⁷ *Dextrum enim cuiusque dicimus, unde principium localis motus*. Hae contradictiones Aristotelem reum faciunt inconstantis philosophiae. Nulla ergo trium conditione sursum coelo aut polis convenit, vel quia sit longitudinis, vel incrementi, vel localis motus principium.

Sed illa prope ridicula sunt:⁵⁸ *Sed cogitare, veluti si quis habeat dextrum differens a sinistro etiam figuris, deinde circumponat sphaeram, habebit enim potentiam differentem, non videbitur tamen ob similitudinem figurae*.

⁵⁵ Πρὸς δὲ τούτοις, εἰ τὸ μὲν ἄνω ἐστὶ τὸ ὄθεν ἡ κίνησις. [ARIST. Cael. 285a.22–23]

⁵⁶ ἀπὸ δὲ τῶν δεξιῶν ἢ κατὰ τόπον, [ARIST. Cael. 284b.28]

⁵⁷ Δεξιὸν γὰρ ἐκάστου λέγομεν, ὄθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κατὰ τόπον κινήσεως. [ARIST. Cael. 285b.16–17]

⁵⁸ ἀλλὰ νοεῖν ὥσπερ ἂν εἴ τις, ἐν οἷς ἔχει [ἔχοι] τὸ δεξιὸν πρὸς τὸ ἀριστερὸν διαφορὰν καὶ τοῖς σχήμασιν, εἶτα περιθεῖη σφαῖραν· ἔξει [ἔξει] μὲν γὰρ τὴν δύναμιν διαφέρουσαν, δόξει δ' οὐ, διὰ τὴν ὁμοίτητα τοῦ σχήματος. [ARIST. Cael. 285b.1–5]

glavni, οὐθὲν ἦττον κυρίας οὔσας¹⁶. Tako krivicu koju je od početka predbacio pitagorovcima, sam čini.

Oduzeo je *naprijed* i *natrag* nebu možda zato, jer mu se činilo da se ne mogu prilagoditi, bilo zato što su počelo dubine koju nije priznavao u nebu, ili jer bi im počela bila osjetila, koja nije dopuštao nebu. Pa ako su ga ti razlozi potakli da nebu ne pripíše *naprijed* i *natrag*, zato što u nebu ne postoji nikakva dubina, trebao je dokinuti *gore* i *dolje*, jer ne postoji nikakva duljina u nebu, nikakvo počelo rasta. I tako bi preostala sigurna misao pitagorovaca, da u nebu postoji *desno* i *lijevo*, ne utoliko što bi u njemu bila duljina, nego utoliko što u njemu postoji počelo kretanja.

No također se iz drugog razloga pobija Aristotelova misao iz ovih njegovih riječi: »K tome, ako je ono *gore* odakle je kretanje.« A na antarktičkom polu nema kretanja, niti nebo odatle uzima počelo svojeg kretanja; nije, dakle, onaj pol *gore*, radije je u njemu ono *desno* – iz ovih drugih riječi istog poglavlja: »*Zdesna* je mjesno kretanje.« I: »Kažemo da je *desno* nečega ono, odakle je počelo mjesnog kretanja.« Te kontradikcije optužuju Aristotela za nedosljednu filozofiju. Ni po kojem, dakle, uvjetu od triju *gore* ne odgovara nebu niti polovima, ili zato jer je počelo duljine, ili rasta, ili mjesnog kretanja.

Ali ovo je gotovo smiješno: »<Ne treba dvojiti ...¹⁷> nego misliti, kao kad bi neko <tijelo> imalo desno koje se razlikuje od lijevog, i po oblicima, potom, ako bi na to postavio kuglu, imat će različitu mogućnost <desnog i lijevog> ali to se neće vidjeti zbog jednakosti¹⁸ lika <kugle>.«

¹⁶ Usp. ARIST. Cael. 285a.10–13: Διὸ καὶ τῶν Πυθαγορείων ἂν τις θαυμάσειεν ὅτι δύο μόνας ταύτας ἀρχὰς ἔλεγον, τὸ δεξιὸν καὶ τὸ ἀριστερόν, τὰς δὲ τέτταρας παρέλιπον οὐθὲν ἦττον κυρίας οὔσας·

¹⁷ Rečenica je dosta nejasna bez tog umetka koji jasno proizlazi iz cijele rečenice. Usp. ARIST. Cael. 285a.31–28b.5: Οὐ δεῖ γὰρ ἀπορεῖν διὰ τὸ σφαιροειδὲς εἶναι τὸ σχῆμα τοῦ παντός, ὅπως ἔσται τούτου τὸ μὲν δεξιὸν τὸ δὲ ἀριστερόν ὁμοίων γ' ὄντων τῶν μορίων ἀπάντων καὶ κινουμένων τὸν ἅπαντα χρόνον, ἀλλὰ νοεῖν ὡσπερ ἂν εἴ τις, ἐν οἷς ἔχει τὸ δεξιὸν πρὸς τὸ ἀριστερόν διαφορὰν καὶ τοῖς σχήμασιν, εἴτα περιθείη σφαῖραν· ἔξει μὲν γὰρ τὴν δύναμιν διαφέρουσιν, δόξει δ' οὐ, διὰ τὴν ὁμοιότητα τοῦ σχήματος.

¹⁸ Tj. homogenosti.

Cui nam sphaeram hanc circumponamus, hominine an bovi? Liceat homini et habeat dextrum et sinistrum in sphaera, occulta ita ut non conspiciantur^{ix}, at quomodo movebitur? Protensusne intra sphaeram veluti alter Diogenes in dolio? An vero pedibus gradietur? An veluti verui infixus rotabitur? Si haec dicamus, 5 ridiculi philosophi videbimur, qui rem non in sua natura consideremus, non rei veritatem, sed fictiones ac fabulas. Sed si quis tamen fingat hominem in rota pedibus ire motumque cieat rotae ad motionem universi ab ortu ad occasum, tunc sane poterit dici 10 similiore fictione illi dextrum esse nostrum polum, sinistrum antarcticum ante, quo oculos versat, is graditor ad occasum, retro vero ad ortum, atque ita longe verisimilior fuerit fictio Pythagoreorum, qui^x duas de tribus distantias habeant rebus ipsis universi conformes ac forte tertiam, cum sursum ei graditori sit sursum universi, quam fictio Aristotelica, quae nullam habeat cum 15 rebus similitudinem.

Vana ergo est Aristotelica reprehensio contra Pythagoreos: vana etiam fictio, quae nulla similitudine constet, quae nullis ab eo positis distantiarum principiis respondeat.

20 Altera illa:⁵⁹ [479] *Eodem modo de principio motus etenim et si numquam coepit, nihilominus necesse est habere principium, a quo incipet, si incepisset motum moveri, et si sistatur, moveatur rursus. Si coelum coepisset moveri, haberet principium unde moveretur. Esto: sed non coepit, ergo tale principium non habet. Si sistatur 25 eius motus et rursus moveatur, necesse est habere istius motus principium. Esto. Sed non sistitur, nec sistetur suo dogmate, ergo tale principium non habet. Qualis ergo haec est philosophia: ficta, impossibilis, inconstans, falsa?*

30 Sed detur coelum coepisse moveri, sisti posse, iterum posse moveri, a qua nam eius parte incoepit aut incipiet? Quae nam

⁵⁹ Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον {καὶ} περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ κινεῖσθαι· καὶ γὰρ εἰ μηδέποτε ἤρξατο, ὅμως ἔχειν ἀναγκαῖον ἀρχὴν, ὅθεν ἂν ἤρξατο, εἰ ἤρξατο κινούμενον <κινεῖσθαι>, κὰν εἰ σταίη, κινήθει ἂν πάλιν. [ARIST. Cael 285b.5–8]

^{ix} Corr. ex conspiriantur

^x Corr. ex quae

Na što bismo stavili tu sferu, da li na čovjeka ili na govedo? Neka bude dopušteno – na čovjeka i neka bude desno i lijevo skriveno u sferi, tako da se ne vide, ali kako će se kretati? Da li protegnut unutar sfere kao drugi Diogen u bačvi? Ili će pak nogama koračati, ili će se vrtiti kao naboden na ražanj? Ako bismo to rekli, činit će se da smo smiješni filozofi koji ne razmatramo stvar u njezinoj naravi, ne razmatramo istinu stvari nego fikcije i bajke. Ali, ako netko ipak zamisli da čovjek korača u kotaču i pokreće kotač prema kretanju sveukupnosti od istoka prema zapadu, tada bi se sličnom fikcijom uistinu moglo reći da je njemu desno naš pol, lijevo antarktik, *naprijed* kamo okreće oči taj hodač, prema zapadu, natrag pak prema istoku; i tako bi bila daleko vjerojatnija fikcija pitagorovaca koji imaju dva od triju smjerova koji su u skladu sa samim stvarima, a možda i treći, jer je ono *gore* tom hodaču ono *gore* sveukupnosti – od Aristotelove fikcije koja nema nikakve sličnosti sa stvarima.

Uzaludno je, dakle, Aristotelovo pobijanje pitagorovaca, uzaludna je i fikcija koja se ne zasniva ni na kakvoj sličnosti, koja ne odgovara nikakvim počelima smjerova koja je on postavio.

Ono drugo [479]: »Na isti način o počelu kretanja; naime, ako nikada nije započelo ne manje je nužno da ima početak od kojega bi počelo, da se kretanje započelo kretati i, ako bi stalo, da bi se kretalo ponovo.« Da se nebo započelo kretati, imalo bi počelo odakle bi se kretalo. Neka bude; no nije započelo, stoga nema takav početak. Ako bi njegovo kretanje stalo i kretalo se ponovo, nužno je da ima početak tog kretanja. Neka bude. Ali ne staje, niti će stati po njegovu poučku, dakle nema takav početak. Stoga kakva je ta filozofija, fiktivna, nemoguća, nedosljedna, netočna?

Ali neka se dopusti da se nebo počelo kretati, da se može zaustaviti, da se ponovno može pokrenuti; od kojeg je svojeg dijela

in eo pars est, quae dextro vel signo vel pedi animalium possit comparari? Quam prius proferendo motum incipiat. Sed detur aliquam esse. Esto Aries: itane movebitur, ut hominis pes dexter sinistro stante? Libra scilicet illi opposita vel aliud quoppiam signum.

Si id fit, cur id ipsum negavit libro *De motu animalium*, capite 3?⁶⁰ *Et hoc sane recte dicunt dicentes, quod circulo lata sphaera nulla manet pars, vel enim totam necesse esset manere, vel distrahi continuum ipsius.* Figmenta igitur ista explodantur, illa retineantur, nullum in coelo esse natura dextrum et sinistrum, nullum sursum natura et deorsum, nullum ante et retro natura.

Sed si quis: πρὸς ἡμᾶς ἀναφέρων καθ' ὁμοιότητα τοῖς ἡμετέροις, *Ad nos referens per similitudinem ad nostra*, quod ipse in inanimatis dixit, a confesso principio id est faciendum. Confessum autem principium et per se notum est omnia animalia ad ante (praeter forte unum cancrum) moveri, et quia coelum animatum sit, illuc quoque suo motu moveri, nulla tamen eius ad id parte determinata, sed ut dixit ad nostratum similitudinem. Itaque cum ab oriente motus eius vergat in occidens, hoc ante, illud retro erit. Qua positione necessario sequetur nostrum polum dextrum esse ex Pythagoreorum sententia, antarcticum esse sinistrum. Si vero et sursum et deorsum velimus hac similitudine annectere, non polos, sed coeli verticem summum sursum statuemus, deorsum terram ipsam, super qua stabili manente motus eius cieatur.

Idque consonantius alteri eius doctrinae futurum est, qua statuit ex vulgi sententia sursum esse τὸ τοῦ παντὸς ἔσχατον⁶¹, *universi extremum*, sic enim 1. capite 2. *De elementis* conclusit contra Platonem, qui in universo sursum et deorsum esse negabat. Rationes autem duas Plato attulerat, quas Aristoteles recenset in illis verbis:⁶² *Non enim esse hoc quidem sursum, illud vero deorsum,*

⁶⁰ καὶ τοῦτό γ' ὀρθῶς λέγουσιν οἱ λέγοντες, ὅτι κύκλῳ φερομένης τῆς σφαίρας οὐδ' ὅτιοῦν μένει μόριον· ἢ γὰρ {ἄν} ὅλην ἀναγκαῖον ἦν μένειν, ἢ διασπᾶσθαι τὸ συνεχὲς αὐτῆς. [ARIST. MA 699b.13–16]

⁶¹ [ARIST. Cael. 308a.21]

⁶² οὐ γὰρ εἶναι τὸ μὲν ἄνω τὸ δὲ κάτω φασίν, εἶπερ πάντη ὁμοίος ἐστι, καὶ πανταχόθεν ἀντίπους ἔσται πορευόμενος ἕκαστος αὐτὸς αὐτῷ. [ARIST. Cael. 308a.18–21]

počelo <kretati se>, ili će početi? Koji je u njemu dio koji bi se mogao usporediti ili s desnim znakom ili desnom nogom životinja kojom prije stupajući započinje kretanje? No neka se dopusti da neki postoji. Neka to bude Ovan. Da li će se tako kretati kao desna noga čovjeka – dok lijeva stoji, npr. Vaga koja mu je nasuprotna, ili neki drugi znak? 5

Ako to biva, zašto je to nijekao u knjizi *O kretanju životinja* u 3. poglavlju? »I to uistinu točno kažu oni koji govore da ne miruje nijedan dio kada sfera biva nošena u krugu; ili bi bilo nužno da cijela miruje, ili da se prekine njezin kontinuum.« Neka se izbace te izmišljotine, neka se zadrže one: da ne postoji u nebu po prirodi nikakvo *desno* i *lijevo*, nikakvo *gore* po prirodi i *dolje*, nikakvo po prirodi *naprijed* i *natrag*. 10

Ali ako netko πρὸς ἡμᾶς ἀναφέρων καθ' ὁμοιότητα τοῖς ἡμετέροις¹⁹, »stavljajući u odnos prema nama po sličnosti s našim«, što je i sam rekao u vezi s neživim, to treba i učiniti od priznatog počela. A priznato je počelo i po sebi poznato, da se sve životinje kreću prema *naprijed* (osim možda jedino rak) i, budući da je nebo oživljeno, i onamo <prema *naprijed*> se kreće svojim kretanjem, premda nije za to određen nijedan njegov dio, nego, kako je rekao, prema sličnosti s našim <kretanjima>. Stoga, kada se njegovo kretanje okreće od istoka na zapad – to će biti *naprijed*, ono <obratno> *natrag*. Iz tog položaja nužno će slijediti da je naš pol *desno* po mišljenju pitagorovaca, a da je antarktik *lijevo*. Ako bismo pak i *gore* i *dolje* željeli povezati tom sličnošću, nećemo postaviti polove, nego najviši vrhunac neba za *gore*, a samu zemlju za *dolje*, nad kojom se, dok ona ostaje nepomičnom, ono kreće. 20 25

To će biti sukladnije drugom njegovom nauku kojim je, po mišljenju naroda, postavio da je *gore* τὸ τοῦ παντὸς ἔσχατον – ono krajnje sveukupnosti; tako je, naime, u 1. poglavlju 2. knjige *O elementima* zaključio protiv Platona koji je nijekao da u sveukupnosti postoji *gore* i *dolje*. Platon je naveo dva razloga koje Aristotel ocjenjuje onim riječima: »Kažu da nije ovo *gore*, ono pak *dolje*, 30

¹⁹ Usp. ARIST. Cael. 285a.2–4: πρὸς ἡμᾶς ἐπ' ἀναφέροντες· ἢ γὰρ κατὰ τὰ ἡμέτερα δεξιὰ, ὥσπερ οἱ μάντις, ἢ καθ' ὁμοιότητα τοῖς ἡμετέροις,

*dicunt siquidem quaquaversum similis est et undequaque antipes erit quisque progrediens ipse sibi ipsi. Has tamen rationes non confutat, sed absurdas vocare satis habet, memor forte se quoque scriptum alicubi reliquisse:*⁶³ *Similibus sane existentibus partibus omnibus. Et*
5 *qui hominem sphaerae inclusum ac verui infixum finxerit*^{xi}, *ut polum antarcticum sursum ostenderet, et terram in orbem Lunae sustulerit ridendum fore arbitratus, si non facile etiam admiserit hominem coeli convexum perambulantem, ita ut ad loca veniat, in quibus pedes habuerit contrapositos, eaque sursum et deorsum*
10 *appellet, contrariis nominibus nimirum, quam contrarietatem in similium partium corpore Plato fugiendam est arbitratus.*

FINIS QUARTI TOMI

Od 2. do 10. knjige latinski tekst transkribirao:

TOMISLAV ČEPULIĆ

Korektura latinskog teksta:

OLGA PERIĆ

⁶³ ὁμοίων γ' ὄντων {τῶν} μορίων ἀπάντων. [ARIST. Cael. 285a.33–285b.1]

^{xi} Corr. ex finxerint

ako je <nebo> slično, kamogod okrenuto, i posvuda će biti tko god hoda *naprijed*, antipod sam sebi samom.« Ipak te razloge ne pobija, nego mu je dovoljno da ih zove besmislenima, sjećajući se možda da je sam negdje ostavio napisano: »Kad su svi dijelovi homogeni.« I onaj tko je izmislio čovjeka zatvorenog u sferi i nabodenog na ražanj da bi pokazao da je antarktički pol *gore* i koji je zemlju dignuo u krug Mjeseca²⁰, mislio je da će to biti za podsmijeh, ako također lako ne pretpostavi, da čovjek šeće konveksnom <površinom> neba, tako da stiže na mjesta na kojima je već imao noge nasuprot, da bi ih nazvao kontrarnim imenima *gore* i *dolje*; Platon je držao da tu kontrarnost treba izbjegavati u tijelu homogenih dijelova.

KRAJ ČETVRTOG SVESKA

Od 2. do 10. knjige prevela:
MIHAELA GIRARDI-KARŠULIN

Filološka redakтура prijevoda:
OLGA PERIĆ

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

²⁰ Usp. ARIST. Cael. 310b.3–5: οὐ γὰρ ἐάν τις μεταθῆ τὴν γῆν οὐ νῦν ἢ σελήνη, οἰσθήσεται τῶν μορίων ἕκαστον πρὸς αὐτήν, ἀλλ' ὅπου περὶ καὶ νῦν.

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

KAZALO POJMOVA

- ab eodem in aliud 310.21
ab eodem in idem 310.21; 310.22; 310.23;
310.30; 312.2; 312.10; 312.11; 314.11;
318.16; 524.4
abductio 510.18
abies 486.13
abitio 138.26; 274.21; 512.32
abitus 138.26
ablatio 204.7; 204.8; 210.32; 214.15; 214.18
abortus 432.30
absentia 92.16; 96.12; 100.2; 100.24; 106.22
abstractio 208.22; 208.24
absurditas 276.26; 276.34; 426.21
accessio 510.22; 512.31; 514.12
accessus 512.30; 516.5; 516.5; 516.15;
516.18; 518.16; 518.21
accidens 12.3; 18.23; 24.3; 24.4; 24.5;
24.6; 38.9; 38.15; 38.24; 62.7; 62.25;
62.28; 62.29; 64.14; 64.19; 66.13; 66.17;
66.19; 68.4; 68.19; 86.22; 86.24; 88.4;
88.6; 88.7; 88.10; 88.11; 88.14; 88.21;
92.10; 94.13; 98.3; 98.4; 98.17; 98.20;
108.22; 120.7; 122.20; 122.22; 122.23;
122.26; 124.16; 126.7; 126.12; 126.13;
126.15; 126.21; 126.27; 128.7; 128.11;
128.17; 130.3; 130.20; 130.22; 130.24;
130.28; 132.6; 132.7; 132.10; 132.13;
132.26; 134.24; 134.25; 134.28; 134.31;
136.8; 136.12; 140.4; 140.5; 140.14;
142.16; 142.18; 144.21; 162.23; 162.26;
182.1; 186.30; 186.31; 188.14; 190.19;
192.8; 194.8; 230.7; 230.14; 230.16;
230.19; 230.20; 230.22; 230.23; 230.25;
230.26; 230.28; 230.29; 230.31; 232.1;
232.2; 232.4; 232.11; 232.31; 234.5;
234.6; 326.10; 368.21; 368.25; 486.4;
506.30; 508.9; 514.30; 520.15
commune 12.2; 194.8
dimensionum 130.24
naturale 142.16
accretio 152.6; 152.16; 210.25; 214.18
actio 12.3; 24.8; 58.28; 60.12; 60.21;
62.17; 62.19; 62.22; 62.27; 62.34; 64.7;
64.12; 64.16; 64.27; 64.32; 64.33; 66.5;
66.8; 66.10; 66.14; 66.20; 68.16; 116.5;
134.20; 134.21; 136.21; 138.20; 140.11;
176.15; 190.1; 190.20; 190.33; 190.34;
208.28; 210.2; 220.20; 346.13; 354.11;
354.19; 354.21, 474.9
corruptiva 354.22
materialis 138.20
terminata 208.28
activitas 64.29; 286.20
actu (abl.) 24.15; 112.26; 112.29; 112.30;
114.4; 114.8; 114.9; 114.10; 114.15;
116.8; 116.9; 118.29; 120.4; 134.9;
136.4; 146.26; 152.10; 180.16; 182.3;
182.24; 188.34; 188.35; 200.31; 204.3;
204.5; 212.8; 212.28; 214.14; 316.2;
316.4; 316.11; 316.13; 318.1; 318.9;
320.24; 322.25; 322.26; 322.27; 322.28;
324.1; 324.2; 324.3; 324.4; 324.26;
324.28; 324.32, 332.23, 390.11; 402.2;
426.9; 440.13; 502.33
actus 58.2; 96.7; 96.9; 110.34; 114.5; 116.10;
120.1; 120.3; 120.5; 120.19; 142.3;
142.9; 120.29; 134.28; 134.32; 136.3;
136.4; 136.10; 140.3; 142.5; 142.9;
142.12; 170.31; 172.3; 172.5; 174.21;
180.9; 182.11; 182.16; 184.2; 184.14;
210.18; 210.22; 284.10; 288.17; 262.9;
266.9; 268.4; 270.14; 270.18; 270.24;
332.24; 346.30; 390.22; 422.21; 502.34
incorporeus 146.26; 152.10
mobilis 266.10; 268.4; 270.14; 270.18;
270.24

Kazalo pojmov

<p>naturalis 270.24 necessarius 136.3 perfectus 120.1 sempiternus 120.30 acuties 430.13; 524.4 additio 118.5; 204.4; 204.8; 204.9; 208.1; 208.24; 210.10, 212.23 adductio 510.18 adimpletio 498.30 adventus 78.21; 78.23; 78.28; 80.9; 80.17; 136.12; 136.19; 138.24; 154.8; 154.20; 154.31; 510.22 aenigma 70.16; 400.10 obscurum 496.24 aequalitas 142.10; 142.16; 516.14 aequivocatio 218.19 aer 60.18; 64.23; 86.13; 90.30; 156.16; 156.17; 156.22; 168.22; 174.29; 176.1; 176.6; 176.8; 176.17; 176.18; 176.19; 178.4; 178.5; 178.7; 178.9; 178.13; 178.15; 178.17; 178.18; 178.19; 344.5; 352.9; 352.12; 358.17; 358.18; 358.29; 358.32; 360.1; 360.6; 364.11; 363.14; 364.16; 364.18; 366.23; 384.5; 384.19; 386.5; 386.13; 386.14; 388.6; 388.7; 390.7; 392.19; 396.9; 396.11; 396.15; 400.15; 400.21; 402.1; 402.5; 402.6; 402.15; 402.20; 402.22; 402.23; 404.19; 404.21; 406.14; 406.15; 406.18; 406.20; 406.22; 406.23; 406.26; 406.27; 408.1; 408.3; 408.7; 408.16; 408.19; 408.20; 408.24; 410.5; 412.21; 412.29; 412.30; 420.11; 420.14; 420.20; 420.18; 420.24; 420.29; 422.13; 422.16; 424.15; 426.15; 426.16; 426.17; 426.18; 426.19; 428.10; 428.16; 428.21; 430.5; 432.10; 432.24; 434.20; 436.8; 436.10; 436.13; 436.18; 436.20; 436.29; 448.12; 448.14; 448.15; 448.18; 448.25; 448.29; 450.1; 452.1; 452.4; 452.21; 452.26; 452.29; 452.30; 454.22; 454.23; 454.27; 454.28; 454.30; 456.4; 456.6; 456.10; 456.17; 458.7; 458.8; 458.10; 458.12; 458.14; 458.19; 460.1; 460.8; 460.10; 460.12; 460.15; 462.2; 462.4; 462.7; 462.16; 462.26; 464.1; 464.11; 466.1; 466.2; 466.6; 466.8; 466.12; 466.15; 466.17; 466.24; 466.26; 466.29; 466.32; 468.1; 468.3; 468.4; 468.8; 468.11; 468.12; 468.17; 468.25; 468.27;</p>	<p>470.4; 470.8; 470.21; 470.22; 472.2; 480.20; 482.15; 484.4; 480.19; 482.17; 502.22; 520.2; 520.18; 520.19; 520.20; 522.8; 522.9; 522.23; 522.28; 524.9; 524.15; 526.15 calidus 388.7 durus 360.1 frigidus 406.15; 406.20; 436.18 gravis 466.30 humidus 388.7 levis 466.29; 468.8 rotundus 358.29 aes 90.28; 116.25; 140.24; 146.5; 162.2; 162.5; 162.10; 162.14 informe 162.5 aestas 514.19; 526.1 aetas 10.21; 212.20; 384.12; 412.9 aeternitas 4; 120.29; 122.13; 130.15; 172.7; 194.9; 194.10; 196.22; 200.17; 202.9; 202.10; 202.16; 210.6; 210.8; 212.18; 218.24; 218.26; 228.13; 228.21; 232.2; 232.16; 240.11; 240.14; 240.19; 246.17; 246.21; 254.10; 256.1; 256.20; 256.22; 256.26; 260.4; 262.7; 262.10; 262.12; 262.16; 262.19; 262.21; 270.16; 274.26; 276.33; 290.1; 298.16; 302.7; 328.29; 328.30; 334.8; 334.11; 334.17; 336.18; 336.21; 336.24; 342.6; 370.10; 374.22; 374.23; 422.7 coeli 4; 194.9; 202.10; 202.15; 246.22; 342.4; 374.22; 374.23; 422.7 motoris 200.17; 256.22; 334.11; 334.17; 336.21 motus 4; 202.9; 202.16; 218.24; 228.13; 240.11; 256.20; 262.4; 262.10; 262.12; 262.16; 262.19; 262.21; 274.26; 298.16 mundana 196.21 mundi 194.9; 202.10; 210.6; 210.8; 270.16; 336.24; temporis 228.13; 256.22; 256.26; 260.4; 262.10 aeternum, n. 186.20; 228.6; 334.26; 336.16; 336.17 aevum 284.29; 512.19; 512.20 affirmatio 94.9; 256.3; 346.31 agens 58.15; 58.22; 58.27; 60.27; 90.22; 126.16; 126.17; 138.32; 154.26; 182.8; 184.23; 186.17; 188.1 aggeratio diversimoda 150.14</p>
--	--

- aggressus ad tropicum 516.8
 agitatio 176.26; 178.27
 aliquid in nihil non abit 284.16
 alteratio 150.19; 152.2; 222.12; 298.24;
     300.9; 300.21; 506.22
     continua 300.19
 altercatio puerilis 208.18
 amator veritatis 394.23; 512.25
 ambages mirae 164.8
 ambiguitas 50.11; 116.13; 168.10; 272.13;
     274.14; 274.25; 276.34; 484.18
 ambitio 196.2
 ambitus 106.15; 354.16
 amor 18.7
     inseparabilis 186.24
     veritatis 18.6; 186.4; 554.28
 amplexus 354.13; 354.14; 354.17
 angulus 328.15;
     acutus 472.31
     aequalis 326.27
     obliquus 472.30
     rectus 450.16; 472.14; 472.30; 474.2;
         538.12; 538.14; 538.35; 540.10
 anima 6.13; 12.5; 96.5; 112.2; 112.5; 112.6;
     128.6; 128.7; 128.9; 128.10; 132.7; 138.26;
     208.23; 208.26; 210.19; 240.2; 240.4;
     240.7; 368.2; 368.3; 396.29; 432.20;
     452.19
     augmentativa 550.12
     nutriens 550.5
     nutritiva 138.9; 550.12
     sensitiva 102.16; 136.22; 138.9; 550.11
     vegetalis 136.22
 animal 12.4; 20.12; 22.19; 86.15; 102.13;
     102.22; 104.6; 104.13; 106.13; 112.7;
     126.26; 130.30; 136.11; 136.16; 146.5;
     154.5; 156.8; 160.12; 186.2; 186.3;
     186.7; 188.3; 194.21; 214.6; 252.27;
     276.22; 328.24; 328.26; 368.1; 368.9;
     368.10; 368.12; 368.14; 368.16; 368.18;
     440.21; 442.1; 442.3; 442.4; 450.15;
     452.4; 452.8; 452.9; 452.13; 452.18;
     498.29; 498.33; 512.14; 514.15; 514.19;
     514.21; 516.21; 530.4; 532.28; 532.29;
     534.2; 534.5; 534.8; 534.13; 536.12;
     536.22; 536.24; 536.30; 536.31; 542.10;
     542.20; 542.21; 544.3; 544.7; 544.10;
     546.2; 546.5; 546.7; 546.10; 548.13;
     548.15; 548.17; 550.4; 550.9; 552.1;
     552.5; 552.6; 552.7; 552.24; 552.29;
     554.1; 554.19; 556.9; 556.14; 556.18;
     556.19; 558.1; 558.3; 558.10; 568.1;
     568.6; 568.15
     lapideum 328.25
     ligneum 328.25
     perfectum 550.2
     vivum 452.1
 animus 266.1; 104.21; 104.23; 146.10;
     250.17
 annulus 298.8
 annus 6.7; 10.21; 16.13; 184.19; 194.15;
     196.3; 196.5; 196.13; 212.21; 264.20;
     276.11; 276.19; 382.7; 282.16; 394.16;
     420.19; 420.21; 462.10; 514.8; 514.29;
     516.10
     praeteritus 212.21
 ante 528.6; 532.4; 534.9; 534.15; 536.15;
     536.28; 542.3; 544.29; 546.5; 546.6;
     546.11; 546.13; 546.14; 546.18; 546.19;
     546.23; 548.3; 556.13; 556.17; 556.21;
     556.24; 556.25; 556.26; 556.29; 556.31;
     558.2; 558.9; 558.11; 562.16; 562.19;
     562.21; 564.3; 564.7; 566.11; 568.11;
     568.15; 568.19
 anthrax 410.20; 410.22; 410.25; 410.26;
     412.2; 426.6; 460.19; 460.22; 460.23;
     460.25; 460.29; 462.4; 462.6; 462.16
     gravis 410.22
 antipes 570.1
 antoeci 372.8
 apogeus 346.26; 510.24
 apparatus 496.6; 506.21
 apparentia 374.25; 376.2; 398.2; 398.13
 appetitio 188.11;
 appetitus 186.9; 486.29
 approbatio contraria 154.15
 appropinquatio 484.8
 aptitudo 184.5; 184.7; 184.8
 aqua 20.11; 60.19; 64.23; 64.25; 150.3;
     156.16; 156.22; 160.5; 160.24; 168.21;
     174.28; 174.29; 178.4; 178.6; 178.8;
     178.9; 178.10; 178.11; 178.13; 178.17;
     178.20; 178.23; 178.25; 178.27; 178.28;
     184.4; 184.13; 344.5; 352.10; 352.12;
     352.14; 358.18; 358.19; 358.22; 366.23;
     384.5; 384.19; 386.5; 386.13; 386.14;
     388.6; 390.6; 392.18; 392.19; 396.9;
     396.11; 400.15; 400.25; 422.13; 428.11;

Kazalo pojmov

- 428.16; 428.21; 430.6; 432.9; 432.10;
436.23; 448.15; 448.18; 448.26; 448.29;
450.1; 454.22; 454.23; 456.4; 456.5;
458.17; 460.16; 462.28; 464.10; 464.11;
466.2; 466.15; 466.32; 468.3; 470.4;
470.14; 470.15; 470.19; 470.23; 472.2;
480.19; 480.20; 482.15; 482.17; 484.4;
484.5; 502.22; 502.25; 502.26; 520.2;
520.18; 520.19; 520.20; 522.8; 522.9;
522.22; 522.23; 522.28; 524.9; 524.15;
526.5; 526.15
adnata 178.12
frigida 388.8
gravis 470.15
humida 160.6; 388.8
rotunda 358.29; 358.32
aquilo 514.16
arbor 30.5; 90.28; 90.30; 300.27; 512.14;
514.15; 516.2; 536.11
arcus 406.24
ardor 414.9; 458.13; 460.14
spiritus sicci 412.28; 418.9; 456.16
argumentatio 216.12; 232.22; 254.20;
298.13; 304.7; 308.26; 310.15; 310.17;
312.12; 374.17; 410.5; 416.12
impropria 216.13
valida 258.2
argumentum 18.3; 32.26; 34.15; 36.1;
172.8; 196.23; 196.24; 196.31; 200.17;
200.20; 256.4; 262.15; 276.32; 278.1;
278.10; 278.27; 304.3; 304.17; 306.3;
308.8; 312.22; 314.21; 314.23; 318.26;
318.28; 320.19; 322.22; 334.11; 334.14;
334.20; 336.5; 342.9; 342.10; 342.19;
346.3; 370.13; 376.16; 378.13; 384.9;
404.9; 404.25; 406.11; 414.26; 416.8;
424.11; 428.6; 438.25; 440.7; 440.16;
440.21; 554.22
fallax 288.34;
falsum 288.35
validum 334.2; 414.22
argutatio puerilis 532.5
aries 568.3; 306.25; 306.26
ars 42.16; 48.16; 84.21; 86.13; 310.16;
330.16; 554.17
ascensus 412.16; 422.28; 424.12; 424.15;
424.27; 426.17; 452.21; 522.27; 524.23
accidentalis 424.25; 424.26
asperitas 360.17
assertio 276.5; 276.28; 334.27; 460.27;
530.25
falsa 182.25
assumptio 216.24; 218.2; 218.17
astrum 322.20; 362.21; 362.23; 368.8;
368.16; 368.17; 378.29; 484.13; 560.18
calidum 366.26
astrologus 510.13; 510.24; 518.13
atomus 14.2; 452.29
auctio 210.28; 542.8
auditor 194.27; 196.18
auditus 344.13
augmentum 146.23; 146.24; 148.1;
150.19; 152.8; 152.12; 212.5; 222.12;
548.2; 548.8; 548.12; 548.18; 550.13
auris 56.1; 556.21
author 24.20; 52.11; 92.7; 108.8; 122.4;
198.27; 502.13
authoritas 16.16; 18.5; 36.24; 36.25; 38.1;
76.11; 178.29; 256.20; 350.22; 356.22;
388.22; 394.22; 400.7; 404.23; 428.6;
440.19; 512.20; 512.23; 538.28; 554.22
autumnus 526.2
avis 512.14; 552.17
axis 324.6; 326.21; 330.7; 330.10
bitumen 414.6; 414.13; 416.29; 418.3;
426.12; 426.13
bonum, n. 144.22; 184.25; 184.26; 184.31;
186.9; 186.11; 186.12; 186.25; 278.32;
486.17; 486.23; 486.27; 488.1; 488.4
bos 30.4; 30.5; 38.28; 56.11; 56.12; 56.13;
160.25; 520.5; 566.1
cachinus 228.1; 314.14
cadaver 138.23; 138.25; 382.3; 498.27;
500.13; 520.5
caelum 322.17; 372.6; 380.19; 382.7
calefactio 50.7
caliditas 44.27; 46.1; 46.2; 46.3; 46.5; 46.6;
46.7; 46.25; 62.35; 64.2; 128.21; 130.7;
130.10; 134.10; 134.21; 150.2; 176.9;
358.9; 364.7; 368.10; 368.12; 368.18;
408.20; 408.24; 414.18; 422.1; 462.3;
524.11
calidum, n. 26.4; 40.6; 44.20; 62.6; 62.18;
64.27; 64.29; 98.13; 148.20; 348.11;
348.20; 358.27; 366.18; 366.19; 368.4;
368.6; 388.2; 400.20; 402.8; 404.8;

Kazalo pojmov

<p>404.16; 456.5; 456.8; 456.14; 458.13; 458.14; 458.16</p> <p>calor 46.18; 54.2; 54.3; 54.4; 56.9; 56.13; 56.21; 60.3; 62.9; 126.29; 128.4; 146.9; 190.10; 190.16; 190.18; 190.21; 300.16; 300.17; 300.22; 368.14; 368.17; 368.18; 368.21; 368.24; 370.5; 404.14; 430.5; 434.27; 440.21; 442.1; 442.2; 442.4; 452.7; 452.11; 460.8; 482.13; 482.15; 484.14; 506.22; 512.5; 512.29; 524.14 elementalis 368.19 dispositivus 56.5 recedens 368.25</p> <p>cancer 514.1; 514; 514.7; 516.28; 568.16</p> <p>candela 414.8; 420.13; 424.22</p> <p>cantilena morosa 140.10</p> <p>capra 408.18; 420.16; 424.13 ardens 424.18 saltans 404.29</p> <p>Capricornus 510.23; 514.105; 16.28</p> <p>caput 552.5; 552.7; 554.20; 556.19</p> <p>carbo 410.13; 410.16; 410.18</p> <p>cardo 398.10</p> <p>caerentia 88.24; 308.11; 332.16; 332.17; 402.13; 402.21</p> <p>caro, carnis 190.6; 190.7; 190.8; 190.10; 190.14; 214.8; 214.10; 214.11; 190.9; 390.19; 390.21; 440.9; 440.11; 440.12; 440.13</p> <p>casus / pad/ 364.25; 366.1; 452.6; 452.11</p> <p>catena 298.3; 298.4; 362.3; 362.5</p> <p>causa 20.2; 20.6; 20.9; 20.15; 20.17; 20.20; 22.15; 40.18; 64.29; 70.5; 70.7; 70.12; 88.10; 88.21; 90.26; 90.27; 92.9; 96.3; 96.15; 96.28; 98.11; 104.7; 108.19; 108.21; 112.19; 116.1; 116.15; 118.28; 118.29; 120.7; 120.8; 130.17; 140.22; 144.21; 148.8; 156.21; 158.4; 164.24; 176.24; 176.29; 180.2; 182.21; 188.21; 192.26; 264.10; 294.24; 300.4; 300.18; 310.4; 320.10; 332.4; 332.13; 332.14; 332.18; 336.11; 354.2; 354.11; 354.15; 354.16; 366.4; 366.24; 398.20; 400.19; 402.4; 408.24; 408.26; 408.27; 422.2; 464.25; 464.26; 464.28; 464.29; 466.5; 468.7; 468.10; 476.16; 476.21; 478.7; 478.9; 478.15; 478.16; 478.23; 482.11; 484.13; 490.16; 490.17; 490.25; 490.27; 494.27; 496.19; 502.18; 502.21; 504.25;</p>	<p>508.5; 508.24; 508.25; 510.6; 510.8; 518.8; 518.10; 518.20; 518.24; 520.12; 524.22; 548.19; 552.23; 526.10</p> <p>agens 280.1</p> <p>contraria 350.1; 478.6; 480.6; 520.13; 478.5; 518.2</p> <p>efficiens 48.5; 280.1; 28.1; 336.3; 484.9; 492.16</p> <p>intrinseca 116.16; 184.9</p> <p>motus 330.10; 332.15 466.18</p> <p>principalis 318.29</p> <p>sine qua non 552.15</p> <p>universalis 176.33</p> <p>vera 130.18; 330.10</p> <p>causalitas 122.13; 130.15; 120.14; 120.29</p> <p>centrum 366.7; 472.10; 512.3; 320.11; 378.3; 472.16; 472.18; 544.14; 558.25</p> <p>mundi 276.4</p> <p>universi 472.6; 472.7; 472.10; 474.5</p> <p>cera 418.3</p> <p>cereus 408.20; 414.8; 420.16; 408.20; 414.8</p> <p>cessio 354.20; 354.30; 356.1; 356.6</p> <p>chimaera 208.14; 250.10; 448.26</p> <p>cibus 548.9; 548.13; 548.11; 548.16; 550.19; 552.22</p> <p>cinus 438.32; 462.5; 462.6; 462.19; 462.20; 462.21</p> <p>circuitus 430.10</p> <p>circulatio 322.20; 324.1; 372.7</p> <p>circulus 248.4; 302.7; 302.12; 304.25; 306.17; 306.21; 308.15; 310.1; 310.3; 310.10; 312.10; 312.11; 312.25; 314.5; 318.19; 320.17; 320.18; 320.23; 322.1; 322.6; 322.11; 326.24; 326.25; 326.30; 326.35; 328.1; 328.9; 328.27; 332.20; 332.23; 332.26; 334.2; 334.4; 346.19; 374.10; 374.15; 380.1; 460.5; 480.18; 480.20; 482.9; 482.17; 482.19; 482.20; 484.2; 484.7; 510.11; 520.2; 522.20; 522.22; 522.24; 522.28; 524.16; 524.19; 526.14; 526.17; 554.14; 568.7</p> <p>accidentalis 326.8</p> <p>artificialis 326.8</p> <p>aureus 326.34; 326.36</p> <p>coelestis 326.34; 326.36</p> <p>in genere 326.30</p> <p>lapideus 326.34</p> <p>lignus 326.33</p>
---	---

- linearis 326.33
 non naturalis 326.8
 obliquus 478.10; 478.18; 510.9; 510.28
 plumbeus 326.33
 simpliciter 326.36; 328.2
 circumferentia 304.8; 314.3; 316.1; 316.3;
 316.5; 316.7; 316.9; 316.10; 318.1;
 318.4; 318.5; 320.6; 320.12; 472.19;
 544.15; 558.25
 circumlatio 532.22; 560.17
 circumvolutio 318.12; 318.14; 318.24
 clamatio 140.18
 coelum 4; 12.3; 20.13; 112.10; 160.7;
 160.10; 166.22; 168.18; 170.17; 170.19;
 174.17; 174.18; 174.25; 176.26; 188.18;
 194.9; 196.25; 200.8; 200.9; 200.11;
 200.13; 200.17; 200.18; 202.10; 202.15;
 206.1; 206.23; 214.4; 232.1; 232.3;
 232.10; 232.14; 232.16; 232.19; 246.17;
 246.18; 246.22; 256.21; 276.4; 280.23;
 280.24; 280.27; 280.28; 280.29; 280.30;
 286.7; 286.9; 286.14; 286.15; 286.20;
 288.1; 288.27; 294.8; 298.15; 306.23;
 308.3; 308.15; 308.17; 310.2; 310.12;
 310.15; 310.18; 312.23; 316.2; 316.7;
 316.8; 3016.10, 318.4; 318.5; 318.7;
 318.13; 318.15; 320.1; 322.15; 322.18;
 322.19; 322.21; 322.22; 324.1; 326.9;
 326.14; 326.15; 326.18; 326.23; 326.37;
 328.28; 328.29; 330.4; 330.8; 332.17;
 334.6; 334.16; 336.5; 336.19; 336.21;
 344.1; 342.4; 344.7; 344.9; 344.13;
 344.22; 344.24; 346.4; 346.6; 346.9;
 346.12; 346.21; 348.8; 350.9; 350.11;
 350.12; 350.13; 350.18; 350.20; 350.21;
 354.1; 354.4; 354.14; 354.23; 354.35;
 354.24; 354.25; 354.26; 354.34; 356.2;
 356.6; 356.11; 356.17; 356.25; 356.27;
 356.29; 358.3; 358.24; 360.10; 360.17;
 360.26; 360.28; 362.4; 362.9; 362.10;
 362.12; 362.15; 362.16; 364.1; 366.13;
 366.18; 366.21; 368.19; 368.19; 370.3;
 370.8; 370.9; 370.12; 370.21; 370.27;
 370.28; 374.4; 374.21; 374.22; 374.23;
 376.1; 376.9; 376.12; 376.23; 378.4;
 378.16; 380.7; 380.10; 380.23; 380.24;
 380.32; 382.5; 386.2; 386.3; 386.4;
 396.28; 398.29; 408.9; 414.19; 414.21;
 414.22; 414.24; 414.25; 414.26; 414.28;
 420.17; 422.7; 428.10; 428.16; 428.19;
 430.4; 432.10; 432.23; 434.10; 434.22;
 434.31; 460.12; 448.6; 454.2; 472.15;
 472.26; 478.16; 494.22; 494.28; 494.29;
 496.12; 496.21; 496.28; 498.2; 502.20;
 508.5; 508.12; 508.13; 508.14; 510.4;
 528.4; 528.6; 530.10; 534.6; 534.7;
 534.8; 534.12; 536.12; 536.16; 536.17;
 536.29; 542.7; 554.12; 554.18; 554.20;
 554.27; 556.12; 558.20; 560.7; 560.9;
 560.13; 560.15; 560.17; 562.10; 562.13;
 562.14; 564.3; 564.5; 564.6; 564.7;
 564.8; 564.9; 564.11; 564.15; 564.20;
 566.23; 566.29; 568.10; 568.23; 570.8
 aeternum 200.6; 232.14; 232.19; 246.5;
 326.16; 326.23; 334.16; 336.4; 336.8
 animatum 560.16; 562.15; 562.21; 568.16
 circulare 326.15; 326.23; 330.3; 330.4
 continuum 232.10
 immortale 378.6; 378.7; 378.8; 378.9;
 378.11
 immutabile 382.1
 molle 354.35; 356.8; 356.9; 356.10;
 358.3
 rotundum 326.15
 sphaericum 326.24; 350.24; 352.6;
 352.17; 352.21; 352.22
 universum 516.21
 coeptio 266.13; 272.7
 cogitatio 128.26; 128.29; 170.11; 170.23;
 202.7; 208.5; 214.17; 214.19; 216.6;
 250.18; 332.30; 332.32; 398.20
 cognatio 220.19; 258.2; 332.5; 332.17;
 394.3; 412.25; 524.17
 elementalis 366.14
 collectio 310.18
 collocatio 532.10
 color 396.28; 502.25
 columna 178.12; 420.13
 combinatio 398.14; 398.24; 398.26;
 400.1
 proposita 350.9
 comes 78.14; 80.7
 cometa 404.28; 406.7; 408.21; 420.10;
 484.11; 484.12
 commentatio 16.9
 commentum 436.3
 commodum 6.17; 372.5
 comparatio 486.17; 486.20

Kazalo pojmov

- completio 502.5
compositum 48.13; 112.20; 112.30;
114.2; 114.3; 114.4; 114.5; 114.8;
114.9; 114.14; 114.15; 114.16; 114.20;
116.10; 116.16; 116.22; 118.3; 118.12;
120.13; 120.23; 120.29; 122.2; 122.6;
122.7; 122.11; 122.14; 128.17; 128.18;
128.22; 132.17; 132.27; 150.14; 152.23;
188.33; 190.1; 190.2; 190.19; 190.22;
190.25; 190.27; 190.28; 190.30; 190.32;
190.35; 192.1; 206.6; 212.15; 252.8;
286.5; 332.19; 496.17; 498.12; 506.16;
506.25; 506.26; 522.1
purum 184.10
sensibile 206.6; 332.19
substantiale 128.20
compressio 354.19; 356.9
concausa 116.17; 144.21; 158.4; 192.26
concauum, n. 248.5; 176.17
conceptus 104.23; 418.25
animi 104.21
conclusio 84.24; 204.14; 232.4; 232.12;
232.15; 244.21; 308.25; 426.4; 562.17
falsa 248.23
futura 212.25
naturalis 206.27
nota 256.17
universalis 222.16; 370.22
conditio 24.25; 26.17; 26.18; 28.3; 28.4;
30.32; 32.7; 32.15; 32.19; 44.11; 46.24;
72.1; 76.2; 84.9; 96.11; 96.15; 96.28;
98.33; 100.6; 102.7; 194.5; 104.9;
106.22; 108.7; 108.9; 108.14; 108.15;
134.3; 136.7; 136.11; 140.3; 140.5;
154.10; 172.7; 250.14; 296.17; 296.20;
298.2; 366.13; 436.12; 438.11; 564.20
falsa 82.2
vera 82.3
confessio 36.1; 178.18; 224.9; 502.23
confirmatio 274.9
confusio 34.7; 200.28; 484.16; 562.11;
562.12
coniectatio 86.18; 176.31
coniugatio 388.1; 388.4; 388.11; 388.19;
400.1; 416.3
coniunctio 138.16; 380.8
coniux, iugis 530.16
consensus 10.23; 12.12; 460.20
conservatio 502.16; 506.7
specierum 504.12
consideratio 510.11
consuetudo 400.15; 400.18; 402.20;
458.12
consultatio 486.8
contactus 176.15
continuus 176.13
mutuus 176.10
contemplatio 16.21; 88.8; 498.2
contentio 16.12; 192.19; 196.33; 206.8;
328.22; 554.28
continuatio 200.18; 218.26; 228.18; 240.18;
244.23; 302.4; 310.14; 334.8; 506.2
individuorum 504.11
continue (ἐνδελεχῆ ἢ συνεχῶς) 294.15;
294.25; 294.26; 304.19; 304.21; 308.17;
308.23; 308.27; 308.29; 312.10; 312.11;
314.1; 314.3; 320.15; 320.17; 320.18;
416.26; 416.27; 462.5; 476.19; 482.3;
482.4; 484.5; 502.15; 502.32; 510.1;
510.2; 518.10; 518.18; 526.9
continuitas 200.20; 218.23; 240.10; 254.27;
256.23; 256.24; 262.7; 262.13; 302.4;
302.16; 310.6; 310.8; 310.13; 478.16;
502.34; 518.8
aeterna 524.8
magnitudinis 308.10
motus 232.17; 294.17; 302.2; 308.10;
518.20; 524.8
continuum, n. 220.15; 292.7; 292.8; 292.14;
292.15; 292.17; 292.21; 292.22; 292.27;
294.12; 294.19; 296.6; 296.9; 300.12;
300.14; 310.31; 312.2; 568.8
contradictio 58.15; 58.26; 94.3; 94.5; 94.8;
168.10; 192.23; 314.10; 314.20; 322.23;
322.28; 334.28; 530.25; 564.19
manifesta 168.6
contradictor 42.6; 198.10; 198.12; 314.18
contrarietas 34.1; 34.3; 34.5; 34.9; 34.10;
34.11; 34.12; 34.14; 34.15; 34.17;
34.21; 36.8; 36.10; 36.11; 36.13; 36.14;
36.16; 38.7; 38.18; 38.19; 40.2; 40.4;
40.5; 54.26; 54.27; 60.21; 62.1; 62.3;
62.4; 62.6; 62.7; 62.15; 62.18; 62.19;
62.23; 62.24; 62.28; 62.35; 64.1; 64.8;
64.10; 64.15; 64.27; 64.30; 64.31;
64.32; 64.33; 66.1; 66.2; 66.6; 66.7;
66.9; 66.12; 66.13; 66.20; 72.5; 72.17;

Kazalo pojmov

- 74.3; 74.8; 74.12; 74.14; 74.16; 74.18;
78.8; 120.24; 122.6; 148.12; 148.15;
150.2; 150.11; 154.16; 156.13; 158.21;
158.24; 304.26; 306.7; 308.11; 344.25;
346.2; 346.4; 346.7; 346.11; 346.13;
346.22; 346.25; 370.3; 370.12; 374.14;
388.14; 392.16; 474.8; 478.17; 478.21;
496.14; 570.10
activa 346.6
antecessionis 346.25
loci 306.9; 374.14
passiva 346.2; 346.6
prima 34.4; 36.17
qualitatum 356.24
qualitatum activarum et passiva-
rum 346.28
quantitatis 66.5
relationum 346.12
retrocessionis 346.25
situs 346.17
stationis 346.26
temporis 346.16
contrarium, n. 16.3; 16.4; 26.6; 26.7;
26.16; 26.17; 26.24; 26.25; 26.26; 26.30;
26.31; 28.1; 28.2; 28.3; 28.4; 28.6; 28.7;
28.8; 28.11; 28.13; 28.15; 28.16; 28.18;
28.21; 28.22; 28.23; 30.2; 30.17; 30.20;
30.24; 32.2; 32.4; 32.15; 32.20; 32.24;
32.25; 36.19; 36.21; 36.23; 38.12; 38.13;
38.15; 38.16; 38.25; 38.29; 38.32; 38.33;
40.5; 40.10; 44.7; 44.14; 44.15; 44.18;
44.20; 44.21; 46.4; 44.22; 46.7; 46.14;
46.15; 46.18; 46.19; 46.27; 46.28; 48.1;
48.2; 48.3; 48.6; 48.10; 48.11; 48.14;
50.4; 50.10; 50.12; 50.13; 50.18; 50.19;
50.20; 50.21; 50.22; 50.24; 50.25; 52.3;
52.7; 52.8; 52.19; 54.7; 54.8; 54.11;
54.12; 54.13; 54.24; 56.7; 56.10; 56.13;
56.14; 56.16; 56.17; 56.18; 56.19; 56.25;
56.28; 56.29; 56.31; 58.5; 58.6; 58.12;
58.13; 58.19; 58.21; 60.1; 60.24; 62.21;
64.6; 64.13; 64.18; 64.21; 64.32; 66.1;
66.10; 66.11; 68.16; 68.17; 68.25;
70.14; 72.3; 72.8; 72.10; 72.12; 72.13;
72.15; 72.17; 72.18; 72.20; 72.23; 74.21;
74.22; 74.23; 74.24; 74.25; 74.26; 76.1;
76.6; 76.7; 76.8; 76.9; 76.12; 76.21;
78.8; 78.10; 78.20; 78.21; 84.26; 84.27;
86.1; 86.2; 90.8; 90.13; 90.19; 90.22;
90.24; 92.15; 92.14; 92.16; 94.10; 96.11;
98.34; 114.22; 120.18; 130.22; 144.8;
144.25; 144.26; 146.1; 148.19; 152.4;
154.15; 154.17; 158.16; 158.22; 192.11;
200.11; 210.20; 212.14; 250.1; 254.4;
254.5; 254.6; 254.14; 294.2; 294.20;
298.22; 300.10; 304.19; 304.20; 306.4;
306.5; 306.9; 306.12; 306.13; 306.29;
308.22; 308.24; 308.29; 310.3; 310.4;
310.30; 322.2; 322.7; 342.13; 342.14;
342.15; 342.16; 342.18; 344.1; 344.8;
344.10; 344.22; 350.1; 350.3; 350.5;
354.10; 356.3; 356.10; 356.11; 358.10;
358.31; 360.7; 362.8; 366.5; 370.14;
370.17; 370.18; 370.21; 370.28; 372.4;
388.1; 392.15; 392.16; 424.19; 428.18;
428.19; 436.22; 466.21; 468.13; 476.6;
478.5; 478.7; 480.5; 490.25; 494.2;
498.9; 502.19; 502.21; 502.26; 518.2;
520.12; 554.5
artificiale 28.7
controversia 16.12; 270.2
conversio 36.3, 178.24; 224.6; 354.34
convexum, n. 176.16; 248.5; 570.8
cor, cordis 550.15; 552.4; 552.9; 552.14;
554.21; 556.8,
corpus 20.12; 60.6; 60.17; 60.19; 60.20;
60.22; 60.23; 98.26; 106.13; 112.2;
112.3; 112.6; 112.11; 128.11; 130.24;
132.8; 136.23; 136.27; 138.5; 138.17;
138.23; 142.2; 146.8; 146.26; 146.27;
148.2; 148.4; 148.7; 148.12; 148.14;
148.17; 150.1; 152.2; 152.10; 152.11;
152.13; 152.15; 152.16; 152.17; 152.22;
154.5; 156.5; 156.9; 156.23; 156.26;
158.20; 164.4; 164.5; 164.6; 164.13;
164.24; 164.26; 164.28; 164.30; 166.1;
166.2; 166.4; 166.5; 166.6; 166.9;
166.11; 166.15; 166.18; 166.21; 166.23;
166.24; 168.3; 168.4; 168.5; 168.7;
168.8; 168.9; 168.12; 168.13; 168.15;
168.17; 168.20; 168.21; 168.22; 168.25;
168.26; 168.27; 168.29; 170.3; 170.5;
170.7; 180.23; 192.7; 192.26; 212.16;
214.11, 252.9; 276.16; 300.28; 306.19;
306.21; 306.23; 308.3; 318.5; 318.6;
318.7; 322.9; 322.10; 322.21; 330.1;
330.7; 330.11; 330.13; 350.12; 350.19;
350.23; 350.25; 352.11; 352.13; 354.30;

Kazalo pojmov

- 362.3; 362.15; 362.18; 368.2; 368.15;
368.22; 378.17; 388.5; 388.9; 390.1;
390.10; 390.19; 392.1; 392.3; 392.5;
392.9; 392.13; 394.9; 396.30; 402.10;
402.11; 402.12; 402.19; 404.18; 418.4;
418.22; 426.30; 428.7; 434.14; 436.22;
438.29; 446.13; 446.21; 446.23; 446.26;
448.3; 448.5; 448.20; 448.31; 450.3;
450.7; 450.21; 454.1; 454.3; 454.10;
454.11; 454.17; 454.20; 454.22; 454.25;
458.6; 458.9; 464.9; 468.18; 468.20;
480.17; 482.5; 492.23; 494.6; 494.18;
496.23; 502.23; 502.28; 520.1; 520.27;
530.5; 530.6; 530.16; 534.12; 534.13;
534.15; 534.17; 536.1; 536.3; 536.4;
536.6; 536.11; 536.17; 536.18; 536.23;
536.25; 538.6; 538.11; 538.15; 538.16;
538.18; 538.25; 538.36; 540.14; 540.21;
540.28; 540.29; 542.10; 542.14; 544.15;
544.19; 544.30; 546.1; 546.14; 546.17;
550.1; 550.11; 550.15; 556.23; 558.6;
558.9; 558.24; 560.20; 562.18; 570.11
animatum 542.10; 546.17; 558.10
carens qualitate 166.9; 166.11
circulare 322.21
commune 164.5; 166.18; 166.23; 168.15;
168.26; 168.27; 168.29; 170.3
compositum 154.5; 192.7; 276.15
divinum 368.15
divisibile 534.19
elementale 168.17
exanimum 438.30
formatum 156.23; 156.26
frustraneum 426.30
inanimum 60.6; 60.23; 536.11; 544.30;
546.17; 558.10
inqualificatum 166.15; 168.13; 168.25;
170.5; 170.7
insensibile 168.9; 168.25; 170.5; 170.8
mathematicum 166.4
mistum 60.17; 60.19; 60.21; 138.5;
418.4; 418.22; 450.7; 450.21; 450.22;
450.3; 454.3
molle 350.12
naturale 166.2; 166.5
nobile 468.19
non sensibile 148.4; 152.15; 152.17;
164.13; 164.28; 166.15; 168.4
perfectum 534.15; 536.3
primum 150.1; 350.19
qualificatum 168.9; 168.12
sensibile 148.12; 152.2
simplex 60.19; 454.10
sphaericum 306.23; 558.24
vivum 438.30
corporeitas 164.9; 166.10; 166.12
corrolarium 200.1
corruptibile, n. 32.3; 106.27; 108.4; 118.23;
118.26; 152.25; 284.2; 494.4
corruptio 4; 30.11; 52.1; 80.14; 94.9;
122.27; 124.1; 126.15; 132.12; 138.18;
150.18; 152.19; 184.28; 200.11; 222.11;
284.3; 286.1; 286.3; 286.5; 288.17;
298.21; 300.5; 336.7; 342.19; 342.21;
344.2; 380.1; 418.4; 476.4; 476.5; 478.4;
478.8; 478.10; 478.13; 478.20; 480.7;
482.11; 484.8; 490.27; 494.27; 496.3;
498.21; 502.19; 504.25; 510.8; 512.30;
516.1; 516.13; 516.23; 516.25; 516.27;
516.29; 518.4; 518.22; 518.23; 520.12
continua 478.3; 518.6
corruptor 136.19
corruscatio 406.19
crassitudo 362.19
crassum, n. 348.13; 348.17; 362.11; 362.18;
364.3
crimen 562.12; 564.2
cubus 328.13; 538.29; 540.24
cuius gratia 42.22; 48.13
culina 416.11
cupiditas 530.28
cura 88.9; 94.15; 358.23; 516.22; 552.27;
554.1
cursus 378.24
infinitus 226.23; 226.25
in stadio aeternus 228.4
in stadio continuus 232.23
in stadio finitus 226.22
cutis 190.6
daemon 314.16; 314.19
debilitas 174.8; 174.12; 178.32; 270.1
decrementum 146.23; 146.24; 150.19;
152.8; 222.12; 298.23; 300.32
deductio
ad absurdum 272.5
ad impossibile 274.22

Kazalo pojmov

- definitio 40.24; 40.27; 42.1; 42.4; 42.8;
42.12; 44.1; 44.4; 44.7; 44.8; 44.12;
110.17; 122.22; 124.13; 132.33; 136.1;
140.6; 140.13; 140.15; 140.17; 140.27;
142.7; 142.8; 142.17; 142.18; 142.20;
220.9; 220.13; 234.7; 238.19; 266.6;
266.9; 268.6; 270.5; 270.11; 270.14;
270.21; 274.4; 274.27; 290.22; 290.23;
292.19; 300.26; 312.15; 354.34; 414.13;
426.34
falsa 296.5
vera 110.4
definitum, n. 238.21
deinceps (ἐφεξῆς) 290.6; 290.20; 292.2;
292.5; 292.6; 292.10; 292.10; 292.13;
292.20; 292.21; 292.23; 292.24; 294.3;
294.5; 294.7; 294.9; 294.20; 296.22;
302.15; 336.22; 352.8; 508.30; 510.2;
522.32
demonstratio 258.3; 294.1; 376.4; 386.19;
410.6; 420.6
celebris 232.6
circularis 256.28
exacta 376.2
scientifica 374.24
densum, n. 64.4; 348.14; 362.20; 364.3
denudatio 156.10
denudator 154.30; 156.14
deorsum 110.32; 306.1; 306.8; 308.19,
330.16; 346.18; 386.11; 386.12; 394.10;
408.11; 420.15; 420.23; 420.25; 424.10;
424.14; 424.20; 424.28; 434.20; 436.13;
450.12; 452.3; 452.14; 454.6; 460.6;
460.8; 460.9; 460.10; 466.12; 468.17;
470.16; 470.19; 472.8; 484.3; 484.4,
484.5; 524.10; 524.22; 526.5; 526.13;
526.14; 528.6; 528.13; 530.9; 530.10,
530.21; 530.23; 532.2; 532.14, 532.15;
532.18; 534.4; 534.9; 536.20; 538.21;
542.15; 542.18; 544.6; 544.7; 546.15;
552.30; 554.12; 554.15; 556.2; 556.5;
556.7; 556.9; 556.20; 558.10; 558.17;
558.29; 562.3; 562.14; 562.16; 562.19;
564.8; 568.11; 568.22; 568.23; 568.28;
568.30; 570.9
universi 544.3; 544.4; 552.25; 554.3;
556.3; 558.11
descensus 424.13; 424.28; 438.1; 472.2;
522.27; 524.23
accidentalis 424.25
naturalis 330.17; 424.16
rectus 332.9
desiderium 422.17; 466.18; 466.20; 484.25
destructio 214.15
detrusio 434.31
deus 88.1; 194.25; 194.28; 232.26; 314.21;
336.9; 336.11, 374.30; 376.1, 376.6;
376.9; 376.10; 376.15; 376.18; 386.20;
378.9; 378.12; 378.13; 418.30; 476.14;
488.7; 488.9; 488.15; 492.13; 492.14,
492.15; 492.18; 492.21; 492.22, 492.25;
492.26; 494.4; 494.7; 494.10; 496.12;
494.14; 496.4; 496.10; 496.26; 496.27;
496.29, 498.13; 498.25; 500.2, 500.7;
504.6; 504.19
genitus 196.2
immaterialis 494.26;
immortalis 510.16; 378.1
incorporeus 494.14
dextrum, n. 324.2; 324.4; 372.8; 528.10;
528.13; 530.1; 530.13; 532.2; 532.16;
532.17, 532.21; 532.23; 534.4; 534.9;
536.27; 544.25; 544.27; 544.28; 546.9;
546.12; 546.15; 546.18; 548.3; 556.20;
558.11; 558.17; 562.14; 562.16; 562.19;
564.10; 564.16; 564.17; 564.18; 564.24;
566.2; 568.1; 568.10
latitudinis 528.15; 534.124; 536.15;
542.2; 546.20; 546.23; 558.9;
coeli 528.7; 560.15
dialectica 374.24; 376.4; 418.16
diametrum 304.14; 306.10; 306.16; 306.20;
306.22; 306.24; 308.16; 372.19; 374.1;
374.3; 374.15; 558.24
diaphanum, n. 344.26; 344.27
dictio absurda 314.13
dies 176.27; 276.13; 282.16; 380.11; 398.6;
468.26; 514.8; 514.13; 516.10; 524.25
differentia 58.22; 58.24; 80.3; 80.8; 88.23;
142.4; 184.2; 184.13; 184.14; 184.34;
348.18; 388.9; 438.26; 458.8
contraria 392.17
difficultas 52.3; 158.12; 168.2; 168.10;
188.12; 296.24; 376.8; 488.14; 488.16;
550.20
diffinitio 220.8; 256.21
dignitas 6.15; 120.26; 120.27; 368.3; 368.4

Kazalo pojmov

<p>dimensio 130.24; 164.20 dimidium 40.23; 102.3; 120.21; 296.27; 336.27; 406.26; 512.4 diminutio 210.29; 210.31 discursio 408.10 discursus 424.5 discussio 280.5 disparitas 410.21; 502.10 dispositio 54.20 disputatio 22.5; 22.17; 24.17; 92.13; 200.4; 254.20; 398.27 disquisitio 472.4 dissolutio 496.17 distantia (udaljenost) 6.10; 398.2; 480.1 accidentium 506.30 communis 536.23 essentialis 506.29 essentiarum 494.2 inaequalis 480.1 localis 494.1; 506.29 per essentiam 494.3 distantia (smjer) 4; 528.4; 528.6; 530.3; 530.5; 530.20; 530.24; 532.1; 532.6; 532.25; 532.27; 534.11; 534.21; 536.2; 536.7; 536.13; 536.17; 536.24; 536.25; 536.26; 536.27; 538.7; 538.11; 538.16; 540.31; 552.9; 552.14; 558.5; 558.20; 562.1; 566.13; 566.19 innumera 538.34 posterior 528.7 principalis 564.1 primaria 558.26 secundaria 558.27 distinctio 18.21; 118.2; 132.22; 186.8; 322.25; 322.29; diversitas 366.4; 496.14 divisio 200.19; 200.21; 200.22; 200.32; 202.5; 202.13; 204.8; 206.28; 208.25; 210.26; 210.29; 210.30; 212.5; 214.15; 220.13; 220.15; 220.26; 224.1; 224.4; 224.10; 224.16; 224.19; 224.20; 226.13; 226.23; 228.2; 228.3; 228.8; 228.13; 236.3; 238.6; 240.9; 240.12; 240.18; 240.23; 256.24; 262.7; 262.13 doctrina 6.31; 18.6; 24.17; 28.25; 30.7; 32.15; 32.21; 40.15; 96.20; 112.7; 112.12; 114.17; 116.14; 126.4; 128.9; 144.13; 154.14; 156.12; 158.14; 158.27; 214.13; 220.25; 236.9; 240.5; 240.23;</p>	<p>244.20; 246.6; 246.14; 272.14; 272.21, 272.22; 278.25; 278.26; 278.31; 300.24; 308.18; 312.14; 316.17; 318.3; 326.26; 336.2; 350.2; 350.7; 354.32; 360.10; 364.5; 402.25; 412.23; 416.22; 422.20; 448.20; 454.3; 492.7; 494.17; 504.1; 552.26; 568.25 acuta 246.16 contraria 32.3; 402.24 inaudita 310.24 vera 22.25; 234.22 dodecaedron 328.13; 538.30 dogma 2; 10.8; 30.10; 38.32; 66.16; 74.11; 80.12; 94.15; 118.10; 118.23; 120.24; 122.15; 122.19; 160.22; 164.4; 166.6; 174.18; 174.22; 176.15; 180.31; 182.14; 186.29; 192.3; 192.4; 196.4; 198.3; 204.12; 206.25; 214.1; 224.9; 226.13; 242.9; 246.4; 252.10; 276.8; 286.25; 288.16; 300.29; 300.30; 308.8; 358.11; 362.11; 380.24; 380.29; 394.7; 394.16; 396.17; 432.5; 442.12; 446.18; 452.1; 470.15; 500.5; 508.18; 514.18; 516.1; 554.23; 554.31; 556.25; 566.26 contrarium 58.19; 210.20; 448.11 diversum 448.10 falsum 556.8 nefarium 498.4 posterius 454.19 propositum 446.10 scelestum 498.4 traditum 254.15 domus 28.12; 40.10; 50.3; 50.21; 86.12; 140.25; 142.1; 142.5 draco 408.19; 420.16 dubio, onis 104.18 dubitator 32.18 dubium 44.26; 56.12; 72.22; 90.23; 152.1; 152.20; 164.18; 190.7; 210.6; 258.11; 294.12; 294.19; 366.6; 374.3; 374.5; 400.12; 414.4; 436.7; 438.29; 454.11; 472.27; 500.11; 538.19; 540.11 duratio 118.18; 118.21 durities 350.11; 356.11; 356.14; 356.16; 356.20; 356.29; 358.7 contraria 356.2 durum, n. 64.5; 348.12; 348.17; 356.13; 364.2 ebullitio 400.20; 404.8</p>
---	--

Kazalo pojmov

- ecclipsis 380.15; 380.18
edictum 406.24; 414.28; 414.30; 418.15;
420.7; 426.21; 430.1; 442.12, 508.9
effector 432.19
effectus 38.31; 62.16; 66.24, 66.25;
464.25; 464.29; 478.7; 540.23
perfectus 118.27
efficiens 16.6; 40.11, 40.13; 48.5; 50.22;
58.4; 58.10; 58.11; 58.12; 490.24;
492.10; 402.16; 508.12; 552.16
universalis 520.10
electio 42.16, 42.22; 48.9; 48.17; 432.20;
486.8
elementum 4; 12.3; 20.9; 20.15; 20.17;
22.2; 42.21; 47.7; 48.8; 80.2; 80.5; 80.6;
80.8; 80.12; 80.13; 100.12; 100.14;
100.20; 102.11; 102.23; 104.11; 104.13;
110.31; 112.8; 122.19; 126.24; 128.5;
130.25; 130.29; 134.24; 134.25; 136.28;
138.1; 138.2; 138.5; 144.21; 148.11;
148.16; 150.11; 150.12; 152.20; 152.22;
152.23; 156.15; 158.4; 158.21; 164.7;
166.21; 168.17; 174.11; 174.25; 174.27;
176.5; 176.9; 176.27; 176.33; 180.1;
180.7; 180.19; 180.20; 186.5; 186.22;
186.27; 186.29; 188.3; 188.4; 192.25;
336.6; 362.14; 366.11; 366.13; 368.3;
368.15; 384.4; 384.5; 384.10; 384.13;
384.16; 386.2; 386.4; 386.6; 386.20;
388.3; 388.12; 390.1; 390.3; 390.9;
390.10; 390.13; 390.14; 390.15; 390.18;
392.1; 392.6; 392.16; 394.8; 396.8;
396.12; 398.21; 398.26; 400.4; 400.6;
418.4; 422.11; 426.29; 426.31; 426.32;
426.33; 426.34; 428.2; 428.5; 428.8;
428.9; 430.4; 430.15; 430.17; 430.18;
430.19; 430.20; 432.21; 434.2; 438.33;
438.35; 440.8; 442.8; 446.4; 446.11;
446.16; 446.18; 446.20; 448.4; 448.6;
448.23; 454.17; 456.3; 456.11; 458.1;
458.3; 460.1; 460.2; 460; 18; 460.21;
460.24; 460.25; 46.27; 460.28; 460.29;
462.23; 462.25; 464.5; 464.21; 464.22;
466.1; 470.8; 470.14; 474.8; 494.18;
496.12; 496.20; 502.20; 506.25; 508.3;
508.11; 520.8; 520.11; 520.17; 520.24;
520.25; 522.3; 522.4; 524.1
astrorum 368.8; 368.16
calidum 398.15
commistum 46.2
corporeum 494.22
corruptibile 288.16
formatum 138.3
frustraneum 446.8
grave 446.25
igneum 446.6
incorruptibile 188.18
informe 138.3
insignitum 390.4
intellegibile 206.18
materiale 496.1
mistum 48.8; 418.13
perenne 496.1
quintum 386.4
sensibile 13.3
siccum 398.15;
terminatum 212.16; 252.9
elenchus 4; 410.6; 426.10
eloquentia divina 384.21
enumeratio 42.13; 348.13
ens 16.21; 18.17; 18.22; 20.3; 22.23; 22.24;
22.26; 24.4; 24.5; 24.6; 24.10; 34.13;
62.5; 70.2; 72.15; 88.17; 90.26; 90.27;
92.20; 94.3; 94.4; 94.9; 94.16; 116.27;
118.3; 118.11; 118.14; 118.15; 118.16;
120.6; 120.9; 120.10; 130.7; 130.8;
130.10; 130.13; 130.14; 130.21; 132.9;
136.3; 136.4; 136.10; 140.3; 160.19;
162.4; 162.25; 182.3; 182.16; 188.9;
206.1; 208.13; 208.15; 236.20; 284.18;
284.22, 286.1; 406.23; 430.1; 488.29;
488.31; 490.8; 490.14
ipsum 70.1
naturale 216.12; 92.9
non ens 34.23; 36.2; 36.3; 36.4; 62.6;
86.21; 86.22; 86.23; 88.2; 88.5; 88.11;
88.13; 88.18; 88.20; 88.24; 90.1;
90.11; 90.26; 90.27; 92.4; 94.3; 94.4;
94.10; 94.16; 130.8; 144.20; 162.23;
162.24; 162.26; 182.1; 182.15; 188.8;
188.14; 188.17; 236.17; 236.19; 286.2;
488.29; 488.31; 490.3; 490.6; 492.1
reale 104.26; 106.1
uti ens 18.15; 18.17; 18.22; 18.23;
18.24; 20.2; 20.4; 22.26; 24.5; 24.7
verum 490.3
entelechia 96.6, 96.9; 262.24
error 102.1; 110.19; 182.12; 438.15

Kazalo pojmov

- essentia 4; 42.22; 84.15; 124.22; 130.9;
132.22; 132.34; 160.18; 210.1; 236.17;
326.17; 342.5; 476.15; 494.2; 494.3;
494.10; 504.18; 506.1; 506.9; 508.2
corporea 168.5
definita 210.1
elementalis 508.2
finita 210.1
generico nomine 508.7
perpetua 508.3
etymon 374.28
euripus 468.27; 470.5
excessus 214.21; 400.20: 404.8; 404.14;
404.16; 458.13
excrementum 368.11; 542.19; 550.3
exhalatio 12.4; 400.22; 400.24; 400.25;
404.20; 406.10; 406.22; 408.15; 412.29;
412.31; 412.32; 414.1; 414.3; 414.17;
420.25; 424.2; 424.6, 424.17; 426.1;
458.15; 458.17; 458.20; 460.1
fumosa 402.10; 402.22
sicca et calida 420.28; 458.22
ex nihilo nihil fit 88.1; 284.16
exemplum 28.12; 84.19; 84.21; 84.22;
84.25; 96.5; 96.8; 116.20; 146.8; 146.13;
154.2; 162.11; 222.11; 264.1; 264.13;
330.12; 366.1; 424.8; 554.28
artificiale 30.3
naturale 86.6; 86.14
existentia 236.22; 528.11
experientia 52.9; 438.2; 512.11
experimentum 176.4; 178.10; 178.16;
178.20; 178.30; 178.33; 180.27; 438.4
explicatio 142.18; 360.20
extra rem 44.21; 44.23; 46.22; 270.26
extremum, n. 148.8; 164.26; 164.29;
168.3; 220.11, 220.16; 220.27; 222.1;
22.3; 222.5; 22.6; 22.21; 22.22; 222.24;
224.3; 224.6; 224.7; 224.8; 226.14;
226.17; 226.19; 226.21; 226.25; 228.9;
228.10; 228.11; 228.14; 240.1; 240.22;
292.16; 292.17; 292.21; 296.6; 296.7;
296.8; 298.32; 300.19; 300.20; 300.28;
312.1; 320.5; 320.13; 350.5; 384.17;
384.18, 428.14; 428.16; 428.21; 454.21,
472.8; 472.9, 472.11; 472.12; 472.13;
472.22; 542.11; 554.12; 560.2; 560.4;
562.9
universi 568.27
- fabula 44.12; 44.13; 376.22; 418.29; 566.7
facies
Lunae 344.27
Terrae 512.4
facilitas 394.1
factum n. 16.16; 24.18; 540.25
facula 396.21
facundia 42.3
fallacia 200.26, 218.5, 218.18; 218.20;
258.4; 262.8; 282.7; 326.8; 484.18
falsitas 184.27; 208.9, 246.8; 262.9, 274.21,
276.34; 300.35; 394.23, 484.18, 512.22;
514.7; 540.32
fatuitas 92.21
fautor 418.30
ferula 136.20; 138.4
fictio 566.7; 566.10; 566.12; 566.15; 566.18
fides 58.20; 198.3; 202.4; 352.11; 370.27;
382.13; 434.23
figmentum 138.10; 156.2; 174.13; 432.18;
432.30; 568.9
figura 14.5; 116.25; 132.8; 140.23; 140.24;
140.25; 256.21; 310.22; 324.27; 326.5;
326.16; 326.18; 326.20; 326.35; 328.10;
328.22; 328.28; 330.2; 330.5; 330.7;
330.8; 330.13; 330.15; 330.19; 330.20;
330.23; 332.6; 332.10; 332.13; 332.15;
336.21; 350.19; 354.1; 354.7; 354.18;
354.19; 358.1; 378.19; 380.32; 382.2;
564.24; 564.26
angularis 350.20
circularis 326.9; 330.9
coeli 196.25
irregularis 328.10
mathematica 332.21
ovalis 350.20
recta 452.10
regularis 332.8
sphaerica 328.8; 332.16; 350.18;
356.28; 560.21
figuratum, n. 28.13; 30.1; 86.12
filius 48.22; 194.12; 194.27; 500.14; 500.15;
500.19; 500.21; 500.21; 500.28
filum continuatum 198.27
finis (kraj) 34.12; 40.20; 42.5; 74.17; 84.6;
90.7; 90.25; 98.8; 202.2; 212.2; 218.11;
248.2; 248.5; 248.7; 248.13; 248.15;
248.19; 248.20; 248.21; 248.29; 250.3;
254.25; 250.7; 250.12; 250.17; 250.21;

Kazalo pojmov

<p>250.22; 252.24; 254.3; 254.4; 254.6; 300.20; 304.2; 314.5; 320.4; 320.8; 320.11; 320.24; 322.3; 322.7; 322.21; 324.30; 324.32; 326.5; 326.14; 326.17; 326.20; 326.23; 326.30. 326.32; 328.1; 328.4; 328.9; 328.12; 328.14; 328.18; 328.22; 328.27; 328.30; 330.1; 330.14; 330.21; 332.24; 332.27; 332.29; 334.3; 334.4; 360.11; 366.18; 372.11; 482.16; 532.17; 550.10 praeteriti 248.3; 254.7 finis (svrha) 40.12; 48.13; 186.35; 188.7; 278.32; 398.21; 422.19; 422.25; 470.28; 492.9; 490.23; 492.4 frustraneus 422.30 universalis 492.15 propositus 186.35 finitudo 212.10 finitum, n. 210.21; 254.12; 212.12; 212.15; 254.12 firmamentum 464.11 flamma 410.13; 410.20; 410.21; 412.16; 412.19; 412.20; 412.25; 412.28; 412.32; 414.8; 414.9; 414.17; 414.26; 416.10; 416.13; 416.17; 416.23; 416.26; 418.3; 418.5; 418.8; 420.3; 420.8; 420.19; 420.22; 422.9; 422.10; 422.11, 422.15; 422.18; 422.22; 422.28; 424.1; 424.4; 424.7; 424.8; 424.9; 424.10; 424.12; 424.19; 424.22; 424.25; 426.2; 426.7; 454.27; 454.29; 456.9; 456.11; 456.16; 460.13; 460.14; 460.19; 460.22; 462.30 aerea 422.23 culinaria 422.4 culinaris 414.2 facinaria 422.4 subterranea 414.4; 422.23 superterranea 422.23 flammula 424.22 fluvius 484.5; 526.4; 526.5 sursum et deorsum 484.3; 526.14 foecunditas 42.2 foemina 6.22; 66.24; 66.27; 144.22; 182.7, 516.11 femina 158.9 folium 90.29; 516.2 fons 356.14 forma 4; 16.5; 20.15; 20.18; 22.2; 26.25; 26.29; 28.26; 28.28; 28.30; 30.1; 30.6; 30.8; 30.10; 30.11; 30.14; 30.15; 30.24;</p>	<p>30.29; 32.25; 34.18; 34.21; 36.8; 40.11; 40.13; 44.19; 44.20; 44.22; 48.4; 48.7; 48.12; 50.21; 54.17; 54.29; 56.2; 56.5; 56.11; 56.21; 56.22; 56.23; 60.9; 60.13; 62.3; 62.4; 68.10; 68.11; 74.20; 76.14; 76.17; 76.19; 76.23; 76.27; 78.9; 78.11; 78.12; 78.18; 78.23; 78.25; 80.18; 80.20; 80.27; 84.5; 84.8; 84.9; 84.13; 86.11; 90.21; 92.11; 92.17; 94.20; 94.23; 96.1; 96.2; 96.7; 96.11; 96.18; 96.20; 96.27; 98.1; 98.29; 98.31; 100.6; 100.17; 100.21; 100.22; 100.23; 100.24; 100.25; 100.29; 100.30; 102.14; 102.20; 104.1; 104.9; 106.22; 108.2; 108.5; 108.8; 108.11; 108.14; 108.16; 108.19; 108.23; 108.26; 110.1; 110.3; 110.5; 110.6; 110.9; 110.23; 110.24; 110.25; 110.27; 110.32; 110.33; 111.1; 112.2; 112.10; 112.12; 112.16; 112.18; 112.23; 112.24; 114.4; 114.6; 114.7; 114.8; 114.9; 114.11; 114.12; 114.20; 114.26; 116.1; 116.2; 116.3; 116.8; 116.9; 116.15; 116.18; 116.22; 116.24; 116.25; 116.26; 118.2; 118.5; 118.6; 118.8; 118.9; 118.13; 118.14; 118.15; 118.19; 118.22; 118.28; 118.29; 120.1; 120.3; 120.8; 120.9; 120.10; 120.11; 120.12; 120.15; 120.23; 120.28; 120.30; 122.2; 122.5; 122.10; 122.16; 122.22; 122.23; 124.1; 124.2; 124.5; 124.6; 124.10; 124.11; 124.12; 124.22; 124.23; 126.4; 126.7; 126.10; 126.12; 126.15; 126.17; 126.20; 126.21; 126.22; 126.27; 126.28; 128.8; 128.12; 128.13; 128.14; 128.25; 128.28; 130.1; 130.7; 130.17; 130.20; 130.21; 130.25; 130.27; 132.2; 132.6; 132.10; 132.11; 132.13; 132.17; 132.26; 132.27; 134.5; 134.8; 134.9; 134.13; 134.16; 134.17; 134.19; 134.23; 134.24; 134.27; 136.7; 136.8; 136.10; 136.12; 136.18; 136.21; 136.24; 136.25; 138.23; 138.25; 140.4; 140.7; 140.10; 140.17; 140.19; 142.5; 142.6; 142.14; 142.10; 142.12; 142.13; 142.17; 146.20; 146.21; 148.9; 150.14; 150.15; 154.8; 154.9; 154.10; 154.11; 154.13; 154.19; 154.20; 154.22; 154.28; 154.31; 156.1; 156.11; 156.13; 156.15; 156.17; 156.18; 156.20; 156.24; 156.25; 158.1; 158.5; 158.6; 158.10; 158.16; 158.19; 158.24; 158.25; 158.28;</p>
--	--

Kazalo pojmov

- 160.3; 160.4; 160.14; 160.15; 160.18;
160.21; 160.22; 160.23; 160.26; 162.3;
162.4; 162.5; 162.6; 162.21; 162.24;
164.6; 164.19; 170.3; 170.6; 170.28;
170.33; 172.11; 172.12; 172.15; 172.18;
172.21; 172.26; 172.28; 172.30; 172.32;
174.1; 174.9; 174.10; 174.18; 174.19;
180.7; 180.8; 180.10; 180.11; 180.14;
180.15; 180.16; 180.23; 180.29; 182.3;
182.6; 182.8; 182.10; 182.16; 182.22;
182.24; 182.26; 182.27; 182.29; 182.32;
184.3; 184.13; 184.14; 184.22; 184.26;
184.28; 184.31; 184.32; 184.33; 186.4;
186.12; 186.19; 186.22; 186.25; 186.26;
186.27; 186.28; 186.29; 186.30; 188.4;
188.22; 188.24; 188.29; 188.30; 188.31;
188.32; 188.33; 190.1; 190.8; 190.10;
190.14; 190.18; 190.19; 190.20; 190.21;
190.24; 190.25; 190.30; 190.31; 190.35;
190.37; 192.2; 192.7; 192.10; 192.15;
192.17; 194.7; 272.17; 272.18; 272.24;
274.1; 274.2; 274.3; 274.4; 274.6;
274.20; 276.21; 294.21; 286.3; 286.5;
286.10; 286.11; 286.14; 286.15; 286.21;
286.22; 288.14; 288.15; 304.17; 314.30;
326.17; 336.15; 346.30; 373.17; 396.3;
486.7; 486.12; 486.14; 488.1; 490.23;
490.29; 490.31; 490.32; 490.33; 492.1;
492.2; 492.5; 492.7; 496.8; 506.23;
520.28; 522.1; 522.9
abstrusa 396.4
accidentalis 96.24; 130.3
aequalis 98.32; 108.10
aliena 160.23; 160.26; 162.21; 182.5
animati 106.13; 126.25
artificialis 142.15; 272.24; 142.15
coelestis 80.4
communis 104.12
corporeitatis 164.9; 166.10
corporis 106.13; 112.6
corrupta 284.19; 520.20
corruptibilis 96.25
divina 76.28; 78.3; 186.2; 186.3
durabilis 118.21
elementalis 100.14; 100.18; 174.7
elementorum 80.6; 80.9; 102.12;
104.11; 110.31; 122.19; 126.24;
130.25; 130.28; 138.5; 174.3; 186.15;
186.22; 186.28
generabilis 272.16
generica 104.16; 104.20; 106.1; 106.8;
106.10; 106.13; 106.19; 106.30;
108.13
genita 272.17
incorruptibilis 96.24
individua 100.28; 102.4; 102.10; 106.23
magis ens 118.11
magis substantia 118.11; 140.20
media 102.10; 108.12
misti 130.29
mundi 78.28; 100.2
naturalis 76.23; 76.26; 272.13
partialis 80.15; 80.17; 80.23
particularis 100.26
physica 78.5; 98.6; 98.9; 98.12; 98.13;
106.24
postrema 108.12
potentialis 184.1
praestantior 138.7; 186.1; 186.2
prima substantia 118.11; 122.1
primaria 182.2
principalis 140.10
prior substantia 140.20
rationalis 130.31
simplex 506.24
simpliciter 104.17; 104.20; 106.8
specifica 106.12
substantialis 54.21; 54.22; 98.14;
98.22; 124.15; 130.10 142.14;
142.19; 52.25
substantiae 106.14
ultima 104.3; 106.12
universalis 78.22; 100.4; 100.7; 106.2;
106.8
valida 174.12
fragmentum 384.8; 394.6
friabile, n. 64.5; 348.12; 348.17; 360.30;
364.3
frigiditas 44.25; 46.4; 46.6; 46.7; 46.9;
46.25; 48.19; 50.7; 50.8; 54.2; 56.4;
56.5; 62.18; 64.23; 64.24; 68.9; 150.2;
358.10; 364.7; 370.3; 408.21; 408.25;
420.24; 422.16
frigidum, n. 26.4; 40.6; 44.20; 56.22; 58.10;
62.6; 62.36; 64.28; 98.13; 148.20; 348.11;
348.20; 358.27; 366.18; 388.2; 388.5;
390.7; 392.20; 436.21; 456.6; 456.7
frigor 146.9; 190.18; 420.26

Kazalo pojmov

frigus 54.2; 54.3; 54.4; 54.5; 62.37; 190.10; 190.16; 190.20; 408.16; 512.16	512.30; 514.1; 516.1; 516.13; 516.23; 516.25; 516.26; 516.29; 518.7; 518.22; 520.3; 520.7; 520.11; 520.15; 522.28; 522.31; 524.2; 524.9; 530.1
frons 554.20	circularis 520.8
fuga 168.28	confessa 456.9
fulgur 406.19	continua 476.14; 478.13; 488.24; 492.15; 496.27; 498.17; 498.31, 500.2; 500.7; 500.10; 502.3; 504.7, 506.4; 506.10; 506.17; 508.11; 508.14; 508.20; 508.29; 510.10; 518.3; 518.6; 518.8, 518.11; 518.23
fulmen 420.18	ex contrariis 36.29; 36.23; 38.25; 40.5
fumus 402.18; 402.23; 406.9; 412.29; 414.1; 414.2; 414.3; 424.19; 424.22; 426.1; 426.3; 426.4; 426.12; 426.14; 426.16; 426.17; 426.18; 452.19, 452.21; 452.26; 452.28; 454.30; 456.10; 456.16; 456.20; 464.2	formarum 286.11
aereus 456.20	in contraria 392.15
ardens 412.31; 454.28; 454.30; 456.10	individuum 504.11
humidus 414.9	interpolata 508.20
terreus 456.20	partialis 80.14
fundamentum 50.3; 150.5; 194.11; 218.18; 336.27; 336.29; 404.24	proxima 506.9; 508.9
funis 362.5	simplex 90.9; 90.13; 90.16; 90.20
furor 416.4	universa 520.10
futurum, n. 212.20; 212.22; 212.25; 234.18; 236.12, 236.15; 244.23; 244.27; 248.12; 248.25, 248.26; 250.2; 250.5; 250.8; 252.23; 254.1; 254.6; 254.7; 254.23	generativum, n. 478.2; 478.18; 482.7; 508.26; 510.29; 514.31; 516.6
generatio 4; 24.13; 29.9; 36.21; 36.22; 40.3, 50.10, 50.12; 50.14; 50.16; 50.19; 52.1; 54.6, 54.7; 54.10; 54.11; 54.16; 54.23; 54.24; 56.2; 56.6; 56.7; 56.15; 56.18; 56.19; 56.20; 56.27; 58.11; 58.13; 58.27; 62.31; 64.8; 64.12; 64.16; 66.8; 66.10; 66.14; 66.18; 66.20; 68.8; 68.16; 76.29; 80.24; 86.17; 86.24; 90.15; 90.26; 94.9; 94.21; 96.23; 104.26; 144.25; 146.3; 146.7; 146.12; 146.18; 150.18; 152.19; 152.21; 152.23; 154.2; 154.14; 156.18; 156.21; 158.1, 158.2; 184.28; 200.11; 222.11; 286.1; 298.21; 300.5; 336.6; 336.7; 342.19; 342.21; 344.2; 344.3; 344.5; 394.1; 430.5; 430.8; 434.33; 436.7; 438.18; 438.21; 446.9; 476.4; 476.19; 476.20; 478.2; 478.4; 478.7; 478.9; 478.20; 480.7; 480.20; 482.1; 482.11; 484.8; 494.13; 498; 13; 498.20; 498.21; 498.24; 500.8; 502.7; 502.14; 504.18; 504.19; 504.24; 504.26; 504.27; 504.30; 506.2; 506.20; 506.26; 506.31; 510.1; 510.2; 510.6; 510.8; 510.18; 512.9; 512.12; 512.26; 512.29;	generatum, n. 56.16, 56.18; 56.22; 56.27; 56.9, 158.5
	genitor 268.6
	genus 34.2; 34.11; 36.16; 74.8; 74.15; 154.16; 154.17; 206.3; 208.3; 208.22; 310.28; 410.19; 498.29; 26.24; 30.12; 30.13; 30.14; 30.15; 34.1; 34.10; 34.12; 34.14; 34.17; 34.20; 34.21; 36.7; 36.9; 36.10; 26.11; 36.12; 36.17; 36.20; 38.4; 40.2; 40.3; 58.3; 58.4; 58.24; 60.5; 72.16; 72.17, 72.18; 72.23; 72.24; 72.25; 74.14; 74.16; 76.13; 116.15; 154.17; 206.3; 208.3; 208.6; 208.16; 222.15; 238.20, 240.24; 256.11; 256.12; 288.36; 290.15; 290.19; 290.23; 292.12; 292.14; 292.20; 302.11; 302.13; 326.30; 356.18; 412.3; 412.25; 414.17; 414.27; 504.23; 504.24; 506.1; 506.5
	entis 34.13; 72.15
	primum 34.2; 36.16; 72.22
	geometres 538.10; 540.11
	glabrics 360.17
	gleba 422.12
	globus 310.1; 324.18; 324.19; 324.24; 328.1; 328.3
	coelestis 324.6

Kazalo pojmov

<p>terrestris 324.6 terrae universus 366.2 graditor 566.11; 566.14 gradus 102.20; 150.16; 196.1; 300.17; 300.20; 306.26; 306.27; 306.29; 308.1; 358.28, 396.7 grammaticae, -es 486.18 grave, n. 64.4; 308.19; 348.12, 366.12; 386.11; 466.30; 468.9; 472.5; gravitas 332.12, 348.21; 364.6; 366.5; 366.7; 386.13; 394.10; 400.6; 466.32; 470.19 gressus continuus 232.25 gustatus 556.22 gustus 344.13 gutta 422.12 gyrus 324.11; 330.11; 432.25</p> <p>habitus 242.18; 272.18; 272.24; 274.1; 274.5; 346.30 artificialis 272.23 naturalis 272.23 haereditas 360.24 haesitatio 52.6 hemisphaerium (hemysphaerium) 562.5; 532.21 supernum 532.21 herba 512.13; 514.25; 514.26; 516.1 hiatus 470.5 hoc aliquid 234.10; 234.17; 234.19; 234.21; 236.13 hoc unum 234.19 homaeomeria/ homoemeria 14.1; 26.1; 26.6; 68.23 homo 6.19; 10.23; 18.6; 28.29; 30.4; 30.8; 38.5; 38.6; 38.8; 38.9; 38.27; 46.14; 46.20; 50.15; 58.3; 58.20; 58.23; 74.2; 80.25; 90.29; 90.30; 98.14; 102.13; 102.20; 104.14; 106.12; 114.18; 122.7; 126.26; 128.10; 136.15, 136.17; 136.19; 136.23; 138.9; 138.16; 138.22; 146.4; 160.5; 160.11; 160.12; 160.25; 174.4; 180.23; 180.24; 186.3; 186-6; 186.8; 186.16; 186.18; 190.3; 190.5; 208.23; 210.3; 210.5; 210.9; 210.10; 212.21; 218.12; 264.21; 276.21; 296.13; 336.13; 364.20; 374.29; 376.9; 376.13; 380.26; 380.28; 384.11; 394.23; 394.24; 396.17; 404.2; 422.6; 426.31; 428.25; 438.2;</p>	<p>452.8; 498.22; 498.32; 498.33; 512.14, 512.16; 514.15; 514.19; 514.29; 516.8, 542.20; 544.2; 552.17; 552.20; 552.23; 552.29; 554.2; 554.4; 556.4; 566.1; 566.1; 566.2; 566.8; 568.3; 570.5; 570.8 generatus 102.21 genitus 58.21 rationalis 46.19; 46.20 hora 226.22; 226.23; 226.25; 276.13; 372.5; 516.10 aeterna 228.4 humiditas 64.25, 146.9; 190.26; 356.17; 358.8; 360.21; 362.18 humidum, n. 64.2; 64.3; 64.21; 64.27; 64.30; 348.12; 348.20; 348.24; 356.14; 358.26; 360.29; 362.2; 362.8; 364.4; 368.9; 388.3; 388.4; 388.5; 390.7; 416.23; 456.6; 456.7; 458.15; 482.13; 524.11 aeris 64.23 aquae 64.22; hyems 406.16; 462.10; 514.20; 526.1 hypeccauma 402.16</p> <p>iactatio 130.11 icosaedron 328.13; 538.31 ignis 20.11; 46.1; 46.6; 46.18; 46.25; 50.7; 58.3; 58.21; 60.3; 60.4; 60.8; 60.9; 60.15; 60.16; 62.1; 62.4; 62.5; 62.6; 62.10; 62.35; 64.2; 64.24; 66.21; 66.24; 66.28; 126.28; 126.29; 128.2; 128.3; 128.4, 128.5; 134.14; 134.18; 134.22; 134.23; 134.24; 136.8; 150.3; 160.24; 176.6; 176.7; 176.17; 184.3; 184.11; 184.13; 184.16; 288.25; 304.4; 352.8; 352.12; 358.12; 358.13; 358.16; 360.1; 364.15; 364.18; 368.6; 368.8; 368.13, 368.14; 384.17; 386.5; 386.15; 388.6; 390.8; 390.20; 392.17; 396.20; 396.21; 396.22; 400.7; 400.16; 400.20; 400.26; 402.5; 402.6; 402.20; 402.23; 404.9; 404.10; 404.16; 404.20; 404.25; 406.2; 406.25; 408.22; 408.27; 408.28; 410.3, 410.4; 410.7; 410.18; 410.21; 410.23; 410.25; 412.1; 412.3; 412.4; 412.5; 414.21; 414.22; 414.25; 414.27; 416.6; 416.7; 416.17; 418.4; 418.27; 420.21; 422.10; 422.15; 422.30; 422.31; 424.9,</p>
---	---

Kazalo pojmov

<p>424.10; 424.12; 424.14; 424.26; 426.5; 426.8; 426.9; 426.10; 426.11; 426.12; 426.14; 426.16; 426.18; 426.22; 430.7; 432.12; 432.19; 432.20; 432.24; 434.3; 434.20; 434.24; 436.5; 436.13; 436.16; 436.26; 438.20; 438.22; 438.26; 440.10; 440.11; 440.15; 440.16; 448.12; 448.13; 448.14; 448.17; 448.25; 448.28; 450.1; 452.1; 452.4; 454.21; 454.24; 454.26; 454.27; 454.29; 454.31; 456.4; 456.7; 456.8; 456.9; 456.10; 456.11; 458.12; 458.13; 458.17; 458.22; 460.19; 460.25; 460.27; 460.28; 462.25; 462.31; 464.1; 464.11; 464.20; 464.23; 464.29; 464.30; 464.32; 466.3; 468.3; 472.13; 472.17; 472.20; 472.22; 472.23; 472.24; 480.20; 520.2; 522.28; 558.16 ambiens 358.30 calidus 388.6 concavus 176.22 culinarius 396.14 elementalis 368.19; 386.3; 456.1 gravis 410.24 humidus 358.14; 358.17 levis 364.9 rotundus 358.30 siccus 388.7 sphaeralis 404.12; 410.17; 412.4; 438.16; 438.24; 456.19; 456.21 sub lunae orbe 396.15 sublimis 404.29; 406.12; 416.7 subterraneus 396.14 supra aerem 396.15; 406.23; 426.19 visibilis 396.19 visilis 398.6 illusio 274.25; 292.9 imbecillitas 324.17; 398.18 imitatio 480.19; 482.1; 508.11; 524.20 immateriale, n. 494.4 immutatio 362.2 impermanentia 502.17 impetus 432.23; 437.17 impossibile, n. 192.28; 202.1; 204.1; 218.10; 250.1; 274.22; 274.23; 284.4; 422.27; 500.32 impossibilitas 250.14; 426.21; 504.3 impotentia 470.28 impressio 354.18; 356.1</p>	<p>impulsus 324.25; 432.19; 432.21; 452.30 violentus 330.17 in actu 114.5; 116.8; 120.3; 134.28; 134.32; 136.3; 136.4; 136.10; 140.3 in intellectione 214.22 in potentia 112.29; 112.30; 114.2; 114.5; 114.8; 116.8; 116.9; 120.1; 134.27; 134.32; 136.5; 144.22; 182.33; 184.12; 186.5; 322.6; 324.2 in re 112.28; 214.21; 240.7; 250.1; 294.18; 296.19; 336.2 in utramque partem 372.5 inaequalitas 184.1; 478.21; 478.23; 480.1; 482.7; 502.11 inanimatum, n. 38.20; 38.22; 38.23; 558.14; 568.14 inceptio 324.4 inclinatio 478.18; 478.23; 510.28 inconcinnum, n. 84.20; 108.25; 144.20; 162.9; 162.13 inconstantia 454.16; 562.11; 562.12 incorporeum, n. 38.19; 38.21; 146.26; 286.22; 494.3; 494.5 incorruptibile, n. 118.24; 118.27; 342.11; 342.18; 370.16; 494.4 incorruptio 508.20 incrementum 298.23; 300.27; 550.15; 550.21; 552.1; 552.3; 552.18; 552.22; 564.9; 564.21 indagatio 290.23; 410.3 indagator 36.26 indeficientia 310.14 individuum, n. 30.9; 30.13; 74.3; 100.27; 100.28; 102.4; 102.9; 106.3; 106.16; 106.23; 108.1; 108.11; 212.10; 212.11; 212.19; 498.14; 498.26; 500.4; 500.5; 500.8; 500.9; 500.13; 502.3; 502.5; 502.12; 502.20; 502.21; 502.27; 502.28; 502.31; 502.33; 504.3; 504.5; 504.8; 504.9; 504.10; 504.11; 504.22; 504.24; 504.26; 504.31; 506.3; 506.4; 508.17 integrum 502.9 sensibile 108.3 indivisibile, n. 164.3; 224.14; 234.25; 238.11; 244.12; 248.21; 300.7; 428.1; 458.4 inductio 28.29; 54.22; 192.11; 418.18; 418.21; 420.6 inexistens, n. 18.16; 24.7; 42.15; 50.1; 124.18; 234.9; 390.16; 430.20; 432.2; 534.2</p>
---	--

Kazalo pojmov

- non inexistens 42.16; 48.18; 86.22;
86.23; 88.4
- infans 102.15; 102.17; 514.21
- infiguratio 84.20; 86.8
- infinitas 200.21; 200.22; 210.11, 216.10;
216.15; 216.16; 216.22; 216.24; 218.25,
220.18; 220.19; 220.26; 222.1; 222.4;
222.15; 224.10; 224.20; 226.4; 228.13;
228.20; 252.18; 254.26; 256.23; 302.7;
302.18
- divisionis 224.10; 224.20; 256.24
- extremorum 228.14
- finita 254.26
- hominum 210.9
- magnitudinis 202.11
- motus 208.1
- numeri 212.25
- temporis 208.2; 216.19; 218.3; 218.16;
220.1; 254.10; 262.6; 262.13; 334.8
- infinitudo 212.18; 218.13; 226.12; 226.14;
242.3; 244.3; 302.4; 302.24
- infinitum 12.31; 68.26; 136.5; 200.19;
200.21; 200.22; 200.30; 202.1; 202.3;
202.4; 202.5; 202.6; 204.5; 204.7;
206.19; 208.7; 210.29; 212.8; 212.12;
212.15; 212.16; 212.17; 212.22; 216.3;
216.13; 216.20; 216.21; 218.4; 218.7;
218.12; 220.4; 220.6; 220.10; 220.12;
220.14; 222.14; 224.2; 226.5; 226.10;
226.17; 226.18; 226.20; 236.24; 248.17;
252.3; 252.20; 252.22; 252.25; 252.26;
254.2; 254.12; 254.11; 254.12; 254.13;
266.15; 274.22; 274.23; 302.19; 336.23
- informalitas 172.2
- informe, n. 144.20; 162.4; 162.5; 162.12;
162.19; 162.21; 162.23
- ingenium 32.7; 42.3; 50.15; 90.3; 102.24;
116.13; 200.16; 322.24; 400.9; 430.13;
448.10; 524.4; 526.11
- ingressus 156.11; 258.5; 270.7
- initium 18.25; 50.14; 108.20; 186.14; 194.18;
200.23; 200.24; 248.15; 300.20; 300.21;
374.9; 560.19; 564.2
- iniuria 92.22; 150.6; 328.7; 444.2
- inordinatio 86.9
- inquisitio 376.5
- inscitia 470.28
- insectus 516.4
- insinuatio 198.23; 200.24
- instrumentum 70.6; 70.7; 430.6; 430.8;
552.19
- intellectio 206.12; 206.13; 206.16, 206.20;
206.22; 206.24; 214.22; 218.15
- intellectus 128.10; 136.17; 136.19; 136.25;
138.7; 138.15; 138.19; 138.24; 174.6;
178.32; 206.12; 208.27; 270.1; 344.12
- deforis 138.12
- imbecillis 438.5
- immaterialis 138.20
- intelligentia 436.30; 438.14; 508.1
- non errans 434.32; 436.5; 436.24; 438.7
- intensio 118.18; 118.19; 118.20
- intentio 186.34; 186.35; 188.5; 188.6;
188.9
- prima 104.23
- secunda 104.23
- intermedium 28.15; 28.16; 84.27; 350.5;
428.20
- intermissio 296.2; 300.18
- interpres 166.8; 166.15; 270.13; 316.15;
316.19; 316.25; 456.23
- interpretatio 52.13; 114.14
- intervallum 10.15; 416.16; 436.10; 516.24
- ipsum esse 476.6; 476.8; 488.22; 488.26;
502.6; 504.22
- ipsum non esse 476.8; 484.23; 488.22
- ipsum nunc 244.8; 244.10; 244.18; 248.2;
248.7
- irrationale, n. 38.20; 38.23; 38.24; 38.26;
38.27
- iudicium 12.9; 366.21; 366.22
- iuramentum 18.5; 316.22
- ius 150.5; 444.2;
rectum et iustum 94.11
- labyrinthus 116.12; 500.27
- lapis 40.10; 50.21; 60.20; 86.13; 102.12;
110.32; 126.25; 130.29; 142.1; 146.6;
160.25; 180.20; 180.22; 186.1; 186.7;
188.3; 276.22, 300.32; 330.15; 330.21;
332.1; 332.8; 382.6, 472.29; 474.1,
474.2; 474.6; 486.11; 488.1; 512.13;
544.19
- formatus 156.25
- rotundus 326.1
- largitas 302.9; 434.8
- latio 352.4; 374.13; 380.3; 464.26; 466.5;
476.17; 476.19; 478.16; 478.21; 478.22;

Kazalo pojmov

<p>480.18; 482.2; 482.10; 484.2; 518.8; 518.20; 518.23 circularis 342.16; 370.15; 372.12; 372.13; 402.8; 456.13; 458.21; 476.16; 508.25, 520.1; 520.9; 522.30; continua 310.10; 482.3; 522.30 contraria 342.15; 372.9; 478.6 prima 478.9; 510.8 recta 310.10 secundum obliquum circulum 478.10; 510.9 sursum et deorsum 524.9 latitudo 528.15; 528.16; 534.14; 534.21; 536.14; 538.13; 538.27; 538.32; 540.2; 540.3; 540.4; 540.6; 540.13; 540.17; 540.19; 542.2; 544.25; 544.27; 544.28; 546.19; 546.20; 546.23; 558.5; 558.8; 558.23 lator 24.20 latum n. 536.19 latus 328.14; 328.19; 524.21; 532.13; 538.32; 556.20; 556.22; 56 laurus 486.13 laus 40.16; 40.17 legislator 414.31 levitas 126.30; 134.11; 332.12; 348.21; 364.6; 364.9; 364.14; 366.4; 386.13; 394.9; 400.6; 422.1; 446.13; 452.5; 464.26; 464.28; 464.29; 466.4; 466.17; 466.27; 466.32; 468.4, 468.5; 468.7 lex 22.18; 24.20; 42.2; 100.25; 126.22; 206.2; 206.28; 208.3; 312.8; 370.23; 404.22; 430.1, 436.12; 436.27; 442.12, 486.22; 486.26 aequa 494.9 prompta 438.11 libra 306.25; 308.1; 568.4 lignum 44.26; 44.27; 46.1; 46.2; 46.4; 46.5; 46.6; 46.7; 46.8, 46.18; 46.25; 48.19; 50.7; 54.3; 54.4; 56.10; 58.23, 60.4, 60.10; 60.14; 60.16; 60.19; 62.1; 62.3; 62.5; 62.6; 62.26; 62.28; 66.21; 66.23; 66.28; 68.9, 142.1; 146.6; 160.25; 162.3; 162.9; 162.14; 184.17; 184.18; 300.22; 390.19; 390.21; 412.5; 412.7; 412.11, 416.15; 416.29; 418.3; 424.20; 424.23; 440.9; 440.11; 440.12; 440.13; 440.15; 450.15; 460.23; 460.26; 462.5; 462.6; 462.18, 462.21; 462.22, 462.23; 462.24</p>	<p>calidum 62.9; 62.10; 62.14; 62.16 frigidum 44.25; 54.2; 66.3; 62.23; 300.16 humidum 426.12 ignitum 410.27; 460.23 informe 162.6 verum 44.26 linea 148.7; 164.23; 164.26; 164.29; 168.3; 212.2, 234.28; 236.4; 238.7; 316.11; 320.7; 328.17; 474.3; 538.12; 538.13; 538.14; 538.32; 538.34; 538.37; 540.2; 540.10; 540.13; 540.18; 540.29; 544.14 infinite divisa 210.3 mista 452.3 spiralis 452.4 recta 318.22; 332.10; 452.3; 472.18 lingua 42.3; 374.30; 376.1 lippus 154.6; 364.17 loca 178.13; 306.22; 318.21; 382.12; 402.19; 416.16; 470.24; 492.19; 512.26; 546.8; 560.19; 570.8 contraria 306.22; 306.25; 374.15 locus 6.10; 18.1; 18.12; 18.17; 148.3; 152.14; 152.16; 156.5; 156.9; 164.4; 164.6; 164.8; 164.12; 164.18; 164.19; 164.20; 164.24; 166.23; 206.14; 288.13; 304.13; 304.26; 306.9; 306.10; 306.2; 306.13; 306.15; 306.24; 308.1; 308.7; 316.16; 320.10; 322.9; 322.10, 322.21; 322.29; 346.13; 350.21; 362.14; 364.13; 364.24; 366.7; 366.9; 366.25; 374.14; 470.20; 372.18; 372.21; 372.22; 374.1; 492.20; 258.17; 258.26; 260.3; 296.14; 296.28; 300.1; 306.7; 310.7; 314.29; 316.5; 316.6; 316.15; 318.6; 318.8; 344.5; 346.10; 372.20; 376.9; 376.12, 376.13; 376.17; 376.18; 376.19; 376.20; 380.2; 402.3; 404.21; 432.7; 438.27; 460.6; 466.6; 470.11; 470.17; 482.15; 486.9; 492.19; 492.20; 492.21; 492.22; 492.25; 506.32; 524.1; 524.14; 538.27; 546.13; 552.18 contrarius 306.30 corruptibilis 378.2 ignitus 408.10 immortalis 376.11; 378.1; 378.5 in terrae superficie 412.21 naturalis 466.16 non naturalis 470.23</p>
--	--

Kazalo pojmov

oppositus 306.22 ; 306.30	224.5; 224.13; 224.22; 226.6; 226.11;
praeter naturam 466.25	228.16; 228.26; 230.18; 230.24; 230.27;
proximus 420.12	234.26; 258.18; 258.26; 260.2; 302.24;
superior 366.24; 390.17; 408.10; 460.7	308.10; 310.7; 316.15; 316.16; 318.20;
supremus 376.6; 376.25	318.22; 320.11; 486.25; 534.18
triplex 412.20	continua 228.22; 228.27, 228.29; 230.1;
universus 362.16	230.20; 230.24; 238.13; 238.15;
logicus 240.16	310.26
longitudo 50.9; 220.14; 220.16; 224.3;	divisibilis 202.3; 224.11, 226.6; 226.20;
224.4; 224.15; 230.18; 304.15; 528.15;	230.20; 230.24; 238.13; 238.15
534.14; 534.21; 536.14; 538.12;	infinita 204.5; 204.8; 208.25; 210.27;
538.21; 538.27; 538.29; 538.37; 540.6;	212.29; 214.18; 220.25; 222.1; 222.3;
540.13; 540.17; 540.18; 542.2; 544.13;	222.5; 222.21; 24.5; 224.8; 224.21;
544.14; 544.16; 544.17; 544.21; 544.22;	224.22; 226.2; 226.21
546.23; 556.11; 558.5; 558.7; 558.22;	mathematica 204.10; 206.23; 208.8;
562.1; 562.3; 564.9; 564.11; 564.21	212.5; 216.10; 216.15
aequalis 540.5	minima 214.5
longum, n. 536.19	naturalis 206.15; 212.27; 212.28;
lucerna 184.17; 424.6; 424.7	214.1; 214.3; 214.13
lumen 344.17; 344.22; 346.14; 346.20;	naturalis maxima 214.4
380.11; 380.13; 380.15; 380.19; 396.19;	naturalis minima 214.16
396.20; 396.25; 396.30; 398.5; 426.7;	manus 6.26; 84.12; 198.19; 304.3; 324.11;
430.4	324.24; 342.20; 352.18; 360.13; 532.26;
semimortuum 380.17	552.17
luminosum, n. 344.26	marmor 486.11
Luna 344.27; 346.1, 346.10; 346.11; 346.14;	Mars 464.11
346.20; 352.8; 358.4; 358.12; 358.30;	mas 66.27; 516.11
360.1; 360.4; 362.18; 364.12; 364.20;	mater 30.27; 48.22; 66.25; 144.22; 158.9;
364.24; 366.3; 380.12; 380.15; 384.13;	182.7; 270.11; 274.2; 330.6; 358.7;
396.15; 398.9; 446.11; 446.13; 446.20;	358.8; 360.26; 360.27; 362.19; 418.25;
454.11; 454.12; 458.6; 464.10; 464.23;	422.11; 424.2; 426.1; 430.6; 430.8;
570.6	436.25; 494.27
lux 182.11; 278.17; 344.23; 396.28; 410.13;	materia 16.5; 20.15; 20.18; 22.2; 24.15;
460.19; 514.21	24.16; 26.26; 40.9; 40.11; 44.19; 48.4;
incorporea 460.19	48.7, 48.12; 50.21; 76.20; 78.27; 78.10;
visilis 396.29	78.11; 78.12; 78.14; 78.15; 78.16; 78.17;
machina 58.7; 262.18; 440.3; 468.24;	78.22; 78.26; 80.1; 80.3; 80.6; 80.8;
470.18	80.26; 80.27; 84.7; 84.14; 86.16; 88.19;
magister 46.14; 66.8; 98.11; 124.26;	88.21; 90.21; 94.22; 98.3; 98.24; 98.25;
164.11; 165.4; 214.13; 230.30; 304.17;	08.28; 98.30; 98.32; 100.3; 100.12;
316.24; 324.9; 432.2; 432.21; 450.10	100.15; 100.16; 100.17; 100.20; 100.22;
magnitudo 40.19; 54.17; 56.20; 56.24;	100.27; 100.29; 100.30; 102. 108.10;
146.24; 146.26; 146.27; 152.8; 152.10;	108.23; 108.24; 110.3; 110.5; 110.6;
152.11; 152.16; 166.19; 170.3; 200.23;	110.9; 110.23; 110.25; 110.27; 110.34;
200.32; 202.5; 202.11; 202.13; 206.19;	112.10; 112.16; 112.19; 112.23; 112.25;
206.28; 208.11; 210.13; 210.17; 210.26;	112.28; 112.29; 112.30; 114.1; 114.2;
210.31; 214.7; 214.9; 214.10; 216.5;	114.7; 114.9; 114.10; 114.11; 114.13;
216.17; 216.24; 220.8; 220.21; 224.2,	114.15; 114.19; 114.20; 114.21; 114.22;
	114.26; 116.3; 116.7; 116.9; 116.10;

Kazalo pojmov

116.11; 116.21; 116.24; 116.25; 116.26; 118.3; 118.6; 118.9; 118.12; 118.14; 118.15; 118.22; 118.28; 118.29; 120.1; 120.3; 120.4; 120.5; 120.8; 120.10; 120.13; 120.14; 120.18; 120.22; 120.28; 122.1; 122.2; 122.6; 122.11; 122.14; 124.3; 124.4; 124.6; 126.4; 126.11; 126.16; 126.17; 126.19; 126.23; 126.24; 126.32; 126.33; 128.2; 128.16; 128.17; 128.17; 128.21; 130.13; 130.24; 132.17; 132.27; 134.8; 134.10; 134.27; 136.4; 136.23; 138.15; 142.1; 142.6; 142.11; 144.8; 144.12; 144.14; 144.15; 144.24; 146.11; 148.1; 148.6; 148.7; 148.8; 148.10; 148.14; 148.17; 148.18; 148.20; 150.6; 150.15; 150.16; 150.21; 152.12; 152.17; 152.19; 152.21; 154.24; 154.30; 156.4; 156.6; 156.10; 156.16; 156.19; 156.22; 158.18; 158.19; 158.22; 158.23; 158.27; 160.3; 160.14; 160.19; 160.20; 160.21; 160.27; 162.3; 162.22; 164.2; 164.5; 164.15; 164.17; 164.23; 164.25; 164.29; 164.30; 166.3; 166.18; 166.21; 166.24; 168.1; 168.2; 168.4; 168.5; 168.7; 168.9; 168.12; 168.14; 168.19; 168.23; 168.24; 170.4; 170.9; 170.15; 170.21; 170.26; 170.27; 170.29; 170.32; 172.1; 172.5; 172.6; 172.11; 172.14; 172.18; 172.19; 172.20; 172.26; 172.30; 172.33; 174.9; 174.17; 174.19; 174.25; 174.26; 180.7; 180.10; 180.14; 180.20; 180.22; 180.23; 180.29; 180.30; 180.31; 182.6; 182.14; 182.21; 182.26; 162.27; 182.28; 182.30; 184.10; 184.12; 184.16; 184.22; 184.25; 184.31; 186.4; 186.8; 186.17; 186.18; 186.23; 186.24; 186.35; 188.6; 188.11; 188.14; 188.24; 188.29; 188.30; 188.31; 188.33; 190.2; 190.5; 190.8; 190.10; 190.13; 190.15; 190.18; 190.23; 190.27; 190.35; 190.36; 190.3; 192.6; 192.8; 192.9; 192.21; 194.7; 276.20; 280.23; 286.6; 286.9; 286.12; 286.24; 288.13; 374.17; 386.10; 386.18; 388.16; 440.15; 464.2; 486.7; 486.11; 486.12; 486.28; 486.29; 488.3; 490.23; 490.24; 490.26; 492.6; 492.8; 494.26; 494.29; 496.3; 502.19; 502.20 activa 192.17 aeterna 124.4; 336.14 coelestis 100.11	communis 166.21; 168.16; 168.24 corporea 148.11 deformis 188.15 duplex 150.9; 150.10 formarum datrix 192.17 formis insignita 286.10 formata 134.30; 190.7 incorporea 164.10 incompactibilis 188.19 informis 102.11; 158.6; 160.17; 164.9; 190.6 286.9; 286.16; 286.18; 288.4 ingenita 144.22; 188.16 insensibilis 158.23; 388.16 inseparabilis 156.12; 158.23; 388.16 multiplex 184.15 nuda 130.26; 134.11; 136.1; 136.4; 136.8 146.20; 154.6; 154.9; 154.31; 156.25 156.26 loco non separata 166.20; 170.1 particularis 168.20 passiva 188.32 per se informis 164.14 prima 4; 98.25; 98.26; 124.10; 126.27; 134.30; 144.3; 144.5; 146.15; 150.17; 156.20; 162.13; 162.14; 162.16; 162.18; 164.1; 286.9; 396.3; 426.23; 448.22; ratione separata 166.19; 170.1 receptiva 192.11 sensibilis 156.4 universalis 98.26; 100.4 vestita 146.21; 156.3; 190.14 materiatum, n. 138.20; materies 80.2; 86.12; 162.20; 280.24; 326.35; 414.6; 416.15 terrea 440.4 mathematicus 202.6; 330.6; 306.18 medium 42.5; 158.22; 320.3; 320.8; 320.11; 320.13; 320.24; 328.18332.23; 332.26; 332.28; 352.1; 352.11; 358.20; 384.17; 388.16; 400.13; 400.14; 428.15; 428.21; 434.3; 434.10; 434.11; 434.16; 434.17; 436.8; 446.24; 446.25; 448.32; 450.1; 450.5; 450.12; 450.13; 450.14; 452.28; 452.33; 466.24; 468.1; 470.9; 470.16; 472.5; 472.8; 472.10; 472.18; 472.21; 472.31; 474.7; 524.12; 532.8; 542.16; 542.22; 544.3; 550.8; 554.12; 554.14; 554.15; 558.17
--	--

Kazalo pojmov

- memoria 6.3; 8.3; 200.9; 230.5; 268.11;
 378.15; 378.23; 378.27; 380.4; 380.5;
 380.6; 380.23; 380.27; 380.28; 380.29;
 380.30; 380.32; 382.6; 382.10; 386.8;
 412.9; 422.6; 422.7; 422.8; 444.3; 560.3
 mens 50.11; 50.18; 56.1; 62.12; 84.23;
 100.32; 102.15; 102.22; 104.1; 158.26;
 214.19; 240.13; 250.17; 304.1; 324.17;
 344.8; 398.18; 498.4
 mensis 516.10; 380.17; 514.9; 526.5;
 526.6
 mensura 230.27; 256.8
 mentio 122.4; 370.14; 510.12
 Mercurius (planet) 464.10
 Mercurius (živa) 146.6
 metallum 126.25; 130.30; 186.1; 186.2;
 186.7; 188.3; 450.15; 470.3; 488.1;
 544.19
 metaphora 376.22; 486.22; 494.8; 508.8
 methodus 26.12; 98.11; 270.9; 538.5;
 554.7; 554.29
 mistio 60.9; 60.14; 60.16; 132.9; 418.28;
 426.33; 430.18; 432.2; 432.14; 434.11;
 434.33; 436.6; 438.22; 438.29; 438.35;
 440.6; 440.8; 442.5; 442.8; 446.9; 454.1;
 454.3; 502.19; 502.21
 mixtio 60.8
 mobile, n. 262.24; 264.3; 264.8; 266.10;
 266.11; 268.3; 268.4; 270.14; 270.18;
 270.21; 272.1; 274.26; 274.28; 274.29;
 276.6; 276.10; 276.15; 286.16; 276.18;
 276.33; 278.2; 278.3; 278.8; 278.9;
 278.24; 280.2; 280.13; 280.19; 282.27;
 284.8; 284.9; 284.14; 286.8; 288.1;
 288.4; 288.33; 296.26; 296.28; 298.4;
 298.7; 298.9; 298.13; 300.1; 314.28;
 316.6; 316.7; 316.8; 324.19; 334.16;
 336.18
 aeternum 272.4; 274.24; 334.15; 334.23;
 334.24
 animasticum 270.20
 artificiale 270.20
 mentale 270.20
 naturale 270.19; 270.21; 270.24; 272.2;
 272.3; 280.4; 280.16
 non physicum 280.18; 280.21
 primum 518.17; 518.9; 518.12; 518.15;
 518.23
 modus 22.5; 40.7; 40.13; 50.2; 56.4;
 56.14; 60.12; 68.4; 70.4; 80.25; 86.11;
 90.8; 90.22; 92.15; 104.15; 106.25;
 108.26; 108.27; 116.7; 116.24; 120.4;
 124.8; 124.16; 128.8; 138.31; 140.22;
 142.12; 146.25; 148.1; 148.2; 148.17;
 152.9; 152.12; 152.13; 152.24; 160.24;
 170.21; 172.29; 174.7; 174.16; 188.11;
 206.24; 220.3; 222.5; 222.17; 224.15;
 224.16; 224.17; 230.28; 240.5; 240.6;
 240.7; 240.8; 240.24; 242.22; 250.19;
 266.4; 288.12; 288.15; 292.23; 294.14;
 298.19; 302.4; 302.22; 318.12; 318.19;
 320.9; 322.12; 342.13; 352.10; 360.13;
 370.2; 374.28; 376.20; 390.11; 396.24;
 400.13; 404.3; 432.14; 434.21; 434.23;
 436.14; 438.22; 442.8; 456.21; 470.27;
 474.6; 476.13; 480.19; 482.12; 490.30;
 494.5; 494.12; 496.3; 496.10; 504.30;
 506.8; 508.20; 512.2; 516.8; 520.14;
 522.7; 522.33; 528.12; 530.21; 532.6;
 542.20; 550.16; 566.20
 moles 452.2; 164.7; 12.27; 100.32
 terrea 452.2
 molimen 524.6
 molle, n. 64.5; 348.12; 348.17; 348.25;
 356.13; 364.2
 mollities 350.11; 350.12; 350.14; 356.1;
 356.20; 358.4; 358.8; 358.24
 momentum 40.22; 154.32; 156.19; 376.22;
 516.11
 monitum 442.22
 celebre 348.6
 mons 422.14; 432.25
 monstrum 160.13; 254.11; 358.15; 358.19;
 358.22; 358.23; 360.8; 422.3; 448.26
 morbus 62.12; 146.9
 mortalis, m.f. 10.22; 208.19
 motio (τὸ κίνημα) 234.25; 236.1; 238.6;
 246.11
 motio (kretanje) 300.33; 324.13; 402.17;
 408.4; 498.2; 518.12; 546.16; 560.17;
 562.15; 562.20; 566.9
 circularis 524.3
 continua 518.12
 localis 506.22; 564.17
 recta 524.2
 motor 200.17; 256.21; 278.1; 278.3; 278.6;
 278.7; 278.9; 278.12; 278.14; 278.15;
 278.18; 278.19; 278.28; 278.29; 280.21;
 280.22; 280.27; 280.28; 280.29; 282.1;

Kazalo pojmov

<p>282.10; 282.11; 282.19; 286.26; 296.24; 296.28; 296.29; 298.7; 298.12; 334.11, 334.17; 336.21 aeternus 334.14; 334.15; 334.21; 334.22; 336.17 immobilis 280.11 non physicus 280.17; 280.19; 280.25 non naturalis 280.5; 28.10; 280.11 primi coeli 496.28 primus 278.15; 278.30; 278.31; 282.18; 496.28 sempiternus 290.8 motus 4; 16.20; 24.3; 24.5; 24.8; 24.19; 48.21; 50.8; 50.13; 50.14; 54.16; 54.19; 110.1; 110.5; 110.6; 110.10; 110.12; 110.14; 110.20; 110.21; 170.18; 170.19; 194.9; 200.18; 200.22; 200.23; 202.9; 202.16; 206.1; 208.1; 218.15; 218.22; 218.23; 218.24; 220.8; 220.17; 220.21; 220.25; 222.6; 222.9; 222.11; 222.14; 222.21; 222.22; 224.8; 224.13; 224.15; 226.1; 226.8; 226.11; 226.19; 228.2; 228.8; 228.10; 228.13; 228.16; 228.18; 228.22; 228.23; 228.24; 228.25; 228.26; 230.3; 230.6; 230.10; 230.12; 230.13; 230.14; 230.16; 230.21; 230.22; 230.24; 230.27; 232.17; 234.2; 234.6; 234.20; 234.21; 234.23; 234.25; 234.26; 234.28; 236.3; 238.1; 238.8; 238.9; 238.11; 238.13; 238.15; 238.21; 238.22; 238.23; 240.6; 240.11; 240.18; 242.5; 246.7; 246.9; 246.12; 246.13; 246.14; 246.16; 246.17; 246.18; 246.20; 246.28; 248.1; 248.10; 256.7; 256.10; 256.13; 256.20; 258.6; 258.7; 258.19; 258.21; 258.22; 258.24; 258.26; 260.2; 260.5; 262.4; 262.8; 262.10; 262.12; 262.14; 262.18; 262.21; 262.24; 262.25; 264.4; 264.6; 264.9; 264.11; 266.6; 266.9; 266.10; 266.11; 266.12; 266.14; 266.16; 268.3; 268.4; 268.5; 268.8; 268.13; 268.14; 270.4; 270.5; 270.8; 270.9; 270.14; 270.18; 272.3; 272.8; 272.9; 272.10; 274.6; 274.7; 274.8; 274.10; 274.17; 274.19; 274.23; 274.26; 274.27; 274.28; 274.30; 276.5; 276.32; 278.1; 278.2; 278.3; 278.4; 278.5; 278.7; 278.8; 278.9; 278.15; 278.18; 278.20; 278.24; 280.8; 280.9; 280.13; 280.20; 280.21; 280.30;</p>	<p>282.1; 282.5; 282.10; 282.12; 282.13; 282.25; 284.13; 284.14; 286.8; 286.10; 286.11; 286.15; 286.17; 286.19; 288.3; 288.5; 288.6; 288.7; 288.10; 288.32; 288.33; 290.1; 290.4; 290.9; 290.12; 290.18; 290.19; 290.21; 290.22; 292.1; 292.2; 292.3; 292.5; 294.3; 294.5; 294.18; 294.20; 294.21; 296.2; 296.3; 296.4; 296.10; 296.12; 296.25; 298.1; 298.2; 298.3; 298.6; 298.8; 298.16; 298.18; 298.26; 298.29; 300.21; 302.5; 302.8; 302.9; 302.10; 302.12; 302.15; 302.25; 302.27; 308.10; 308.23; 310.1; 310.5; 310.8; 310.28; 312.4; 312.15; 314.6; 314.23; 316.2; 316.4; 316.5; 316.12; 316.15; 316.24; 318.2; 318.6; 318.9; 318.11; 318.14; 318.21; 318.25; 320.16; 320.18; 322.2; 322.3; 322.7; 322.14; 322.21; 324.3; 324.11; 324.18; 324.24; 324.29; 324.30; 330.15; 330.18; 330.20; 330.21; 330.23; 332.1; 332.7; 332.9; 332.21; 332.25; 332.28; 334.3; 334.4; 334.7; 334.18; 336.6; 336.7; 346.23; 362.5; 372.9; 378.19; 380.8; 392.3; 392.6; 392.10; 400.4; 402.24; 306.28; 408.6; 408.15; 408.24; 420.16; 424.4; 430.10; 430.15; 432.16; 432.26; 434.3; 434.9; 434.15; 434.20; 448.1; 448.7; 448.8; 448.32; 450.14; 452.5; 452.7; 454.5; 456.15; 460.3; 460.4; 460.5; 460.9; 460.10; 460.11; 460.12; 466.18; 468.2; 468.9; 468.15; 470.9; 472.2; 472.17; 472.26; 476.17; 476.20; 478.11; 480.2; 482.5; 482.7; 484.13; 486.7; 508.13; 518.6; 518.10; 518.14; 518.18; 524.6; 524.13; 524.22; 532.28; 546.8; 546.13; 548.1; 548.2; 548.3; 558.15; 564.12; 564.14; 564.15; 566.8; 566.20; 566.22; 566.25; 568.2; 568.17; 568.19; 568.24 aeris violentus 468.11 a medio 466.24 activus 110.15; 110.33 ad medium 474.7 aeternus 200.13; 232.3; 232.18; 256.15; 256.17; 256.18; 256.28; 258.1; 262.15; 266.17; 270.16; 274.16; 282.10; 284.5; 302.12; 302.18; 312.23; 324.19; 330-20; 334.6; 334.13; 334- 20; 334.21</p>
--	---

Kazalo pojmov

- animalium 532.29
artificialis 268.9
circularis 196.26; 298.21; 298.27;
302.2; 302.20; 304.1; 304.20; 304.21;
306.4; 306.6; 308.13; 310.21; 310.23;
310.24; 314.7; 314.8; 314.11;
314.12; 318.16; 318.17; 318.23;
322.6; 322.17; 322.22; 326.2; 328.3;
330.10; 332.15; 336.22; 370.20;
372.3; 372.15; 374.6; 374.11; 434.21;
454.3; 476.21; 480.15; 482.2; 508.12;
510.6; 510.7; 520.6; 522.25; 524.8;
coelestis 246.10; 370.17; 380.4; 460.5;
476.21
coelestis sphaerae 256.11
coeli 200.13; 200.18; 232.3; 232.10;
232.14; 294.8; 310.2; 310.12; 310.15;
310.18; 316.6; 318.4; 322.15; 322.18;
332.17; 370.27; 380.24; 478.16;
508.12; 508.13; 508.13; 510.4
continuatus 510.4
continuus 228.23; 228.28; 230.1;
230.31; 232.9; 232.10; 232.14; 232.18;
232.19; 232.15; 234.15; 294.7;
294.14; 294.24; 296.4; 296.5; 296.10;
296.16; 296.18; 298.20; 298.28;
300.3; 300.25; 300.26; 302.1; 302.18;
310.11; 310.23; 310.24; 310.26;
318.10; 336.22; 510.4
contrarius 308.4; 308.6; 342.17; 370.15;
370.18; 370.21; 370.28; 372.3; 372.15;
374.10; 374.11; 374-15; 468.13;
478.19; 478.21
deinceps 292.23; 292.24; 294.3; 294.5;
294.7; 294.9; 336.22
diversus 296.21
deorsum 470.20
divisibilis 226.8; 226.18; 230.2
elementalis 302.14;
elementalium 302.13;
elementorum 336.6; 400.4
genitus 282.21
in genere 256.11; 288.36; 290.15; 290.19;
290.23; 302.11; 302.13
incorruptibilis 282.22; 282.24; 284.6
ingenitus 282.22
interpolatus 524.5
interruptus 510.3
localis 150.19; 152.1; 222.13; 306.6;
308.13; 452.16; 530.2; 542.6; 546.11;
548.3; 558.4; 564.18; 564.21
menstruus 274.20
mistus 308.13; 446.22; 450.3; 452.13;
452.16; 452.31; 454.7; 454.14
mobilis 262.24; 268.3; 278.2; 298.4;
518.9
mundanus 270.15
naturalis 270.10; 270.15; 270.19;
270.23; 272.5; 280.4; 280.28; 430.15;
468.11; 468.12; 468.17
non genitus 282.21
non physicus 280.25; 280.30; 282.1,
282.12
passivus 110.15
per continuitatem 302.16
perpetuus 478.16
physicus 280.24; 280.29; 282.19
posterior 284.8; 284.11
raptus 434.4
rectus 304.6; 308.13; 308.17; 310.11;
310.21; 318.19; 318.25; 332.11; 434.22;
452.27; 482.1; 508.11; 522.25; 522.28;
524.16
secundum deinceps 290.19; 292.2;
302.15
secundum naturam 432.17; 432.26;
432.28; 434.1; 434.4; 434.9; 434.13;
468.15
sempiternus 324.31
simplex 394.9; 446.22; 446.23; 448.3;
448.5; 448.24; 448.31; 450.4; 450.8;
450.14; 450.17; 450.22; 452.12; 452.14;
452.22; 452.28; 454.11; 454.14; 458.2
sursum 466.24; 468.7
ultimus 284.7; 284.12; 288.9
violentus 430.15; 468.11; 468.18
motus Solis 194.20; 516.30
ab ortu ad occasum 518.15; 566.9
ab occasu ad ortum 518.20
movens n. 264.3; 264.8; 264.9; 268.12;
290.4; 290.7; 296.27; 334.12; 482.9
multitudo 74.24; 212.16; 252.9; 278.17;
388.9; 554.13
multum 74.24; 74.27; 76.4; 76.5; 76.6;
76.8; 104.7; 106.3; 106.6; 106.9; 130.29;
202.1; 204.1; 218.10; 268.12; 278.14;
394.5

Kazalo pojmov

<p>mundus 4; 78.27; 78.28; 78.29; 100.2; 100.3; 164.7; 170.34; 172.7; 174.17; 194.5; 194.9; 194.17; 194.25; 196.2; 198.7; 198.20; 202.10; 202.15; 206.2; 210.6; 210.8; 214.4; 246-17; 246-19; 246.22; 250.20; 270.16; 276.4; 286.7; 286.9; 286.14; 286.21; 288.19; 336.24; 360.15; 380.28; 384.5; 384.16; 386.2; 390.3; 398.10; 426.30; 428.13; 458.21; 488.29; 494.22; 494.28; 494.29; 504.23; 562.2 aeternus 172.4; 188.17; 198.24; 200.5; 246.5 continuus 232.1 exacte tornatus 360.12 genitus 196.4; 196.11 incompactibilis 198.9 inferior 428.3; 498.12 ingenitus 198.9 sphaericus 360.12 sublunaris 386.6 universus 98.27 munus 16.14; 16.15; 22.15; 22.17; 24.18; 438.13; 452.5 alienum 22.20 musca 516.3; 516.5; 516.20 musica 194.14 musicum n. 28.12; 28.31; 38.10; 84.20; 86.7; 86.12; 96.22; 146.5; 230.8; 234.3; 234.4 mutatio 48.22; 92.17; 92.18; 94.2; 94.5; 94.6; 96.1; 96.12; 100.2; 100.28; 106.23; 146.24; 152.8; 180.5; 22.9; 264.4; 264.12; 264.18; 270.8; 282.25; 284.4; 314.4; 478.14; 478.17; 518.5; 520.25 necessaria 522.11 mysterium mysticum 134.3 nativitas 184.20; 252.12; 276.17 natura 18.13; 18.18; 38.10; 38.14; 40.14; 42.21; 44.18; 48.4; 48.6; 56.31; 62.20; 66.8; 70.2; 70.6; 78.11; 78.17; 78.18; 86.1; 96.15; 96.27; 98.11; 102.14; 104.24; 106.16; 108.19; 108.20; 108.21; 108.24; 108.27; 110.4; 110.5; 110.14; 110.17; 110.20; 110.21; 110.22; 110.23; 112.12; 112.13; 112.16; 112.18; 112.20; 112.24; 114.6; 114.12; 114.13; 114.15; 114.16; 114.18; 114.19; 114.21; 114.22; 114.23; 116.1; 116.3; 122.28; 144.6;</p>	<p>144.11; 144.22; 144.23; 158.28; 160.3; 160.5; 160.6; 160.7; 160.8; 160.10; 160.12; 160.14; 160.17; 162.2; 162.7; 162.9; 164.2; 170.22; 170.24; 170.26; 170.28; 170.30; 170.33; 172.2; 172.5; 172.18; 172.22; 172.25; 180.14; 180.32; 182.2; 182.15; 186.10; 188.1; 188.5; 194.21; 200.15; 200.30; 208.6; 210.9; 210.15; 210.16; 210.17; 216.13; 228.15; 254.5; 254.14; 256.16; 256.27; 260.5; 268.6; 268.8; 270.8; 270.9; 270.26; 274.28; 288.20; 292.11; 326.10; 330.16; 336.9; 336.11; 342.17; 350.6; 354.13; 356.4; 356.5; 368.4; 368.6; 368.22; 370.9; 370.16; 370.18; 370.21; 378.9; 378.11; 388.2; 392.11; 396.30; 398.6; 398.13; 402.15; 412.11; 412.12; 422.10; 422.18; 422.20; 422.22; 422.26; 426.22; 426.26; 428.18; 430.11; 430.12; 432.13; 432.15; 432.17; 432.22; 432.26; 432.28; 432.29; 434.1; 434.2; 434.4; 434.5; 434.7; 434.9; 434.13; 434.18; 434.32; 436.5; 436.10; 436.31; 436.32; 438.24; 438.26; 438.28; 440.1; 452.18; 454.7; 466.11; 466.12; 466.25; 468.8; 468.14; 468.15; 468.16; 468.17; 468.18; 468.22; 470.8; 470.20; 470.24; 470.26; 470.27; 476.7; 476.8; 480.8; 484.20; 486.2; 486.9; 486.16; 486.26; 486.28; 488.3; 488.4; 488.7; 488.15; 492.13; 506.30; 516.14; 534.1; 536.24; 536.31; 538.26; 542.12; 544.16; 544.27; 552.11; 554.17; 556.3; 556.28; 558.12; 558.21; 558.22; 558.26; 560.5; 566.6; 568.11 calida 400.24 coeli 256.21 definita 486.6; divina 210.19 finita 210.18; 210.19 generalis 108.22 humida 400.24 materialis 210.18 proxima 402.19 specialis 108.23 universalis 48.5 natura rerum 38.29; 44.13; 44.15; 84.6; 144.5; 158.14; 162.8; 164.15; 170.14; 186.7; 222.4; 226.15; 236.19; 330.6; 394.19; 408.26; 410.23; 412.6; 414.23;</p>
--	---

Kazalo pojmov

- 442.10; 446.7; 452.17; 460.17; 464.16;
466.2; 470.3; 552.26; 552.27; 552.28
- navigium 50.3
- nebula 178.8; 366.24
- necessitas 92.20; 126.16; 172.25; 286.26;
288.21; 362.17; 396.2; 396.21; 398.24;
398.28; 400.8; 402.21; 406.21; 406.23;
428.24; 502.13; 502.17; 502.18; 508.23
- negatio 94.1; 94.9; 256.3; 274.9; 346.31;
404.21
- negotium 6.14; 32.14; 76.24; 92.25;
216.23; 218.3; 332.22; 412.20; 414.12;
430.9; 434.27; 522.6
- futurum 436.30
- nihil 24.16; 28.24; 48.10; 68.8; 74.9; 74.11;
86.20; 88.4; 98.5; 98.34; 104.8; 104.12;
104.13; 106.7; 110.21; 112.4; 138.10;
158.10; 172.20; 180.15; 182.13; 182.14;
202.12; 202.15; 216.11; 228.12; 232.6;
234.18; 234.24; 236.10; 244.7; 244.22;
244.23; 244.26; 246.3; 246.5; 246.10;
246.14; 252.25; 252.26; 254.3; 264.10;
290.11; 292.12; 292.13; 294.15; 294.26;
298.3; 304.8; 304.15; 308.26; 312.22;
316.20; 322.11; 332.25; 332.27; 334.25;
336.9; 336.11; 342.16; 344.11; 346.3;
360.12; 378.11; 422.21; 426.25; 438.28;
460.15; 462.18; 470.27; 488.7; 488.31;
492.13; 498.30; 502.5; 502.10; 528.11;
536.8; 544.20; 544.30
- nihilum 86.21; 88.1; 88.2; 94.20; 186.33;
244.27; 276.3; 282.18; 284.16; 492.1;
500.26
- nix, nivis 512.13
- nomen 6.30; 18.5; 18.7; 58.17; 68.3;
68.18; 96.1; 96.7; 96.10; 98.30; 104.1;
116.18; 122.24; 128.25; 132.16; 132.20;
132.23; 132.29; 132.32; 134.1; 134.5;
134.6; 134.15; 144.11; 144.12; 144.24;
150.16; 196.29; 198.26; 274.3; 274.14;
292.16; 320.20; 368.22; 374.28; 376.1;
380.22; 402.9; 402.11; 402.13; 402.21;
410.15; 428.3; 434.12; 442.17; 486.20;
490.7; 510.4; 538.28; 540.6; 540.13;
540.23; 540.25
- aequivocum 100.19
- analogum 132.33
- commune 556.15
- contrarium 570.10
- genericum 508.8
- univocum 132.33
- nubes 178.18; 402.4; 406.18; 406.19; 482.17,
482.18; 512.13
- nuditas 146.22
- numerus 14.5; 44.17; 96.3; 148.6; 172.10;
178.4; 200.25; 200.32; 202.3; 202.7;
202.11; 202.13; 204.3; 204.8; 204.9;
206.22; 208.11; 208.13; 208.15; 208.24;
210.4; 210.9; 210–16; 210.25; 210.29;
212.1; 212.2; 216.15; 216.17; 216.24;
218.14; 218.21; 218.22; 222.20; 230.26;
234.13; 234.15; 238.20; 238.21; 238.23;
238.24; 240.8; 240.9; 240.10; 242.4;
244.4; 256.8; 258.2; 296.11; 314.25;
336.8; 336.12; 388.12; 390.3; 434.6;
438.33; 446.10; 460.9; 480.9; 480.13;
516.17
- mathematicus 208.1; 208.7; 212.4;
216.9
- naturalis 204.10; 206.15; 212.7; 212.25
- in anima 240.7
- in re ipsa 240.7
- nunc (τὸ νῦν) 234.24; 234.28; 236.3;
236.10; 236.11; 236.11; 238.7; 240.2;
242.8; 242.15; 244.7; 244.8; 244.9;
244.10; 244.12; 244.18; 244.23; 244.24;
244.26; 246.12; 248.2; 248.7; 248.15;
248.16; 248.17; 248.18; 248.19; 264.17;
276.9; 276.12; 278.8;
- nutrimentum 510.14; 542.7; 542.17; 544.9;
550.1; 550.3; 552.8; 554.3
- obex, obicis 422.14; 470.12
- obiecta
- communia 344.16
- propria 344.15
- visibilia 344.15
- obliquitas 332.13; 424.18; 424.26; 424.28;
452.7
- obliquum, n. 346.18
- oblivio 6.13; 448.9
- obscuritas 344.17; 344.23; 490.13
- obscurum, n. 344.27
- observatio 176.28; 382.9
- occasio 122.17; 522.16
- occasus 518.15; 518.16; 518.21, 566.9;
566.11
- occidens 306.28; 308.1; 308.2; 308.16;
318.13; 346.24; 374.2; 374.4; 398.3;
398.5; 398–7; 472.15; 568.19

Kazalo pojmov

- octaedron 328.13; 538.30
 odor 414.6; 502.25
 officium 16.23; 556.10
 oleum 360.300; 426.12; 426.13
 olfactus 344.13
 olus, oleris 418.26
 opacitas 344.18; 344.23
 opacum, n. 344.26; 346.1
 opera f. 12.15; 194.13; 218.1; 220.18; 498.23
     frustranea 6.32; 498.25
 operatio 550.18
 opinio 134.2; 136.13; 154.7; 166.10; 184.22; 196.15; 196.23; 196.29; 208.26; 270.3; 374.30; 394.20; 436.1; 442.16; 464.7; 512.18; 512.21; 554.9; 554.11
     communis 10.23
     inveterata 512.16
     praeceptoris Platonis 554.9
     probabilior 172.10
     vulgata 126.10
     vulgi 554.8
 oppositio 308.11
 opus 22.14; 38.10; 46.8; 70.6; 90.3; 134.9; 154.26; 172.25; 200.16; 212.29; 240.13; 326.18; 354.13; 354.17; 376.26; 378.12; 398.22; 398.23; 406.20; 428.15; 432.1; 498.1; 500.24; 500.25; 502.6; 502.16; 506.2; 508.27; 520.21; 522.6; 542.5; 542.6; 542.10; 542.13; 544.1; 544.8; 544.20; 552.12; 554.17
     frustraneum 504.1
 oraculum 58.19; 442.21
 oratio 198.27
 orbis 358.1; 358.4; 358.5; 358.12; 358.30; 360.1; 360.4; 362.22; 362.23; 364.12; 364.20; 364.21; 364.25; 366.3; 396.15; 398.9; 430.11; 454.12; 464.10; 464.23; 466.8; 512.3; 532.16; 570.6
     extimus 360.4
     maximus stellatus 346.9; 366.5
     minimus Lunae 346.10
     supremus 358.31; 360.2; 488.10; 492.12
     terrarum 264.20
 ordo 6.29; 38.14; 40.24; 40.26; 44.16; 144.7; 188.5; 198.26; 200.27; 278.16; 358.25; 374.18; 480.10; 480.13; 484.6; 484.15; 484.16; 516.17; 516.20; 526.9
     immutabilis 188.2
     mirus 66.18
     oriens 306.27; 308.2; 308.15; 318.12; 318.13; 346.24; 374.2; 374.4; 374.5; 398.3; 398.5; 398.7; 472.15; 568.19
     ornamentum 526.11
     ortus 518.15; 518.16; 518.21; 566.9; 566.12
         astrorum 560.18
     os, oris 134.4; 210.23; 544.10; 548.14; 548.15; 548.17; 548.19; 548.22; 550.14; 550.18; 552.5; 552.11; 552.14; 552.19; 552.20; 552.25; 552.29; 552.30; 554.2; 554.20; 556.8; 556.22
     os, ossis 214.8
     ovum 382.2; 382.4
         immortale 382.3
         immutabile 382.3
     papyrus 90.29; 90.30; 544.26
     paralogismus 372.1
         absurdus 370.23
     pars 10.10; 10.16; 10.18; 12.21; 12.24; 20.12; 20.13; 22.19; 42.1; 58.6; 66.32; 78.15; 78.16; 78.20; 80.2; 80.3; 80.5; 80.7; 80.8; 80.13; 80.25; 98.28; 98.31; 120.21; 126.27; 126.28; 150.4; 152.15; 174.17; 176.5; 176.6; 176.8; 176.13; 176.16; 176.21; 176.22; 176.23; 176.28; 180.11; 180.18; 180.30; 198.21; 200.10; 234.12; 234.16; 236.1; 236.7; 236.9; 236.11; 236.12; 236.18; 236.20; 236.21; 236.19; 238.3; 238.8; 242.11; 242.13; 242.20; 242.21; 241.22; 241.25; 244.13; 244.19; 246.10; 246.12; 250.4; 250.5; 250.7; 250.9; 250.11; 250.13; 250.24; 250.32; 252.1; 252.3; 252.5; 252.6; 252.13; 252.14; 252.15; 252.17; 252.18; 252.21; 252.23; 254.8; 262.6; 268.7; 270.2; 276.27; 278.1; 288.16; 298.14; 314.26; 322.25; 330.23; 332.1; 354.6; 360.24; 364.4; 362.6; 362.12; 362.16; 362.23; 372.5; 378.17; 382.5; 400.21; 402.22; 406.12; 410.16; 410.18; 412.3; 412.5; 412.15; 412.30; 414.20; 414.21; 414.25; 416.10; 416.13; 416.17; 416.27; 418.22; 422.11; 422.13; 422.16; 422.20; 422.22; 432.24; 434.25; 434.26; 434.28; 434.31; 436.5; 436.8; 436.14; 438.15; 450.23; 452.5; 458.22; 460.7; 466.7; 466.13; 466.19; 466.21; 470.10; 472.15;

Kazalo pojmov

- 494.28; 496.15; 504.23; 512.6; 512.8;
518.24; 530.22; 536.22; 538.36; 542.17;
542.19; 548.7; 548.19; 550.1; 550.6;
550.11; 550.15; 552.7; 552.21; 552.25;
554.19; 554.26; 556.14; 556.23; 558.
2; 558.3; 562.6; 562.7; 566.30; 568.1;
568.8; 568.17; 570.4; 570.11
aerea 440.14
aquea 440.14
calida 288.25; 402.2; 404.19
formata 78.16
futura 242.19; 242.20
gravis 366.8
igneae 406.11
praeterita 238.4
sicca 402.2; 404.19
superna 542.21
terminata 252.10
terrea 452.9
participatio 356.10
particula 180.19; 180.20; 180.29; 186.6;
186.18; 236.3; 242.15; 244.10; 248.16;
288.13; 288.15; 364.15; 364.18; 364.19;
366.5; 366.11; 398.10; 418.27; 436.6;
466.8; 534.3; 548.9; 560.7
gravis 366.10
levis 366.10
parvitas 214.7; 214.11
passio 12.4; 24.8; 60.16; 60.21; 64.7;
64.13; 66.10; 68.16; 116.4; 148.9;
158.18; 166.19; 170.1; 170.2; 170.6;
172.15; 176.15; 188.21; 188.35; 190.2;
190.4; 230.11; 256.9; 296.14; 326.30;
326.31; 326.34; 328.3; 354.20; 380.2;
480.17; 518.27; 520.14; 520.16; 520.19;
520.22
artificialis 326.32
contraria 58.28; 152.4; 346.13
corruptiva 354.21
naturalis 326.31
pater 30.27; 48.22; 66.25; 92.7; 118.23;
270.7; 278.15; 360.27; 430.5
patiens 58.11; 58.12; 58.22; 60.27; 144.23;
460.12
simile 58.4
dissimile 58.5
contrarium 58.5; 58.11; 58.15; 58.27
pectus 550.4
pecus 418.26
pentagonus 328.13
perennitas 496.22
perfectio 116.5; 118.18; 118.26; 120.27;
466.20
perigeus 346.27; 510.24
periodus 480.11; 480.14; 516.18; 516.19;
516.22
permanentia 14.10; 62.33; 494.23; 496.18;
502.6; 502.33; 504.3; 506.3
perpetuitas 478.15; 508.16
perspicuitas 344.18; 344.23
persuasio 372.2; 374.25; 376.5
pes 568.3; 88.24; 354.24; 396.10; 472.30;
504.5; 556.20; 566.4; 566.8; 568.1;
570.9
petitio principii 178.1; 418.11; 496.6
phantasia 208.26
phantasma 464.7
philosophia 6.6; 6.27; 8.2; 10.7; 10.8;
10.9; 28.17; 34.18; 36.5; 42.4; 56.14;
66.29; 66.33; 68.13; 98.5; 102.19;
114.20; 116.5; 120.24; 130.6; 136.29;
140.9; 156.10; 172.9; 180.25; 186.20;
192.18; 192.24; 192.29; 212.23; 240.16;
282.8; 286.7; 314.9; 372.17; 394.27;
422.26; 426.27; 426.34; 442.14; 454.8;
470.7; 484.17; 488.19; 490.7; 492.11;
492.23; 498.20; 504.14; 506.26; 508.22;
518.24; 522.7; 522.15; 532.28; 558.7
arguta 520.23
de salute 128.7
exacta 12.7
falsa 454.15; 566.28
ficta 566.17
impossibilis 566.28
inconstans 454.14, 564.19; 566.28
infirma 454.15
naturalis 10.24; 12.8
physica 16.15; 18.9; 22.21
prima 16.18; 18.9; 18.14; 18.15, 18.22;
22.21; 76.25; 76.28; 88.15; 96.15;
96.24
secunda 76.29
speciosa 516.6
universa 404.4
vana 130.11; 454.13
vera 12.7; 516.7
philosophunculus 232.8

Kazalo pojmov

- philosophus 20.6; 10.6; 18.5; 18.7; 36.25; 42.1; 58.17; 132.18; 132.24; 132.32; 134.1; 178.5; 180.2; 198.6; 240.15; 252.7; 276.29; 300.15; 324.23; 325.13; 350.15; 370.24; 380.15; 380.22; 438.33; 464.8; 510.12
 non sensatus 178.22
 physicus 16.14; 16.19
 primus 16.15; 22.25, 24.18
 ridiculus 566.6
 sensatus 394.27
 physica 16.14; 18.9; 18.13; 18.18; 18.20; 22.20; 24.20; 78.6; 96.14;
 physiologia 194.13
 pila 538.26
 piscis 512.14
 plaga 472.26; 512.10; 512.11
 planeta 346.1; 346.25; 352.3; 352.7; 358.21; 372.7; 372.12; 374.4; 380.12; 510.11; 532.16; 532.23
 planta 12.4; 20.12; 40.10; 86.15; 92.2; 102.13; 102.17; 102.22; 104.13; 122.8; 130.30; 136.11; 136.15; 146.5; 154.5; 156.8; 186.1; 186.2; 186.7; 186.27; 165.28; 186.30; 188.2; 214.6; 276.22; 486.12; 498.33; 530.4; 534.4; 536.18; 536.19; 536.29; 538.21; 542.16; 542.20; 544.3; 544.4; 544.6; 544.9; 548.14; 548.15; 548.16; 550.7; 550.9; 552.24; 552.30; 554.18; 556.9
 plasma 156.2; 160.15
 pluma 452.29
 plumbum 406.27
 pluvia 178.18; 178.19; 512.13; 524.25
 poema 194.18; 194.20
     mysticum 194.26
 polus 346.18; 512.16; 560.1; 562.1; 562.3; 564.16; 564.20; 568.22
     antarcticus 566.10; 568.21; 570.6; 566.14
     arctous 532.13
     australis 558.29; 560.9; 562.9
     non apparens 532.20
     noster 566.10; 568.20
     nostras 512.11
     occultus 562.4
 pondus 372.17; 434.31; 466.29; 502.24
 porta coeli 420.17
 positio 46.6; 234.12; 234.13; 234.17; 234.20; 236.9; 236.13; 236.21; 236.22; 238.4; 258.28; 472.28; 542.9; 544.7; 556.11; 560.5; 568.20
     universi 552.23
 positione (θεσει) 292.11; 542.5; 542.7; 542.12; 544.20
 posterius, n. 74.10; 74.11; 106.7; 240.3; 242.7; 242.25; 244.1; 244.6; 258.6; 258.8; 258.10; 258.14; 258.17; 258.19; 258.20; 258.25; 258.27; 282.10; 346.16
 potentia 24.16; 24.19; 110.34; 112.27; 112.29; 116.10; 120.2; 120.19; 120.20; 120.21; 138.13; 146.26; 152.9; 158.8; 172.23; 172.28; 174.19; 174.20; 180.8; 180.14; 180.29; 180.33; 182.11; 182.19; 182.29;; 210.1; 210.17; 210.21; 284.9; 284.10; 288.24; 346.30; 368.2; 368-6; 390.20; 390.21; 422.21; 422.25; 480.17; 502.10; 518.27; 520.15; 520.16; 520.22; 550.19; 564.25
     absurda 210.23
     aequa 184.9; 184.33; 186.8; 184.18
     finita 208.28
     infinita 210.20; 210.21
     innumera 182.19
     materialis 138.14
     naturalis 288.11; 288.25
     nutritiva 138.14
     proxima 426.10
     pura 158.10; 180.16; 182.15; 182.20; 182.21; 182.22; 182.28; 184.30; 188.7; 188.15
     sensitiva 138.14
 potentia/in potentia 24.15; 112.30; 114.1; 114.2; 114.5; 114.8; 114.11; 116.8; 116.9; 120.1; 134.10; 134.27; 13.32; 136.5; 142.1; 144.22; 150.1; 158.7; 180.33; 182.18; 182.24; 182.33; 184.13; 184.1; 186.5; 188.34; 188.35; 200.31; 204.3; 204.4; 204.6; 212.8; 214.2; 214.14; 316.13; 318.8; 322.25; 322.26; 322.28; 322.29; 324.2; 324.5; 324.26; 324.28; 324.32; 332.24; 390.11; 400.25; 402.2; 402.23; 404.20; 426.9; 426.11; 440.10; 458.16; 458.17; 492.7
 potestas 40.18
 praeceptor 28.24; 28.25; 32.1; 36.14; 38.9; 38.28; 90.5; 104.16; 110.22; 136.20;

Kazalo pojmov

- 178.32; 196.16; 196.20; 274.14; 282.3;
284.17; 286.8; 378.21; 410.12; 414.28;
418.7; 418.9; 418.10; 418.14; 432.9;
432.26; 434.1; 434.3; 434.27; 436.3;
436.11; 442.22; 496.2; 498.4; 520.24;
554.9; 554.23; 554.25
- praedicamentum 24.8; 24.10; 34.5; 36.13;
120.16; 124.21; 126.3; 230.4; 232.27;
232.30; 234.11; 236.6; 236.27; 272.19;
346.21; 346.23
- praedominans, n. 450.9; 450.10; 450.11;
450.22; 450.23; 452.20; 452.26; 452.30;
452.32
- praeparatio 54.20; 138.32
- praerogativa 382.15; 434.12
- praesentia 92.16; 94.23; 96.12; 100.1;
100.24; 106.22; 378.9; 378.12; 378.13
- praeteritum, n. 236.12; 244.22; 244.26;
248.3; 250.2; 250.7; 252.21; 252.23;
254.3; 254.7
- princeps 104.19; 106.7; 118.21; 120.25;
132.25; 164.4; 170.12; 186.32; 278.22;
278.31; 286.1; 326.12; 328.23; 364.12;
372.17; 390.4; 408.14; 410.23; 420.7;
424.5; 432.5; 482.9; 452.17; 452.22
- philosophorum 196.28; 328.16
- iste Pythagoras 196.15
- Peripati 284.21
- rerum 74.4
- principale, n. 134.20; 13.21; 522.12
- principium (početak) 248.5; 248.6; 248.8;
248.10; 248.14; 248.19; 248.21; 248.23;
248.24; 248.26; 248.28; 250.3; 250.8;
250.11; 250.22; 252.24; 254.1; 254.2;
254.4; 254.18; 254.21; 254.22; 254.24;
254.25; 254.26; 254.30; 256.5; 294.4;
304.1; 314.5; 320.3; 320.7; 320.8;
320.11; 320.24; 322.2; 322.6; 322.14;
322.16; 322.17; 322.18; 324.2; 324.12;
324.18; 324.25; 324.29; 326.3; 326.14;
326.17; 326.19; 326.22; 326.29; 326.32;
328.1; 328.4; 328.9; 328.12; 328.14;
328.18; 328.21; 328.27; 328.29; 328.30;
330.19; 332.16; 332.23; 332.26; 332.28;
334.3; 334.4; 354.11; 354.12; 372.10
- circulationis 322.19
- circularis motus 326.2
- figurae 324.28; 330.13; 330.15; 332.6
futuri 248.4; 248.12; 254.6; 254.7
- motus 322.15; 322.21; 322.22; 330.15;
330.18; 330.21; 330.23; 332.1; 332.6;
332.17; 372.9
- motionis 324.13
- temporis 248.2; 248.15; 248.20
- principium (počelo) 12.13; 12.14; 12.23;
12.24; 12.26; 12.29; 14.9; 16.6; 16.20;
18.1; 20.1; 20.6; 20.9; 20.15; 20.16;
20.19; 22.2; 22.4; 22.6; 22.7; 22.16;
22.23; 24.25; 24.28; 26.10; 26.18;
26.19; 26.20; 26.21; 26.22; 26.23; 26.24;
28.17; 28.17; 28.22; 28.23; 30.16; 30.23;
30.24; 30.27; 30.30; 30.32; 30.33; 32.7;
32.8; 32.10; 32.11; 32.13; 32.19; 40.14;
40.16; 40.17; 40.18; 40.19; 40.23;
40.24; 40.26; 42.5; 42.8; 42.9; 42.10;
42.13; 42.19; 42.21; 44.1; 44.3; 44.4;
44.11; 44.12; 44.16; 46.21; 46.23; 48.2;
48.3; 48.4; 48.15; 48.18; 50.1; 50.4;
50.9; 62.30; 62.31; 66.30; 68.2; 68.3;
68.5; 68.16; 68.17; 68.21; 70.9; 70.15;
70.16; 72.1; 72.5; 72.7; 72.9; 72.11;
72.14; 74.9; 74.10; 74.21; 74.23; 76.2;
76.3; 76.4; 76.6; 76.7; 76.9; 76.10;
76.14; 76.15; 76.17; 76.19; 76.24; 78.8;
78.10; 78.21; 78.30; 80.1; 80.10; 80.16;
80.16; 80.17; 80.21; 80.26; 82.1; 82.2;
82.3; 84.4; 84.9; 86.17; 86.19; 88.15;
88.17; 90.1; 90.4; 90.6; 90.21; 90.23;
92.6; 92.19; 94.13; 94.20; 96.12; 98.7;
98.8; 98.13; 98.25; 98.28; 98.30; 100.6;
100.7; 100.13; 100.26; 100.28; 100.29;
100.32; 102.1; 102.3; 102.4; 102.7;
102.10; 102.21; 104.4; 104.7; 104.16;
106.19; 106.20; 106.28; 108.7; 108.10;
108.15; 108.21; 110.1; 110.15; 110.26;
110.27; 112.1; 112.8; 112.13; 112.20;
116.1; 122.14; 144.21; 148.18; 150.1;
158.14; 164.4; 178.1; 180.6; 188.27;
188.28; 190.20; 190.23; 192.24; 196.30;
202.2; 212.3; 212.24; 218.11; 218.18;
280.7; 290.22; 292.11; 306.25; 328.25;
368.13; 396.1; 416.9; 418.1; 418.13;
418.7; 418.15; 474.5; 476.13; 482.9;
490.17; 490.19; 490.20; 490.22; 490.24;
490.29; 492.2; 492.4; 492.5; 492.10;
492.11; 492.15; 492.18; 496.6; 506.15;
506.31; 506.32; 508.1; 508.4; 508.7;
528.7; 528.10; 528.13; 528.14; 528.16;

Kazalo pojmov

- 530.3; 530.14; 532.25; 534.9; 534.11;
534.13, 534.14; 536.17; 538.2; 538.22;
540.8; 544.22; 544.29; 546.24; 548.1,
548.19; 550.20; 552.2; 552.9; 552.10;
552.20; 560.20; 564.6; 564.15; 566.19;
566.20, 566.21; 566.23, 566.24; 566.27;
568.15
accidentale 62.32
actionis 64.16; 66.9; 190.20; 190.33
alienum 190.23; 204.12
augmentativae animae 550.12
augmenti 548.8; 550.14
beatum 50.16
circumlationis 560.17
confessum 568.14
contrarium 26.3; 26.15; 26.16; 26.26;
26.28; 20.17; 30.18; 30.30; 38.32;
50.13; 68.14; 70.10; 70.11; 70.13;
78.20; 80.18
corporum 530.16
corruptibile 108.3; 152.25
distantiarum 532.25; 536.27; 566.19
efficiens 16.6
entium 22.23; 22.24; 94.16; 106.1
falsum 194.7; 202.15; 238.10
finale 16.6
finitum 68.24; 70.7
formae 100.28
generationis 50.14; 54.5; 54.7; 64.16;
76.29; 90.15; 94.21; 104.26; 156.21;
158.1; 158.2
generatorum 156.21; 158.3
grammaticum 92.25
homogeneum 108.2
ignotum 30.26; 488.19
incertum 66.19
incrementi 550.14; 550.20; 552.1;
552.4; 552.18 564.9; 564.21
individuum 106.16; 108.3
ingenerabile 72.7;
inordinatum 66.19;
instabile 66.19
intrinsicum 158.3
latitudinis 544.25; 544.28; 546.20
localis motus 558.4; 564.18; 564.21
logicum 92.25
longitudinis 536.14; 542.2; 544.13;
544.18; 544.22 558.8; 564.21
mathematicum 204.13; 206.25
motionis 546.16; 560.17; 562.15; 562.20
motus 50.14; 110.4; 110.6; 110.10;
110.11; 110.12; 110.14; 110.20;
110.33; 270.8; 280.8; 280.21; 392.10;
486.7; 558.14; 564.12; 566.20;
566.26
naturale 22.11; 26.9; 26.11; 86.10
naturalium entium 92.9
naturalium substantiarum 22.13; 24.1
notum 568.15
nutrientis animae 550.6;
nutritionis 550.14; 552.18
nutritivae animae 550.12
nutritivum 542.16; 550.7
obscurum 418.15
ordinatum 62.33
passionis 66.10; 188.20
passivum 188.21; 188.26; 192.1; 192.5;
192.8
physicae philosophiae 16.14
physicarum rerum 78.6; 92.24; 98.6;
98.13
physicum 16.19; 280.14
pencilatum 538.4
per accidens 66.17; 66.19; 94.13
posterius 74.10
primum 30.26; 30.30
primorum contrariorum 74.25; 74.27;
76.6
principale 528.10; 552.10
profunditatis 546.20; 564.4
proprium 190.24; 204.12
quaestionis 356.19
quietis 110.20
receptivum 190.15
rerum 44.8; 44.13; 44.15; 50.25; 66.16;
66.33; 76.1; 76.12; 76.6; 80.21;
84.17; 90.2; 94.12; 98.6; 100.17;
100.23; 106.28; 144.5; 192.29; 396.8;
426.24
rerum ipsarum 88.17
rerum generatarum 76.20; 106.10;
106.16; 108.5
rerum naturalium 4; 10.4; 12.2; 24.18;
32.16; 68.15; 76.27; 96.19; 98.15;
98.23; 98.32; 100.8; 272.15
receptivum 190.15
secundare 396.7
sensibile 108.3; 128.31

- sensitivae animae 550.12;
sensus 556.14; 556.25
substantiae 98.3; 110.10; 110.25; 110.26
terminatum 68.24; 68.26
universale 12.18; 74.10
verum 82.3; 84.6; 84.11
vitale 368.12
- privatio 4; 16.5; 26.25; 26.28; 28.26; 28.28;
28.30; 30.1; 30.6; 30.8; 30.10; 30.11;
30.14; 30.15; 30.24; 30.29; 32.24; 34.18;
34.19; 34.20; 34.21; 34.22; 36.1; 36.2;
36.7; 36.8; 40.11; 44.20; 54.29; 54.30;
56.1; 56.11; 56.12; 56.13; 56.17; 56.26;
62.3; 62.5; 68.10; 74.20; 76.14; 76.17;
76.22; 78.1; 78.4; 78.9; 78.14; 78.20;
78.23; 78.24; 78.28; 78.29; 80.1; 80.4;
80.7; 80.18; 80.20; 80.27; 84.5; 84.8;
84.12; 84.14; 84.16; 84.18; 84.22; 86.6;
86.11; 86.17; 86.19; 86.22; 86.23; 88.13;
88.18; 88.20; 88.21; 88.22; 88.23; 90.1;
90.4; 90.7; 90.8; 90.13; 90.14; 90.19;
90.21; 90.22; 90.23; 90.27; 90.29; 92.1;
92.5; 94.1; 94.15; 94.20; 158.1; 194.7;
242.18; 272.13; 272.20; 274.2; 274.3;
274.6; 274.7; 274.10; 274.18; 274.20;
346.30; 426.23
abstrusa 396.3
adnata 158.6
duplex 272.12; 272.15; 272.24
formam et habitum consequens 274.1
habitum et formam praecedens
272.24
motus 264.11; 266.14; 272.7; 272.9;
274.8; 274.10; 274.17; 278.4
necessaria 92.18; 94.12
partialis 80.15; 80.16
universa 78.25
universalis 78.18
- probatio 200.5; 200.6; 218.8; 256.1; 304.6;
312.18; 322.4; 322.26; 360.7; 384.14;
384.19; 386.7; 388.14; 388.21; 390.2;
418.16; 496.8
dialectica 374.24; 376.4
productio 336.4
profunditas 534.16; 534.21; 536.15; 538.14;
514.27; 514.33; 540.1; 540.2; 540.4;
540.6; 540.14; 540.16; 540.19; 542.3;
544.28; 546.19; 546.23; 558.6; 558.8;
558.23; 564.4; 564.8
- profundum, n. 536.19
progenies 196.4; 198.6
progressio
gravis 452.18
in infinitum 136.5
levis 452.18
proportio 550.5
propositio 218.2; 232.7; 232.11; 232.15;
256.15; 306.1; 474.3
contraria 304.23
maior 308.22; 314.23; 320.22; 344.4
mathematica 206.26
minor 304.23
particularis 370.22
propositum, n. 96.10; 304.10
proprietas 318.20; 326.22; 328.5
communis 42.18
providentia 288.20; 496.30
proxime 506.10; 506.11; 506.28
proximitas 508.10
puella 516.12
puer 278.27; 516.12
pugna 48.22; 266.7; 442.21; 496.15
pulex, icis 516.3
pulvis 426.11
punctum 148.3; 148.7; 152.15; 164.3;
164.13; 164.17; 164.18; 164.21; 164.22;
164.23; 164.26; 164.29; 168.3; 210.31;
212.2; 234.26; 234.28; 236.4; 238.7;
248.22; 316.2; 316.4; 316.11; 316.13;
316.16; 318.2; 318.3; 318.8; 318.9;
318.11; 318.14; 318.21; 472.14; 538.13;
538.35; 540.10; 540.30
pyramis 328.14; 540.16; 540.24
- quadrangulus 328.12
quaestio 6.30; 16.12; 78.8; 146.11; 198.14;
246.22; 246.25; 258.4; 284.17; 302.6;
316.20; 354.6; 354.22; 356.20; 356.22;
366.19; 488.11
qualitas 36.16; 36.18; 40.4; 54.19; 56.24;
56.26; 62.7; 62.25; 64.30; 118.19;
118.20; 126.31; 126.32; 126.33; 128.5;
132.4; 132.8; 134.12; 134.14; 134.18;
142.16; 154.14; 154.16; 166.9; 166.11;
168.29; 170.4; 170.6; 170.16; 170.21;
170.22; 170.26; 170.27; 190.20; 190.23;
190.27; 192.7; 272.19; 514.29; 344.16;
346.12; 356.15; 356.24; 360.9; 366.14;

Kazalo pojmov

<p>368.25; 370.6; 378.19; 380.4; 390.4; 394.12; 398.14; 416.3; 434.31; 446.15; 446.16; 448.22; 474.8; 506.21; 520.15; 520.19; 520.23; 520.25; 520.28; 522.2; 522.3; 522.5; 522.8; 522.11 activa 254.23; 190.29; 190.32; 346.28; 348.7; 358.9 communis 394.15 contraria 56.3; 64.18; 358.25; 370.7 elementalis 356.16 generata 54.18 generativa 356.19 occulta 430.7 passiva 354.23; 190.28; 346.28; 348.7; 358.9; 364.1 praeparatoria 154.12; 154.29 prima 64.18; 64.33; 134.29; 506.21 secunda 64.15; 356.13; 360.19; 506.21 secundaria 348.16 quantitas 36.13; 40.3; 56.26; 64.31; 66.5; 132.8; 168.30; 170.6; 170.16; 214.10; 224.17; 230.3; 232.27; 234.11; 236.27; 240.6; 314.29; 346.7; 346.12 continua 234.14; 240.12 quantum, n. 124.14; 124.17; 230.4; 230.5; 230.6; 230.8; 230.9; 230.12; 230.14; 230.15; 230.19; 230.27; 232.30; 232.31; 234.2; 234.4; 234.5; 234.6; 234.7; 234.8; 234.9; 234.11; 236.5; 236.9; 236.23; 236.27; 238.16; 238.17; 238.23; 250.21; 256.3; 458.21; continuum 220.22; 228.25; 230.1; 230.10; 234.12; 236.5; 236.9; 238.2; 238.14; 246.2 discretum 234.12; 236.6; 246.1; 246.8 divisibile 220.22; 228.25; 230.2; 238.14; 246.2; 246.8 quies 110.5; 110.7; 110.10; 110.12; 110.21; 142.7; 142.16; 264.11; 266.13; 266.14; 272.7; 272.8; 272.9; 272.10; 274.9; 274.17; 274.18; 276.26; 276.32; 278.13; 278.23; 278.24; 280.2; 280.13; 280.23; 282.5; 296.3; 312.4; 324.11, 412.18; 470.9 localis 276.5 naturalis 280.4 perpetua 276.6 quod quid 96.8; 124.10; 124.19; 124.20; 162.4; 162.25 quod quid erat esse 96.5; 116.19; 118.7</p>	<p>radix 548.19; 544.8; 548.14; 548.15; 554.19; 556.10; raia pastinaca 556.23 rana 516.20; 516.5 palustris 516.3 ratio 16.18; 24.18; 26.2; 26.17; 38.1; 60.1; 60.6; 60.7; 60.15; 60.21; 60.22; 60.25; 62.13; 62.15; 62.18; 62.19; 62.23; 62.34; 62.35; 64.1; 64.26; 66.1; 66.2; 66.3; 66.11; 68.16; 68.24, 68.26; 70.3; 72.18; 72.25; 76.8; 76.12; 82.1; 92.4; 96.2; 96.5; 96.8; 98.33; 106.17; 108.27; 110.2; 110.7; 112.10; 112.14; 112.25; 114.7; 114.27; 116.20; 120.8; 120.9; 120.11; 120.30; 122.13; 128.15; 128.16; 128.27; 130.4; 130.5; 130.6; 130.9; 130.11; 130.15; 132.9; 138.33; 140.12; 140.18; 148.6; 166.19; 166.22; 170.1; 170.10; 170.13; 170.14, 170.15, 170.16; 170.18; 174.13; 174.14; 176.3; 176.8; 176.11; 178.8; 178.14; 178.31; 178.33; 180.6; 182.7; 190.13; 190.14; 190.15; 192.27; 198.10; 200.12; 200.14; 208.26; 214.20; 218.1; 218.17; 222.10; 222.14; 224.13; 226.15; 228.13; 232.24; 234.5; 234.16; 238.2; 238.8; 238.11; 240.9; 242.20; 246.8; 248.2; 248.9; 248.11; 262.11; 262.14; 262.20; 262.21; 267.15; 274.9; 274.24; 276.1; 276.7, 276.10; 276.26; 276.27; 276.30; 282.24; 292.26; 298.23; 300.6; 300.11; 300.23; 300.29; 310.16; 314.26; 316.23; 326.14; 326.15; 328.20; 330.9; 332.4; 334.11; 334.18; 336.19; 348.4; 348.22; 350.4; 350.8; 350.14; 350.15; 350.18; 350.20; 350.22; 350.24; 352.13; 352.18; 352.20; 354.2; 356.22; 358.2; 364.19; 366.5; 366.15; 370.4; 378.6; 380.21; 384.7; 384.16; 388.10; 370.20; 388.11; 394.20; 396.5; 398.2; 398.12; 398.14; 398.17; 398.24; 400.3; 400.5; 404.15; 404.24; 404.27; 408.4; 408.7; 408.17; 408.22; 412.13; 414.18; 414.28; 414.30; 416.1; 416.3; 416.4; 416.8; 416.31; 420.27; 422.32; 424.1; 426.20; 426.24; 428.11; 428.14; 428.17; 428.23; 428.25; 430.1; 432.20; 432.22; 438.6; 440.1; 440.19; 442.9; 442.13; 442.14; 442.19; 444.1; 446.6; 454.12; 458.1; 460.29; 462.12; 464.5;</p>
--	--

Kazalo pojmov

<p>468.27; 470.1; 470.2; 478.12; 486.14; 494.14; 494.19; 494.25; 498.18; 502.29; 508.7; 508.15; 512.1; 522.27; 528.14; 530.6; 534.1; 534.17; 536.7; 544.23; 550.7; 552.2; 552.17; 552.16; 564.6; 564.13; 568.29; 570.2 absurda 276.8 aenigmatica 316.21 anterior 256.7 arguta 16.22 celebris 336.2 contrapospita 256.14 infirma 276.3 invincibilis 486.29 probabilior 466.26 proposita 358.28 recta 336.17; 388.5; 460.13; 556.5 subtilis 16.22 universalis 178.30 valida 316.21; 316.23; 180.28; 234.7; 330.2; 396.2; 382.15 vera 336.16; 316.23; 260.4; 428.22 ratiocinium 42.21; 48.9 rationale, n. 38.20; 38.23; 38.24; 38.26 receptio 192.11; 354.19 receptrix 190.18 recessio 510.23; 512.32; 514.12 recessus 484.8; 504.15; 510.26; 512.30; 516.15; 516.18; 518.16; 518.21 rectitudo 332.13; 542.20 rectum, n. 304.13; 318.25; 320.3; 346.18; 472.18; refractio 132.3; 174.12; 368.17 regio 404.29; 408.28; 436.18; 522.23 frigidissima 406.18; 420.29 inferior 406.26; 408.6 infima 406.14; 412.23; 420.18 media 408.19; 412.23 nobilis 426.25 superna 420.26 suprema 412.23 triplex 412.22 regressus 242.18; 470.6; a tropico 516.9 relatio 346.12; 486.20; ad nos 558.22 remedium 470.26; 498.13 repletio 362.13; 470.26</p>	<p>reprehensio 530.11; 566.17 res 12.16; 30.4; 30.6; 30.25; 36.25; 38.1; 38.14; 38.16; 38.29; 38.30; 38.31; 42.1; 42.5; 42.14; 42.17; 44.8; 44.13; 44.15; 44.17; 44.18; 44.18; 44.21; 44.23; 44.24; 46.12; 46.21; 46.22; 48.15; 50.2; 50.6; 50.8; 50.25; 52.8; 52.15; 54.1; 58.17; 58.25; 62.13; 62.25; 62.30; 62.32; 64.12; 64.13; 66.4; 66.14; 66.16; 66.17; 66.33; 70.2; 74.4; 74.9; 76.1; 76.12; 76.13; 76.18; 76.19; 76.20; 76.22; 76.29; 78.6; 68.2; 68.8; 68.14; 80.21; 84.26; 84.17; 86.5; 86.17; 88.17; 90.2; 92.24; 92.25; 94.12; 94.21; 96.10; 98.6; 98.12; 100.17; 100.23; 100.28; 100.31; 104.2; 104.14; 104.17; 108.24; 110.18; 112.28; 116.5; 120.28; 122.23; 122.24; 124.8; 128.25; 132.34; 134.1; 134.5; 134.6, 134.7; 134.8; 134.9; 134.16; 134.19; 134.20; 134.27; 134.28; 134.32; 140.10; 140.11; 140.12; 144.5; 144.24; 146.4; 146.18; 158.14; 162.8; 162.15; 160.22; 164.2; 164.15; 170.4; 170.13; 170.14; 170.15; 170.29; 172.6; 176.29; 188.8; 178.21; 180.27; 182.16; 182.31; 186.6; 186.8; 188.2; 188.34; 188.35; 190.2; 190.12; 192.13; 192.29; 196.27; 196.34; 198.1; 198.5; 198.18; 198.25; 198.28; 200.3; 200.29; 200.31; 202.12; 206.10; 208.5; 208.11; 208.14; 210.22 210.24; 212.7; 214.20; 214.21; 222.4; 226.15; 232.5; 232.16; 236.18; 240.7; 240.13; 240.14; 240.16; 240.17; 246.21; 250.1; 258.10; 258.12; 258.15; 258.22; 262.8; 268.13; 268.14; 270.15; 270.26; 272.22; 274.3; 278.12; 278.14; 278.16; 278.22; 280.22; 284.19; 290.17; 294.10; 294.16; 294.18; 296.1; 296.19; 302.13; 308.12; 312.19; 316.9; 324.1; 330.6; 332.17; 336.2; 336.10; 348.19; 352.19; 354.15; 358.24; 358.27; 366.17; 370.24; 376.21; 378.19; 380.28; 380.29; 380.33; 386.19; 388.21; 292.8; 394.19; 394.22; 394.24; 396.7; 404.14; 408.26; 412.1; 414.12; 414.16; 414.23; 416.4; 422.22; 424.23; 426.22; 426.24; 434.11; 434.33; 438.10; 438.11; 438.17; 438.19; 438.21; 438.28; 438.31; 438.35; 442.10; 442.11; 446.7; 446.9; 448.4; 452.17; 452.31; 454.7; 460.17; 460.23; 464.13; 464.16;</p>
--	---

Kazalo pojmov

- 464.33; 466.2; 468.13; 470.2; 470.29;
476.9; 476.10; 476.11; 480.9; 482.6;
482.16; 486.2; 486.7; 486.23; 488.9;
488.15; 488.16; 488.18; 488.20;
488.29; 490.2; 490.7; 490.21; 490.25;
490.27; 490.30; 490.31; 490.32; 490.33;
492.9; 492.21; 494.20; 494.23; 496.10;
496.13; 496.24; 496.30; 502.9; 504.20;
504.22; 506.25; 510.3; 510.5; 510.21;
512.10; 512.12; 512.23; 512.26; 514.5;
514.7; 514.17; 514.18; 514.23; 516.1;
516.5; 516.19; 518.1; 522.14; 522.16;
530.16; 530.18; 538.5; 538.20; 538.25;
540.6; 542.3; 550.8; 552.26; 552.31;
554.7; 554.26; 554.32; 556.1; 556.2;
558.1; 558.27; 566.6; 566.13; 566.16
- abstracta 418.20
aequivoca 274.15
aeterna 264.3
contraria 182.30; 434.14
corporea 490.2
corruptibilis 496.5; 496.7
divina 208.15
fatua 46.13
formata 134.28
generabilis 508.16
generata 76.20; 102.4; 104.11; 104.25;
106.10; 106.16; 108.5; 264.2; 492.5
immaterialis 208.15
impossibilis 160.2
incongrua 132.31
incorporea 460.20
incorruptibilis 496.5
materialis 208.16
materiata 496.4
mathematica 334.2; 334.5
mundana 194.6
naturalis 4; 10.4; 12.2; 12.3; 24.19;
32.16; 68.15; 76.27; 84.22; 96.19;
98.16; 98.23; 98.32; 100.8; 100.14;
146.3; 146.7; 146.8; 166.3; 204.13;
206.4; 206.14; 206.25; 208.16; 216.11;
272.16; 332.21; 334.5; 240.14; 398.23
obscura 160.1
particularis 418.21
proposita 42.7; 348.5
realis 104.21; 106.5
sensata 62.13; 178.30; 418.21
sensibilis 106.28; 332.21; 334.5
- sensu probata 180.28
universalis 418.20
vera 436.4
- retro 528.6; 532.4; 534.9; 546.5; 546.7;
556.13; 556.16; 556.17; 556.18; 562.16;
562.19; 562.21; 564.3; 564.7; 566.11;
568.11; 568.19
- reverentia 18.11
reversio 522.19; 522.32; 524.1; 524.20
rhombus 328.12
rima 470.5
robur 68.7; 200.12; 228.14; 242.9; 256.3
rostrum 552.17; 552.18
rota 566.8
rotatio 432.23; 434.24; 434.28; 434.29;
460.12
rotundatio 358.17
rotunditas 200.17; 326.3; 354.15; 354.27;
354.35; 356.31; 360.14
- sagitta 406.24; 406.27
sal 470.3
saltatio obliqua 424.14
salvatio 504.16; 530.26
salvator 58.7; 120.25; 278.2; 376.21;
404.1; 454.31; 504.14
sanguis 56.11; 58.23; 66.22; 274.1; 550.9
sanitas 146.9
sapor 502.25
Saturnus 352.21; 352.23; 354.4; 354.35;
360.2; 464.11
saxum 450.15; 486.12
scientia 18.18; 18.19; 18.21; 18.23; 20.4;
62.30; 68.19; 78.7; 88.9; 88.15; 88.16;
90.2; 94.13; 94.14; 208.22; 230.30;
232.5; 270.3; 270.22; 328.20; 376.5
- activa 88.12
contemplativa 88.13
factiva 88.12; 398.22
naturalis 158.14
prima 418.16
vera 240.16
- scopulum 104.15; 168.28; 468.23
scriptio 544.26
secretio 456.15; 458.20
sectator 12.9; 170.23
seculum 140.6; 176.19; 198.4
secundum prius et posterius 242.7;
242.25; 244.6

Kazalo pojmov

- semen 40.9; 56.11; 66.22; 86.15; 86.18; 92.1; 146.5; 154.5; 156.8; 218.5; 218.20; 282.9; 358.16; 358.19; 367.5; 418.26
foecundum 368.5
semicirculus 314.2;
sensibile, n. 14.3; 22.3; 106.26; 108.3; 128.31; 152.25; 206.6; 208.4; 332.19; 332.20; 332.22
sensus 128.26; 128.28; 162.22; 164.11; 178.23; 178.31; 180.5; 180.28; 190.2; 190.12; 192.27; 208.26; 258.24; 270.1; 314.26; 324.17; 344.10; 344.11; 344.12; 366.22; 374.29; 380.29; 394.28; 396.1; 396.4; 396.12; 398.17; 398.23; 400.5; 404.28; 414.30; 416.1; 416.2; 416.6; 416.9; 416.31; 418.17; 418.21; 420.7; 426.20; 428.9; 428.25; 438.6; 440.3; 442.10; 442.13; 442.14; 442.19; 442.20; 444.1; 456.9; 462.15; 462.30; 464.4; 465.9; 468.27; 468.28; 469.3; 512.24; 526.10; 546.5; 546.7; 546.10; 546.13; 546.14; 548.4; 550.6; 556.14; 556.16; 556.25; 556.28; 564.5
sententia 24.28; 52.17; 54.1; 86.10; 92.20; 112.25; 132.4; 148.9; 184.24; 196.5; 196.21; 198.10; 200.8; 212.14; 242.4; 244.6; 244.16; 250.26; 324.15; 346.5; 352.5; 368.19; 368.24; 378.10; 390.14; 390.17; 394.18; 402.7; 434.14; 456.18; 490.14; 496.3; 512.27; 530.7; 530.17; 532.12; 532.18; 532.22; 532.24; 534.16; 534.20; 540.28; 540.32; 546.18; 548.4; 548.18; 554.16; 554.24; 554.25; 554.26; 554.31; 556.30; 562.8; 564.13; 568.21; 568.26
aurea 198.13
clara 546.18
communis 554.30
falsa 546.22
rata 564.10
recondita 530.15
vera 38.12; 106.25; 294.11; 520.27; 544.12
vulgata 174.27
septentrio 398.8
sermo 24.26; 78.4; 78.5; 78.9; 86.7; 90.24; 96.19; 142.4; 146.11; 280.10; 298.20; 306.7; 342.15; 366.22; 376.7; 396.8; 452.16; 486.21; 562.10
servus 282.11; 316.22; 484.26
sexagonus 328.13
siccitas 64.25; 126.29; 134.11; 146.9; 190.26; 356.17; 358.8; 360.22; 362.19; 414.19; 422.1; 462.3
siccum, n. 64.3; 64.21; 64.28; 348.12; 348.21; 356.14; 358.26; 360.30; 364.4; 368.10; 388.2; 388.4; 390.6; 390.8; 402.8; 404.19; 406.21; 412.28; 414.10; 416.23; 418.9; 456.5; 456.8; 456.14; 456.16; 456.17; 458.16
sidera volantia 408.18; 420.18
significatio 42.10; 42.13; 48.3; 68.3; 298.30; 490.23; 544.11
significatum, n. 40.24; 40.26; 42.12; 42.17; 50.4
significatus 120.16; 162.18; 280.1; 302.6; 310.13
signum 88.8; 568.4; 568.1
sufficiens 408.9; 408.13
silentium 180.26; 278.22
simile, n. 32.20; 32.21; 32.22; 32.23; 36.20; 36.22; 36.23; 38.5; 38.13; 38.25; 38.29; 40.5; 40.12; 46.18; 46.21; 58.4; 66.25; 66.26; 66.27; 66.28; 68.11; 68.12; 466.23
similitudo 36.17; 36.18; 38.5; 66.21; 68.12; 184.5; 184.6; 524.3; 524.21; 564.25; 566.16; 566.18; 568.13; 568.18; 568.22
simplicitas 60.9; 60.15; 60.16; 496.22
sinistrum 372.9; 528.7; 528.10; 528.13; 530.13; 530.21; 530.23; 532.2; 532.14; 532.15; 532.18; 532.21; 532.24; 534.3; 534.9; 546-9; 546.15; 556.21; 558.17; 560.15; 562.14; 562.16; 562.19; 564.11; 564.24; 566.2; 566.10; 568.4; 568.10; 568.21
Sol 62.9; 80.24; 194.20; 336.14; 346.14; 346.20; 368.10; 368.18; 378.25; 380.1; 380.16; 380.17; 464.11; 482.10; 482.20; 484.4; 484.7; 484.13; 508.5; 510.14; 510.29; 512.1; 512.4; 512.7; 512.28; 514.1; 514.3; 514.7; 514.9; 514.11; 514.16; 514.17; 514.18; 514.20; 514.22; 514.24; 514.25; 514.27; 514.30; 516.7; 516.11; 516.15; 516.19; 516.21; 516.27; 516.29; 518.10; 518.11; 518.12; 518.18; 518.21; 518.22; 520.9; 524.24; 526.1; 526.3; 526.4; 526.6; 526.7; 526.8

Kazalo pojmov

generativus 510.10; 514.31; 516.5	sphaericitas 354.25
lucidus 160.8; 160.10	spiritus 368.7; 368.8; 368.22; 414.10; 456.17
propinquus 514.26	calidus 414.18
solutio 246.26; 496.17	siccus 412.28; 414.18; 418.8; 456.16
somnium 138.27; 170.11; 180.31; 208.13	spuma 368.7
sophisma 36.5; 200.26; 218.19; 226.21; 232.12; 282.5; 282.7; 290.13; 334.6; 334.7; 334.10; 336.24; 336.25; 370.27; 382.19	stadium 226.22; 226.23; 226.25; 228.5; 232.23
fallax 198.1; 198.16	statua 28.12; 86.12; 96.23; 116.26; 140.23; 140.24; 146.5; 162.2; 162.5; 162.10; 162.25
spacium 300.34; 398.7; 398.8; 436.16; 514.9; 514.17	stellae 344.18; 346.14; 346.20; 382.10; 408.11; 424.18
continuum 300.34	discurrentes 408.12
spatium temporis 154.23	volantes 406.13
species 30.12; 30.13; 58.2; 58.5; 58.6; 58.7; 58.17; 58.26; 58.24; 60.26; 60.28; 62.1; 62.4; 62.8; 62.25; 66.24; 74.7; 88.24; 90.7; 90.11; 92.3; 96.3; 96.4; 96.7; 108.26; 110.1; 124.11; 144.23; 212.8; 212.10; 306.6; 306-14; 390.12; 390.17; 392.11; 410.17; 428.1; 458.4; 498.26; 498.28; 500.4; 500.5; 500.8; 502.28; 502.29; 502.30; 502.31; 504.8; 504.9; 504.11; 504.23; 504.24; 506.1; 506.5; 508.8; 552.24	stipulae 420.16; 452.29
indivisibilis 390.16	ardentes 408.19
speculatio 20.19; 532.11	stirps 194.21; 194.26
speculum 376.26	stomachus 196.27; 550.19; 552.15; 552.20
sperma 368.7	studiosus 484.26
sphaera 308.15; 320.9; 326.25; 344.18; 358.21; 366.8; 396.15; 410.8; 416.9; 416.16; 416.27; 426.3; 426.14; 426.18; 432.8; 442.10; 538.26; 540.24; 564.24; 566.1; 566.2; 566.4; 568.7; 570.5	philosophiae 6.27; 282.8
aeris 466.6	rerum naturae 394.19
frustranea 442.11	studium 6.25; 18.6; 18.7; 132.14; 196.33; 274.12; 290.25; 316.18; 328.23; 424.21; 552.28
ignea 416.10	subiectum 16.21; 44.19; 44.21; 56.20; 56.22; 56.23; 56.25; 86.13; 92.11; 94.23; 96.13; 98.19; 98.22; 98.24; 102.5; 104.9; 106.28; 108.1; 108.25; 122.27; 122.28; 124.1; 124.2; 124.12; 126.13; 126.15; 126.26; 130.23; 132.3; 132.12; 144.20; 146.1; 146.2; 146.4; 146.9; 146.11; 148.20; 150.20; 152.4; 152.6; 154.1; 154.22; 156.23; 162.14; 162.20; 162.22; 162.26; 164.17; 168.6; 174.9; 254.8; 342.13; 342.14
ignis 176.6; 176.7; 288.25; 352.8; 386.3; 386.5; 404.10; 406.25; 410.4; 410.7; 414.21; 414.22; 414.28; 416.6; 424.9; 424.10; 424.12; 424.14; 424.26; 426.18; 426.22; 426.29; 432.24; 434.24; 436.5; 464.20; 464.23; 464.30; 466.2	corruptibile 108.2
obliqua 424.15	deforme 144.20
prima 354.16; 354.19	formatum 130.23; 130.26; 162.21
secunda 354.16	genitum 108.2
superior 352.4	inconcinnum 144.20
superna 272.14	individuum 108.2
terrae 402.17	informe 144.20
	necessarium 150.20; 152.4
	nudum 130.23
	primum 116.23; 162.8; 162.15; 162.16
	proximum 162.17; 162.23
	ultimum 124.9

Kazalo pojmov

<p>substantia 18.13; 18.17; 20.5; 20.7; 20.8; 20.14; 20.19; 22.1; 22.15; 22.26; 24.2; 24.4; 24.6; 34.1; 34.4; 34.5; 34.6; 34.7; 34.8; 34.9; 34.10; 34.11; 34.13; 34.14; 34.15; 34.17; 34.18; 34.19; 34.20; 34.21; 34.22; 34.23; 36.1; 36.3; 36.4; 36.7; 36.8; 36.10; 36.11; 36.13; 38.4; 38.7; 38.17; 38.18; 38.19; 38.20; 40.2; 48.10; 48.11; 54.19; 54.25; 54.27; 60.5; 60.23; 66.7; 72.22; 72.23; 74.5; 74.13; 74.15; 74.16; 92.11; 94.17; 94.18; 96.6; 96.8; 96.14; 98.3; 98.4; 98.17; 98.19; 98.34; 100.1; 100.5; 100.16; 102.6; 104.10; 104.11; 106.14; 106.18; 106.30; 108.24; 110.11; 110.15; 110.25; 110.26; 110.27; 112.6; 112.19; 112.23; 116.19; 116.20; 116.23; 118.1; 118.5; 118.12; 118.13; 118.20; 120.6; 120.11; 120.22; 120.23; 122.6; 122.8; 122.11; 122.16; 122.17; 122.20; 122.18; 124.8; 124.22; 124.23; 124.25; 126.2; 126.5; 126.7; 126.9; 126.10; 126.19; 126.27; 128.1; 128.8; 128.12; 128.14; 128.16; 128.19; 128.20; 128.23; 128.25; 128.28; 130.1; 130.5; 130.13; 132.5; 132.16; 132.23; 132.26; 132.29; 132.33; 134.4; 134.6; 134.7; 134.25; 136.9; 140.6; 140.7; 140.10; 140.15; 140.16; 140.19; 140.20; 140.21; 140.22; 142.4; 142.5; 142.7; 142.15; 142.19; 144.21; 154.11; 154.13; 154.16; 162.8; 284.22; 346.6; 368.23; 370.1; 370.6; 378.20; 380.22; 380.25; 380.32; 404.2; 466.22; 486.4; 506.18; 508.10; 508.14; 508.15; 508.18; 508.19; 520.16; 520.29; 522.2</p> <p>confessa 20.9; 20.11; 22.27</p> <p>corporea 166.17; 168.1</p> <p>immaterialis 494.5</p> <p>immobilis 18.14</p> <p>incorporea 494.5</p> <p>incurruptibilis 494.5</p> <p>materialis 138.13</p> <p>naturalis 22.13; 24.2</p> <p>particularis 126.5</p> <p>posterior 128.1</p> <p>prima 2.572.27; 118.7; 118.11; 120.12; 122.1 140.19</p> <p>separata 18.19</p> <p>sensibilis 142.11</p>	<p>successio 200.18; 200.20; 212.8; 218.22; 218.25; 242.25; 246.16; 254.11; 254.28; 256.22; 256.24; 262.3; 262.13; 288.11; 302.5; 302.15; 334.8; 476.11; 494.13</p> <p>aeterna 212.11; 240.20;</p> <p>sempiterna 242.1</p> <p>sulphur 414.6; 414.14</p> <p>sumitas capitis 554.20</p> <p>summum, n. 364.14; 404.12; 556.4; 556.6; 568.23</p> <p>superficies 164.30; 166.1; 350.23; 352.14; 412.21; 470.5; 470.21; 472.9; 560.10</p> <p>convexa 176.18</p> <p>extima 560.6</p> <p>universa 318.7; 560.6; 560.8</p> <p>supernatantia 464.27; 468.2; 468.5</p> <p>suppositum 60.13; 288.6; 588.13</p> <p>sursum 304.26; 306.8; 308.19; 346.18; 352.13; 386.10; 386.12; 394.10; 402.3; 406.3; 410.4; 412.10; 412.12; 414.24; 420.10; 420.17; 420.22; 420.24; 424.9; 424.12; 424.27; 426.3; 432.13; 434.4; 436.13; 438.26; 446.13; 450.12; 452.10; 434.5; 458.6; 464.14; 464.16; 464.26; 464.29; 464.30; 464.32; 466.5; 466.6; 466.9; 466.11; 466.12; 466.13; 466.24; 468.7; 468.8; 470.7; 472.8; 472.12; 472.22; 472.27; 472.29; 482.13; 482.14; 484.3; 484.3; 484.5; 524.9; 524.11; 524.12; 524.22; 526.4; 526.12; 526.14; 528.6; 528.13; 528.15; 530.1; 530.3; 530.9; 530.10; 530.22; 532.2; 532.13; 532.15; 532.17; 532.20; 534.4; 534.9; 534.14; 536.14; 536.20; 536.27; 538.21; 538.23; 542.2; 542.4; 542.8; 542.9; 542.10; 542.11; 542.12; 542.13; 542.15; 542.17; 544.1; 544.2; 544.4; 544.7; 544.9; 544.11; 544.12; 544.13; 544.17; 544.20; 544.22; 546.14; 546.23; 548.2; 548.7; 548.9; 548.12; 548.13; 548.16; 548.20; 552.10; 552.14; 552.20; 552.21; 552.23; 552.29; 554.2; 554.4; 554.8; 554.12; 554.15; 554.18; 554.19; 554.19; 554.21; 554.22; 554.26; 556.2; 556.6; 556.8; 556.9; 556.11; 556.19; 558.8; 558.10; 558.11; 558.16; 558.17; 558.29; 560.1; 560.4; 560.5; 560.6; 560.7; 560.8; 560.10; 560.11; 562.2; 562.4; 562.8; 562.9; 562.14; 562.16; 562.19; 564.8;</p>
--	---

Kazalo pojmov

<p>564.14; 564.16; 564.20; 566.14; 568.10; 568.22; 568.23; 568.26; 568.28; 568.30; 570.6; 570.9 universi 542.22; 544.2; 560.1; 560.11; 566.14 ipsum 530.1; 536.14; 544.9; 544.11; 544.17 548.15 summum 568.23 sydera Helenae 408.20 sydus 194.20; 378.24; 424.17 syllogismus 232.20; 280.26; 312.8 integer 232.18 symbolum 176.9; 462.1; 462.27 syzygia 530.12</p> <p>tabula 544.25; 544.29 tactus 344.13; 350.12; 556.18; 556.20 tarditas 346.26 techna 46.27; 258.3; 504.15 mira 218.24 temperies 103.18; 520.28 tempestas 46.10; 514.29 temporaneum, n. 118.27 tempus 4; 10.21; 46.13; 46.16; 46.17; 120.13; 120.14; 120.15; 154.21; 154.22; 154.25; 156.8; 156.19; 158.24; 170.18; 170.34; 172.13; 176.12; 178.21; 192.13; 194.5; 194.9; 194.19; 196.7; 196.26; 200.10; 200.19; 200.25; 200.31; 202.2; 202.4; 202.13; 206.1; 208.2; 216.19; 216.20; 218.2; 218.3; 218.8; 218.10; 218.11; 218.12; 218.14; 218.16; 218.21; 218.25; 220.1; 220.2; 220.4; 220.8; 220.15; 220.17; 220.21; 220.26; 222.6; 222.23; 224.1; 224.3; 224.4; 224.7; 224.9; 224.12; 224.13; 224.15; 224.16; 224.18; 224.19; 224.20; 224.22; 226.1; 226.4; 226.6; 226.8; 226.9; 226.10; 226.11; 226.17; 228.3; 228.8; 228.10; 228.13; 228.16; 228.18; 228.23; 228.25; 228.26; 230.1; 230.4; 230.6; 230.10; 230.13; 230.22; 230.26; 232.2; 232.9; 232.13; 232.27; 232.29; 234.2; 234.6; 234.15; 234.17; 234.23; 234.24; 234.27; 234.28; 236.3; 236.5; 236.7; 236.8; 236.11; 236.12; 236.16; 236.18; 236.20; 236.23; 236.25; 236.26; 236.28; 238.1; 238.7; 238.8; 238.11; 238.13; 238.16; 238.19; 238.20; 238.21; 238.22; 238.23;</p>	<p>240.3; 240.4; 240.5; 240.11; 240.18; 240.21; 240.22; 242.4; 242.6; 242.10; 242.11; 242.14; 242.15; 242.19; 244.4; 244.5; 244.7; 244.10; 244.11; 244.13; 244.15; 244.17; 244.18; 244.19; 244.20; 244.22; 244.24; 244.25; 244.26; 244.27; 246.1; 246.2; 246.7; 246.16; 246.17; 246.18; 246.20; 246.21; 246.24; 246.26; 246.27; 248.1; 248.3; 248.5; 248.9; 248.12; 248.14; 248.15; 248.16; 248.17; 248.18; 248.19; 248.20; 248.21; 248.22; 248.23; 248.24; 248.25; 248.27; 248.29; 250.2; 250.3; 250.4; 250.9; 250.10; 250.16; 250.17; 250.18; 250.21; 250.23; 250.27; 250.29; 250.32; 252.3; 252.5; 252.12; 252.17; 252.18; 254.10; 254.17; 254.21; 254.22; 254.23; 254.24; 254.25; 254.26; 254.28; 254.30; 256-1; 256.5; 256.8; 256.9; 256.13; 256.14; 256.16; 256.19; 256.22; 256.26; 258.1; 258.5; 258.7; 258.8; 258.10; 258.11; 258.12; 258.13; 258.15; 258.16; 258.20; 258.21; 258.22; 258.23; 258.26; 260.1; 260.2; 260.3; 260.4; 262.7; 262.10; 262.11; 262.12; 262.16; 274.29; 276.9; 276.14; 276.16; 276.19; 276.24; 294.16; 294.17; 296.1; 296.14; 296.19; 296.22; 296.26; 296.28; 300.1; 300.33; 302.25; 304.16; 304.21; 308.1; 308.4; 308.27; 308.28; 310.1; 310.5; 310.8; 330.20; 334.8; 336.23; 344.24; 346.16; 380.16; 380.27; 416.21; 416.25; 416.27; 416.29; 422.5; 436.26; 470.10; 480.9; 480.11; 480.12; 480.14; 490.11; 490.12; 510.25; 512.6; 512.15; 516.10; 516.14; 516.16; 516.18; 516.24; 526.1 aequale 480.6; 480.7; 516.13 aeternum 212.19 continuatum 300.23 continuum 218.23; 228.28; 230.18; 230.28; 232.3; 232.9; 232.13; 236.7; 236.8; 236.26 discretum 236.6; 246.2 divisibile 236.8; 232.3; 246.3 finitum 246.24; 252.13 futurum 212.20; 234.18; 236.12; 236.15; 244.23; 244.24; 244.26; 246.24; 248.25; 248.26; 250.2; 250.8; 250.18; 252.23; 254.1; 254.22; 254.23; 254.25; 254.30; 256.6</p>
---	---

Kazalo pojmov

<p>indivisibile 224.15 infinitum 236.8; 246.3; 252.20 interpolatum 176.12 interruptum 300.23 praeteritum 234.18; 236.12; 244.22; 244.24; 252.23 reale 250.23; 250.29; 250.32 sempiternum 248.13 terminatum 224.18; 242.2; 246.27; 252.4 tenacitas 360.28 tenax, n. 64.4; 348.12; 348.17; 348.24; 360.29; 362.1; 362.4; 362.7; 364.3 tenebrae 232.26; 396.19; 396.20 tenor continuatus 22.1 tenue, n. 348.13; 348.17; 362.10; 362.11; 362.17; 364.3 terminus 94.9; 132.15; 214.3; 220.11; 220.12; 222.17; 250.6; 250.13; 250.30; 252.22; 252.23; 254.13; 270.26; 296.7; 296.8; 298.25; 300.7; 300.13; 308.13; 308.14; 308.15; 308.18; 308.20; 310.29; 310.30; 312.15; 314.30; 320.6; 328.17; 346.24 ab eodem in idem, in alius 310.30 contrarius 300.6; 308.20 quo 308.20; 310.29 unde 308.20; 310.29 teretisma 160.15; 164.9; 292.9; 334.10; 470.5; mirum 164.8 tergum 10.15; 556.19 terra 6.18; 20.11; 60.19; 64.22; 60.23; 64.24; 64.25; 160.6; 168.21; 174.28; 178.4; 178.6; 178.11; 178.24; 178.25; 178.26; 178.27; 276.4; 288.12; 300.33; 314.10; 344.5; 350.4; 352.12; 358.22; 366.2; 366.25; 366.26; 378.3; 380.8; 384.5; 384.27; 386.5; 386.14; 388.6; 388.8; 390.6; 390.20; 392.11; 394.11; 396.9; 396.22; 396.26; 396.27; 400.14; 400.22; 402.17; 406.13; 412.21; 414.5; 416.15; 420.18; 420.27; 422.14; 428.11; 428.16; 428.18; 430.6; 432.9; 432.11; 436.7; 436.13; 436.23; 440.10; 448.16; 448.19; 448.6; 448.29; 450.1; 450.12; 450.15; 450.17; 452.3; 452.12; 452.25; 454.21; 454.34; 454.26; 454.27; 454.28; 454.30; 456.4; 456.5; 456.7; 456.10;</p>	<p>456.17; 458.9; 458.14; 458.15; 458.21; 460.16; 462.2; 462.17; 462.19; 462.21; 462.22; 462.23; 464.10; 464.12; 466.3; 466.15; 468.9; 468.19; 470.5; 470.5; 470.17; 470.21; 470.21; 470.22; 470.24; 472.6; 482.12; 482.16; 484.7; 502.22; 502.24; 502.26; 512.2; 512.4; 512.6; 512.8; 512.9; 512.25; 516.11; 522.28; 524.10; 524.15; 526.16; 526.17; 542.7; 558.16; 568.23; 570.6 frigida 388.8 sicca 64.22; 388.8 testimonium 12.16; 228.12; 264.21; 582.9; 406.5; 420.9; 426.20; 442.13; 464.4 tetragonus 106.11; 106.15 theca 504.15 theorema 12.5; 12.11; 12.13; 42.4 thesis 12.1; 12.27; 14.8; 16.8; 16.10; 42.3; 198.21; 200.5; 300.30 titio, onis 20.13 tonitrum 406.19 tormentum 50.15 torsio 52.4; 452.7 mira 102.24 trabes 404.29; 420.13 tractatio 22.8; 24.14; 22.8; 44.3; 144.7; 164.10; 198.30; 210.27; 212.7; 532.27 tractatus 206.19; 218.4; 220.4; 220.6 traditio 132.6; 410.23; 432.9 falsa 544.24 tragoedus 418.30 transfuga 118.25 transitus 320.13; 332.31; 462.26; 542.8 transmutatio 22.2; 24.13; 100.25; 154.15; 176.2; 176.11; 222.17; 394.4; 460.15; 520.6; 520.14 velox 394.3 in se invicem 456.3 triangulum 326.26; 328.12; 328.19 aequicrura 326.27 aequilaterum 326.27 in universum 326.28 scalenum 326.27 trigonus 106.11; 106.14 tropicus 484.13; 512.12; 514.12; 516.8; 516.9 Capricorni 510.23 noster 510.22</p>
---	--

Kazalo pojmov

- turpe, n. 144.22; 182.5
- unitas 210.30; 210.31; 212.2; 302.2
- universale, n. 28.29; 74.10;
ante multa 106.5
in multis 106.3
post multa 106.6
- universitas 406.3; 410.1; 464.32
- universum 22.23; 66.18; 70.2; 276.25;
320.14; 336.16; 366.7; 426.25426.32;
430.3; 430.17; 446.9; 460.5; 472.6;
472.7472.9; 472.10; 474.5; 476.13;
478.16; 492.14; 492.16; 494.12; 494.21;
496.26; 496.29; 498.24; 498.30; 500.2;
502.5; 504.6; 518.8; 518.20; 530.4;
530.7; 530.9; 530.24; 532.6; 536.12;
542.9; 542.11; 542.18; 542.22; 544.2;
544.4; 544.8; 544.13; 544.17; 544.19;
544.29; 548.10; 552.21; 552.23; 552.25;
554.3; 554.8; 554.14; 556.2; 558.10;
560.1; 560.2; 560.4; 560.6; 560.10;
560.11; 560.12; 560.19; 560.20; 560.21;
562.6; 562.9; 566.9; 566.13; 566.15;
568.27; 568.28
- unum, n. 74.23; 234.19; 290.3; 292.18;
292.22; 296.6; 356.4; 386.15; 386.16;
394.5; 394.6; 394.19
- unum et multa 74.24; 74.27; 76.4; 76.6;
76.8
- unum quid 124.18; 234.10
- unum quoddam 34.11; 34.2; 34.1; 34.13;
234.16
- usus 46.11; 132.16; 132.18; 132.19;
132.23; 132.28; 132.29; 134.1; 146.17;
508.4; 514.7; 556.3
- vacuitas 496.30; 498.9
- vacuum, n. 26.5; 148.4; 152.15; 164.3,
164.13; 164.15; 164.18; 164.20; 350.21;
468.10; 470.25; 498.16
- vanitas 164.10; 210.26
- vapor 178.7; 178.13; 178.14; 178.16;
178.18; 388.7; 400.24; 400.25; 414.13;
458.16; 482.13; 482.14; 484.4; 522.22;
524.11; 524.14; 524.23; 524.24; 524.25;
526.4; 526.25; 526.8
humidus 414.13
- varietas inenarrabilis 502.24
- vehiculum 430.5; 430.8
- venditor sophismatum 36.5
- venter 120.1; 120.3158.9; 182.10; 182.26;
192.10; 336.14; 554.21; 556.8
- ventriculus 550.20
- ventus 398.10; 452.30; 512.13
- Venus 464.11
- ver, veris 526.2
- verbum 18.12; 20.1; 20.8; 20.16; 28.14;
34.7; 42.18; 90.10; 90.18; 90.21;
92.5; 94.22; 104.17; 108.26; 110.3;
112.5; 124.8; 128.30; 140.28; 142.13;
146.13; 152.7; 156.6; 158.17; 160.1;
162.10; 164.12; 166.17; 190.12; 206.5;
206.18; 206.24; 210.12; 212.1; 218.5;
218.21; 220.16; 222.7; 222.24; 226.9;
226.14; 228.27; 230.14; 230.19; 236.2;
144.3; 246.26; 248.11; 248.16; 248.26;
252.8; 254.21; 258.16; 260.1; 268.5;
268.10; 282.23; 290.20; 292.5; 292.27;
296.23; 304.7; 304.24; 308.5; 310.9;
320.11; 322.4; 322.12; 322.27; 328.16;
336.1; 342.10; 372-7; 374.8; 374.13;
386.20; 394.24; 400.26; 402.12; 402.14;
428.7; 432.30; 440.19; 442.18; 448.19;
450.10; 452.22; 454.29; 456.2; 458.11;
476.7; 482.8; 482.19; 484.9; 486.16;
490.13; 498.8; 512.31; 530.23; 530.26;
532.19; 538.1; 548.6548.11; 550.18;
560.5; 564.14; 564.17; 568.30
- continuatum 48.20
- inane 104.21; 104.22
- veritas 6.31; 8.2; 18.6; 36.26; 56.9; 56.14;
122.12; 194.6; 196.31; 196.33; 198.15;
228.14; 232.20; 234-1; 242.9; 268.2;
274.21; 308.21; 328.23; 376.5; 394.22;
394.23; 398.2; 398.13; 398.25; 414.12;
496.24; 508.22; 512.25; 538.4; 554.28;
554.32; 566.7;
- vertex 472.16; 472.19; 472.23; 472.24;
472.25; 472.26; 568.23
- veru, verus 566.5; 570.5
- verum, n. 198.12; 318.18; 348.5; 462.24
- vestigium 10.16; 288.30; 418.8; 458.18
- via 50.8; 50.13; 50.14; 54.10; 198.8;
198.16; 256.2; 258.5; 288.30; 378.28;
436.3; 436.31; 438.18; 538.4
- vinculum 232.15; 428.17; 428.21
- violentia 438.12; 472.1
- perpetua 468.21

Kazalo pojmov

---

vir 12.7; 18.2; 36.24; 66.22; 90.3; 90.14; 92.1; 92.23; 132.32; 206.8; 266.2; 274.12; 330.6; 370.26; 382.7; 384.21; 400.9; 418.24; 532.5; 532.5; 554.21	470.22; 470.23; 470.24; 470.25; 470.26; 472.1; 502.10
sapiens 26.11; 90.5; 206.7; 274.13; 424.16; 484.25; 528.5	aliena 466.10 corruptiva 438.31 gignitiva 438.30 perpetua 468.20 violenta 412.7; 438.16
virtus 68.8; 68.13; 328.1; 378.9	visus 272.19; 272.20; 344.14; 344.17; 350.13; 414.26; 556.27
vis 18.3; 48.1; 68.7; 68.11; 68.17; 100.32; 138.8; 154.10; 170.24; 186.17; 186.18; 200.16; 232.24; 242.9; 246.6; 262.22; 248.11; 256.5; 266.1; 278.28; 284.14; 286.24; 288.31; 310.17; 328.5; 334.14; 342.21; 354.2; 354.8; 356.7; 366.6; 376.24; 376.25; 378.19; 380.6; 380.10; 396.5; 404.25; 412.7; 432.13; 432.15; 432.22; 436.10; 436.11; 436.15; 436.27; 436.31; 438.12; 438.31; 440.5; 440.13; 452.30; 460.2; 460.6; 460.9; 460.10; 460.11; 460.12; 466.23; 468.18; 468.20;	vita 12.5; 102.17; 136.15; 174.4; 274.2; 480.9; 480.12; 480.11; 480.14; 516.16; 516.18 voluntas 286.23; 288.20 zodiacus 46.6; 234.12; 234.13; 234.17; 234.20; 236.9; 236.13; 236.21; 236.22; 238.4; 258.28; 292.11; 472.28; 542.5; 542.7; 542.9; 542.12

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

KAZALO IMENA

ABARID (Ἀβάρης), 6. st. pr. Kr. Skitski propovjednik i čudotvorac, legendarna osoba u djelu Heraklida Pontskog. Kod Sude je naveden popis njegovih djela. Pitagorovci su ga držali jednim od preteča. 197.7

AGLAOFEM (Ἀγλαόφημος), navodni Pitagorin orfički učitelj koji ga je u Trakiji uveo u misterije. 197.14

AHILEJ (Ἀχιλλεύς), glavni grčki junak pod Trojom. Petrić, međutim, ne misli ovdje na taj lik Homerove *Ilijade* (kao što ne misli ni na Homerovog Terzita), nego tim nazivom aludira na Zenonov argument protiv kretanja nazvan *Ahilej*. Tim je argumentom (Ahilej – poslovično brz junak ne može prestići kornjaču – poslovično sporu životinju, jer je ne može ni dostići) Zenon dokazivao neinteligibilnost kretanja – (beskonačno) raščlanjujući put i vrijeme kretanja na neprotežne točke. Aristotel je, da bi pobio taj Zenonov argument, otkrio i uveo pojam kontinuiteta, djeljivosti na uvijek djeljive dijelove (a ne na nedjeljive točke). Petrić, međutim, Ahilejem zove Aristotelov argument za vječnost kretanja neba. Time hoće reći da je Aristotelov argument, doduše jak, tj. ozbiljan problem, ali rješiv onim protuargumentima koje sam Petrić donosi. 265.22; 267.6; 267.17; 269.6; 271.12; 279.13; 283.9; 283.22; 283.23; 285.16; 289.31; 375.19

ALEKSANDAR (Ἀλέξανδρος) iz Afrodizijade, 2/3 st. Grčki filozof peripatetičar, jedan od najznačajnijih komentatora Aristotela. Petrić ga citira i kao Aphrodisicus. 115.28; 123.19; 133.25; 253.13–14; 291.20; 317.1; 521.23

ALEKSANDAR VELIKI /MAKEDONSKI/ (ὁ μέγας Ἀλέξανδρος – 356–323 pr. Kr.), sin Filipa II. Odgojio ga je Aristotel. Istaknuo se u bici kod Heroneje. Nakon ubojstva Filipa II preuzeo je vlast. U osvajačkom pohodu osvojio je cijelo Perzijsko carstvo i nastavio napredovanje prema Indiji. Zaustavila ga je pobuna njegovih trupa, pa se vratio u Babilon gdje je umro. Njegovo se carstvo brzo raspalo na države kojima su vladali njegovi vojskovođe. Uz ime Aleksandra Velikog vezuje se priča o nerazmrsivom čvoru na bojnim kolima kralja Gordija. Po predanju vlast nad Azijom mogao je osvojiti samo onaj koji bi razriješio taj čvor. Aleksandar Veliki razmrsio ga je mačem, nasilno ga je prerezao. 287.13

ALESSANDRO BARANZONI – osobu nije bilo moguće utvrditi. 7.22

ANAKSAGORA (Ἀναξαγόρας) iz Klazomene, 5. st. Dulje vremena živio je u Ateni, bio je Periklov prijatelj. Optužen za bezbožnost. Pobjegao je iz Atene. Smatrao je da su bitak homeomerije (pratvar iz koje miješanjem i razdvajanjem nastaju stvari u svijetu) i um. 15.1; 25.26; 27.1–2; 27.6; 69.24; 197.12; 215.5; 251.19; 271.17; 275.14; 287.27; 383.7

ANAKSIMANDAR (Ἀναξίμανδρος), 6. st. pr. Kr. Učenik i nasljednik Talesov. Napisao je spis *O prirodi*. Držao je da je bitak *apeiron* – ono što je s obzirom na masu i kvalitetu neodređeno i u sebi sadrži sve mogućnosti. 15.4

ANAKSIMEN (Ἀναξίμανης), vjerojatno učenik Anaksimandrov. Držao je da je bitak zrak. Sve stvari nastaju iz zraka zgušnjavanjem i razrjeđivanjem. 15.4

ANTIMAH iz Heliopola (Ἀντίμαχος), nepoznato vrijeme. Prema Sudi autor spjeva o stvaranju svijeta. 197.7

ARHENET (Ἀρχαίνετος – možda varijanta imena Ἀρχύτας?), vrlo slabo poznat autor, navodno pitagorovac, spominje ga na jednom mjestu Sirijan u komentaru B *Metafizike*. 197.17

ARHITA (Ἀρχύτας), 4. st. pr. Kr. Grčki filozof, matematičar, inženjer i državnik iz Tarenta, pitagorovac. Tekstovi na koje se poziva Petrić su Pseudo-Arhita i treba ih datirati nakon Aristotela. 143.8; 197.16

ARISTEJA iz Prokonesa (Ἀριστέας), 7. ili 6. st. pr. Kr., grčki epski pjesnik. Napisao je geografski ep Ἀριμάσπεια. 197.6

ATENEJ (Ἀθηναῖος) iz Naukratije, 2/3 st. Grčki gramatičar. Napisao je spis *Gozba sofista*. U literarnom smislu djelo nije značajno, ali je opsežno. 11.18

ATLANT, sin titana Japeta, njegova su braća Prometej i Epimetej. Zadatak mu je da nosi nebo. On je također personifikacija svjetske osi, kralj Atlantide ili astronom, matematičar ili filozof. 195.14; 195.16

ATLANT čarobnjak, lik u Ariostovom *Bijesnom Orlandu*. 339.1

AVEROES (Ibn Rušd), 1126–1198, španjolsko-arapski filozof, liječnik i mističar. Smatrao je da je logika (Aristotelova) najvažnija za postizanje sreće. Izuzetno se divio Aristotelu čija je djela komentirao u više oblika. Veliki Averoesovi komentari svojim su oblikom (Averoes prvo navodi Aristotelov tekst i potom ga komentira) imali znatan utjecaj na Zapadu. 11.20; 29.23; 167.10; 169.20; 175.26; 377.28; 441.22; 499.1

BOET (Βόηθος), najvjerojatnije Boet iz Sidona, 1. st. n. e. Grčki filozof, peripatetičar, bavio se pitanjem kategorija, predstavnik konkordizma, tj. slaganja Platona i Aristotela. 11.27

BRO[N]TIN/ (Βρο[ν]τίνος), nepoznato vrijeme života, grčki filozof iz Metaponta. Navodno pitagorovac, pripisuju mu se neke orfičke pjesme. *Leksikon antičkih autora* (uredio Dubravko Škiljan), Zagreb 1996. donosi ga u obliku: Brontin, Petrić ga citira kao Brotin a tako donose i Petrićevi citati. U tekstovima mogu se naći oba oblika. 197.17

DEMOKRIT (Δημόκριτος) 460–370. pr. Kr. Grčki filozof, Leukipov učenik. Putovao je u Perziju, Babilon i Egipat, živio je dugo vremena u Ateni. Glavni predstavnik grčkog materijalizma. 15.2; 27.5; 197.13; 271.17–18; 275.14; 315.17; 379. 21–22

DIKEARH (Δικαίαρχος), 4. st. pr. Kr. Grčki filozof iz Mesene, učenik Aristotelov. Suprotstavio se tezi o besmrtnosti duše, nasuprot kontemplativnom životu isticao je praktički život. 493.26

DIODOR (Διοόδωρος), vjerojatno Diodor iz Aleksandrije, 1. st. pr. Kr. Grčki matematičar, stoik, bavio se astronomskim mjerenjima. Utvrdio je pravila za izgradnju sunčanog sata. 383.11

DIOGEN (Διογένης) iz Sinope. Živio je u Ateni i Korintu, učio je da je sreća imati što manje potreba, pa je živio kao prosjak spavajući po trijemovima i u bačvi. Nadimak mu je bio *pas* (κύων). Sljedbenici mu se zovu kinici. 567.4

EAGAR (Οἶαγρος), trački kralj. S muzom Kaliopom rodio je pjesnike Orfeja i Lina. Petrić navodi drugačiju genealogiju. 195.22

EMPEDOKLO (Εμπεδοκλής), 483–423. pr. Kr. Grčki filozof iz Akraganta (Agrigenta). Izložio je (u stihovima) učenje o 4 elementa (vatra, voda, zrak i zemlja) iz kojih sve nastaje spajanjem i razdvajanjem a pod utjecajem ljubavi i mržnje. 15.3; 27.1; 197.16; 251.19; 271.17; 275.14; 287.27; 375.27; 385.8; 397.23; 397.24; 399.1; 399.4; 399.12

EPIKUR (Επίκουρος), 341–270. pr. Kr. Grčki filozof sa Sama. U Ateni je otvorio filozofsku školu, razvio je Demokritovo učenje i jedan je od glavnih predstavnika antičkog materijalizma. 11.12

EPIMENID (Επιμενίδης) 7. st. pr. Kr. Kretska pjesnik iz Knosa, historijsko-legendarna osoba. Pripisuje mu se spis *Teogonija* i knjiga o povijesti Krete. 197.6

EPIMETEJ (Επιμηθεύς), mitska osoba, brat Prometejev, sin Japetov, oženio je protiv bratova savjeta prelijepu Pandoru koju je učinio Hefest. Pan-

dora je otvorila posudu u kojoj su bila sva zla koja su prešla na ljude. U Platonovom dijalogu *Protagora* Epimetej je preuzeo zadatak da sva živa bića opskrbi sposobnostima da mogu preživjeti. Kad mu za čovjeka nije preostalo više nikakvih moći, zove u pomoć Prometeja koji za čovjeka ukrade vatru. Zeus ga je kaznio i Prometej je prikovan za stijenu a orao mu kljuca jetru. 195.14;

EUGAM/N/ON iz Kirene (Εὐγάμ/μ/ων), 6. st. pr. Kr. Grčki epičar iz Kirene. Vjerojatno je napisao *Telegoniju*. 197.7

EUKLID iz Aleksandrije (Εὐκλείδης), 4/3 st. pr. Kr. Grčki matematičar, u doba Ptolemeja I ili Ptolemeja II živio je u Aleksandriji i poučavao matematiku. Djelom *Elementi* postavio je temelje matematičari kao znanosti. 475.4

FAETONT (Φαέθων), sin boga Helija i okeanide Klimene, ukrao je ocu sunčana kola. U vožnji ga je obuzeo strah i srušio se u Eridan (mitološka rijeka). Zeus ga je zapalio munjom i zapalio zemlju. 381.1

FEREKID sa Sira (Φερεκύδης), 6. st. pr. Kr. Grčki filozof s otoka Sira, poznat kao *Teolog*. Napisao je prvi kozmogonijsko-teogonijski spis u prozi. Bio je pod utjecajem orfika i utjecao je na novoplatoničare. 197.6; 197.14

FILOLAJ (Φιλόλαος), 5/4. st. pr. Kr. Grčki filozof iz Krotone na Siciliji. Pitagorovac, prvi je počeo zapisivati Pitagorino učenje. 197.17

FILOPON, IVAN (Ιωάννης Φιλόπυονος), 5. st., kasnoantički kršćanski filozof. Učio je filozofiju kod novoplatoničara Amonija Hermejevog u Aleksandriji. Danas se smatra da je Komentar *Metafizike* koji je Petrić preveo Pseudo-Filopon, tj. neautentično djelo. 53.13; 53.15; 265.24; 441.22; 487.8-9

GALEN (Γαληνός), 129-199. g. Grčki liječnik, rodom iz Pergama. 133.25-26; 385.10; 441.17

HERAKLIT iz Efeza (Ηεράκλειτος) oko 550 do oko 480. pr. Kr. Grčki filozof, prvi u tradiciji filozofa prirode mislio je o svijetu kao jedinstvu suprotnosti. U grčku je filozofiju uveo pojam dijalektike. 197.11

HESIOD (Ησιόδος), 8/7 st.pr. Kr. Grčki pjesnik iz Ashre u Beotiji, napisao je prvu grčku teogoniju. Glavno mu je djelo *Poslovi i dani*. 103.3; 195.27; 197.1; 197.5

HIPARH (Ἰππαρχος) iz Nikeje, oko 190 - oko 120. g. pr. Kr. Jedan od najvećih astronoma staroga vijeka. Prvi je izmjerio precesiju ekvinoxija. Od djela ostao je sačuvan samo komentar uz *Pojave Arata iz Sola*. Sastavio je prvi katalog neba s podacima za oko 850 zvijezda. 383.13; 511.24

HIPOKRAT (Ἱπποκράτης) s Kosa, oko 460-oko 370. pr. Kr. Grčki liječnik, najpoznatiji liječnik antike. 385.7; 385.9; 385.12; 441.17

HOMER (Ὅμηρος), 9. st. pr. Kr. Najstariji grčki pjesnik, legendarni tvorac *Ilijade* i *Odiseje*. 195.28; 197.5

HRIZIP (Χρύσιππος), 3. st. pr. Kr. grčki filozof porijeklom iz Sola u Kilikiji, poglavar stoičke škole. Kao prvi formulirao je ideal stoičkog mudraca. Dao je značajan doprinos logici uvevši u logiku pet nedokazivih silogizama, tj. hipotetičke silogizme. Oštro ga je napadao Sekst Empirik, no njegovo je učenje o hipotetičkom silogizmu ušlo, doduše anonimno, u formalnu logiku. 313.13;

JAPET (Ἰαπετός), jedan od Titana koje je Zeus srušio u Tartar. Sinovi su mu Prometej i Epimetej. 195.12

KARNEAD (Καρνεάδης), 3/2 st. pr. Kr. Grčki filozof iz Kirene, sljedbenik skeptičke Akademije. Držao je predavanja u Rimu, suprotstavljao se stoicima i učio suzdržavanje od suda. Nije pisao, učenje su zapisali njegovi učenici. 381.15

KALDEJCI su pleme semitskih Aramejaca. Pod Kaldejcima se prvo podrazumijevalo Babilonce uopće, a potom babilonsko svećenstvo koje se bavilo magijom, proricanjem i astronomijom – astrologijom. 387.1

KSENARH (Ξέναρχος) iz Seleukije, 1. st. pr. Kr./1. st. Grčki filozof peripatetičar, Strabonov učitelj. Pobijao je Aristotelovo učenje o eteru. 11.18

KSENOFAN (Ξενοφάνης), 6/5. st. pr. Kr. Grčki pjesnik i filozof, iz Kolofofa. Suprotstavio se religioznom antropomorfizmu. Bio je blizak Parmenidu. 197.12

LEUKIP (Λεύκιππος), 5. st. pr. Kr. Grčki filozof vjerojatno porijeklom iz Mileta, utemeljitelj atomizma. U Abderi je osnovao svoju školu. 15.2; 197.13

LINCEJ (Λυγκεύς), sin Afareja i Arene, sudjelovao je u pohodu Argonauta na Kolhidu. Bio je obdaren posebno oštrim vidom kojim je mogao gledati kroz čvrste i neprozirne stvari. 55.7

LINO (Λίνος), sin Hermesa i muze Uranije – po jednoj od genealogija. Pripisuje mu se kozmogonija u kojoj je opisao put Sunca i Mjeseca i stvaranje živih bića. 195.17; 195.21

MANZOLI, BENEDETTO (Benedictus Manzolius – Modena 1530 – Tivoli 1585), biskup pokrajine Reggio Emilia od 1578 do 1585. 7.

MELIS (Μέλισσος) sa Sama, 5. st. pr. Kr. Grčki filozof, posljednji predstavnik elejske škole, učenik Parmenidov. 13.27; 197.12

MOJSIJE, centralna osoba Petoknjžja. Po biblijskoj Predaji kao Božji poslanik izveo je izraelski narod iz Egipta u Kanaan. 195.15

MOLZA, TARKVINIJA (Tarquinia Molza/ Molsa), 1542–1617, talijanska muzičarka i pjesnikinja, kćerka Camilla Molze i Isabelle Colomba, djed joj je bio pisac Francesco Maria Molza. Zajedno s braćom imala je kućnog učitelja, istakla se kao pjesnikinja. Dobila je pohvale od Guarinija i Tassa. Godine 1560. udala se za Paola Porrina, brak je ostao bez djece. Bila je dvorska dama kneginje Margherite Gonzaga d'Este. Prevela je Platonov dijalog *Kriton*. Petrićeva *L'amorosa filosofia* iz 1577. najvažniji je izvor za njezinu biografiju. 7.22

MUSEJ (Μουσαῖος) 6. st. pr. Kr. Legendarni grčki pjesnik, učenik Orfeja. 195.27

OKEL (Ὀκκελος ili Ὀγκελος), grčki filozof iz Lukanije, pogrešno smatran za Pitagorina učenika. Djelo mu pokazuje Aristotelov utjecaj. 147.19; 151.5; 173.6; 173.8; 173.16; 175.21; 197.17; 197.22; 199.7; 201.13–14; 201.18; 201.23; 321.20; 385.7; 385.12; 385.14; 387.4; 387.6; 389.11; 397.14; 401.1; 417.2

ORFEJ (Ὀρφεύς Λειβήθριος), iz Leibetre, najpoznatiji mitološki muzičar. Otac mu je bio Eagar, majka muza Kaliopa. Domovina mu je Trakija. Njegova muzika imala je moć da pokrene sve živo i neživo. Sišao je u Had za umrlom ženom Euridikom, dobio je dozvolu da je povede sa sobom, ali ju je izgubio, jer se nije pridržavao uvjeta da se ne okrene prije nego izađe iz Hada. Ubile su ga tračke žene ili menade. Leibetra je antički grad u brdovitom kraju uz Olimp u kojem se Orfej ili rodio, ili umro, ili je tu neko vrijeme živio. 195.22; 195.26; 195.28; 197.1; 379.22

ORFEJ iz Krotone (Ὀρφεύς), DRUGI ORFEJ, 6/5 st. pr. Kr. Grčki pjesnik koji je djelovao u Ateni. Sudjelovao je u izdanju Homerovih pjesama, sastavio je spjev o Argonautima i jedan astronomski spjev. 197.9

PALEFAT (Παλαίφατος) iz Atene, 4. st. pr. Kr. Grčki pisac rodnom iz Egipta ili Atene. Pokušao je racionalno tumačiti mitove. 197.9

PARMENID (Παρμενίδης), 6/5 st. pr. Kr. Grčki filozof iz Eleje. Poznati filozofski stav koji mu se pripisuje: Bitak jest a ne-bitak nije. Napisao je filozofski ep *O prirodi*. 13.27; 27.4; 27.8; 27.11; 197.12; 415.31; 491.1; 509.3

PERNA, PIETRO (Petrus Perna), prije 1522 – 1582, tiska knjige od 1558–1582, rođen u Italiji u gradu Lucca. Odlazi iz Italije zbog simpatije prema protestantima. Preuzima tiskaru Thomasa Plattera. Građanin Basela od 1557. g. Njegove knjige u posljednjim godinama nose oznaku: *apud Perneam Le-cythum*. 2

PIERO (Πίερος), mitska osoba s dvostrukom genealogijom: 1. Sin Make-dona i junak makedonske pokrajine Pijerije i 2. sin Magneta i njegove kćer-ke muze Klio. 195.21

PITAGORA (Πυθαγόρας), 6/5. st.pr. Kr. Grčki filozof s otoka Sama. U južnoj Italiji osnovao je religijsko-filozofsku zajednicu. Imao je velik utjecaj na kasnija filozofska i matematička istraživanja. 11.12; 197.13; 379.22; 385.15; 387.1; 491.1; 509.3; 531.15

PITAGOROVCI, pripadnici religiozno-filozofske škole koju je u 6. st. pr. n. e. osnovao Pitagora. Ta škola postojala je nekoliko desetljeća nakon njego-ve smrti. U širem smislu pitagorovcima se nazivaju filozofi koji su prihva-tili Pitagorina učenja (odnosno Pitagori pripisana učenja – jer ne postoje autentični Pitagorini spisi). U helenizmu dolazi do povezivanja pitagorov-skih i platoničkih učenja. 15.6; 529.5; 529.9; 531.12; 533.12

PIZISTRAT (Πεισίστρατος), oko 600 – 528/7, sin Hipokrata Atenjanina i jedne rođakinje Solonove majke. 197.10

PLINIJE (vjerojatno Gaius Plinius Secundus Minor) 1/2 st. Rimski držav-
nik, govornik i pisac. 493.26

PLOTIN (Πλωτῖνος), 205 – 270. g. Grčki filozof, porijeklom vjerojatno iz Likopola u Egiptu, učenik Amonija Sakasa, učitelj Porfirijev, osnivač i najznačajniji predstavnik novoplatonizma. Spise mu je u nizovima izdao učenik Porfirije, poznate pod naslovom *Eneade*. 11.19

POMPONIJE MELA (Pomponius Mela), 1. st. rimski geograf, rodom iz Hispanije. Napisao je knjigu *Opis zemalja (Chorographia)*. 379.26

PORFIRIJE (Πορφύριος), 234 – 304. g. Grčki filozof iz Tira, novoplatoničar, učenik Plotinov, napisao je brojne komentare uz Platonove i Aristotelove spise, životopis Pitagorin. 115.15; 115.17–18; 123.28

PROKLO (Πρόκλος), oko 412/485 g. Grčki filozof, učenik Sirijana i Plutar-
ha, poslije Sirijana na čelu Akademije. Novoplatoničku misao nastojao je izraziti u obliku čvrstog sistema. 11.19;

PROMETEJ (Προμηθεύς), titan, sin Japeta i Limene, brat Atlanta, Menetija i Epimeteja. Ukrao je vatru bogovima i dao je ljudima. Ta vatra se tuma-či alegorijski kao filozofija, pismo, lječništvo, umijeće građenja. Za kaznu biva prikovan za stijenu a orao mu svakodnevno čupa jetru. Postoje razli-čite verzije priče o Prometeju. 195.12; 439.3

SIMPLICIJE (Σιμπλικίος), 6. st. Grčki filozof novoplatoničar, učenik Amonija, napisao je komentar Aristotelovih spisa: *Fizika, Kategorije, O*

Kazalo imena

---

duši, O nebu, sklon konkordizmu Aristotela i Platona. 97.26; 115.28; 169.19; 175.26; 267.3; 267.17; 291.20; 295.4; 305.20; 317.1; 317.3; 319.31; 321.22; 331.1; 383.18; 431.13; 433.17; 433.24; 433.32; 435.8;

SOKRAT (Σωκράτης), oko 470–399. pr. Kr. Grčki filozof iz Atene, bio je učitelj Platonov. 285.23

TALES (Θάλης) iz Mileta, 6. st. pr. Kr. Prognozirao pomrčinu Sunca 28. svibnja 585. Držao je da je bitak voda. 15.3; 197.4; 379.22

TEMISTIJE (Θεμιστιος), 4. st. grčki filozof i retor iz Paflagonije. Imao je utjecajnu školu u Konstantinopolu. Pisao je parafraze Aristotelovih djela i komentare Platonovih djela. Komentari Platona su izgubljeni. 317.19

TERZIT (Θερσίτης), pripadnik grčke vojske pod Trojom, antijunak, svadljivac koji potiče na pobunu, hulitelj i bijednik kojemu se rugaju kad ga Odisej kazni. Petrić ovdje ne misli na taj lik Homerove *Ilijade*, nego na peripatetički argument za vječnost kretanja koji stavlja nasuprot Aristotelovu argumentu za vječnost kretanja koji, prema Zenonovom argumentu protiv kretanja, zove *Ahilejem*. Argumenti koje Petrić zove *Ahilejima* jaki su argumenti, ozbiljni protivnici, argumenti pak koje zove *Terzitima*, slabi su argumenti, ništavni, bijedni protivnici. 375.21; 375.24; 379.15

TEOFRAST (Θεόφραστος), oko 370 – oko 288. pr. Kr. Grčki filozof iz Eresa na Lezbu, učenik Aristotelov. 11.11; 11.18; 411.11; 411.14; 415.15; 427.6

TIMEJ (Τίμαιος) iz Lokra, 5. st. pr. Kr. Grčki filozof, pitagorovac. 197.16; 385.14; 411.12; 429.10

ZENON (Ζήνων) iz Eleje, 5. st. pr. Kr. Grčki filozof, učenik Parmenidov. Poznati su njegovi dokazi da nema gibanja. 247.15

Indeksirana su imena koja Petrić navodi u četvrtom svesku *Peripatetičkih rasprava*, osim imena Platona i Aristotela koja se nalaze na gotovo svakoj stranici.

POPIS CITIRANIH MJESTA I IZVORA GRČKIH CITATA

ARISTOTEL [ARIST.]		189a.13-14	32; 34
<i>Aristotelis Categoriae et liber de interpretatione</i> , ed. Minio-Paluello, L. Oxford, Clarendon Press, 1966.		189a.17-20	70
		189a.19-20	102
		189a.32-33	34
		189a.33-34	94
		189b.23-24	34
Categoriae [ARIST. Cat.]		189b.25-26	34
4b.20-22	234	189b.26-27	74
		190b.3-5	154
<i>Aristotelis Analytica priora et posteriora</i> , ed. Ross, W. D., Oxford, Clarendon Press 1968.		190b. 17-20	92
		190b.33	32
		191a.4-7	92
		191a.7-12	162
Analytica posteriora [ARIST. APo]		191b.13-16	86
100b.3-5	418	192a.3-5	88
<i>Aristotelis topica et sophistic elenchi</i> , ed. W.D. Ross, Oxford, Clarendon Press, repr. 1970.		192a.21-22	32; 80
		193a.30-31	108
		192b.20-23	108
		193a.9-11	108
Topica [ARIST. Top.]		193a.9-12	162
102b.6-7	122	193a.30-31	108
108b.26-27	212	193b.3-5	108
		193b.5-7	114
<i>Aristotelis Physica</i> , ed. Ross, W. D., Oxford, Clarendon Press, 1966.		193b.7-8	112
		193b. 19-21	90
		198a.35-b.3	280
Physica [ARIST. Ph.]		200b.12-14	270
187b.16-17	214	203b.15-17	218
187b.20-21	214	203b.15-18	202
187b.36-188a.2	214	203b.23-25	202; 206
188a.28-29	26	204b.11-13	212; 252
188a.29-30	28	206a.9-11	218
188a.30	26	206a.9-12	200
188a.36-188b.1	28	206a.25-26	218
188b.21-23	84	206a.27-29	242; 252
188b.21-24	28	206b.2	218
188b. 25-26	56; 84	207b.14-15	218; 242; 332

Popis citiranih mjesta i izvora grčkih citata

207b.15	238	241a.26-30	94
208a.15-16	214	241b.9-10	222
208a.14-15	170; 206; 332; 398	241b.10-11	222
208a.20-21	218	241b.11-12	222
208a.21-22	210; 214	242a.64-66	222
209a.18	206	251a.8-11	262
217b.33-218a.3	236	251a.11	290
219a.10-13	228	251a.13-14	290
219a.14-19	258	251a.16-28	264
219a.23-25	258	251a.21-22	274
219a.26-29	240	251b.5-10	264
219b.1-2	238	251b.10-12	258
219b.9-10	234; 238; 242; 246	251b.24-25	244
220a.18-19	244	251b.28-252a.4	282
220a.18-20	236	253a.32-34	178; 398; 438
220b.9-10	242	253a.32-b.2	268
220b.24-26	220; 238	253a.33-34	324
220b.24-28	228	256a.18-19	252; 254
222a.10-11	244	258b.10-11	334
222a.28-30	246	259a.13-19	290
222a.29-30	256	259a.15	290
222a.31	238	259a.16	290
222a.33- b.7	248	259a.16-17	292
223a.26	240	259a.18-19	296
225a.1	222	259b.32-260a.1	334
225b.3-4	90	261b.27-28	298; 302
226b.27-29	294	264b.9-18	304
226b.34-227a.1	292	264b.15-16	306; 372
227a.11-12	292	264b.17-18	308
227b.23-26	296	264b.18-19	310; 314
227b.29	296	264b.19-20	314
231a.22	292	264b.19-28	312
231a.23	292	265a.19-20	220
231b.18-20	224; 238	265a.27-b.8	320
232a.18-19	224	265a.32-34	328
233a.16-21	224		
233a.24-26	220	<i>Aristote. Du ciel</i> , ed. Moraux, P.,	
233a.26-28	224	Paris, Les Belles Lettres, 1965.	
233a.32-34	224		
235a.22-23	226	De caelo [ARIST. Cael.]	
235a.37-235b.1	220	268a.22-25	534
235b.1	222	269a.1	450
235b.13-17	94	269a.1-2	450
237b.20-21	224; 226	269a.16-17	534
238b.20-22	226	269b.1-3	392
239a.9-10	226	269b.12-13	472
241a.2-4	234	270a.12-22	342
241a.26-27	222	270a.18-21	370

Popis citiranih mjesta i izvora grčkih citata

271a.24-25	304	287a.6-11	352
271a.27-28	374	287a.8-9	358
271b.11-13	40	287a.30-b.4	352
279b.1-2	364	287b.14-18	360
279b.2-3	322	300a.25-27	432; 468
279b.10-12	198	302a.15-19	390
279b.11-12	348	302a.19-25	390
284a.11-14	376	302a.21-23	440
284b.6-7	560	302b.5-9	392; 446
284b.9-10	560	306a.9-11	106
284b.13-14	532	306a.16-17	398
284b.14	536	308a.17-18	530
284b.15-17	536	308a.18-21	568
284b.15-18	534	308a.21	560; 568
284b.17-18	536	308a.21-22	542; 560
284b.18	560	308a.22-24	554
284b.18-20	534	308a.26-29	554
284b.20-21	534	310b.8-9	472
284b.23-24	530; 534	311a.22-24	466
284b.24-25	534; 542	312a.22-31	386
284b.26-29	548	312b.14-15	436
284b.28	564		
284b.28-33	546	<i>Aristote. De la génération et de la</i>	
284b.30-33	562	<i>corruption</i> , ed. Mugler, C., Paris,	
284b.33-285a.3	558	Les Belles Lettres 1966.	
285a.10-13	528		
285a.19-22	528	De generatione et corruptione	
285a.22-23	564	[ARIST. GC]	
285a.29-30	560	316a.22-23	210
285a.29-31	562	319b.10-12	152
285a.31-32	560	320a.27-34	152
285a.33-285b.1	570	320a.27-b.2	146
285b.1-5	564	320a.34-b.2	152; 164
285b.5-8	322; 566	320b.12-17	148
285b.8-9	560	320b.14-16	164
285b.11-13	562	320b.16	164
285b.16-17	564	320b.16-17	158
285b.17-18	322; 560	320b.17-20	58
285b.19	324	320b.22-24	166
285b.22-24	562	320b.23	164; 168
285b.22-25	532	320b.23-24	168
285b.24-27	530	323b.31-33	58
285b.28-30	532	324a.9-12	58
285b.28-33	372	325a.13-14	414
286a.3	372	325a.17-19	416
286a.23-24	350	325a.23-24	414
287a.5-6	350	329a.8-11	148
287a.6-7	358	329b.20-21	348

Popis citiranih mjesta i izvora grčkih citata

329a.24-27	158	337a.6	522
329a.24-34	148	337a.6-7	310; 482; 484; 522
329b.31-33	348	338b.6-8	482
330a.1-2	362		
330a.5-6	348; 360	<i>Aristotelis meteorologicorum libri</i>	
330a.8-9	348; 354	<i>quattuor</i> , ed. Fobes, F. H.	
330a.30-b.7	386	Cambridge, Mass. Harvard	
330b.7-9	388; 428	University Press, 1967.	
330b.21-25	448		
330b.30-31	454	Meteorologica [ARIST. Mete.]	
330b.33-331a.1	454	340a.24-29	366
331a.3-6	390	340b.6-10	458
331a.12-21	392	340b.19-22	400
331a.22-26	394	340b.21-29	458
331b.18-26	456	340b.23	404
331b.25-26	454	340b.23-29	400
332a.34-b.5	388	340b.29-32	402
332a.35-b.1	158	341a.1-2	460
333b.24-26	374	341a.5-6	460
336a.15-17	476	341a.17-19	406
336a.16	510	341a.26-28	408
336a.17-18	478; 508; 510	341a.30-31	434; 460
336a.20-22	90	341a.31-34	408
336a.29-30	478	341b.13-16	456
336a.30-31	350	341b.13-18	402
336a.31-32	510	341b.18-21	402
336a.31-34	478	341b.20-22	456
336a.34-b.2	478; 518	341b.21-22	412
336b.2-3	478; 518	341b.35-342a.1	408
336b.4-5	478	342a.3-5	424
336b.5-6	480	344a.8-10	458
336b.6	510	345a.5-8	484
336b.6-7	512	345a.13-18	378
336b.6-9	480	346b.20-23	482
336b.7	510	346b.23-26	482; 542
336b.9	478;	346b.29-31	482; 524
336b.9-10	480; 516	346b.35-36	482; 524
336b.10-13	480; 516	346b.36-347a.1	524
336b.27-29	476	346b.36-347a.6	484
336b.28-30	500	347a.2-3	526
336b.30-31	490; 492	347a.3-5	526
336b.30-337a.1	476	347a.5-6	526
336b.31-32	492;	355a.9-11	416
336b.32-34	504	363a.30-31	372
336b.34-337a.1	508	363a.30-34	306
337a.1-4	480	363a.32-34	372
337a.1-6	518	387a.11-14	362
337a.4-6	480		

Popis citiranih mjesta i izvora grčkih citata

<i>Aristotle. De anima</i> , ed. Ross, W. D. Oxford, Clarendon Press, 1967.	665a, 14–15	556
	649a. 22	412
	694b.13–14	70
De anima [ARIST. de An.]		
412a.19–20	112	
418b.20–23	396	
418b.23–26	398	
419a.23–24	396	
[<i>De sensu et sensibilibus</i>] Aristotle. <i>Parva naturalia</i> , ed. Ross, W. D., Oxford, Clarendon Press, 1970.	De motu animalium [ARIST. MA]	568
	699b.13–16	
De sensu [ARIST. Sens.]	De inessu animalium [IA]	
445b.13–15	206; 332	
<i>De memoria et reminiscentia</i> , ed. W.D. Ross, Aristotle. <i>Parva</i> <i>naturalia</i> . Oxford: Clarendon Press, 1955 (repr. 1970): 449b4–453b11.	705a.31–33	542
de Memoria [Mem.]	705a.32–33	548
452a.7–10	268	
<i>De iuventute et senectute; De vita et</i> <i>morte</i> , ed. W.D. Ross, Aristotle. <i>Parva</i> <i>naturalia</i> . Oxford: Clarendon Press, 1955.	705b.2	530
De iuventute et senectute, De vita et morte [Juv.]	705b.2–8	544
467b.32–468b.19	542	
467b.34–468a.1	550	
468b.13–15	548	
468b.21–23	548	
468b.25–29	550	
468b.32–469a.3	550	
469a.2–4	550	
469a.3–5	552	
469a.23–27,28	550	
<i>De partibus animalium</i> , ed. P. Louis, Aristote. <i>Les parties des animaux</i> . Paris, Les Belles Lettres, 1956.	712b. 17–18	556
De partibus animalium [ARIST. PA]	<i>Aristotelis de generatione animalium</i> , ed. H. J. Drossaart Lulofs, Oxford: Clarendon Press, 1965.	
642b.21–24	88	
642b.22–23	93	
	De generatione animalium [ARIST. GA]	
	736b.29–737a.7	368
	740a.15–17	328
	742b.20–21	252
	788a.13–14	100
	788a.14–16	104
	<i>Mechanica</i> , ed. I. Bekker, <i>Aristotelis</i> <i>opera</i> , vol. 2. Berlin: Reimer, 1831.	
	Mechanica [ARIST. Mech.]	
	848a.4	374
	848a.4–5	308
	<i>De Xenophane, de Zenone, de Gorgia</i> , ed. I. Bekker, <i>Aristotelis opera</i> , vol. 2. Berlin: Reimer, 1831.	
	De Xenophane [ARIST. Xen.]	
	978a. 17–18	220

Popis citiranih mjesta i izvora grčkih citata

<i>Aristotle's Metaphysics</i> , 2 vol., ed. Ross, W. D., Oxford, Clarendon Press, 1970.		Poetica [ARIST. Po.] 1450b.27-28	44
Metaphysica [ARIST. Metaph.]		OSTALI AUTORI	
1003a.21-22	18	<i>In Aristotelis physicorum libros commentaria</i> . Ed. by H. Diels, <i>Simplicii in Aristotelis physicorum libros octo commentaria</i> . 2 vols. [<i>Commentaria in Aristotelem Graeca</i> 9 & 10.] Berlin: Reimer, 1882-95.	
1003a.26-32	20	SIMPLICIUS [SIMP.]	
1003b.15-19	20	In Aristotelis Physica commentaria [SIMP. in Ph.]	
1003b.36-1004a.1	74	10.1256.7-8	294
1005a.3-5	74	<i>Isagoge sive quinque voces</i> , ed. A. Busse, <i>Porphyrii isagoge et in Aristotelis categorias commentarium</i> [<i>Commentaria in Aristotelem Graeca</i> IV 1. Berlin: Reimer, 1887.]	
1013a.17-21	42	PORPHYRIUS [PORPH.]	
1014a.26-27 390		<i>Isagoge sive quinque voces</i> [Intr.]	
1017b.23-24	124	4,1.12.24-25	122
1017b.24-26	124	<i>Diogenis Laertii vitae philosophorum</i> , ed. H.S. Long, 2 vols. Oxford: Clarendon Press, 1964. (repr. 1966.)	
1019a.6-9	120	DIOGENES LAERTIUS [D. L.]	
1020a.7-8	124; 234	Diogenis Laertii de clarorum philosophorum vitis [...] libri decem [Vit.]	
1020a.26-32	230	1.4.4	194
1026a.27-32	18		
1026b.3-5	88		
1026b.21	88		
1029a.1-7	116		
1029a.29-30	118		
1032a.13-15	124		
1032a.18-19	122		
1032b.1-2	118		
1042a.4-11	20		
1043a.2-3	140		
1043a.14-20	142		
1043a.23-24	142		
1043a.25-26	142		
1043a.26-28	142		
1064b.9-14	18		
1069a.18-19	20		
<i>Aristotelis ethica Nicomachea</i> , ed. Bywater, I., Oxford, Clarendon Press, 1962.			
Ethica Nicomachea [ARIST. EN]			
1098b.4-7	40		
<i>Aristotelis de arte poetica liber</i> , ed. Kassel, R., Oxford, Clarendon Press, 1968.			

BIBLIOGRAFIJA

Izdanja *Peripatetičkih rasprava* Frane Petrića

Discussionum Peripateticarum tomi primi libri XIII, Venetiis, apud Dominicum de Franciscis, 1571.

Discussionum Peripateticarum tomi IV, Basileae, ad Perneam Lecythum, 1581.

Discussiones Peripateticae, herausgegeben von Zvonko Pandžić, pretisak baselskog izdanja iz 1581, Böhlau Verlag, Köln, Weimar, Wien, 1999.

Petrić, Frane/Patricius, Franciscus, *Peripatetičke rasprave svezak treći / Discussionum peripateticarum tomus tertius*, s latinskog preveli Tomislav Čepulić i Mihaela Girardi-Karšulin, Girardi-Karšulin, Mihaela i Perić, Olga (ur.), Institut za filozofiju, Zagreb, 2009.

Sekundarna literatura o *Peripatetičkim raspravama* Frane Petrića*

(Izbor)

Antonaci, Antonio, *Ricerche sul neoplatonismo del Rinascimento: Francesco Patrizi da Cherso*, Volume I: La redazione delle opere filosofiche-Analisi del primo tomo delle *Discussiones*, Pubblicazioni dell'Istituto di Filosofia e Storia della filosofia 2, editrice Salentina, Galatina, 1984, 409 pp.

Bačeković, Alica, »Uz predavljanje knjige *Discussiones peripateticae* (Böhlau Verlag, Köln; Weimer; Wien, 1999) Frane Petrića u Zagrebu (8. III. 2000.)«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 51–52 (2000), pp. 288–291.

Banić-Pajnić, Erna, »Ishodište Petrićeva promišljanja Jednog«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 23–24 (1986), pp. 99–126.

---

* Izbor sekundarne literature o *Peripatetičkim raspravama* Frane Petrića poredan je alfabetski.

Bibliografija

- Banić-Pajnić, Erna, »Osnovne značajke aristotelizma u djelima hrvatskih renesansnih filozofa«, *Godišnjak za povijest filozofije*, 5 (1987), pp. 64–94.
- Banić-Pajnić, Erna, *Smisao i značenje Hermesove objave*, Globus, Institut za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu – Odjel za povijest filozofije, Zagreb, 1989, pp. 115–144.
- Banić-Pajnić, Erna, *Duhovno-povijesna raskršća*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1991, pp. 35–62 i 189–216.
- Banić-Pajnić, Erna, »Die Voraussetzungen des Denkens des Einen bei Frane Petrić«, *Studia historiae philosophiae Croaticae*, 2 (1993), pp. 57–89.
- Banić-Pajnić, Erna, »Peripatetičke rasprave (Frane Petrić, 'Discussionum peripateticarum libri IV' – Juraj Dubrovčanin, 'Peripateticae disputationes')«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 43–44 (1996), pp. 167–193.
- Banić-Pajnić, Erna, »Petrić o materiji«, u: Martinović, Ivica (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, u: *Dubrovnik* 8/1–3 (1997), pp. 608–609.
- Banić-Pajnić, Erna, »Petrićeve 'Peripatetičke rasprave' kao pokušaj rješavanja hermeneutičkog problema«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 49–50 (1999), pp. 99–124.
- Banić-Pajnić, Erna, *Petrićev put: od kritike Aristotela do pobožne filozofije*, Institut za filozofiju, Zagreb, 2001, pp. 15–91 i 187–224.
- Banić-Pajnić, Erna, »Petrićevo viđenje Platona i Aristotela prema dodatku 'Nove sveopće filozofije'«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 53–54 (2001), pp. 53–75.
- Banić-Pajnić, Erna, »Petrić's View of Plato and Aristotele According to the Appendix of *Nova de universis philosophia*«, u: Banić-Pajnić, Erna, Blažetić, Laura, Girardi-Karšulin, Mihaela, Kordić, Ivan, Martinović, Ivica (ur.), *Philosophical Topics, Interpreting Tradition & Modernity*, Institut za filozofiju, Zagreb, 2004, pp. 9–34.
- Bazala, Albert, »Petrićeve 'tek nanovo pregrijane misli novoplatonske'«, u: Martinović, Ivica (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, u: *Dubrovnik* 8/1–3 (1997), pp. 402–405 na p. 402.
- Bayle, Pierre, »Natuknica o Petriću filozofu u prvom izdanju *Rječnika*«, preveo s latinskoga i popratio bilješkama Ivica Martinović, u: Martinović, Ivica (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, u: *Dubrovnik* 8/1–3 (1997), pp. 364–369 na pp. 364–366.

Bibliografija

- Boršić, Luka, »*Ta endoksa – Probabilia oder opiniones receptae Aristoteles – Cicero – Petrić*«, u: Banić-Pajnić, Erna, Blažetić, Laura, Girardi-Karšulin, Mihaela, Kordić, Ivan, Martinović, Ivica (ur.), *Philosophical Topics, Interpreting Tradition & Modernity*, Institut za filozofiju, Zagreb, 2004, pp. 65–89.
- Boršić, Luka, »Petrićeva kritika Aristotelova pojma *ousia* u *Discussiones peripateticae*«, *Cris*, 1 (2009), pp. 177–185.
- Boršić, Luka, »Jedna talijanska recepcija F. Petrića – Maria Muccillo«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 69–70 (2009), pp. 383–389.
- Broek van den, Roelof, Hanegraaff, Wouter J., *Gnosis and Hermeticism from Antiquity to Modern Times*, State University of New York Press, New York, 1998, pp. 126–129, 132, 134, 142, 145.
- Bošnjak, Branko, *Povijest filozofije*, knjiga druga, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1993, p. 77.
- Bottin, Francesco, »Francesco Patrizi e l'aristotelismo padovano«, u: Schiffler, Ljerka (ur.), *Zbornik radova VI. međunarodnog filozofskog simpozija »Dani Frane Petrića«, Cres 13.-17. srpnja 1997*, Hrvatsko filozofsko društvo, Grad Cres, Zagreb, 1999, pp. 56–68.
- Bottin, Francesco, »Frane Petrić i šest Aristotelovih pogrešaka u definiciji vremena«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 51–52 (2000), pp. 77–86.
- Bruno, Giordano, »Petrić – govno i magarac«, preveo s talijanskoga Mate Zorić, u: Martinović, Ivica (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, u: *Dubrovnik* 8/1–3 (1997), p. 257.
- Copenhaver, Brian P., Schmitt, Charles B., *A History of Western Philosophy 3, Renaissance Philosophy*, Oxford University Press, Oxford-New York, 1992, pp. 188–191.
- Čvrljak, Krešimir, »Aristotelov glazbeno-teorijski spis *Peri akoustōn/De audibilibus* (U latinskom prijevodu Frane Petrića) (I dio)«, *Arti musices*, 39/1 (2008), pp. 101–134.
- Čvrljak, Krešimir, »Aristotelov glazbeno-teorijski spis *Peri akoustōn/De audibilibus* (U latinskom prijevodu Frane Petrić) (II dio)«, *Arti musices*, 39/2 (2008), pp. 179–218.
- Čvrljak, Krešimir, *Uvod u filozofiju renesanse*, Sveučilište u Zagrebu – Hrvatski studiji, Ogranak Matice hrvatske – Rijeka, Zagreb, 2008, pp. 166–170.

Bibliografija

- Dadić, Žarko, *Hrvati i egzaktne znanosti u osvitu novovjekovlja*, Naprijed, Zagreb, 1994, pp. 113–116.
- Dadić, Žarko, *Franjo Petriš (Franciscus Patricius)*, Školska knjiga, Zagreb, 2000, pp. 36–41.
- Deitz, Luc, »'Falsissima est ergo haec de triplici substantia Aristotelis doctrina.' A Sixteenth-Century Critic of Aristotle – Francesco Patrizi da Cherso on Privation, Form, and Matter«, *Early Science and Medicine*, 2 (1997), pp. 227–250.
- Deitz, Luc, »Francesco Patrizi da Cherso's Criticism of Aristotle's Logic«, *Vivarium*, 45 (1/2007), pp. 113–124.
- Erdmann-Pandžić, von, Elisabeth, »Einleitung«, u: Petrić, Frane, *Discussiones Peripateticae*, Böhlau Verlag, Köln, Weimar, Wien, 1999, pp. V–XXXVI.
- Filipović, Vladimir, »Teme Petrićeve filozofije«, u: Martinović, Ivica (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, u: *Dubrovnik* 8/1–3 (1997), pp. 445–446.
- Fortis, Alberto, »Bilješka o životopisu Frane Petrića, filozofa Crešanina«, preveo s talijanskoga i popratio bilješkama Ivica Martinović, u: Martinović, Ivica (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, u: *Dubrovnik* 8/1–3 (1997), pp. 377–379.
- Gaukroger, Stephen, *The Emergence of a Scientific Culture, Science and the Shaping of Modernity 1210 – 1685*, Clarendon Press, Oxford, 2006, pp. 263–264.
- Girardi Karšulin, Mihaela, »Petrićevo tumačenje predmeta Aristotelove metafizike«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 9–10 (1979), pp. 237–255.
- Girardi Karšulin, Mihaela, »Petrićevo tumačenje Aristotelova određenja predmeta teorijske znanosti (matematika, Metafizika)«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 25–26 (1987), pp. 31–69.
- Girardi Karšulin, Mihaela, *Filozofska misao Frane Petrića*, Odjel za povijest filozofije Instituta za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1988, pp. 57–241 i 259–269.
- Girardi Karšulin, Mihaela, »Petrićeva kritika Aristotelova pojma vremena«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 29–30 (1989), pp. 99–126.
- Girardi Karšulin, Mihaela, »Cassirerova interpretacija renesansne astrologije, F. Grisogono i F. Petrić«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 31–32 (1990), pp. 147–166.

Bibliografija

- Girardi Karšulin, Mihaela, »Cassirers Interpretation der Renaissance-astrologie, F. Grisogono und F. Petrić«, *Studia historiae philosophiae Croaticae*, 1 (1990), pp. 59–81.
- Girardi Karšulin, Mihaela, »Begriff der Zeit in Petrićs 'neuer Philosophie'«, *Synthesis philosophica*, 9 (1/1990), pp. 245–267.
- Girardi Karšulin, Mihaela, »Frane Petrić od 'antropološkog' problema do novoplatonističkog sustava«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 33–34 (1991), pp. 139–157.
- Girardi Karšulin, Mihaela, *Hrvatski renesansni aristotelizam*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1993, pp. 10, 13, 51–76, 101–147 i 225–254.
- Girardi Karšulin, Mihaela, »Petrić's Interpretation of Aristotele's Metaphysics«, *Studia historiae philosophiae Croaticae*, 2 (1993), pp. 119–136.
- Girardi Karšulin, Mihaela, »Frane Petrić. Od 'antropološkog' problema do novoplatoničkog sustava«, u: Banić-Pajnić, Erna, Girardi Karšulin, Mihaela, Josipović, Marko, *Magnum miraculum – homo/Veliko čudo – čovjek*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1995, pp. 143–164.
- Girardi Karšulin, Mihaela, »*Discussiones peripateticae* između doksografije i povijesti filozofije kao filozofske discipline«, *Filozofska istraživanja*, 56–57 (1–2/1995), pp. 149–156.
- Girardi Karšulin, Mihaela, »Die *Discussiones peripateticae* zwischen Doxographie und Philosophiegeschichte als philosophischer Disziplin«, *Synthesis philosophica*, 22 (2/1996), pp. 371–379.
- Girardi Karšulin, Mihaela, »Vrančićeva i Petrićeva kritika *Metafizike*«, *Filozofska istraživanja*, 60 (1/1996), pp. 41–49.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Frane Petrić«, u: Zenko, Franjo (ur.), *Starija hrvatska filozofija*, Školska knjiga, Zagreb, 1997, pp. 214–217.
- Girardi Karšulin, Mihaela, »Petrićeva analiza principa prirodnih stvari«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 45–46 (1997), pp. 55–79.
- Girardi Karšulin, Mihaela, »Petrićeva usporedba Platonove i Aristotelove dijalektike«, u: Martinović, Ivica (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, u: *Dubrovnik* 8/1–3 (1997), pp. 385–610, na pp. 469–471.
- Girardi Karšulin, Mihaela, »Petrićevo osporavanje Aristotelove *Metafizike*«, u: Martinović, Ivica (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest

Bibliografija

---

istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, u: *Dubrovnik* 8/1-3 (1997), pp. 472-473.

Girardi Karšulin, Mihaela, »Filozofska misao Frane Petrića. Kazalo doktorske disertacije«, u: Martinović, Ivica (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, u: *Dubrovnik* 8/1-3 (1997), pp. 514-515.

Girardi Karšulin, Mihaela, »Petrićevo određenje matematike«, u: Martinović, Ivica (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, u: *Dubrovnik* 8/1-3 (1997), pp. 523-525.

Girardi Karšulin, Mihaela, »Petrić o beskonačnom u matematici«, u: Martinović, Ivica (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, u: *Dubrovnik* 8/1-3 (1997), pp. 532-536.

Girardi Karšulin, Mihaela, »Kako protumačiti Petrićevu tvrdnju o 'bibliotekarskom porijeklu naslova *Metafizika*'«, u: Martinović, Ivica (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, u: *Dubrovnik* 8/1-3 (1997), pp. 577-579.

Girardi Karšulin, Mihaela, »Je li Faust Vrančić čitao Petrićeve *Peripatetičke rasprave*«, u: Martinović, Ivica (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, u: *Dubrovnik* 8/1-3 (1997), pp. 595-596.

Girardi Karšulin, Mihaela, »Principi prirodnih stvari: Aristotel - Petrić«, *Filozofska istraživanja*, 68 (1/1998), pp. 75-83.

Girardi Karšulin, Mihaela, »Petrić's Analysis of the Principles of Natural Things«, *Studia historiae philosophiae Croaticae*, 4 (1999), pp. 49-75.

Girardi Karšulin, Mihaela, »Aristotel i Petrić o pojmu kaosa i slučaja«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 49-50 (1999), pp. 75-97.

Girardi Karšulin, »Petrić o sličnim principima prirodnih stvari«, *Filozofska istraživanja*, 72-73 (1-2/1999), pp. 37-41.

Girardi Karšulin, Mihaela, »Principi prirodnih stvari: Aristotel - Petrić«, u: Schiffler, Ljerka (ur.), *Zbornik radova VI. međunarodnog filozofskog simpozija »Dani Frane Petriša«*, Cres 13.-17. srpnja 1997, Hrvatsko filozofsko društvo, Grad Cres, Zagreb, 1999, pp. 173-179.

Girardi Karšulin, Mihaela, »Petrićev pojam vremena«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 51-52 (2000), pp. 95-118.

Bibliografija

- Girardi Karšulin, Mihaela, »Petrićevo razumijevanje Platonove dijalektike«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 53–54 (2001), pp. 35–52.
- Girardi Karšulin, Mihaela, »Der Begriff der Zeit bei Petrić«, *Synthesis philosophica*, 32 (2/2001), pp. 267–290.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Polemika između Frane Petrića i Teodora Angeluccija«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 59–60 (2004), pp. 103–117.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Aristoteles und Petrić über die Begriffe des Chaos und des Zufalls«, u: Banić-Pajnić, Erna, Blažetić, Laura, Girardi-Karšulin, Mihaela, Kordić, Ivan, Martinović, Ivica (ur.), *Philosophical Topics, Interpreting Tradition & Modernity*, Institut za filozofiju, Zagreb, 2004, pp. 35–64.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Petrićev pojam filodoksije«, u: Girardi-Karšulin, Mihaela, Kutleša, Stipe (ur.), *Filozofija i filodoksija: Zbornik radova sa znanstvenoga skupa, Zagreb, 19.–20. prosinca 2002*, Institut za filozofiju, Zagreb, 2004, pp. 117–123.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Petrić u sedamnaestom stoljeću«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 67–68 (2008), pp. 43–53.
- Girardi-Karšulin, »Strategije Petrićeve obrane *Nove sveopće filozofije*«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 69–70 (2009), pp. 37–44.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, Perić, Olga, »Predgovor«, u: Petrić, Frane/Patricius, Franciscus, *Peripatetičke rasprave svezak treći/Discussionum peripateticarum tomus tertius*, s latinskog preveli Tomislav Čepulić i Mihaela Girardi-Karšulin, Girardi-Karšulin, Mihaela i Perić, Olga (ur.), Institut za filozofiju, Zagreb, 2009, pp. VII–X.
- Girardi-Karšulin, Mihaela, »Uvod«, u: Petrić, Frane/Patricius, Franciscus, *Peripatetičke rasprave svezak treći/Discussionum peripateticarum tomus tertius*, s latinskog preveli Tomislav Čepulić i Mihaela Girardi-Karšulin, Girardi-Karšulin, Mihaela i Perić, Olga (ur.), Institut za filozofiju, Zagreb, 2009, pp. XI–XLI.
- Grbavac, Branka, »Franciscus Patricius/Frane Petrić, Discussionum peripateticarum, tomus tertius. Peripatetičke rasprave, svezak treći, prir. Mihaela Girardi-Karšulin i Olga Perić, prev. Tomislav Čepulić i Mihaela Girardi-Karšulin, Institut za filozofiju, Zagreb 2009., 406 str.«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 28 (2010), pp. 253–254.

Bibliografija

- Gretić, Goran, *Duša i um. Mišljenje F. Petrića u opreci platonizma i aristotelizma*, Globus, Zagreb, 1989, pp. 141, 145, 154, 163–182 i 251.
- Jovanović, Neven, »Pretiskane peripetije peripatetika«, *Zarez*, 26. listopada 2000, godište II, br. 41, p. 42.
- Kristeller, Paul Oskar, *Eight Philosophers of the Italian Renaissance*, Stanford University Press, Stanford, 1964, pp. 110–126.
- Krstić, Kruno, »Najčistiji predstavnik humanističkog duha među Hrvatima«, u: Martinović, Ivica (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, u: *Dubrovnik* 8/1–3 (1997), pp. 408–409 na p. 408.
- Leijenhorst, Cees, »Francesco Patrizi's Hermetic Philosophy«, u: van den Broek, Roelof, Hanegraaff, Wouter J. (ur.), *Gnosis and hermeticism from Antiquity to Modern Times*, Suny Press, Albany, 1998, pp. 125–146.
- Leinkauf, Thomas, »Neoplatonizam Frane Petrića kao pretpostavka njegove kritike Aristotela«, *Godišnjak za povijest filozofije*, 5 (1987), pp. 119–168.
- Leinkauf, Thomas, »Francesco Patrizi (1529–1597): New Philosophies of History, Poetry, and the World«, u: Blum, Paul Richard (ur.), *Philosophers of the Renaissance*, The Catholic University of America Press, Washington, DC, 2010, pp. 205–219.
- Martinović, Ivica, »Frane Petrić i svijet fizike (2)«, *Svijet fizike*, 4/7 (1996/1997), pp. 4–12.
- Martinović, Ivica, »Petrićeva prosudba Aristotelove prirodne filozofije«, *Obnovljeni život*, 1 (1997), pp. 3–20, s iscrpnom bibliografijom.
- Martinović, Ivica, »Rane hrvatske pouke Petrićeva djela (1624.–1811.): Dominis, Baglivi, Michieli Vitturi«, u: Martinović, Ivica (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, u: *Dubrovnik* 8/1–3 (1997), pp. 212–247 na p. 236.
- Martinović, Ivica, »*Apparatus ad philosophiam* Antonija Possevina i Petrić«, u: Martinović, Ivica (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, u: *Dubrovnik* 8/1–3 (1997), pp. 277–286 na pp. 282–284.
- Martinović, Ivica, »Prvi obrisi Petrićeve filozofije prirode«, u: Martinović, Ivica (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, u: *Dubrovnik* 8/1–3 (1997), pp. 597–598.
- Martinović, Ivica, »Razvojni oblici i kronologija Petrićeve prirodne filozofije«, u: Martinović, Ivica (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest

Bibliografija

---

istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, u: *Dubrovnik* 8/1-3 (1997), pp. 603-604.

Martinović, Ivica, »Bibliografija o Frani Petriću između dviju obljetnica 1779.-1997.«, u: Martinović, Ivica (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, u: *Dubrovnik* 8/1-3 (1997), pp. 613-630.

Martinović, Ivica, »The Evaluation of Aristotele's Natural Philosophy in Petrić's *Discussiones peripateticae*«, *Studia historiae philosophiae Croaticae*, 4 (1999), pp. 77-95.

Martinović, Ivica, »Uz Petrićev *Index Pancosmiae*«, *Filozofska istraživanja*, 72-73 (1-2/1999), pp. 139-191.

Martinović, Ivica, »Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća«, u: Barišić, Pavo (gl. ur.), *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije*, Institut za filozofiju, Zagreb, 2000, pp. 69-151.

Martinović, Ivica, »Petrićevi prigovori Aristotelovu pojmu neprekidnine«, *Filozofska istraživanja*, 119 (3/2010), pp. 467-485.

Martinović, Ivica, *Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2011, pp. 68 i 71.

Metesi Deronjić, Željka, »Franciscus Patricius, *Discussionum peripateticarum tomus tertius*/Frane Petrić, *Peripatetičke rasprave svezak treći*, ur. M. Girardi-Karšulin i O. Perić, prev. T. Čepulić, M. Girardi-Karšulin, Zagreb: Institutu za filozofiju, 2009, 406 str.«, *Prolegomena*, 10 (2/2011), pp. 323-328.

Mišić, Anto, *Metafisica della luce in »Nova de universis philosophia« di Franciscus Patricius*, izvaci iz doktorske disertacije, Pontificia Universitas Gregoriana, Roma, 1995, pp. 7 i 32-28.

Muccillo, Maria, »La storia della filosofia presocratica nelle 'Discussiones peripateticae' di Francesco Patrizi da Cherso«, *La Cultura*, 13 (1-2/1975), pp. 48-105.

Muccillo, Maria, »La vita e le opere di Aristotele nelle 'Discussiones peripateticae' di Francesco Patrizi da Cherso«, *Rinascimento*, 21 (1981), pp. 53-119.

Muccillo, Maria, »Il problema del metodo e la concezione della matematica in Francesco Patrizi«, u: *Verum et Factum. Beiträge zur Geistesgeschichte und Philosophie der Renaissance zum 60. Geburtstag von Stephan Otto*, Peter Lang, Frankfurt am Main-Berlin-Bern-New York-Paris-Wien, 1993, pp. 463-476.

Muccillo, Maria, »La filosofia antica nelle *Discussiones peripateticae* di Francesco Patrizi da Cherso«, u: Olschki, Leo S. (ur.), *Platonismo, ermetismo e*

Bibliografija

»*prisca theologia*«. *Ricerche di storiografia filosofica rinascimentale*, Istituto Nazionale di Studi del Rinascimento, Firenze, 1996, pp. 73–193.

Muccillo, Maria, »Aristotelov život i djela prema *Discussiones peripateticae* od Frane Petrića iz Cresa«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 9–10 (1997), pp. 193–23.

Muccillo, Maria, »La dissoluzione del paradigma aristotelico«, u: Vasoli, Cesare, *Il Rinascimento e le sue filosofie*, Pissavino, Paolo, Mondadori-Paravia, Bruno (ur.), Milano, 2002, pp. 506–533.

Muccillo, Maria, »Un dibattito sui libri metafisici di Aristotele fra platonici, aristotelici e telesiani (con qualche complicazione ermetica): Patrizi, Angelucci e Muti sul soggetto della Metafisica«, *Medioevo – Rivista di storia della filosofia medievale*, 34 (2009) XXXIV, pp. 221–304.

Poppi, Antonio, »Francesco Patrizi i Iacopo Zabarella o 'de optima in Aristotele philosophandi ratione'«, *Filozofska istraživanja*, 56–57 (1–2/1995), pp. 139–148.

Poppi, Antonio, »Francesco Patrizi et Iacopo Zabarella sur 'de optima in Aristotele philosophandi ratione'«, *Synthesis philosophica*, 22 (2/1996), pp. 356–369.

Possevino, Antonio, »Petrić proučavatelj Aristotelove filozofije«, preveo s latinskoga i popratio bilješkama Ivica Martinović, u: Martinović, Ivica (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeve djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, u: *Dubrovnik* 8/1–3 (1997), pp. 275–276.

Premec, Vladimir, »Istina u Patricija«, u: *Hrvatska filozofija u prošlosti i sadašnjosti. Zbornik iz 1968. godine*, Posavac, Zlatko (priredio), Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1992, pp. 203–207.

Premec, Vladimir, *Petrićeve kritika Aristoteles*, Hijatus, Zenica, 1996, pp. 15–60, 74 i 77–92.

Premec, Vladimir, »Kronologija Patricijeva života i djela«, u: Martinović, Ivica (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeve djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, u: *Dubrovnik* 8/1–3 (1997), pp. 423–424.

Premec, Vladimir, »Petrić o istini«, u: Martinović, Ivica (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeve djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, u: *Dubrovnik* 8/1–3 (1997), pp. 425–426.

Premec, Vladimir, »Petrić o Aristotelovoj koncepciji materije i forme. Iz perspektive djela *Discussiones peripateticae*«, u: Martinović, Ivica (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest znanstvenih istraživanja Petrićeve

Bibliografija

---

djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, u: *Dubrovnik*, 8/1–3 (1997), pp. 385–610, na 427–429.

Ryan, Eugene E., »Finalnost, red i ljepota kod Aristotela i u *Discussiones peripateticae* Frane Petrića«, *Filozofska istraživanja*, 64 (1/1997), pp. 173–180.

Ryan, Eugene E., »Reflections on Light and Time in the Philosophy of Franciscus Patricius and in the 1905 Paper of Albert Einstein 'The Electrodynamics of Moving Bodies'«, *Synthesis philosophica*, 42 (2/2006), pp. 195–208.

Schiffler, Ljerka, *Frane Petrić*, na engleski preveo Srećko Premec, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1996, pp. 16–19.

Schiffler, Ljerka, *Frane Petrić/Franciscus Patricius. Od škole mišljenja do slobode mišljenja*, Institut za filozofiju, Zagreb, 1997, pp. 79–90.

Schiffler, Ljerka, »Frane Petrić«, u: Šišak, Marinko (ur.), *Hrvatska filozofija I. Studije i odabrani tekstovi*, »Biblioteka Scopus«, Zagreb, 2001, pp. 133–135.

Schuhmann, Karl, »Francesco Patrizi und die hermetische Philosophie«, u: Schuhmann, Karl, *Selected Papers on Renaissance Philosophy and on Thomas Hobbes*, Steenbakkers, Piet, Leijenhorst, Cees (ur.), Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 2004, pp. 157–171.

Stausberg, Michael, *Faszination Zarathushtra. Zoroaster und die Europäische Religionsgeschichte der Frühen Neuzeit*, knjiga prva, Walter de Gruyter, Berlin, New York, 1998, pp. 311–320.

Špika, Antun, »Frane Petrić i njegov nauk o Bogu: Kazalo doktorske disertacije«, preveo s latinskoga Ivica Martinović, u: Martinović, Ivica (ur.), »Petrić među Hrvatima: Kratka povijest istraživanja Petrićeva djela u Hrvatskoj od 1779. do 1997.«, u: *Dubrovnik* 8/1–3 (1997), pp. 410–413 na pp. 410–411.

Vasoli, Cesare, *Francesco Patrizi da Cherso*, Bulzoni, Roma, pp. 149–179.

Vasoli, Cesare, »Gli ultimi due Libri delle *Discussiones peripateticae* di Francesco Patrizi: la generazione e la corruzione e le sei dimensioni del cielo«, *Rivista di storia della filosofia*, 61 (2/2006), pp. 263–298.

Volpi, Franco, »Exercitationes paradoxicae adversus Aristoteleos, Pierre Gassendi«, u: Volpi, Franco, Nida-Rümelin, Julian (izd.), *Lexikon der philosophischen Werke*, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart, 1988, p. 270.

Vratović, Vladimir, »Dragocjeni pretisak djela Frane Petrića«, *Vjesnik*, 10. kolovoza 2000, p. 15.

Wilmott, Michael James, *Francesco Patrizi da Cherso's Humanist Critique of Aristotle*, Ph. D., University of London, The Warburg Institute, 1984, neobjavljena doktorska disertacija.

Bibliografija

Wöhler, Hans-Urlich, *Dialektik in der mittelalterlichen Philosophie*, Akademie Verlag, Deutsche Zeitschrift für Philosophie (Sonderband 13), Berlin, 2006, pp. 212–216.

Zenko, Franjo, »Franciscus Patricius/Frane Petrić, *Discussionum peripateticarum tomus tertius/Peripatetičke rasprave svezak treći*, uredile: Mihaela Girardi-Karšulin i Olga Perić, prijevod: Tomislav Čepulić i Mihaela Girardi-Karšulin, Institut za filozofiju, Zagreb, 2009«, *Filozofska istraživanja*, 117–118 (1–2/2010), pp. 336–339.

Hrvatski prijevodi djela Frane Petrića**

Petrić, Frane, *Trimeron. Odgovor gospodinu Torquatu Tassu*, s talijanskog prevela Ljerka Šifler-Premec, *Forum*, 12 (1973), pp. 1005–1026.

Petrić, Frane/Patricius, Franciscus, *Nova opća filozofija/Nova de universis philosophia*, s latinskog preveo Veljko Gortan, (u ovom izdanju je preveden sljedeći dio: *Presvetom našem gospodinu papi Grguru XIV. i svim budućim papa-ma/Sanctissimo domino nostro Gregorio XIII pontifici maximo futurisque romanis pontificibus maximis*) u: Bogišić, Rafo (ur.), *Hrvatski latinisti I – Croatici auctores qui latine scripserunt I*, Matica hrvatska – Zora, Zagreb, 1969, pp. 714–725.

Petrić, Frane, *O poetici*, s talijanskog prevela Ljerka Schiffler, *Forum*, 12 (1973), pp. 13–34.

Petrić, Frane, *Sretan grad*, s talijanskog preveo Vladimir Premec, Fakultet političkih nauka Sveučilišta u Zagrebu, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1975.

Petrić, Frane/Patricius, Franciscus, *Nova sveopća filozofija/Nova de universis philosophia*, s latinskog preveli Tomislav Ladan i Serafin Hrkač, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1979.

Petrić, Frane/Patritio, Francesco, *Deset dijaloga o povijesti/Della historia di-ece dialoghi*, s talijanskog preveo Krešimir Čvrljak, »Istra kroz stoljeća«, II. kolo, knjiga 7, Pula, Rijeka, 1980.

Petrić, Frane/Patritio, Francesco, *Deset dijaloga o retorici/Della retorica dieci dialoghi*, s talijanskog preveo Mate Maras, »Istra kroz stoljeća«, IV. kolo, knjiga 20, Pula, Rijeka, 1983.

Petrić, Frane, *O poetici*, s talijanskog prevela Mirjana Vujanović, *Dometi*, 1 (1986), pp. 13–42.

** Hrvatski prijevodi djela Frane Petrića poredani su kronološki.

Bibliografija

Petrić, Frane, *Vrlo uzvišenom i velikodušnom gospodinu Giacomu Regazzoniju /Al molto magnifico et magniamo M. Giacomo Regazzoni*, (predgovor urednika i izdavača), s talijanskog preveo Žarko Muljačić, u: Cotrugli Rauego, Benedetto/Kotruljević Dubrovčanin, Beno, *Della mercatura et del mercante perfetto/O trgovini i o savršenom trgovcu*, DTS, Dubrovnik, 1989, pp. 10–29.

Petrić, Frane/Patrizi, Francesco, *Sretan grad/La città felice*, s talijanskog preveo Vladimir Premec, u: Mutnjaković, Andrija, *Sretan grad/The Happy Town*, Architectonica Croatica, knjiga 4, Zagreb, 1993.

Petrić, Frane, *Razrješenje onoga što je Aristotel u aktivnoj filozofiji prigovorio Platonu/Solutio eorum quae Aristoteles in activa philosophia Platoni obiecit*, s latinskog preveo Daniel Nečas Hraste, u: Banić-Pajnić, Erna, Girardi Karšulin, Mihaela, Josipović, Marko (ur.), *Magnum miraculum – homo/Veliko čudo – čovjek*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1995, pp. 444–483.

Petrić, Frane, *Peripatetičke rasprave*, s latinskog preveo Augustin Pavlović, (u ovo izdanje uvršteni su sljedeći dijelovi: Svezak I, *knjiga III* (izvadak). Svezak I, *knjiga V* (izvadak). Svezak II, *knjiga II*, Sadrži slaganje u onom što se odnosi na znanost o biću (skraćeno). Svezak III, *knjiga IV*, Uspoređivanje i neslaganje platonske dijalektike s aristotelskom.), u: Zenko, Franjo (ur.), *Starija hrvatska filozofija*, Školska knjiga, Zagreb, 1997, pp. 227–264.

Petrić, Frane, *Nova sveopća filozofija*, s latinskog preveo Tomislav Ladan, (u ovo izdanje uvršteni su sljedeći dijelovi: *Panaugia*, deseta knjiga, »O izvoru i ocu svjetlosti«. *Panarchia*, četvrta knjiga, »Što je počelo?«. Peta knjiga »O jednome«. *Pancosmia*, knjiga prva, »Fizički prostor«.), u: Zenko, Franjo (ur.), *Starija hrvatska filozofija*, Školska knjiga, Zagreb, 1997, pp. 265–292.

Petrić, Frane/Patritio, Francesco, *Amora vidjeh gdje na bijelosnježne/Vidi Amor che bel candido seno*, prepjevao s talijanskog Tonko Maroević, u: Martinović, Ivica (ur.), »Polihistor Petrić«, u: *Dubrovnik*, 8/1–3 (1997), pp. 15–183, na pp. 34–35.

Petrić, Frane/Patritius, Franciscus, *Ad Tarquiniam Molziam, diam mulierem/Tarquiniji Molza, božanstvenoj ženi*, prepjevao s latinskog Ivica Martinović, u: Martinović, Ivica (ur.), »Polihistor Petrić«, u: *Dubrovnik*, 8/1–3 (1997), pp. 15–183, na pp. 36–37.

Petrić, Frane/Patritius, Franciscus, *Index Pancosmiae/Kazalo Pankozmije*, s latinskog preveo Ivica Martinović, u: Martinović, Ivica (ur.), »Polihistor Petrić«, u: *Dubrovnik*, 8/1–3 (1997), pp. 15–183, na pp. 152–169.

Petrić, Frane, *Mletački mir i dubrovački danak – ljubavni uzlovi za Turke. Sugovornici: Lionardo Donati, Giovanni Donati i Frane Petrić*, (deveti dijalog u: Pa-

Bibliografija

---

tritorio, Francesco, *Della historia diece dialoghi*), s talijanskog preveo i popratio bilješkama Ivica Martinović, u: Martinović, Ivica (ur.), »Petrić i Dubrovnik«, u: *Dubrovnik*, 8/1-3 (1997), pp. 185-247, na pp. 187-188.

Petrić, Frane, *Dubrovnik – republika pisanog prava. Sugovornici: Florio Maresio i Frane Petrić*, (sedmi dijalog u: Patritio, Francesco, *Della retorica dieci dialoghi*), s talijanskog preveo Ivica Martinović, u: Martinović, Ivica (ur.), »Petrić i Dubrovnik«, u: *Dubrovnik*, 8/1-3 (1997), pp. 185-247, na pp. 189-190.

Petrić, Frane, *Slava dubrovačke domovine*, (Patritio, Francesco, *Al molto magnifico et magnanimo M. Giacomo Ragazzoni/Vrlo uzvišenom i velikodušnom gosparu Giacomo Ragazzoniju*, predgovor urednika i izdavača s nadnevkom »Di Casa alli XV. di Novembre. M D L XXIII.«, ff. 4r-8v, na ff. 5r-5v, u: Cotrugli Raugéo, Benedetto, *Della mercatura et del mercante perfetto*, in Vinegia: All'Elefanta, 1573), s talijanskog preveo Žarko Muljačić, u: Martinović, Ivica (ur.), »Petrić i Dubrovnik«, u: *Dubrovnik*, 8/1-3 (1997), pp. 185-247, na pp. 191-192.

Petrić, Frane, *Sretan grad*, s talijanskog preveo Vladimir Premec, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.

Petrić, Frane, *Sretan grad*, s talijanskog preveo Vladimir Premec, u: Sanader, Ivo (ur.), *Izabrani politički spisi*, Golden marketing, Narodne novine, Zagreb, 1998, pp. 45-58.

Petrić, Frane, *Deset dijaloga o povijesti*, preveo s talijanskog Krešimir Čvrlić, u: Sanader, Ivo (ur.), *Izabrani politički spisi*, Golden marketing, Narodne novine, Zagreb, 1998, pp. 61-172.

Petrić, Frane, *Vojne usporedbe*, s talijanskog prevela Irena Ćosić, s latinskog prevela Tamara Tvrtković, (u ovom izdanju prevedeni su sljedeći tekstovi: *Paralleli militari*, parte I, Proemio, p. 1-2. *Paralleli militari*, parte I, Libro II: Della guerra, cap. I, p. 27-29; Per quante cagioni si guerreggi, capo II, p. 29-31; Delle cagioni giuste et ingiuste della guerra, cap. III, p. 31-35. *Paralleli militari*, parte I, Libro VI: capo I, p. 107-108; Prima parte di porsu in istato, cap. II, p. 109-110; Confermazione che i sudditi si debbano agguerrire, cap. III, p. 110-112; Quanta parte del nostro popolo si dee agguerrire, cap. IV, p. 112-115; Per quante vie s'acquisti l'amore de sudditi, cap. V, p. 115-117; Del timore d'un prencipato a nemici, cap. VI, p. 118-119. *Paralleli militari*, parte II, Libro I: Della maniera che pochi possano sempre vincere molti, p. 16-17. *Paralleli militari*, parte II, Libro XVIII: Regole generali, p. 307-317), u: Sanader, Ivo (ur.), *Izabrani politički spisi*, Golden marketing, Narodne novine, Zagreb, 1998, pp. 181-210.

Bibliografija

Petris, Franjo/Patritio, Francesco, *Sretan grad/La citta felice*, s talijanskog preveo Vladimir Premec, Architectonica Croatica, knjiga 9, Zagreb, 1999.

Petrić, Frane/Patritio, Francesco, *In morte di Irene di Spilimbergo/Dva soneta za Irene di Spilimbergo*, s talijanskog preveo Tonko Maroević, *Dubrovnik*, 1–2 (1999), pp. 289–292.

Petrić, Frane, *Čitanje Petrarčina soneta* Ždrijelo i san, u: Šišak, Marinko (ur.), *Hrvatska filozofija I*, »Biblioteka Scopus«, Zagreb, 2001, pp. 140–143.

Petrić, Frane, *Nova sveopća filozofija* (u ovom izdanju se nalaze sljedeći dijelovi: *Najsvetijem gospodinu našem papi Grguru XIV i ostalim budućim papama. Panaugia, prva knjiga o svjetlu*), u: Šišak, Marinko (ur.), *Hrvatska filozofija I*, »Biblioteka Scopus«, Zagreb, 2001, pp. 144–149.

Petrić, Frane, *Vojne usporedbe*, (u ovom izdanju nalaze se sljedeći dijelovi: *Predgovor. Knjiga II, O ratu. Knjiga VI, glava I.*), u: Šišak, Marinko (ur.), *Hrvatska filozofija I*, »Biblioteka Scopus«, Zagreb, 2001, pp. 150–155.

Petrić, Frane, *Deset dijaloga o povijesti*, (u ovom izdanju nalaze se sljedeći dijelovi: *Zeno ili općoj povijesti, šesti dijalog.*), u: Šišak, Marinko (ur.), *Hrvatska filozofija I*, »Biblioteka Scopus«, Zagreb 2001, pp. 155–159.

Petrić, Frane, *Čitanje Petrarkina soneta* Ždrijelo i san, s talijanskog prevela Sanja Roić, u: Schiffler, Ljerka (ur.), *Frane Petrić o pjesničkom umijeću*, Institut za filozofiju, Zagreb, 2007, pp. 5–30.

Petrić, Frane, *Razgovor o različitosti pjesničkih bjesova*, s talijanskog prevela Sanja Roić, u: Schiffler, Ljerka (ur.), *Frane Petrić o pjesničkom umijeću*, Institut za filozofiju, Zagreb, 2007, pp. 61–78.

Petrić, Frane, *O poetici*, s talijanskog prevele Karmen Milačić i Sanja Roić, (u ovom izdanju prevedeni su sljedeći dijelovi: *Della Poetica di Francesco Patrici, La Deca Disputata, lib. II, Se la poesia nacque per le ragioni da Aristotile assegnate. Della Poetica di Francesco Patrici, La Deca Disputata, lib. III, Se la poesia sia imitazione. Della Poetica di Francesco Patrici, La Deca Disputata, lib. IV, Se il poeta sia imitatore. Della Poetica di Francesco Patrici, La Deca Disputata, lib. VIII, Se d'istoria formar si possa poesia. Della Poetica di Francesco Patrici, La Deca Ammirabile, lib. I, Delle poetiche proprietadi. Della Poetica di Francesco Patrici, La Deca Ammirabile, lib. IV, Come il poeta è facitore del mirabile. Della Poetica di Francesco Patrici, La Deca Ammirabile, lib. VI, Il mirabile ciò che sia. Della Poetica di Francesco Patrici, La Deca Ammirabile, lib. IX, Come e perchèla meraviglia divenne fine proprio della poesia. Della Poetica di Francesco Patrici, La Deca Dogmatica Universale, lib. VI, De' veri trovati del poeta. Della Poetica di Francesco Patrici, La Deca Disputata, Trimerone. Risposta al Signor Torquato*

Bibliografija

Tasso.), u: Schiffler, Ljerka (ur.), *Frane Petrić o pjesničkom umijeću*, Institut za filozofiju, Zagreb, 2007, pp. 33–58, 81–212 i 245–284.

Petrić, Frane, *Potpore novom herojskom stihu*, u: Carducci, G., *La poesia barbara nei secoli XV e XVI*, Bologna, Zanichelli, 1881, s talijanskog prevela Sanja Roić, u: Schiffler, Ljerka (ur.), *Frane Petrić o pjesničkom umijeću*, Institut za filozofiju, Zagreb, 2007, pp. 215–220.

Petrić, Frane, *Mišljenje Frane Petrića gosparu Giovanniju Bardiju od Vernija*, u: *Opere di Torquato Tasso, colle controverse sulla Gerusalemme*, vol. X, Pisa, ed. N. Cappuro, 1824, s talijanskog prevela Sanja Roić, u: Schiffler, Ljerka (ur.), *Frane Petrić o pjesničkom umijeću*, Institut za filozofiju, Zagreb, 2007, pp. 215–242.

Petrić, Frane, *Pismo Bacciu Valoriju u Firencu*, u: Patrizi da Cherso, F., *Lettere ed opuscoli inediti*, (ed. crit. D. Aguzzi-Barbagli), Firenze, Istituto Nazionale di Studi sul Rinascimento, 1975, s talijanskog prevela Sanja Roić, u: Schiffler, Ljerka (ur.), *Frane Petrić o pjesničkom umijeću*, Institut za filozofiju, Zagreb, 2007, pp. 287–294.

Petrić, Frane/Patritius, Franciscus, *Aristotel, O čujninama/Aristoteles, De audibilibus (Interprete [ex Graeco]Francisco Patricio)*, u: Patritius, Franciscus, *Discussionum peripateticarum Tomi primi, libri XIII...*, Venetiis, M. D. LXXI, s latinskog preveo Krešimir Čvrljak, u: Čvrljak, Krešimir, »Aristotelov glazbeno-teorijski spis *Peri akoustōn/De audibilibus* (U latinskom prijevodu Frane Petrića) (II. Dio)«, *Arti musices*, 39/2 (2008), pp. 196–201.

Petrić, Frane/Patricius, Franciscus, *Peripatetičke rasprave svezak treći/Discussionum peripateticarum tomus tertius*, s latinskog preveli Tomislav Čepulić i Mihaela Girardi-Karšulin, Girardi-Karšulin, Mihaela i Perić, Olga (ur.), Institut za filozofiju, Zagreb, 2009, pp. 1–349.

Petrić, Frane/Patritius, Franciscus, *Aristotel, O čujninama/Aristoteles, De audibilibus (Interprete [ex Graeco]Francisco Patricio)* s latinskog preveo Krešimir Čvrljak, u: Čvrljak, Krešimir, *Zlato i srebro hrvatskoga renesansnog humanizma i latinizma*, Vlastita naklada, Zagreb, 2010, pp. 491–498.

Petrić, Frane/Patricius, Franciscus, *Zoroaster i njegovih tristo i dvadeset Kaldejskih proroštava/Zoroaster et eius CCCXX Oracula chaldaica*, s latinskog preveo Ivan Kapec, Banić-Pajnić, Erna (ur.), Institut za filozofiju, Zagreb, 2011, pp. 86–133 i 136–185.

Bibliografiju sastavila:

IVANA SKUHALA KARASMAN

IZDAVAČ:
INSTITUT ZA FILOZOFIJU

ZA IZDAVAČA:
Filip Grgić

PRIJELOM:
Stjepan Ocvirk

TISAK:
GRAFOMARK

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU

Zagreb, lipanj 2012.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 809653.

ISBN 978-953-7137-11-3 (cjelina)

ISBN 978-953-7137-20-5 (Sv. 4) (cjelina)

ISBN 978-953-7137-14-4 (Sv. 4/2)

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU